

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
İNSAN HAKLARI HUKUKU PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER IŞIĞINDA
ÇOCUKLARIN KİŞİSEL HAKLARI

Bahar DOĞAN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Tijen DÜNDAR SEZER

2021

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
İNSAN HAKLARI HUKUKU PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER IŞIĞINDA
ÇOCUKLARIN KİŞİSEL HAKLARI

Bahar DOĞAN

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Tijen DÜNDAR SEZER

İZMİR - 2021

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Uluslararası Sözleşmeler Işığında Çocukların Kişisel Hakları” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

13.07.2021

Bahar DOĞAN

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Uluslararası Sözleşmeler Işığında Çocukların Kişisel Hakları
Bahar DOĞAN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı
İnsan Hakları Hukuku Programı

İnsan hakları tarihi boyunca, hukuki belgeler, bireylerin kişisel haklarını uluslararası düzeyde tanımlama ve güvence altına alma konusunda çok önemli bir yere sahiptir. Kişisel haklar, herhangi bir ayırım gözetmeksizin her bireye insan haysiyetiyle yaşama zemini sağlayan temel haklardır. Öte yandan, hassas grupların, özellikle de buna dahil olan çocukların, adaletin sağlanması için çok daha detaylı ve özel hukuki korumaya ihtiyaçları olduğu bilinen bir gerçektir. “Çocuğun yüksek yararı” fikri ışığında çocukların kişisel hakları, bölgesel ve uluslararası düzeyde bildiriler ve sözleşmelerle güvence altına alınmıştır. Tüm bu nedenlerle bu çalışmada, çocuk hukukunun temel kaynakları olan uluslararası sözleşmeler ışığında bir çocuk hakları incelemesi yapılarak çocukların kişisel hak ihlallerinin ortadan kaldırılmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, çocuk ile ilgili tanım ve kavramlar, çocuk hukukunun ilkeleri ve çocuk haklarının tarihsel gelişimi incelenmiştir. İkinci bölümde, çocuk haklarına ilişkin uluslararası hukuktaki en kapsamlı düzenleme olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ele alınmıştır. Bu bağlamda, çocukların kişisel haklarının hukuksal çerçevesi ve sözleşmenin denetim mekanizması incelenmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümde, uluslararası çocuk hakları bildirgeleri ve çocukların kişisel hakları ile ilgili uluslararası hukuki kaynaklar açıklanmıştır. Son bölümün kapsamını ise Türk hukukunda çocukların kişisel hakları ve çocukları korumaya yönelik koruyucu ve destekleyici tedbirler oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocuk Hakları, Çocuk Hukuku, İnsan Hakları, Kişisel Haklar, Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri.

ABSTRACT
Master's Thesis
Civil Rights of Children in consideration of International Law Conventions
Bahar DOĞAN

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Public Law
Human Rights Law Program

Throughout the history of human rights, legal instruments have crucial spot for defining and guaranteeing civil rights of individuals internationally. Civil rights are fundamental rights that provides every individual the ground for living with human dignity without any discrimination. On the other hand, it is a well-known fact that vulnerable groups, especially children as a part of these groups, who are included this need much more detailed and special legal protection to secure the justice. In the light of the idea “the best interests of the child”, civil rights of children has been guaranteed at regional and international level by international declarations and treaties. For all these reasons, in this study, it is aimed to contribute to the elimination of violations of civil rights of children by conducting a child rights review in the light of international conventions, which are the main sources of child law.

The thesis consists of four parts. In the first chapter of this study, definitions and concepts related to the child, principles of child law and historical development of rights of the child are examined. In the second chapter, Convention on the Rights of the Child which is the most comprehensive regulation on rights of child in international law are discussed. In this context, it is attempted to analyse the legal framework of civil rights of children and monitoring mechanism of this convention. In the third chapter, international declarations of the rights of the child and international legal sources regarding civil rights of children are explained. The scope of the last section is constituted

by civil rights of children in Turkish Law and custodial and supportive measures taken to secure the children.

Keywords: Child, Rights of the Child, Human Rights, Civil Rights, International Human Rights Conventions.

ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER IŞIĞINDA ÇOCUKLARIN KİŞİSEL HAKLARI

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xiii

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK HUKUKU, ÇOCUK HAKLARI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

I. ÇOCUK HUKUKUNA İLİŞKİN KAVRAMLAR	3
A. Çocuk ve Çocukluğun Tanımı	3
B. Çocukların Yetişkinlerden Ayırt Edilmesi	5
C. Çocuk Hukuku ve Çocuk Hakları	8
D. Çocuk Haklarının Sınıflandırılması	10
II. ÇOCUK HUKUKUNA HAKİM OLAN TEMEL İLKELER	12
A. Çocuğun Yüksek (Üstün) Yararı	13
B. Kamusalılık (Kamu Adına Kendiliğinden Müdahale)	16
C. Düzenleme Serbestisinin Bulunmaması	16
D. Güçsüzlerin Korunması	17
III. ÇOCUK HAKLARININ GENEL OLARAK TARİHSEL GELİŞİMİ	17
A. Genel Olarak Çocuk Hakları Kavramının Ortaya Çıkışı	18
1. Çocukluk Fikrinin Doğuşu	18
2. Çocuğa Verilen Değerin Artması	20
3. Çocuk Haklarının Korunması Düşüncesi	22
B. İnsan Haklarının Gelişim Sürecinde Çocuk Hakları	23

1. Antik Çağ Dönemi	23
a. Yunan Uygarlığında Çocuk	23
b. Roma Uygarlığında Çocuk	24
2. Orta Çağ Dönemi	25
3. Modern ve Postmodern Dönemde Çocuk	27
4. Türk Tarihinde Çocuk	31
C. İnsan Hakları ve Çocuk Hakları İlişkisi	33
D. Çocuk Haklarına İlişkin Temel Yaklaşımlar	36
1. Çocuk Korumacılığı Yaklaşımı	36
2. Çocuk Özgürlükçülüğü Yaklaşımı	39

İKİNCİ BÖLÜM

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİNDE ÇOCUKLARIN KİŞİSEL HAKLARININ KAPSAMI VE KORUNMASI

I. SÖZLEŞMENİN GENEL OLARAK KAPSAMI	41
A. Çocuk Tanımı	41
B. Temel Yaklaşımı ve Özellikleri	43
II. SÖZLEŞMENİN TEMEL İLKELERİ	48
A. Ayrımcılık Yapmama İlkesi	48
B. Yaşama ve Gelişme İlkesi	52
C. Çocuğun Yüksek (Üstün) Yararı İlkesi	54
D. Çocuğun Görüşlerinin Dikkate Alınması İlkesi (Katılım Hakkı)	57
III. SÖZLEŞMENİN ÇOCUK HAKLARI SINIFLANDIRMASI	61
IV. SÖZLEŞMENİN ÇOCUKLARA TANIDIĞI KİŞİSEL HAKLAR VE ÖZGÜRLÜKLER	62
A. İsim, Vatandaşlık, Kimlik, Nüfus Kütüğüne Kayıt, Ana Babasını Bilme ve Onlar Tarafından Bakılma Hakkı	62
B. Kimliğinin Korunması Hakkı	64
C. Düşüncesini İfade Etme Hakkı	66
D. Düşünce, Din ve Vicdan Özgürlüğü	69
E. Dernek Kurma ve Barış İçinde Toplanma Hakkı	71

F. Özel Yaşantı ve İletişiminin Korunması Hakkı	73
G. Bilgi Edinme ve Zararlı Yayınlar Karşı Korunma Hakkı	74
H. Her Türlü Şiddet ve İstismara Karşı Korunma Hakkı	77
I. İşkence, Aşağılayıcı Davranış ve Özgürlükten Yoksun Bırakılmaya Karşı Korunma Hakkı	81
V. DENETİM MEKANİZMASI	85
A. Çocuk Hakları Komitesi'nin Yapısı ve Görevleri	85
B. İzleme Mekanizması	87
1. Rapor Usulü	87
2. Bireysel Başvuru Usulü	90
3. Devletlerarası Başvuru (İletişim) Usulü	92
4. Soruşturma (Tahkikat) Usulü	92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİĞER ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI BELGELERİNDE ÇOCUKLARIN KİŞİSEL HAKLARININ KAPSAMI VE KORUNMASI

I. CENEVRE ÇOCUK HAKLARI BİLDİRİSİ	94
A. Genel Olarak Kapsamı ve Özellikleri	94
B. Çocukların Kişisel Hakları	95
II. AMERİKAN İNSAN HAKLARI VE ÖDEVLERİ BİLDİRİSİ	95
A. Genel Olarak Kapsamı ve Özellikleri	95
B. Çocukların Kişisel Hakları	97
III. İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ	98
A. Genel Olarak Kapsamı ve Özellikleri	98
B. Çocukların Kişisel Hakları	99
IV. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ	101
A. Genel Olarak Kapsamı ve Özellikleri	101
B. Çocukların Kişisel Hakları	103
C. Denetim Mekanizması	114
V. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇOCUK HAKLARI BİLDİRİSİ	117
A. Genel Olarak Kapsamı ve Özellikleri	117

B. Çocukların Kişisel Hakları	118
VI. AVRUPA SOSYAL ŞARTI VE GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ AVRUPA SOSYAL ŞARTI	119
A. Genel Olarak Kapsamı ve Özellikleri	119
B. Çocukların Kişisel Hakları	121
C. Denetim Mekanizması	121
VII. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KİŞİSEL VE SİYASAL HAKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME	123
A. Genel Olarak Kapsamı ve Özellikleri	123
B. Çocukların Kişisel Hakları	124
C. Denetim Mekanizması	127
VIII. AMERİKAN İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ (SAN JOSÉ PAKTI)	129
A. Genel Olarak Kapsamı ve Özellikleri	129
B. Çocukların Kişisel Hakları	130
C. Denetim Mekanizması	131
IX. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ SÖZLEŞMESİ (CEDAW)	134
A. Genel Olarak Kapsamı ve Özellikleri	134
B. Kız Çocuklarının Kişisel Hakları	135
C. Denetim Mekanizması	137
X. AFRİKA ÇOCUK HAKLARI VE REFAHI SÖZLEŞMESİ	139
A. Genel Olarak Kapsamı ve Özellikleri	139
B. Çocukların Kişisel Hakları	140
C. Denetim Mekanizması	141
XI. ÇOCUK HAKLARININ KULLANILMASINA İLİŞKİN AVRUPA SÖZLEŞMESİ	142
A. Genel Olarak Kapsamı ve Özellikleri	142
B. Çocukların Kişisel Hakları	143
C. Denetim Mekanizması	144
XII. ÇOCUKLARIN CİNSEL SUİSTİMAL VE CİNSEL İSTİSMARA KARŞI KORUNMASINA İLİŞKİN AVRUPA KONSEYİ SÖZLEŞMESİ (LANZAROTE SÖZLEŞMESİ)	145

A. Genel Olarak Kapsamı ve Özellikleri	145
B. Çocukların Kişisel Hakları	147
C. Denetim Mekanizması	149

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK HUKUKUNDA ÇOCUKLARIN KİŞİSEL HAKLARININ KAPSAMI VE KORUNMASI

I. 1982 ANAYASASI	151
II. 5237 SAYILI TÜRK CEZA KANUNU, 5271 SAYILI CEZA MUHALEMESİ KANUNU VE 5275 SAYILI CEZA VE GÜVENLİK TEDBİRLERİNİN İNFAZI HAKKINDA KANUN	163
III. 5395 SAYILI ÇOCUK KORUMA KANUNU	169
IV. 5799 SAYILI SOSYAL HİZMETLER KANUNU	175
V. DİĞER BİLDİRİLERDE VE KANUNLARDA ÇOCUKLARIN KİŞİSEL HAKLARI	178
A. Türk Çocuk Hakları Bildirisi	178
B. 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu	179
C. 5187 Sayılı Basın Kanunu	184
D. 5253 Sayılı Dernekler Kanunu	185
E. 5490 Sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu ve 5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu	185
F. 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun	187
G. 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun	187
VI. ULUSAL KURUM MODELİ: ÇOCUK OMBUDSMANLIĞI	188
SONUÇ	193
KAYNAKÇA	204

KISALTMALAR

ADÖ	Amerikan Devletleri Örgütü
AİHK	Amerikan İnsan Hakları Komisyonu
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	Avrupa Konseyi
AMEİHM	Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi
AMEİHS	Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi
ASHK	Avrupa Sosyal Haklar Komitesi
ASŞ	Avrupa Sosyal Şartı
AY	Anayasa
AYM	Anayasa Mahkemesi
bkz.	Bakınız
BİT	Bilgi İletişim Teknolojileri
BM	Birleşmiş Milletler
BMÇHS	Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi
CEDAW	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
CMK	Ceza Muhakemesi Kanunu
çev.	Çeviren
CHK	Çocuk Hakları Komitesi
ÇHKAS	Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi
ÇKK	Çocuk Koruma Kanunu
Ed.	Editör
ESKHS	Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
GGASŞ	Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
İHÖB	Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi
KSHS	Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

KDTY	Çocuk Koruma Kanunu'na Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik
m.	Madde
No.	Numara
parag.	Paragraf
s.	Sayfa Numarası
SHK	Sosyal Hizmetler Kanunu
SHMY	Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği
ss.	Sayfadan Sayfaya
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TMK	Türk Medeni Kanunu
ÜİHK	Ulusal İnsan Hakları Kurumları
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

GİRİŞ

Çocuklar, duyguları, davranışları ve gelişme basamaklarındaki aşamaları sebebiyle yetişkinlerden çok farklı konumdadırlar. Çocukluk da, toplumsal ve tarihsel anlamda yetişkinlik döneminden ayrı olarak ve kendine özgü özellikleri çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir dönemdir. Toplumlar arasındaki bölgesel, etnik, dini, sosyo-kültürel vb. farklılıklar tarih boyunca çok farklı çocukluk dönemlerinin oluşmasına sebep olmuştur. Zaman içerisinde, çocukların hak sahibi olduklarının ve savunmasız konumlarının kabulü, özel olarak korunma düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Böylelikle, çocuk haklarının güvence altına alınması için uluslararası anlamda çalışmalar başlatılmıştır.

Çocukların kişiliklerinin oluşması ve gelişmesinde odak noktada olan kişisel haklar hem ulusal hem de uluslararası düzenlemelerde yer almıştır. Çocukların özel olarak korunması gerekliliği sebebiyle devletler, çocuk adalet sistemini belirlerken önleyici ve koruyucu bir yaklaşımda hareket etmektedirler. Bu şekilde, çocukların gelişimlerinin desteklendiği ve bireysel farklılıklarının önemsendiği bir sistem oluşturma hedefinde olan devletler, hukuki düzenlemelerini de bu doğrultuda oluşturmaktadır. Ancak, birçok devlet tarafından onaylanan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ve diğer uluslararası insan hakları ve çocuk hakları sözleşmelerindeki bu çabaya rağmen çocuklar, hakların öznesi olma yolculuklarını tamamlamamışlardır.

Çalışmamızın ilk bölümünde, çocuk hakları ve çocuk hukukuna ilişkin temel kavramlar ve çocuk haklarının genel anlamdaki tarihsel gelişimi incelenmiştir. Çocuk haklarının gelişim aşamalarının her zaman doğrusal şekilde seyretmemesi, çocuğa verilen değerin oluşumunu ve çocuk haklarının korunması düşüncesinin oluşmasını ertelemiştir. İlerleyen süreçte, genel insan hakları bildirileri ve sözleşmelerindeki mekanizmaların çocukları korumada yetersiz kalması, BMÇHS'nin yaratım sürecini başlatmıştır. İkinci bölümde detaylandığımız bu Sözleşme, çocuğun yüksek yararını çocuk hakları literatürüne yerleştiren ve daha önceki düzenlemelerde oldukça dağınık şekilde yer alan çocukların kişisel, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının bütününe yer veren çok kapsamlı bir düzenlemedir.

BMÇHS'nin dört temel sabitten oluştuğu kabul edilmektedir. Bunlar; çocukların yaşama ve gelişme ilkesi, ayrımcılık yapmama ilkesi, çocuğun yüksek yararı ilkesi ve çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ilkesi olarak belirlenmiştir. Çalışmamızın temel inceleme alanı olan çocukların kişisel haklarına ilişkin yer verdiğimiz düzenlemeler, temelde bu dört ilke ışığında incelenmiştir. Ayrıca çocukların kişisel hak ihlallerinin engellenmesine yönelik bu düzenlemelerde yer alan mekanizmalar da ayrıntılarıyla açıklanmıştır. Üçüncü bölümde, çocuk haklarına ilişkin bildiriler ve sözleşmelerin yanı sıra çocukların kişisel haklarının yer aldığı diğer temel insan hakları bildirileri ve sözleşmeleri yer almaktadır. Çocuk haklarının gelişim evrelerinin anlaşılması ve bu çerçevede bir analiz yapılabilmesi adına bu hukuki belgeler, kronolojik olarak sıralanmıştır. Böylelikle, çocukların kişisel haklarının kapsamına ilişkin uluslararası anlamda bir karşılaştırma ortaya konulması amaçlanmıştır.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, BMÇHS'nin gereken şekilde uygulanması ve yorumlanması amacıyla, taraf devletlerin ulusal mekanizmalarının aktif şekilde kullanılması gerektiğini belirtmektedir. Bu kapsamda ulusal mevzuatlarını Sözleşme'ye uygun hale getirmekle yükümlü olan taraf devletler, çocuk koruma politikalarını da bu yönde düzenleyerek hem ulusal hem de uluslararası örgütlerle koordineli şekilde çalışmak zorundadır. Bu bağlamda, çalışmamızın son bölümünde Türk Hukuku'nda çocukların kişisel haklarının korunmasına yönelik hükümler ile koruyucu ve destekleyici tedbirlere yer verilmiştir. Çocuk koruma sistemindeki temel problemlere değinilerek, çocuğun yüksek yararının gözetildiği ve çocuk dostu adalet sisteminin işletildiği bir ulusal mevzuat için yapılması gerekenler üzerinde durulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK HUKUKU, ÇOCUK HAKLARI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

I. ÇOCUK HUKUKUNA İLİŞKİN KAVRAMLAR

A. Çocuk ve Çocukluğun Tanımı

Çocuk, “küçük yaştaki erkek veya kız”, “bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız” ve “büyükler arasında daha az yaşlı olan kişi” şeklinde çeşitli tanımlamalara sahiptir¹. Doktrinde çocuk, “olgunlaşmamış, gelişimi tamamlanmamış bir insan yavrusu, üst sınırı belirsiz bir çağ”², “masum, duyarlı, bağımlı ve gelişmekte olan bir insan varlığı”³ olarak ifade edilmektedir. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu m. 6/1-b bakımından çocuk, “on sekiz yaşını doldurmamış kişi”, 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu m. 3/1-a’da ise “daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişi”dir. 5717 Sayılı Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Yön ve Kapsamına Dair Kanun m. 3/1-c’ye göre, “16 yaşını tamamlamamış kişi” çocuktur. 06.04.2004 tarihli Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’te ise çocuk işçi ve genç işçi farklı yaş sınırlarına göre ayrı olarak belirtilmiştir. Yönetmelik’in 4. maddesine göre çocuk işçi “14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamamış” kişiyi; genç işçi ise, “15 yaşını tamamlamış ancak 18 yaşını tamamlamamış” kişiyi ifade etmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi m. 1’de ise, çocuğa uygulanabilecek kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç on sekiz yaşına kadar her insanın çocuk sayılacağı belirtilmektedir. Görüldüğü üzere çocuk kavramının, aynı ölçütler ve yaş sınırlarının ortaya konulduğu, yeknesak bir tanımı bulunmamaktadır.

Çocuk haklarının düzenlendiği metinlerde, çocuk kavramı ile aynı ya da yakın anlamlı olacak şekilde küçük ve genç terimleri de kullanılmaktadır⁴. Uluslararası

¹ Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>, (10.04.2020).

² Atalay Yörükoğlu, **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, 5. Baskı, İstanbul, 1997, (Aile ve Çocuk), s. 13.

³ Hayrunnisa Özdemir ve Ahmet Cemal Ruhi, **Çocuk Hukuku (Ders Kitabı)**, 2. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2018, s 1.

⁴ Anayasa’nın 19, 24 ve 50. maddeleri “küçük”, 10, 41, 61 ve 62. maddeleri “çocuk” terimine yer vermiştir. Türk Ceza Kanunu’nda ise sadece “çocuk” ifadesi kullanılmaktadır. Halil Kalabalık, **İnsan Hakları Hukuku**, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013, (İnsan Hakları Hukuku), s. 613.

hukuktaki çocuk tanımlamalarında ise “on sekiz yaşın altında olma” ifadesi mutlaka yer almaktadır⁵. Ancak bu ortak düşünceye rağmen, neredeyse bütün hukuki düzenlemelerde çocuk, genç ve küçük kavramları birbirlerinin yerine kullanılmakta⁶ ve tüm bu kavramların kapsamına kimlerin girdiğine ilişkin bir belirsizlik varlığını sürdürmektedir⁷. Aslında, bu farklı tanımlamaların ve belirsizliklerin sebebi, “Çocuk kimdir?”⁸ sorusunun cevaplanmasındaki zorluktur. Çünkü, basite indirgenmiş bir tanım yaparak çocuğun kim olduğunu tanımlamak son derece güçtür. Ayrıca, yapılacak her basit tanım bambaşka soruları beraberinde getirmekte ve çocuğa ilişkin bakış açısını önemli ölçüde etkilemektedir⁹.

Bu bağlamda, çocuk ve çocukluk kavramlarını karşılaştırmalı incelemek gerekmektedir. Çocuk kavramı, insan hayatına ait bir yaşam dönemine¹⁰ karşılık gelecek şekilde kullanılmaktadır. Çocukluk ise, “yaşam zincirinin halkalarından biri”¹¹ olarak kabul edilmektedir. Postman’e göre çocukluk, “doğal, önü alınamaz ve dünyanın her köşesinde ayniyet gösteren zorunlu bir özel durum”dur¹². Franklin’e göre ise, evrensel bir deneyimleme değil, tarihi süreçlerle ilgili olarak değişim ve gelişim gösteren kültürel bir dönemdir. Görüldüğü üzere, çocukluk ve dönemleri de çocuk kavramında olduğu gibi çeşitli toplumlar, çağlar ve kültürler açısından farklı anlamlandırılmaktadır¹³.

Çocukluğun başlangıcı ve bitişinin tespitindeki tüm zorluklar, çocukluk kavramını da bir belirsizliğe sürüklemektedir. Çocukluğun modern dönemlere ilişkin

⁵ Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, s. 612.

⁶ Zafer Gören, **Anayasa ve Sorumluluk**, 2. Baskı, Adalet Matbaacılık, Ankara, 1995, s. 247; Oğuz Polat, **Çocuk ve Hakları**, Analiz Yayınları, İstanbul, 1997, s. 19.

⁷ Uluslararası sözleşmelerde genellikle çocuk kavramı kullanılmaktadır. AİHS’in özgürlük ve güvenlik hakkını düzenleyen 5. maddesinde ise, çocuk yerine küçük (minör) ifadesi kullanılmıştır.

⁸ Aydın Atılgan ve Eylem Ümit Atılgan, **Çocuk Hakları Paradigması ve Çocuk Ceza Yargılamasına Hakim Olan İlkeler Açısından Türkiye’deki Düzenleme ve Uygulamaların Değerlendirilmesi (Rapor)**, İnsan Hakları Ortak Platformu, Ankara, 2009, s. 8

⁹ Bob Franklin, **Çocuk Hakları**, çev. Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 21; Hacı Can, Ekin Tuna ve Nehir Tuna, **Çocuk Hukuku**, 1. Baskı, Nobel Yayıncılık, 2019, s. 2; Suat Ballar, **Çocuk Hakları**, 1. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 13.

¹⁰ Mine Tan, “Çocukluk: Dün ve Bugün”, içinde: Bekir Onur (Ed.), **Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu Bildiri Kitabı**, 23-24 Nisan 1993, Numune Matbaacılık, İstanbul, 1994, (Çocukluk: Dün ve Bugün), s. 11, https://issuu.com/cihaneyri/docs/bekir_onur_-_toplumsal_tarihte_ocu, (14.03.2020).

¹¹ Mine Tan, “Çağlar Boyunca Çocukluk”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt: 22, Sayı:1, 2019, s. 71.

¹² Neil Postman, **Çocukluğun Yok Oluşu**, çev. Kemal İnal, İmge Yayıncılık, Ankara, 1995, s. 8.

¹³ Polat, s. 27.

olduğu kabul edilse de bazı toplumlarda bu kavrama hiç rastlanılmamaktadır¹⁴. Çocukluğun başlangıcına ilişkin Roma Hukuku ve İslam Hukuku sistemlerinde “bedensel ve cinsel olgunluk” temel alınırken modern hukuk sistemlerinde “zihinsel olgunluk” düşüncesinin kabul edilmesi, toplumlardaki farklı görüşleri ortaya koymaktadır¹⁵. Çocukluk, biyolojik yönünün yanında sosyolojik, tarihsel, psikolojik ve toplumsal süreçleri de bünyesinde barındırmaktadır¹⁶. Tüm bu süreçler toplumlardaki çeşitli sosyal ve ekonomik yapıların, dini inançların ve ahlak kurallarının ürünü olarak bugünkü çocukluk anlayışında etkili olmaktadır¹⁷.

B. Çocukların Yetişkinlerden Ayırt Edilmesi

“Çocuk Nedir?” sorusunun cevabı toplumların tarihi ve kültürel geçmişlerinde saklıdır. Günümüzde en sık kullanılan çocuk tanımlarına “yetişkin olmayanlar”, “süreç içindeki yetişkinler”¹⁸, “yetişkinlik öncesi”¹⁹ ve “yetişkinliğe hazırlık dönemi”²⁰ ifadeleri ile ulaşılmaktadır. Çocuklar tüm bu ifadelerle, yetişkin olmayanlar kapsamında kabul edilmektedir²¹. Bu şekilde “iki bölüme ayrılmış bir çocukluk”²² ortaya konulmaktadır. Çocuk ve çocukluğa ilişkin en çok kabul gören tanımlamaların temelinde de bu yetişkin odaklı yaklaşım yer almaktadır.

Hukuktaki çocuk tanımlamaları esas itibariyle, küçük ile yetişkin ayrımı temeline ve yaş küçüklüğüne dayandırılmıştır²³. Elbette ki, çocukluğu yalnızca büyüme dönemleri şeklinde ifade etmek doğru değildir²⁴. Yetişkinlik ve çocukluk

¹⁴ Rabia Dirican, “Tarihi Süreçte Çocukluk ve Çocuk Hakları”, **Çocuk ve Gelişim Dergisi (ÇG-D)**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2018, s. 41.

¹⁵ Yasemin Mamur Işıkçı ve Selma Karatepe, “Türkiye’de Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları ve Tarihsel Analizi”, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2016, s. 71.

¹⁶ Sevinç Güçlü, “Çocukluk ve Çocukluğun Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Hakları”, **Sosyoloji Dergisi**, Armağan Sayısı, 2016, ss. 3-6.

¹⁷ Özge Özcan, “Orta Çağ’dan Erken Modern Döneme Çocukluğun Tarihsel Gelişimi”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, Cilt: 2, 2017, s. 120; Franklin, s. 21; Ballar, s. 18.

¹⁸ Güçlü, s. 3.

¹⁹ Laura A. Rosenbury, "Toward a New Law of Early Childhood", **Florida Law Review Forum**, Cilt: 71, 2019, s. 38, http://www.floridalawreview.com/wp-content/uploads/Rosenbury_Publish.pdf, (10.03.2020).

²⁰ Polat, s. 8.

²¹ Franklin, s. 22.

²² Ballar, s. 15.

²³ Can ve diğerleri, s. 3.

²⁴ Yasemin Mamur Işıkçı, **Çocuk Gözüyle Türkiye’de Çocuk Hakları Sorunu**, 1. Baskı, Hegem Yayınları, Ankara, 2015, (Çocuk Gözüyle), s. 18.

arasındaki ayrım son derece belirsiz ve tutarsızdır. Çocukluk döneminin son derece uzun olmasının da etkisiyle, her çocuğun aynı yaşlarda aynı süreçlerden geçmediği ortadadır. Yaş ile ilgili olarak toplumlar, evlenme ve cezai ehliyet ile ilgili farklı düzenlemeler yapabilmektedir. Hatta bu durum aynı toplum içindeki düzenlemelerde bile değişiklik gösterebilmektedir. Gerçekten de çocuklar bazı faaliyetler açısından küçük, bazıları açısından da büyük kabul edilebilmektedir²⁵.

Çocukların yetişkinlerden ayırt edilmesine ilişkin üzerinde durulması gereken temel meselelerden biri de çocuklar üzerinde kimin yetki sahibi olması gerektiğidir. İhmal ve istismar durumları hariç, çocukların menfaatlerini koruma görevi anne babaya düşmektedir²⁶. Çocuklar, yetişkinlerin yaşamında odak noktadadır ve yetişkinlerin davranışları, çocukların çıkarlarını korumaya ilişkin kaygılarından kaynaklanmaktadır²⁷.

Çocukluğun kendine özgü niteliklerinin yanında, gündelik faaliyetlerde bile yetişkinlerden farklı²⁸ ve yalnızca çocuklara özgü bir çocukluk söz konusudur. Ancak, çocukluk ve bu kavramı tanımlamaya yönelik çalışmalar, her daim yetişkinlerin özne olarak yer aldığı bir faaliyet olmuştur. Bu şekilde çocukluk, yetişkinlerin penceresinden ve bir olması gerekenler zinciri olarak değerlendirilmektedir. Bunun sonucu olarak da toplumlarda, sadece yetişkinlerin çocuk için en iyiyi ortaya koyabileceği düşüncesi yerleşmektedir²⁹. Oysaki, algılanan ve kurgulanan çocukluk arasında büyük farklılıklar vardır. Çocukların yaşadıkları ve yetişkinlerin yaşanmasını istediği çocukluk birbirinden ayrı seyretmektedir³⁰.

Yetişkinler tarafından oluşturulan ve “yetişkin yaşamının zorluklarından korunma imkanı olan bir altın çağ”³¹ olarak ortaya konulan çocukluk düşüncesi,

²⁵ Süleyman Emre Zorlu, “Günümüz ve İslam Hukukunda Çocuk Hakları Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 2, 2013, s. 134.

²⁶ Rosenbury, ss. 37-44.

²⁷ Cüneyt Ozansoy, “Öznesini Arayan Çocuklar: Çocuk ve Çocuk Hakları”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı: 1, Ocak 1999, s. 42.

²⁸ Emrah Akbaş ve Reyhan Atasü Topçuoğlu, “Modern Çocukluk Paradigmasının Oluşumu – Eleştirel Bir Değerlendirme”, **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 1, Nisan 2009, ss. 95-98.

²⁹ Ozansoy, ss. 43-51.

³⁰ Ayhan Ural, “Çocukluğa Uzanan Görünen El”, içinde: Yasemin Karaman Kepenekci ve Pelin Taşkın (Ed.), **Emine Akyüz’e Armağan - Akademisyenlikte 50 Yıl (Çocuk Hakları, Eğitim Hukuku, Vatandaşlık Eğitimi)**, Pegem Akademi Yayıncılık, 1. Baskı, Nisan 2018, Ankara, s. 136, https://www.academia.edu/36829243/emine_aky%C3%BCz_arma%C4%9Fan.pdf?email_work_card=title, (20.03.2020).

³¹ Franklin, ss. 17-18.

çocukların kendi kendilerine edinebilecekleri deneyimleri engellemektedir³². Çocukların toplum içerisinde aktif rol almaları ve etkin katılımları da bu şekilde sınırlanmaktadır³³. Hangi konuların tartışılması gerektiğine ve hangi sözcüklerin kullanılmasının uygun olduğuna bile yetişkinler karar vermektedir. Yetişkinlerin çocukları ve çocukluğu tanımlamaları neticesinde, onlar tarafından belirlenen bir faaliyet alanı söz konusu olmaktadır. Bu durum, daha sonraki dönemlerde çocuk hakları hareketinde de kendini göstermektedir³⁴. Yetişkinlerin özne olarak dahil olmasıyla, çocuklar ile ilgili yapılan çalışmalar ve varılan sonuçlar sadece yetişkinlerin değerlendirmesinden geçen metinler olarak ortaya çıkmaktadır³⁵. Böylece çocuklar hakların öznesi olarak gösteriliyor olsa da gerçekte bir nesne³⁶ olarak varlıklarını korumaktadır. Onların evrensel bir özne olma yolculukları, içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda da sürmektedir³⁷.

Yukarıda belirtilen hususları da göz önüne aldığımızda, bütün çocuk tanımlamalarında çocuk-yetişkin ayrımının keskin bir şekilde ortaya konulduğu görülmektedir³⁸. Oysa çocukluk, ne büyük insanın küçüklük aşaması ne de büyüklüğe hazırlık aşamasıdır. Çocukluk ile yetişkinlik arasındaki ayrımlar yüzyıllar boyunca bambaşka ilerleme dönemlerinden geçmiştir³⁹. Çocuk, kendine özgü fiziksel ve psikolojik özellikleriyle, çocukluktaki kendi yaşam sürecine dahil olmalıdır⁴⁰. Postman, “çocuklar göremeyeceğimiz bir zamana gönderdiğimiz canlı mesajlardır”⁴¹ diyerek çocukluğun, geleceğin ortaya çıkmasında ne derece önemli olduğuna işaret etmektedir. Gelecek çocukluğa bağlıdır ve bu dönem gelecekteki sosyal düzeni, toplumu ve kültürü bütünüyle şekillendirecektir⁴².

³² Rosenbury, s. 38.

³³ Franklin, ss. 21-23.

³⁴ Güçlü, s. 98.

³⁵ Özden Havva Bademci, “Çocuk Çalışmaları: Araştırmaların Nesnesi Değil Öznesi Olarak Çocuklar”, içinde: Aydın Gülan, Mustafa Ruhi Şirin ve Memduh Cemil Şirin (Ed.), **1. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkin Bildirileri Kitabı-2**, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 262.

³⁶ Ozansoy, s. 50.

³⁷ Atılman ve Atılman, s. 8; Franklin, ss. 24, 120; Postman, s. 7.

³⁸ Mehmet Sağlam ve Neriman Aral, “Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, Sayı: 2, 2016, s. 44.

³⁹ Ballar, s. 13.

⁴⁰ Ali İhsan İpek, “Türk Hukukunda Çocuk Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmelerin Çocuk Hukukuna Etkileri”, **Terazi Hukuk Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 100, Aralık 2014, s. 524.

⁴¹ Postman, s. 7.

⁴² Özcan, s. 92.

C. Çocuk Hukuku ve Çocuk Hakları

Çocuk hukuku kavramı, “toplumsal davranış kurallarının çocuklar ile ilgili kısmı”⁴³ olarak tanımlanmaktadır. Çocuk hakları ve çocuk hukuku, genellikle birlikte gelişim göstermiştir. Bu sebeple de, bu iki kavramın sık sık aynı veya yakın anlamda kullanıldığı görülmektedir. Oysaki çocuk hukuku, çocuk haklarına göre daha kapsamlıdır. Hak, genel itibarıyla “hukukun tanıdığı ve koruduğu yetki” olarak tanımlanmaktadır⁴⁴. Çocuk hakları ise “çocukların bedensel, ruhsal, ahlaksal ve düşünsel olarak iyi gelişebilme, eğitilebilme ve geleceğe hazırlanma haklarının tümü” olarak ifade edilmektedir⁴⁵. Bir başka tanımda, “çocuğun insan olması ve bakıma gereksinim duyması nedeniyle doğuştan sahip olduğu hakların tümü” çocuk haklarını oluşturmaktadır⁴⁶. İnsan haklarının çocuklara da tanınması beraberinde çocuk haklarını oluşturmuştur⁴⁷. Çocuk hukuku ise “çocuk hukuku kuralları ile düzenlenen, yargı makamları tarafından koruma mekanizmalarıyla desteklenen haklar”⁴⁸ olarak belirtilmektedir. Çocuk hukukunda anne, baba ve çocuk arasındaki görev-hak dağılımlarını düzenleyen kurallar söz konusudur⁴⁹.

Çocuk hukuku denildiğinde, çocuk kavramının tanımlanması sürecindeki zorluğa benzer bir süreç karşımıza çıkmaktadır⁵⁰. Bir önceki bölümde ifade ettiğimiz gibi, bu zorluğun sebepleri arasında, çocuğun bir özne olarak görülmemesi ve çocuk hukuku gibi yeni bir hukuk dalının ortaya çıkışındaki problemler gösterilmektedir⁵¹. Toplumlar daha önceleri, sadece çocuğun korunması çerçevesinde çalışmalarını yürütmüştür. Modern devlet ise, çocuklara ekonomik, sosyal, bedensel ve zihinsel yönden güvence sağlama görevini üstlenmektedir. Devletin bu görevi sebebiyle çocuk

⁴³ Rona Serozan, **Çocuk Hukuku**, 1. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, Nisan 2000, s. 1; Hasan Tahsin Fendoğlu, **Çocuk Hakları Hukuku**, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2014, (Çocuk Hakları Hukuku), s. 30.

⁴⁴ A. Gözübüyük ve A. Feyyaz Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, 5. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004, s. 136.

⁴⁵ Ali Naim İnan, **Çocuk Hukuku**, İstanbul Cezaevi Matbaası, İstanbul, 1968, (Çocuk Hukuku), s. 202.

⁴⁶ Emine Akyüz, **Çocuk Hukuku (Çocukların Hakları ve Korunması)**, Güncelleştirilmiş 6. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, Mart 2018, (Çocuk Hukuku), s. 7.

⁴⁷ Işıkcı ve Karatepe, s. 76.

⁴⁸ Cengiz Topel Çiftçioğlu, “Çocuk Haklarının Korunması Bağlamında BMÇHS ve AİHS’te Öngörülen İki Farklı Bireysel Başvuru Sistemi”, **Fasikül Hukuk Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 68, Temmuz 2015, s. 8.

⁴⁹ Can ve diğerleri, s. 8.

⁵⁰ Franklin, s. 139.

⁵¹ Memduh Cemil Şirin, “Çocuk Hukuku Ne Değildir?”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, Sayı: 1, 2016, ss. 49-50.

hukukunun kapsamı, hem anne babaya hem de devlete karşı çocuğun hakları olarak belirlenmektedir⁵². Çocuk haklarının kapsamının genişlemesi ancak çocuğun süje olarak kabul edilmesiyle mümkün olabilmiştir. Günümüzde ise, çocuğun korunması ve hak sahibi olabilmesi birlikte ele alınarak bir bütün oluşturulmaya çalışılmaktadır⁵³. Bugün gelinen noktadaki çocuk algısı, hak ve kişilik sahibi bir hukuk süjesini yansıtmaktadır⁵⁴.

Çocuk hukukunun geniş-objektif ve dar-subjektif olarak iki farklı anlamı olduğu kabul edilmektedir. Geniş-objektif tanımlama, çocuk hukukunun çocuklara tanıdığı hak ve yükümlülükler ile çocuğu ilgilendiren hukuki süreçlere ilişkin kamu hukuku, özel hukuk ve uluslararası hukuk kurallarını belirtmektedir. Dar-subjektif anlamda çocuk hukuku ise, çocuk haklarının kapsamını sadece anne baba ve çocuklar arasındaki hak ve ödevler bakımından belirlemektedir. Günümüzde, geniş-objektif anlamda çocuk hukuku tanımı kabul edilmektedir⁵⁵. Ayrıca, hassas grupların başında gelmesi yönüyle de çocuk hukuku tanımlamaları yapılmaktadır. Bilindiği üzere; kadınlar, engelliler, azınlıklar, mülteciler, sığınmacı ve göçmenler ile birlikte çocuklar da hassas grupların içinde bulunmaktadır.

Çocuk hukuku, hem özel hukuka hem de kamu hukukuna ilişkin konuları bünyesinde barındıran ve bu hukuk dallarından yararlanan, ancak onlardan ayrı tutulması gereken bir hukuk dalıdır⁵⁶. Çocuk ile anne baba arasındaki ilişkiler özel hukukun konusu olmasının yanında, devletlerin çocuklara karşı yükümlülükleriyle bağlantılı olarak kamu hukukunun da konusudur. Çocuk hukukunun bazı bölümlerinde kamu hukukunun, bazı bölümlerine ise özel hukukun ilkeleri ortaya çıkmaktadır. Hatta özel hukuka ilişkin kısımlarda bile, kamu hukukuna ilişkin kamu yararı, kamu düzeni, güçsüzlerin korunması ilkeleri ön plandadır. Bu ilkeler, benzer doğrultuda çocuk hukukuna hakim olan temel ilkeler olarak da karşımıza çıkmaktadır. Görüldüğü gibi, çocuk hukuku farklı hukuk dallarıyla ilişkilidir ve bu sebeple, klasik ayrım olan kamu

⁵² Özdemir ve Ruhi, ss. 3-4.

⁵³ Feriha Bilge Tanrıbilir, **Çocuk Haklarının Uluslararası Korunması ve Koruma Mekanizmaları**, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011, s. 55.

⁵⁴ Aydın İpek, “Çocuk Haklarının Gelişimi ve Karşılaştırmalı Olarak Anayasal Açıdan Değerlendirilmesi”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 20, Sayı:1, 2012, s. 152.

⁵⁵ Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, s. 30.

⁵⁶ Durdane Öztürk, “Hukukta Çocuk Kavramı”, içinde: Zihni Merey (Ed.), **Çocuk Hukuku**, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Aralık 2016, s. 4.

hukuku-özel hukuk ayrımından farklı olarak, “kendine özgü, karma bir hukuk dalı, kamu hukuku yönü ağır basan bir karma hukuk” olarak değerlendirilmektedir⁵⁷.

Çocuk hukuku yeni bir hukuk dalıdır⁵⁸. Tarihsel gelişimde çocukların korunmasına ilişkin mekanizmalar ve çocuk hukukunun kapsamı birçok kez değişime uğramıştır. Bu değişimler toplumdaki ekonomik, sosyal, kültürel gelişimlerle paralellik göstermektedir⁵⁹. Çocuk hukukunun amacı, çocukların korunması çerçevesinde çocuğun ve toplumun yararlarını gözetmek, özgürlük ve disiplin arasındaki dengeyi oluşturmak ve temelde tüm çocukların eşit ve özgür olduğunu ifade etmektir. Esas olan, tüm çocukların, yaşamlarının en hassas döneminde hak ettikleri değeri görmelerini sağlamaktır. UNICEF’in amblemindeki anne kucağındaki çıplak çocuk da bu koruma ve değer görme amacını belirtmektedir. Çocuk hukukunda daimi hedef, çocuğu hakların konusu olmaktan çıkarıp özne haline getirmektir⁶⁰. En nihayetinde insanlığın, cinsiyet, din, dil, milliyet ve renk gözetmeksizin tüm çocuklar konusundaki sorumluluğunun farkına varması, beraberinde çocukların uluslararası alanda korunmasını da getirecektir⁶¹.

Bir diğer karıştırılan ve çocuk hukuku ile eş anlamlı olduğu söylenen kavram da çocuk hakları hukukudur. Çocuk hakları hukuku, ulusal ve uluslararası mevzuat açısından hakları incelemektedir ve çocuk hukukunun alt başlıklarından biri olarak değerlendirilebilir⁶². Çocuk hakları konunun hak boyutu ile ilgilenmektedir, çocuk hakları hukuku ise çocuk haklarını da içermekle birlikte özellikle iç ve dış mevzuatı incelemektedir⁶³.

D. Çocuk Haklarının Sınıflandırılması

Çocuk haklarına ilişkin sınıflandırmalarda, felsefi ve hukuksal olmak üzere iki yaklaşımdan bahsedilmektedir. Felsefi sınıflandırmada, refah hakları, koruyucu (korumacı) haklar, yetişkin hakları ve anne babalara karşı haklar olarak dört grup

⁵⁷ Emine Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 30.

⁵⁸ İnan, Çocuk Hukuku, ss. 3-4.

⁵⁹ Bilgin Tiryakioğlu, **Çocukların Korunmasına İlişkin Milletlerarası Sözleşmeler ve Türk Hukuku**, Gaye Matbaası, Ankara, 1991, s. 1; İnan, Çocuk Hukuku, s. 7.

⁶⁰ Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, ss. 26-31.

⁶¹ İnan, Çocuk Hukuku, s. 80.

⁶² Şirin, s. 53.

⁶³ Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, s. 31.

çocuk hakkı vardır. Refah hakları; beslenme, tıbbi hizmet, eğitim, barınma gibi temel ihtiyaçlara yönelik haklardan oluşmaktadır. Koruyucu haklar, çocukların çevrelerindeki olası tehlikelerden korunması amacını taşımaktadır. Çocukların yetişkinlere bağımlı olduğu düşüncesinden hareketle oluşturulan bu hak grubu, yetişkinlerin algı dünyasına göre ortaya konulmuştur. Yetişkin hakları, yetişkinlerin sahip olduğu hakların çocuklara da tanınması gerektiğini belirtmektedir. Bu şekilde çocuklara da tanınan yetişkin hakları, onların bağımsızlıklarına katkı sağlayacaktır. Son olarak anne babaya karşı haklar ya da diğer ifadeyle katılma hakları ise, çocukların kendileriyle ilgili süreçlerde karar alabilmesini sağlamaya yönelik haklardır. Yetişkin hakları ve anne babaya karşı haklarda, çocukların özgürleştirilmesi amacıyla hareket edildiği ve esas amacın çocukların korunmasından ziyade onların kişisel özelliklerini artırmak olduğu görülmektedir⁶⁴.

Hukuki sınıflandırmada ise kişisel (medeni) haklar, ekonomik ve sosyal haklar ve katılma hakları olarak üç grup çocuk hakları görülmektedir. BMÇHS ise çocuk haklarını, yaşamsal haklar, gelişme hakları, korunma hakları ve katılma hakları olarak sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırmada, Sözleşme'nin tüm maddelerinde yer alan "tüm insanlar aynı onur ve haklara sahip olarak hür ve eşit doğar" yaklaşımı belirleyici olmuştur⁶⁵. Genel olarak bahsetmek gerekirse, yaşamsal haklar yaşama, beslenme ve barınma gibi temel gereksinimleri içeren haklardır. Gelişme hakları; eğitim hakkı, oyun ve dinlenme hakkı, din ve vicdan özgürlüğü, bilgi edinme hakkı ve düşünce özgürlüğü haklarını kapsamaktadır. Korunma hakları, her türlü istismar ve sömürden korunmayı sağlayan haklardır. Katılma hakları ise, çocukların kendilerini ilgilendiren konularda karara katılma, dernek kurma ve barışçı toplanma haklarıdır. BMÇHS yaptığı bu sınıflandırma ile, çocuk haklarının sistematik olarak incelenmesini kolaylaştırmaktadır. Çocuk haklarına ilişkin felsefi sınıflandırma ile BMÇHS sınıflandırması birlikte değerlendirildiğinde, hakların birebir eşleşmesi söz konusu değildir. Ancak yine de, refah haklarının yaşamsal haklara, korumacı hakların korunma haklarına denk geldiği söylenebilir. Gelişme hakları da yetişkin hakları, katılma hakları ve anne babaya karşı haklar ile uyumaktadır⁶⁶.

⁶⁴ Franklin, ss. 30-33; Polat, ss. 25-26.

⁶⁵ Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, ss. 68-69.

⁶⁶ Zeynep Uğurlu ve İpek Aksoy Gülsen, "Çocuk Hakları ve Hukuki Bağlamda Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunması", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 1, Sayı:1, 2014, s. 4.

Jellinek'in üçlü ayrımı olan negatif statü, pozitif statü ve aktif statü haklarına göre yapılan üçüncü bir çocuk hakları sınıflandırması daha bulunmaktadır. Burada insan haklarının çocuk haklarına uyarlanması söz konusudur. Çocuk haklarının birbirlerini tamamlayan bir bütün olarak kabul edilmesi gerekse de, bu şekilde gruplara ayrılmasının temel sebebi inceleme kolaylığıdır⁶⁷. Çocukların kişisel hakları, negatif statü hakları olan devletin müdahalesinin mümkün olmadığı haklar ile örtüşmektedir⁶⁸. Çalışmamızın daha sonraki bölümlerinde, BMÇHS'nin genel ilkelerini belirleyen haklar ile çocukların kişisel haklarına ayrıntılı bir şekilde yer verileceği için, bu bölümde hakların genel çerçevesinin çizilmesiyle yetinilmiştir.

II. ÇOCUK HUKUKUNA HAKİM OLAN TEMEL İLKELER

BMÇHS'deki genel esaslardan yola çıkılarak çocuk haklarına ilişkin temel ilkelere ulaşılmaktadır. Bunlar, çocuğun yüksek (üstün) yararı ya da diğer bir ifadeyle çocuk yararının önceliği, çocuğun kendisi ile ilgili işlerde söz hakkına sahip olması, çocuğun yaşama ve gelişme hakkına saygı ve çocuklara yönelik ayrımcılık yasağıdır⁶⁹. Bunların yanı sıra kamusalılık, düzenleme serbestisinin bulunmaması (şekilcilik) ve güçsüzlerin korunması ilkeleri çocuk hukukunun tamamında geçerli ilkelerdir. Bu bölümde bu genel ilkeler kısaca açıklanmaya çalışılacaktır. Çocuk haklarına ilişkin normların yorumlanmasında ve uygulanmasında, bu ilkelerin bir bütün halinde göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

A. Çocuğun Yüksek (Üstün) Yararı

Çocuğun yüksek yararı kavramının tanımı kanunlarda, BMÇHS'de ya da doktrinde bulunmamaktadır⁷⁰. Bu kavramdan ilk defa 1959 Çocuk Hakları

⁶⁷ Oktay Uygun, **Kamu Hukuku İncelemeleri (İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti, Egemenlik)**, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 21; Bülent Algan, **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 127.

⁶⁸ Fendoğlu, **Çocuk Hakları Hukuku**, ss. 65-66.

⁶⁹ Kalabalık, **İnsan Hakları Hukuku**, s. 490.

⁷⁰ Uluslararası insan hakları sözleşmelerinde, bildirilerde ve ulusal düzenlemelerde “çocuğun yüksek yararı”na uygun hareket edilmesi gerekliliğinin sürekli vurgulanmasına rağmen, “yüksek yarar”ın kesin bir tanımı bu belgelerde yer almamaktadır. Bu konuda hükümetlere tanınan takdir yetkisinin kapsamının belirlenebilmesi amacıyla, doktrinde bazı “yüksek yarar” tanımlamaları yapılmıştır. Ancak üzerinde

Bildirgesi'nde, daha sonra da BMÇHS'de bahsedilmektedir. Doktrinde ise, çocuğun yüksek yararı kavramının kesin bir şekilde tanımlanmasının zorluğu belirtilmektedir. Ancak yine de bu kavramın içeriğinin tespiti mümkündür. Çocuğun yüksek yararı, “uzun vadeli, geniş kapsamlı, gelecekteki ve toplumsal çevre içindeki çocuk yararı”nı ifade etmektedir. Yüksek yarar ile “çocuğun bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal, kültürel, ahlaki, hukuki ve ekonomik bakımlardan sağlıklı, dengeli ve özgür biçimde geliştirilmesi ve korunup kollanması” anlatılmak istenmiştir⁷¹. Bu ilke, hassas bir yapıda olan çocukların beden, duygu, zihin ve sosyal gelişim bakımından korunmada ilk önceliği taşımaları gerektiği anlamına gelmektedir⁷².

Yüksek yarar ilkesi, kavramsal olarak iç hukuklarda ve uluslararası sözleşmelerde mevcuttur. Buna rağmen, ilke hakkında genel geçer bir tanımlama yapılmamıştır. Yüksek yararın; çocuğun yaşı, sosyal çevresi vb. unsurlara göre değişebilecek, göreceli bir kavram olması bu durumun temel sebebidir. Bunun yanı sıra, yüksek yarara ilişkin yapılacak tespitlerin psikolojik ve pedagojik yönleri de mevcuttur ve bu alanlar hukukçuların bilgisini açacak uzmanlıklar gerektirmektedir⁷³. Bir yüksek yarar tanımının yapılmasının sakıncaları da bulunmaktadır. Çocuğun yüksek yararı kavramının kanun koyucu tarafından tanımlanmış olması halinde, hakimin somut olayın özelliklerine uygun bir değerlendirme yapabilmesinin önüne geçilecektir. Sınırları çizilmiş bir tanımlamanın yerine yüksek yararın içeriğinin dikkate alınması sayesinde, hakimin geniş bir takdir yetkisi söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda çocuğun yüksek yararının içeriği belirlenirken, toplumda yerleşmiş inançlar ve basmakalıp düşünce biçimleri değil, bilimsel ve objektif kriterler değerlendirme ölçütü olmalıdır. Bu şekilde somut olaya göre, çocuğun bedensel, zihinsel ve duygusal gelişiminin güvence altına alınacağı ve çevresiyle olan ilişkilerinin zarar görmeyeceği bir sonuca ulaşmak mümkün olabilecektir⁷⁴.

Burada “yüksek/üstün” kavramı bilinçli olarak kullanılmıştır. “En iyi, en yüksek, en öncelikli ve yararlı” vurgusu yapılarak alelde bir yarar olmadığı

uzlaşılan bir tanım mevcut değildir. Çalışmamızın devamında yer alan tanımlamalara, bu kavramın içeriğinin daha iyi anlaşılması için yer verilmiştir.

⁷¹ Özdemir ve Ruhi, s. 5; Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 12.

⁷² Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, s. 79.

⁷³ Köster, Sorgerecht und Kindeswohl, Marburg, 1996, s. 115'den aktaran Evgen Gülçin Elçin ve Arzu Genç Arıdemir, **Çocuk Hakları Çalışmaları – I**, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 3.

⁷⁴ Akyüz, Çocuk Hukuku, ss. 54-58.

vurgulanmaktadır. Bu ilkeye göre, çocuğun yararı ile anne baba ya da diğer kişilerin yararlarının çatışması durumunda çocuğun yararına öncelik tanınması gerekmektedir⁷⁵. Aynı zamanda bu “yüksek” vurgusuyla, çocukların hakları ve gereksinimlerinin önemi anlatılmaktadır⁷⁶.

Çocuğun yüksek yararı, hem medeni hukuk açısından hem de kamu hukuku genelinde temel ilke olarak kabul edilmektedir⁷⁷. Bu ilke, idare hukukundaki “kamu yararı” kavramı ile de benzerlik göstermektedir⁷⁸. Çocuğun yüksek yararı çocuk güvenliği ile de eş anlamlı düşünülmektedir. “Somut bir durumda, çocuğun bedensel, zihni, duygusal, ahlaki, sosyal, kültürel, ekonomik ve hukuki bakımlardan korunması ve geliştirilmesi” anlamına gelen çocuğun güvenliği çocuklar ile ilgili tüm önlemlerin ölçüsü niteliğindedir⁷⁹.

Çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde çocuğun yüksek yararı temel alınmaktadır⁸⁰. Bu ilke BMÇHS için de temel ilke niteliğindedir⁸¹. BMÇHS’nin 3. maddesine göre, bütün kurum ve kuruluşlar tarafından çocukla ilgili yapılan her türlü faaliyette, çocuğun yüksek yararı düşüncesi çerçevesinde hareket edilmelidir. Her ne kadar ortak bir tanımı bulunmasa da, Sözleşme’ye taraf devletler, “yüksek yarar”ı kendi açılarından yorumlayamazlar⁸². Çocuk haklarını ihlal eden herhangi bir uygulamanın bahanesi olarak yüksek yarar ilkesi kullanılamamaktadır⁸³. Bu ilke; yasama, yürütme ve yargı açısından bir emir niteliğinde olduğu gibi, resmi makamlara da yol göstermektedir. Parlamento, kanun yaparken bu ilkeyi dikkate almalıdır. Devlet de bu ilke kapsamında, çocuk ile anne babanın hak ve ödevlerini değerlendirmelidir⁸⁴.

⁷⁵ Serozan, s. 66.

⁷⁶ Özge Yücel, “Çocuğun Yüksek (Üstün) Yararı Bağlamında Çocuğun İradesi”, **Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, Aralık 2013, s. 119.

⁷⁷ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 54.

⁷⁸ Andreas Brauchli, Das Kindeswohl als Maxime des Rechts, Zurich 1982, s. 136’dan aktaran İlknur Serdar, “Kişisel İlişki Kurma Hakkı”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Özel Baskı, 2007, ss. 744-745.

⁷⁹ Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, ss. 620-622.

⁸⁰ Ejder Yılmaz, “Çocuk Hakları Açısından Davadaki Temsilin Önemi ve Çocuk İradesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 11, Özel Baskı, 2009, s. 832.

⁸¹ Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, s. 485.

⁸² Burcu Şüheda Şimşek, **Türkiye’de 2005 Yılı Sonrası Çocuk Haklarının Gelişimi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016, s. 25.

⁸³ Çocuk Hakları Programlama Koordinasyon Grubu, **Çocuk Hakları Programı Oluşturma El Kitabı**, 2. Baskı, Temmuz 2005, https://issuu.com/gundemcocuk/docs/ocuk_haklar_programlamas_hak (27.02.2020), s. 19.

⁸⁴ Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, s. 79; Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 59.

Sözleşmedeki bu düzenlemenin amacı çocukların; toplumsal anlamda önceliğinin pekiştirilmesi⁸⁵, bilinçli bireyler haline gelmesi, yetişkinlere oranla zayıf ve güçsüz konumlarının dengelenmesi⁸⁶, kendilerini geliştirirken özgür olmaları⁸⁷, olgunlaşarak toplumun asli unsuru olabilmeleri⁸⁸ ve en nihayetinde bu şekilde yaşamda yerlerini almalarını sağlamaktır. Dolayısıyla çocuğun yüksek yararının korunması, gelecek nesilleri de etkileyerek güçlü bir toplum oluşmasına büyük katkı sağlayacaktır⁸⁹.

Çocuğun yüksek yararı ilkesinin öncelikli değerlendirilmesi gerekliliği, Anayasa tarafından da ifade edilmektedir. Anayasamızın Ailenin Korunması ve Çocuk Hakları kenar başlıklı 41. maddesinin 3. fıkrasına göre, devletin, çocuğun yüksek yararını ön planda tutarak, koruyucu bir tavır alması gerekmektedir⁹⁰. Bu ilke, esasen çocuğun özel olarak korunmasının gerekliliği halinde daha da önem kazanmaktadır. Toplum içerisindeki korunmaya muhtaç konumları gereği çocuklar, “sessiz birer azınlık” ya da “ezilen kalabalık bir grup”⁹¹ olarak nitelendirilmektedir. Tüm bu sebeplerden dolayı “çocuğun yüksek yararı” bir hak olarak değil, çocuk haklarının hayata geçirilmesinde bir kılavuz olarak görülmelidir⁹².

B. Kamusalılık (Kamu Adına Kendiliğinden Müdahale)

Modern hukuk sistemlerinde çocukların korunmasına ilişkin iki temel ilke olduğu görülmektedir. Bu ilkelere ilki, çocukların kişiliklerinin varlığı ilkesidir. Buna göre, çocuk da bir insan olarak sevgi ve şefkat görmeli ve korunmalıdır. İkinci ilke ise birlik ilkesidir. Bu ilke, çocuğun toplumun ve milletin bir parçası olduğunu

⁸⁵ Hakan Acar ve Gülsüm Çamur Duyan, “Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin Temel İlkeleri Işığında Türkiye’nin Çocuk Fotoğrafını Yorumlamak”, içinde: Dolunay Şenol, Sıtkı Yıldız, Talat Kıymaz ve Hasan Kala (Ed.), **Uluslararası Katılımlı Çocuk İhtiyaçları Sempozyumu**, Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları, Ankara, 18-19 Mayıs 2012, s. 402.

⁸⁶ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 59.

⁸⁷ İbrahim Cılga, “Demokrasi İnsan Hakları Kültürü ve Çocuk Hakları”, **Milli Eğitim Dergisi**, Eylül 2001, http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_dergisi/151/cilga.htm (27.02.2020).

⁸⁸ Emine Akyüz, “Önemli Kanunlarımızda Çocuğun Korunmasına İlişkin Bükümler ve Boşluklar”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1, 2019, ss. 137-138.

⁸⁹ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 60.

⁹⁰ Serozan, s. 48

⁹¹ Franklin, s. 15.

⁹² Serozan, s. 67.

ifade etmektedir. Bu ilkelerin bir sonucu olarak da çocuğun korunması düşüncesi “kamu yararına koruma”ya dönüşmektedir⁹³.

Çocuk hukukunun kapsamına giren düzenlemelerde kamu hukukuna ait temel ilkeler aynı şekilde geçerlidir. Çocuğun korunması, kamu yararı, kamu düzeni ve güçsüzlerin korunması ilkelerinin bir gereğidir. Bu sebeple hakim, karşısına gelen somut olayda re’sen inceleme yapmaktadır⁹⁴. Tüm bunların yanı sıra kamusalılık ilkesi, çocuk hukukuna ilişkin kuralların büyük oranda emredici hukuk kurallarından oluşmasını da ifade etmektedir.

C. Düzenleme Serbestisinin Bulunmaması

Özel hukukta kural olarak irade serbestisi kabul edilmektedir. Çocuk hukukunda ise, çocuğun korunması söz konusu olduğundan bir kamusal alan ortaya çıkmaktadır. Bundan hareketle, çocuk ile ilgili hükümlerin düzenlenmesinde emredici kurallara yer verilmiştir. Tarafların iradesi burada söz konusu değildir. Çocuk hukukunda düzenleme serbestisinin bulunmaması, uluslararası sözleşme normlarına uyma zorunluluğu olduğunu da ifade etmektedir. Özel hukukta olduğu gibi bir sözleşme serbestisi burada geçerli değildir. Buradaki hukuk kuralları seçimlik değildir⁹⁵. Örnek vermek gerekirse, çocukların nüfusa kaydedilmeleri, evlatlık, çocuklara ilişkin hukuki işlemler, çocukların çalıştırılma yaşı vb. durumlara ilişkin hukuk kurallarının tamamı emredicidir⁹⁶. Çocuğun menfaatinin korunması gereği, çocuk ile kurulacak bütün ilişkiler kanunda düzenlenmiş ve kanun koyucu bütün işlemleri belirli usullere bağlamıştır⁹⁷. Çocuk hukukuna şekilcilik ilkesi hakimdir. Bu sebeple, işlemlerin içeriğinin ve şeklinin değiştirilmesi mümkün değildir⁹⁸.

⁹³ Ali Naim İnan, “Çocuğun Korunması ve Polis”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 37, Sayı: 1, (Çocuğun Korunması ve Polis), s. 244.

⁹⁴ Serozan, s. 159.

⁹⁵ Özdemir ve Ruhi, s 7.

⁹⁶ Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, s. 78.

⁹⁷ Serozan, s. 158.

⁹⁸ Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, s. 79.

D. Güçsüzlerin Korunması

Çocukların yetişkinlik dönemi, büyüdüğü şartlar ve yetiştirme sürecindeki ortamına göre şekillenmektedir. Bedensel ve fiziksel olarak olgunlaşmamış olmaları, çocukları güçsüzler sınıfına dahil etmektedir. İstismar, baskı ve zulme karşı koyma güçlerinin bulunmaması sebebiyle çocuklar, toplumdaki en hassas ve öncelikli olarak korunmaya muhtaç grubu oluşturmaktadır⁹⁹. Çocuklar içinde bulundukları bu sınıf dolayısıyla, yaşamlarının her evresinde korunması gereken kesim olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁰⁰.

Güçsüzlerin korunması ilkesi, çocuğun aile ve toplum içinde korunabilmesi için çocuk zayıflığının ortadan kaldırılması amacını taşımaktadır¹⁰¹. Bu ilke kapsamında çocuk haklarının esas amacı, çocukların kendilerini koruyan bir çevrede yetiştirme haklarının güvence altına alınmasını sağlamaktır¹⁰². Bu sürecin bir yansıması olarak çocuk, çocuk haklarının temel ilkelerine uygun bir şekilde yetişecek ve toplumdaki yerini alacaktır¹⁰³.

III. ÇOCUK HAKLARININ GENEL OLARAK TARİHSEL GELİŞİMİ

Çocuk, tarihsel dönemlerin tümünde toplumların ilgilendiği bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır¹⁰⁴. Ana rahmine düştüğü andan itibaren çocuk, hak sahibi olarak kabul edilmektedir. Buna rağmen, eski çağlarda modern ve şimdiki anlamda bir “çocuk hakkı” kavramının oluşmadığı görülmektedir. Zaman içerisinde, çocukların korunmasının kapsamı ve koruma şekillerinde değişiklikler ve gelişmeler meydana gelmiştir. Bu gelişim aşamaları süresince çocuk ve çocuk hakları kavramı, çeşitli şekillerde ve özellikle çocuğun toplumdaki konumuna göre tanımlanmaya

⁹⁹Özdemir ve Ruhi, ss. 6-7; İbrahim Ö. Kaboğlu, **Çocuklar ve Anayasa**, 1. Baskı, Tekin Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 52; Mustafa Tevfik Odman, “Dünya’da ve Türkiye’de Çocuk Hakları”, içinde: Dolunay Şenol, Sıtkı Yıldız, Talat Kıymaz ve Hasan Kala (Ed.), **Uluslararası Katılımlı Çocuk İhtiyaçları Sempozyumu Kitabı**, Ankara, 18-19 Mayıs 2012, s. 306; Serozan, s. 9.

¹⁰⁰ Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, s. 80.

¹⁰¹ Serozan, s. 4.

¹⁰² Uğurlu ve Gülsen, s. 8.

¹⁰³ Serozan, s. 9.

¹⁰⁴ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 21; İnan, Çocuk Hukuku, s. 4.

çalışılmıştır¹⁰⁵. İlkel dönemlerde ve devletin ortaya çıkışına kadarki süreçte, çocukların korunması ailenin görevi olarak görülmüştür. Devletlerin meydana gelmesi ve örgütlü bir yapının oluşmasıyla birlikte devlet, çocukların korunması ile ilgilenmeye başlamıştır¹⁰⁶. Çocuğun doğal bir gerçeklik olduğunun kabulü ve hak öznesi olarak kabulü ise ancak modern dönemde mümkün olabilmektedir¹⁰⁷. Daha önceleri çocukluk, yaşamın farklı bir dönemi olarak belirlenmemiştir. Çalışmamızın bu bölümünde, çocuk haklarının gelişim süreci olarak “bir nesne olmaktan hak ve kişilik sahibi bir özne olmaya geçiş serüveni”¹⁰⁸ tarihsel bağlamda incelenecektir.

A. Genel Olarak Çocuk Hakları Kavramının Ortaya Çıkışı

1. Çocukluk Fikrinin Doğuşu

Çocukluk fikrinin tarihsel gelişimine bakıldığında, yeni bir kavram olan çocukluğun şu anki durumuna aşama aşama geldiği görülmektedir. Orta Çağ döneminde çocukluk imgesi yoktur. Ariès’e göre bu imgenin henüz oluşmamış olması çocukların ihmal edildiği ya da sevilmediği anlamına gelmemektedir. Burada söz konusu olan, çocuğu yetişkinden ayıran özelliklerin farkında olunmamasıdır. Çocukluk, kendine özgü özellikleri ile yetişkinlikten ayrılmaktadır ve bu ayrım bilinci Orta Çağ’da görülmemektedir¹⁰⁹. 10. yüzyılda çocuk, minyatür bir yetişkin olarak resmedilmektedir. Resimde çocukluğun kendi özellikleriyle ve anlamlı bir şekilde ifade edilmiyor oluşu, henüz çocukluk fikrinin oluşmadığını göstermektedir¹¹⁰. 14. ve 15. yüzyıl süresince, Orta Çağ’da çocuk kavramı sürekli gelişmiştir. 14. yüzyılda kutsal çocukluk teması, hem kapsam hem çeşitlilik bakımından ilerlemiş ve özellikle

¹⁰⁵ Bekir Onur, “Sunuş”, içinde: Bekir Onur (Ed.), **Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu Bildiri Kitabı**, 23-24 Nisan 1993, Numune Matbaacılık, İstanbul, 1994, s. 4.

¹⁰⁶ Tiryakioğlu, s. 1; İnan, Çocuk Hukuku, s. 7.

¹⁰⁷ Elif Kösesoy, **Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunma Hakkı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019, s. 5; İnan, Çocuk Hukuku, s. 3.

¹⁰⁸ Serozan, ss. 17-18.

¹⁰⁹ Tan, Çocukluk: Dün ve Bugün, s. 18; Philippe Ariès, **Centuries of Childhood (A Social History of Family Life)**, çev. Robert Baldick, New York: Alfred A. Knopf, 1962, s. 128, https://monoskop.org/images/d/d0/Ari%C3%A8s_Philippe_Centuries_of_Childhood_A_Social_History_of_Family_Life_1962.pdf, (19.03.2020).

¹¹⁰ Akbaş ve Topçuoğlu, s. 97.

15. yüzyılda dini resimlerde ortaya çıkmıştır¹¹¹. 15. yüzyılda matbaanın icadı, yepyeni bir yetişkinlik algısını ortaya koymuştur. Kitap kültürünün ortaya çıkmasıyla birlikte çocukların yetişkinlerden ayrılması daha da derinleşmiştir. Okur-yazar olan yetişkinlerdir ve kitaplardaki tüm bilgiye erişim onlara aittir. Bu yeni yetişkin dünyasında, çocuklar dışlanarak başka bir dünyaya yani çocukluk dünyasına sürüklenmişlerdir¹¹². 16. yüzyıla gelindiğinde çocukluk, Avrupa’da müstakil bir kavram olarak ifade edilmiştir¹¹³. 17. yüzyılda ise çocukların kıyafetlerinde değişiklikler görülmüştür. Çocuklar, artık yetişkinlerinkine benzer elbiselerden kurtulup kendilerine özgü kıyafetlere ve oyuncaklara sahip olmuşlardır¹¹⁴. 20. yüzyılda ise televizyonun ortaya çıkışı ile çocukluk fikri farklı bir seyre girmiştir. Bu dönemde çocuklar, yetişkinlerin bildiği pek çok şey hakkında televizyon aracılığıyla bilgi sahibi olmaktadır. Böylece çocuklar tekrar “yetişkinleştirilmiş çocukluk” dönemine doğru gitmiştir¹¹⁵. Tüm bu ileri-geri çocukluk hareketleri, bu fikrin doğuşunun ve gelişiminin düz bir çizgi halinde seyretmediğini ortaya koymaktadır.¹¹⁶

Çocukluk fikrinin doğuşunda, çocukluğun sosyal ve kültürel bir kurgu olup olmadığı önemlidir. Postman’e göre çocukluk “biyolojik bir kategori değil, toplumsal bir kurgu”dur¹¹⁷. Ariès de aynı görüşü temel alarak, çocukluğun Orta Çağ sonrası dönemde ortaya çıktığını ve toplumsal bir kurgu olarak icat edildiğini ileri sürmektedir¹¹⁸. Bundan hareketle, eğer çocukluk sosyal ve kültürel bir kurgudan ibaretse, her zaman bambaşka çocukluk fikirlerinin ortaya çıkabileceği belirtilmektedir. Aynı şekilde, bu çocukluk fikrinin ortadan kalkma ihtimali de her zaman var olacaktır. Bu düşünciyi tam olarak anlamlandırabilmek için, şimdiki ve daha önceki dönemlerdeki çocukluk algısının bir bütün halinde incelenmesi gerekmektedir¹¹⁹. Bu sebeple, çalışmamızın daha sonraki başlıklarında çocukluk algısı dönemselsel ve karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

¹¹¹ Ariès, ss. 33, 36, 128.

¹¹² Postman, ss. 32, 95, 107.

¹¹³ Franklin, s. 23.

¹¹⁴ Ariès, s. 22.

¹¹⁵ Postman, ss. 121, 170.

¹¹⁶ Postman, s. 55.

¹¹⁷ Postman, s. 7.

¹¹⁸ Pınar Uyan Semerci, Serra Müderrisoğlu, Abdullah Karatay, Başak Ekim Akkan, Zeynep Kılıç, Burcu Oy ve Şaylan Uran, **Eşitsiz Bir Toplumda Çocukluk: Çocuğun İyi Olma Halini Anlamak**, 1. Baskı, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 8.

¹¹⁹ Güçlü, s. 96.

2. Çocuğa Verilen Değerin Artması

Çocuk haklarının gelişimi ve uygulanması toplumların çocuğa verdikleri değere bağlıdır¹²⁰. Çocuğun hızlı bir şekilde geçirilmesi gereken bir dönem içinde bulunduğunu kabul etmek, ona acıyarak davranmak ve çocuk kavramına kusurlu ya da gelişmemiş bir yetişkin olarak yaklaşmak, çocuk değeri düşüncesini zayıflatmaktadır. Bu kapsamda öncelikle, çocukların kendine özgü ihtiyaçları, yetişkinlerden çok farklı bir psikolojisi ve kendi haklarının olduğunun kabulü gerekmektedir. Çocuklara sadece çocuk olduğu için değer verilmesi, beraberinde onlara uygun bir çevre oluşturmaının önemini de ortaya çıkarmaktadır¹²¹. Çocuk hakları kavramı, çocukluk tarihiyle ve toplumların çocuk algısıyla paralel şekillenen bir kavramdır. Tarih boyunca bir toplumda çocuğa verilen değer iyi durumdaysa, onun haklarına ilişkin düzenlemelerin de iyi durumda olacağı tahmin edilebilir bir durumdur¹²².

Çocuğa verilen değer kavramıyla beraber çocuğun iyi olma halinden de bahsedilmesi gerekmektedir. İyi olma hali (child well-being) “fiziksel, duygusal, zihinsel ve ruhsal gelişim yoluyla çocuğun kendisi, başkaları ve çevre ile ilişkili olarak kendine özgü potansiyelini gerçekleştirilmesi” şeklinde tanımlanmaktadır¹²³. Bir görüşe göre, çocuğun iyi olma halinin birbiriyle ilişkili üç boyutu bulunmaktadır. Bunlar “çocukların kendileri hakkında hissettikleri (bedenleri ve kendi durumlarına ilişkin algıları), aileleri ve akranları ile olan ilişkilerinin onlara hissettirdikleri ve okulda hissettikleri duygular”¹²⁴dır. Bir başka görüşe göre ise, çocuğun iyi olma hali altı boyuttan oluşmaktadır. Bunlar, “sağlık ve güvenlik, maddi refah, eğitim kazanımları, aile ve arkadaş ilişkileri, davranış ve riskler ve öznel iyi olma hali”dir¹²⁵. Öznel iyi

¹²⁰ Ercüment Erbay, **Çocuk Hakları**, 1. Baskı, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 11.

¹²¹ Yahya Akyüz, “Çocuk Çocuktur, Çiçek Değildir”, içinde: Yasemin Karaman Kepenekci ve Pelin Taşkın (Ed.), **Emine Akyüz’e Armağan - Akademisyenlikte 50 Yıl (Çocuk Hakları, Eğitim Hukuku, Vatandaşlık Eğitimi)**, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2018, s. 27, https://www.academia.edu/36829243/emine_aky%C3%BCz_arma%C4%9Fan.pdf?email_work_card=title, (20.03.2020).

¹²² Dirican, s. 41.

¹²³ Banu Karakaş ve Ömer Can Çevik, “Çocuk Refahı: Çocuk Hakları Perspektifinden Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 3, 2016, s. 891.

¹²⁴ Semerci ve diğerleri, s. 175.

¹²⁵ Fatma Umut Beşpınar ve Ayşe İdil Aybars, **Erken Yaşlarda Çocuk Refahı ve Kadın İstihdamı Politika Belgesi**, UNICEF, 2013, s. 8, <https://www.unicef.org/turkey/media/4381/file/Erken%20Ya%C5%9Flarda%20%C3%87ocuk%20Refah%C4%B1%20ve%20Kad%C4%B1n%20%C4%B0stihdam%C4%B1%20Politika%20Belgesi.pdf>,

olma halinin üzerinde uzlaşmış bir tanımı bulunmamaktadır. Çünkü bir çocuğun iyi olma halini, kendi sosyal ilişkileri ve içinde bulunduğu ortam meydana getirir. Dolayısıyla sadece ekonomik durumun değil, aile ve okul ortamının da iyi olma halinde doğrudan etkisi bulunmaktadır. Eğer çocuk korumacı, gelişimine destek olunan ve güvenli bir çevrede bulunuyorsa, kendisi de zaman içerisinde insan ilişkilerini bu yönde geliştirecektir. Çocuğun iyi olma haline odaklanmak, çocukların kendi hayatlarında söz sahibi olan, sosyal ve aktif bireyler olması gerekliliğini ortaya koymaktadır¹²⁶.

İyi olma halinin odağında çocuğun yaşam kalitesi vardır. Çocukları ilgilendiren çalışmalar yapılırken, onların yaşam koşullarını etkileyen unsurların birbirleriyle ilişkisi göz önüne alınarak bir bütün halinde değerlendirme yapılması gerekmektedir. Çalışmaların etkili olması, bu bütünlüğün korunması sayesinde gerçekleşebilecektir¹²⁷. BMÇHS tarafından da temele alınan düşünceye göre, çocuğun iyi olma haline yönelik çalışmalar, çocuk haklarının korunarak çocukların toplumdaki öncelikli konumunun sağlanmasının yolunu açmaktadır¹²⁸. BMÇHS'ye taraf olan devletler, çocukların kendi potansiyellerini gerçekleştirmelerine fırsat verecek ortamı oluşturmayı taahhüt etmektedirler. Sözleşme ile birlikte UNICEF ve birçok uluslararası kuruluş, çocukların refahının değerlendirilmesinin yanında, çocuklara ilişkin yükümlülükleri devletlere hatırlatmaktadır¹²⁹. Bu şekilde devletler tarafından, çocuğun iyi olma hali merkezli bir tutum sergilenmesi amaçlanmaktadır¹³⁰.

3. Çocuk Haklarının Korunması Düşüncesi

Çocuk ve çocuk haklarının korunması düşüncesinin ortaya çıkışı çok eski bir tarihe dayanmamaktadır. Ancak bu düşüncenin yerleşmesi ve günümüzdeki durumuna gelişi, oldukça uzun aşamalar sonucunda olmuştur. Bu tarihsel gelişim evrelerinde,

(25.03.2020); Bruno Martorano, Luisa Natali, Chris de Neubourg, Jonathan Bradshaw, **Child Well-being in Advanced Economies in the Late 2000s**, Office of Research Working Paper, 2013, s. 8, <https://www.unicef-irc.org/publications/686-childrens-subjective-well-being-in-rich-countries.html>, (29.03.2020).

¹²⁶ Semerci ve diğerleri, ss. 7, 168.

¹²⁷ Semerci ve diğerleri, s. 1.

¹²⁸ Beşpınar ve Aybars, s. 7.

¹²⁹ Banu Metin, "Gelecek Nesillerin Yaşam Fırsatları İçin Ciddi Bir Tehdit: Çocuk Yoksulluğu", **Sosyal Güvenlik Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2015, s. 186.

¹³⁰ Martorano ve diğerleri, s. 6.

toplumların kazandıkları deneyimlerin etkisi büyüktür. Çocuklar yetişkinlere oranla, toplumda meydana gelen açlık, kıtlık, silahlı çatışmalar vb. olumsuz ortamlardan daha çok etkilenmiştir. Bu sebeple, çocukların doğumdan itibaren korunması ve gözetim altında olması gerekliliği tartışmasız olarak kabul edilmektedir. Ancak ilk dönemlerde, çocuğun korunmasının aileye ait olduğu fikri mevcuttur. Okulların yaygınlaşması ve korunmaya muhtaç çocuklar için devletin özel önlemler alması gerektiği fikri ise daha sonraki dönemlere aittir¹³¹.

Çocuklara uluslararası anlamda bir koruma sağlanması düşüncesi ise 20. yüzyılda ortaya çıkmıştır¹³². 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile birlikte, daha önceleri üzerinde durulmayan bir kavram olan insan yaşamının değeri benimsenmiştir. 1989 yılında BMÇHS'nin kabul edilmesiyle de çocuk haklarının gelişiminde adeta bir zirve yaşanmış ve çocuk hakları tüm dünyada hızlı bir gelişim göstermiştir¹³³.

Çocuk haklarının korunması, toplumun çocuklar ile ilgili kaygı seviyesiyle ilgilidir. Çocukların sorunlarının çözümünde çocuk haklarını temel alarak ilerlemek ve bu kavramı yerleştirmek, gelecek dönemlerde nasıl bir dünyada yaşayacağımızı da belirleyecektir. Bu yolda çocukların yaratıcılığından, umutlarından, iyimserliklerinden ve dinamizminden de yararlanılması gerekmektedir. Çocukları hak sahibi kabul etmek, onların toplumsal yaşamda yerlerini almaları için tek başına yeterli değildir¹³⁴. Çocuk haklarıyla ilgili sorunlara çözüm ararken, bu yolda çocukların etkinliğinin de artırılması gerekmektedir¹³⁵.

¹³¹ Ali Naim İnan, Çocuğun Korunması ve Polis, s. 245; Semerci ve diğerleri, s. 8; İnan, Çocuk Hukuku, s. 4.

¹³² Gülgün Müftü, “Çocukların Hakları ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Dair Sözleşme: Bir Tarihçe”, 2013, <http://www.cocukhaklarizleme.org/bir-tarihce-cocuklarin-haklari-ve-birlesmis-milletler-cocuk-haklarina-dair-sozlesme>, (03.03.2020).

¹³³ Semerci ve diğerleri, s. 8.

¹³⁴ Fatma Özdemir Uluç, “Çocuk Haklarının Hayata Geçirilmesine Yönelik Bir Adım: Çocuk Hakları Eğitimi”, içinde: Yasemin Karaman Kepenekci ve Pelin Taşkın (Ed.), **Emine Akyüz'e Armağan - Akademisyenlikte 50 Yıl (Çocuk Hakları, Eğitim Hukuku, Vatandaşlık Eğitimi)**, Pegem Akademi Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara, 2018, s. 183, https://www.academia.edu/36829243/emine_aky%C3%BCz_arma%C4%9Fan.pdf?email_work_card=title, (20.03.2020).

¹³⁵ Ertan Eğribel, “Türkiye Çocuk Hakları Anlayışı İçin Önsöz Yerine: Mevcut Düzen İçinde Uygarlık Dışı, Uluslar Ötesi Yeni Bir Kategori Olarak Çocukluk Mu? Yoksa Uygarlık Krizini Açacak Yeni Bir Dünya Mı?”, içinde: Aydın Gülan, Mustafa Ruhi Şirin ve Memduh Cemil Şirin (Ed.), **I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkin Bildirileri Kitabı-2**, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 316.

B. İnsan Haklarının Gelişim Sürecinde Çocuk Hakları

1. Antik Çağ Dönemi

a. Yunan Uygarlığında Çocuk

Eski Atina'nın ilk dönemlerinde çocuk, aile ekonomisine katkı sağlaması bakımından önemli görülmüştür. Kız çocuklarının ev içi işlerde, erkek çocuklarının da dışarıdaki işlerde ailelerine yardımcı olmaları söz konusudur. “İstenen-istenmeyen çocuk” ayırımına rastlanılmaktadır. Hasta, engelli, çirkin, gayri meşru çocuklar ötekileştirilmektedir¹³⁶. Bu “öteki” çocukların hayatları ölmek ile ölmemek arasında ince bir çizgidedir. Çocuklara ilişkin, doğumla beraber bir aileye kabul merasimi söz konusudur. Baba tarafından aileye kabul edilmeyen çocuklar için bu merasim ölüm merasimine dönüşmektedir. Yeni doğmuş çocuklarda kız-erkek ayrımı da yapılmaktadır. Tüm bu ayrımlara maruz kalan çocuklar sokaklara terk edilmekte ve çok az bir kısım adeta doğal seleksiyon sonucu hayatta kalabilmektedir¹³⁷.

Çocuklar her ne kadar insanlığın devamı olarak kabul edilse de, çok az sayıdaki çocuk iyi koşullarda yetişip iyi eğitim alabilmektedir. Bu eğitim çalışmalarına ise sadece erkek çocukların katılımı söz konusudur. Çok kısıtlı şekilde yapılan güzel sanatlar ve spor çalışmaları da büyük oranda erkek çocuklara yöneliktir. Eğitim faaliyetlerinde çocuklara şiddet uygulandığı görülmektedir. Emir ve buyruklara uygun davranmayan çocukların babaları tarafından sopa ile korkutulabileceği kabul edilmiştir. Çocukların eğitimlerine ilişkin karar verme yetkisi gibi, çocuklar üzerindeki velayet hakkı da babaya aittir. Babaların çocuk üzerinde sınırsız yetkisinin olduğu genel anlamda ifade edilmektedir¹³⁸.

Bütün bu olumsuz uygulamalara rağmen, Yunan uygarlıklarında çocuk yenilenme anlamına gelmektedir. Çocuğun doğumuyla toplumda bolluk ve bereketin

¹³⁶ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 20.

¹³⁷ Hatice P. Erdemir ve Halil Erdemir, “Antik Çağ’da Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek!”, içinde: Dolunay Şenol, Sıtkı Yıldız, Talat Kıymaz ve Hasan Kala (Ed.), **Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu Kitabı**, Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları, Cilt: 2, Ankara, 27-28 Nisan 2012, ss. 643-646.

¹³⁸ Erdemir ve Erdemir, ss. 644-657.

artacağına inanılmaktadır¹³⁹. Atina’da devletin hızlı bir şekilde gelişmesi, çocuk haklarının kısmen de olsa devlet korumasına girmesine neden olmuştur. Buna örnek olarak, müsrif bir babanın malvarlığını israf etmesini engellemeye yönelik devletin müdahale yetkisi gösterilebilir¹⁴⁰. Eski Yunan’da çocukluk keşfedilmese de tüm bu gelişmeler çocukluğun keşfinin kökenlerine ışık tutmaktadır¹⁴¹.

b. Roma Uygarlığında Çocuk

Roma hukukunda çocuklar, aile babasının yani pater familias’ın sınırsız ve mutlak egemenliğinde bulunmaktadır. Bir ailede sadece erkekler aile babası olabilmekte ve hukuk tarafından tanınmaktadır. Hakların ve borçların tamamı aile babasına aittir. Çocuklar üzerindeki aile babası egemenliği ise doğumla ya da evlat edinme yoluyla kurulabilmektedir¹⁴². Kadının, çocuğun ve kölelerin işlevi birbirine yakın görülmektedir¹⁴³. Kölelerden doğan çocuklar da köle olarak kabul edilmektedir. Roma uygarlığında da Antik Yunan’a benzer şekilde, çocuğun yaşama hakkı aile babasının elindedir. Yine aynı şekilde hasta, özürlü çocukların aileye kabul edilmemesi, kız-erkek çocuk ayrımı ve evlat edinilen çocuklar mevcuttur. Bunlara rağmen çocukların, ailede ve toplumda genişlemenin göstergesi olduğu ve ailenin itibarını artırdığı düşünülmektedir¹⁴⁴.

Roma toplumunda çocuk çok önemli olarak değerlendirilse de, bu dönemde çocuğun güvenliğinin sağlanmasına yönelik herhangi bir hukuki düzenleme görülmemektedir. Çocuğun hayatı, babanın müdahale yetkisini kullanım şekline göre şekillenmektedir. Aile babası, ailenin yargıci konumundadır ve suç işleyen çocuğu yargılama ve cezalandırma yetkisine sahiptir. Bu yetki kapsamında çocuğu kiralayabilir, satabilir hatta öldürebilir. Aile babasının yetkisinin herhangi bir şekilde denetlenmesi ise söz konusu değildir¹⁴⁵.

¹³⁹ Erdemir ve Erdemir, s. 657.

¹⁴⁰ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 23.

¹⁴¹ Postman, s. 18.

¹⁴² Özcan Karadeniz Çelebican, **Roma Hukuku**, Yeni Medeni Kanuna Uyarlanmış On Beşinci Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012, ss. 154-157.

¹⁴³ Ziya Umur, **Roma Hukuku**, 3. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2010, ss. 168-174.

¹⁴⁴ Erdemir ve Erdemir, s. 649.

¹⁴⁵ Akyüz, Çocuk Hukuku, ss. 23-24.

2. Orta Çağ Dönemi

Çeşitli faktörlere bağlı olarak toplumlar, çocukluğa birçok anlam yüklemiştir. Bazı görüşlerde, Orta Çağ döneminde bir çocukluk kavramının olmadığı ve bu kavramın 17. yüzyıldan itibaren kendi dünyasını yarattığı¹⁴⁶ belirtilmektedir. Çocukluğun kurumsallaşmasının ise 20. yüzyıl başlarına doğru olduğu ifade edilmektedir. Orta Çağ toplumlarında çocukluk imgesinin önemsiz olduğu ve çocukluğa ait dönemin hızlı bir geçiş dönemi olduğu inancı yaygındır. Bu dönemde, bebeklik ile yetişkinlik arası bir dönemin varlığı reddedilmekte ve çocuğun çocukluğu görmezden gelinmektedir¹⁴⁷.

Bir başka görüşe göre ise, çocukluk kavramına dair anlayışlarda, toplumlara ve dönemlere göre farklılıklar gözlenmektedir. Bu görüşte, Orta Çağ için bir çocukluk kavramının varlığından söz edilebilir. Ancak bu çocukluk günümüzdekinden oldukça farklı bir boyuttadır. Günümüzdeki tanımla Orta Çağ tanımları arasındaki bu büyük farkın en önemli sebebi ise, çocukluğun o zamanlarda farklı anlamlandırılmasıdır. Yine bu görüşe göre, çocukluk kavramının varlığı kabul edilmektedir. Ancak ayrı bir çocukluk tanımına gerek duyulmamaktadır¹⁴⁸.

Bu dönemdeki çocukluk algısının gelişimi toplumdaki sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeler incelenerek açıklanabilmektedir. Çocukluğun keşfi sürecindeki bütün etkenler birlikte değerlendirildiğinde sağlıklı bir sonuca ulaşılabilmektedir. Orta Çağ'daki çocuk modernleşmesine ilişkin süreç; eğitim, sağlık, din, aile ve sanayideki gelişmeler olarak birkaç koldan ilerlemiş ve tüm bunlar çocukların yaşamlarında köklü değişikliklere sebep olmuştur. Böylece çocuklar, toplumda daha öncekinden farklı birer kimliğe bürünmüşlerdir. Çocuk, kendi varlığıyla birlikte önem kazanmıştır. “Kusurlu bir yetişkin” olmanın aksine masum, hassas ve yardıma muhtaç olan bir çocuk kabul edilmiştir. Bunun sonucunda da çocukların aile merkezli bir toplumda yaşamaları mümkün olmuştur¹⁴⁹.

Orta Çağ'da çocuklar için “küçük yetişkinler”, çocukluk için de “çabucak biten ve yaşanması gereken geçici bir çiraklık evresi”¹⁵⁰ benzetmeleri yapılmaktadır.

¹⁴⁶ Franklin, s. 25.

¹⁴⁷ Ariès, s. 39.

¹⁴⁸ Özcan, s. 96.

¹⁴⁹ Özcan, s. 122.

¹⁵⁰ Işıkcı, Çocuk Gözüyle, s. 22.

Çocuklar ayrı bir kategoride değil, yetişkinlerin dünyasını yaşayan olarak değerlendirilmektedir. Onların yaşayışları, giyimleri ve yiyecek tüketimleri bile yetişkinlerden farksızdır. Çocuklar, yetişkinlerle aynı oyunları, oyuncakları ve masalları paylaşarak büyük oranda onları taklit etmişlerdir. Yemek yerken ve oyun oynarken bile kendileri gibi davranmamışlardır¹⁵¹. Çocukların hayatını, ebeveynlerinin tercihleri yönetmiştir¹⁵². Yetişkinlerin ve çocukların faaliyetleri neredeyse aynıdır¹⁵³.

Birebir aynı hayat ve faaliyetler söz konusu olmasına rağmen, çocukların yetişkinlerden daha zayıf ve güçsüz görülmediği, hatta bazı durumlar için yetişkinlerle eşit niteliklerde değerlendirildiği ifade edilmektedir. Örneğin, aile içi gereksinimleri yerine getirmede yetişkin ile çocuğa aynı görevler düşmektedir¹⁵⁴. Bu dönemde çocuklar, günümüzden çok daha erken yaşlarda, uşak ya da çırak olarak hayata katılmaktadır. Küçük çocukların çobanlık yaptığı, daha büyüklerinin ise tarlalarda çalıştığı görülmektedir¹⁵⁵. Burada çocukların önce ev içi işlerle meşgul olduğu, sonrasında çobanlık ve çıraklık gibi işlerde çalıştırılması önemlidir. Bu durum, çocuklara yüklenen sorumluluğun aşama aşama artırılması sebebiyle, çocuk gelişimi açısından olumlu bir ilerleme olarak düşünülmektedir¹⁵⁶.

Daha sonrasında ise, çocukların ekonomik faaliyetlere katkısı yeterli görülmemiş ve onların bir yük olduğu düşüncesi yerleşmiştir. Doğum ve ölüm oranlarının çok yüksek olması da çocukluk kavramının oluşmamasını tetiklemiştir. Bir çocuk altı yaşına gelmeden ailenin üyesi olarak kabul edilmemekte, ancak yedi yaşından itibaren yetişkinlerin dünyasında yerini almaktadır¹⁵⁷. Bunun temel sebebi,

¹⁵¹Özlem Genç, “Çocukların Orta Çağ Avrupası’ndaki Yeri”, **Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2016, ss. 258-259.

¹⁵² Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem, Oğuz Sancakdar ve Rıfat Murat Önok, **İnsan Hakları El Kitabı**, 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2014, s. 401.

¹⁵³ Postman, ss. 28-29.

¹⁵⁴ Ilias Bantekas ve Lutz Qette, “Children's Rights”, Cambridge University Press, 2016, s. 527, <https://www.cambridge.org/core/books/international-human-rights-law-and-practice/childrens-rights/B3BBF3564F1A917332CD50841D719F01/online-view>, (18.03.2020).

¹⁵⁵ Onat Çapur ve Serdar Ünver, **AİHM ve Çocuk Hakları Kararları (Türkiye)**, (Ed. Mustafa Uygur), Uluslararası Çocuk Merkezi, Ankara, 2019, ss. 6-7, https://www.academia.edu/38788962/A%C4%B0HM_Ve_%C3%87ocuk_Haklar%C4%B1_Kararlar_%C4%B1_T%C3%BCrkiye_, (25.03.2020).

¹⁵⁶ Barbara Hanawalt, *The Ties that Bound: Peasant Families in Medieval England*, UK: Oxford University Press, 1988’den aktaran İkbâl Tuba Şahin Sak, “Çocukluğun Tarihi”, içinde: Zihni Mery (Ed.), *Çocuk Hukuku*, s. 29.

¹⁵⁷ Hatice Karakuş Öztürk, “Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler”, **İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 13, 2017, ss. 259-261.

yedi yaşın akıl yaşı olarak kabul edilmesidir. Bu yaşa gelen çocuğun iyi biçimde konuşabildiği ve neredeyse bir yetişkin seviyesinde duyduklarını anlayabildiği düşünölmektedir¹⁵⁸.

Orta Çağ'daki çocukluk anlayışının değişim ve gelişim sürecinde Hristiyanlığın da etkisi büyüktür. Hristiyanlığın kabulünden daha önceleri, çocukların günahkar olduğu, kendi dürtülerini kontrol edemediği ve her an kötölüğe yönelebilecekleri kabul edilmektedir. Çocuklar bu dönemde "ilk günahın kirini taşıyan pis varlıklar"¹⁵⁹ olarak nitelendirilmektedir. Toplumdaki bu anlayışın etkisiyle çocuklara şefkat göstermek yerine, onlar üzerinde otoriter ve denetleyici bir tavır takınılmıştır¹⁶⁰. Hristiyanlığa geçişle birlikte yardımseverlik ve merhamet gibi duygular gelişmiştir. Bu dönemde kilisenin, kimsesiz çocuklara sahip çıktığı görölmektedir. Ancak zaman içerisinde kilisenin bozulmasıyla, çocukların korunması amacı, kilisenin öğretilerini çocuklara aktarma ve çocuk üzerinde hakimiyet kurma amacına dönüşmüştür¹⁶¹.

3. Modern ve Postmodern Dönemde Çocuk

Geleneksel hukuktaki yetişkinleri hak sahibi gören anlayışın yok olmaya başlamasıyla birlikte, çocukların hakkın öznesi olma yolculuğu da başlamıştır¹⁶². Ancak çocukluğun inşasına ve çocuk haklarına ilişkin süreçler sürekli gelişiyor olsa da, bu durum her zaman için tek yönlü ilerlememiştir. Aynı ölkede içerisinde bile bölgesel olarak değişen çocukluk durumları görölebilmektedir. Çocukluk tarihsel ve toplumsal olarak kurulduğuna göre, bir tek çocukluk algısı veya durumundan söz edilemez. Dolayısıyla, farklı toplumsal sınıfların çocukları, yine farklı çocukluk kategorileri içinde bulunmaktadır¹⁶³.

Antik Çağ'dan Endüstri Çağı olan 1800'lerin ortasına kadar, çocukların toplumsal rolleri küçük yetişkinler olarak belirlenmiştir. Matbaanın icadı ve

¹⁵⁸ Postman, s. 25.

¹⁵⁹ Çopur ve Ünver, s.7.

¹⁶⁰ Özcan, s. 98.

¹⁶¹ Yörökoğlu, Aile ve Çocuk, s. 23.

¹⁶² Müberra Algan, **Anayasa Hukukunda Çocuk Hakları**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020, s. 43.

¹⁶³ Semerci ve diğerleri, s. 9.

okuryazarlığın artmasıyla, ebeveynler ile çocuklar arasında ayrı bir iletişim dönemi başlamış ve duygusal bağ kurulmuştur¹⁶⁴. Matbaa ile birlikte çocuk eğitimi de yaygınlaşmıştır. Bu durum çocuğu yetişkinlikten ayırarak, eğitime gereksinimi olan bir konuma kavuşturmuştur¹⁶⁵. Sanayi ve endüstrinin öneminin artmasıyla insan gücünün yerini makinaların alması, çocuk kavramını bugünkü anlamına yaklaştırmıştır¹⁶⁶. Sanayi Devrimi'nin etkisiyle gelişen makineleşme, iş bölümü, şehirleşme, üretim ilişkileri ve orta sınıfın güçlenmesi, anne babaya çocuklarıyla ilgilenebilmeleri için daha çok zaman sağlamıştır. Ayrıca bu şekilde, çocukların eğitimi ve pedagojisinin de farkına varılmıştır¹⁶⁷.

Modern dönemle birlikte bireyselleşmenin artmasıyla herkesin kendine ait evlerde ve çekirdek aile şeklinde yaşamaya başlaması, çocuklar ile daha fazla ilgilenmenin önünü açmıştır. Bu dönemde, modern öncesi dönemdeki “çocukların yetişkinlerin dünyasının bir parçası olduğu görüşü” terk edilerek onların özel olarak korunması gerektiği fikri benimsenmiştir¹⁶⁸. Çocuk yetiştirmek ile ilgili Orta Çağ döneminden getirilen yanlış bilgiler ve inançlar bu dönemde değişime uğramaya başlamıştır. Erken çocuk ölümlerinin bu şekilde önüne geçilmiş ve bu durum aile-çocuk bağlarını kuvvetlendirmiştir¹⁶⁹. Çocukların toplumsal düzen kuralları konusunda bilgilendirilmesi, ayrı odalara ve kendilerine uygun kıyafetlere sahip olmaları da modern anlamda çocukluğun ve çocukluk bilincinin oluşmasını etkilemiştir. Çocukluk döneminin özel bir dönem olduğu fikri, beraberinde çocukların kendine özgü ihtiyaçları olduğu düşüncesini de getirmiştir. 17. yüzyıl ile birlikte çocuk oyuncakları, oyunları ve kıyafetleri farklılaşmaya başlamıştır¹⁷⁰. Bu dönemde, özel olarak çocuklar için yazılan kitaplar yayımlanmıştır¹⁷¹. Çocukluk ve tarihi ile ilgili daha sağlam verilere ulaşılmıştır¹⁷². 18. yüzyılda ise, ağır çalışma hayatının içine giren

¹⁶⁴ Postman, s. 31; Özcan, s. 111.

¹⁶⁵ Polat, s. 10.

¹⁶⁶ Işıkçı ve Karatepe, ss. 77-78.

¹⁶⁷ Özcan, s. 122; H. Öztürk, ss. 256-264.

¹⁶⁸ Semerci ve diğerleri, s. 9.

¹⁶⁹ Özcan, ss. 123-124.

¹⁷⁰ Işıkçı, Çocuk Gözüyle, s. 23; Ozansoy, ss.39-62.

¹⁷¹ Ballar, s. 17.

¹⁷² Emine Akyüz, “Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı”, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı: 151, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2001, http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_dergisi/151/akyuz.htm, (18.03.2020).

çocuklar sömürüye maruz kalmışlardır. Bu durum, çocuğa verilen değerin artmasının yanında onların risk altında oluşunun da altını çizmiştir¹⁷³.

Orta Çağ dönemi ve sonrasındaki tüm gelişmelerle birlikte çocukluk dönemi, bilimsel akımların konusu olmaya başlamış ve çocuk, insan hakları mücadelesindeki yerini almıştır¹⁷⁴. 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde, herkesin bazı haklara sahip olduğundan bahsedilirken, çocuk hakları olarak ayrı bir hak sınıflandırması yapılmamıştır. Bu dönemde genel olarak, çocukların yetişkinlerden ayrı bir kategori olarak hak sahipliği düşüncesinin görülmediği söylenebilmektedir. 1900'lerde çocuk, yavaş yavaş gelecekteki toplumu oluşturacak birey olarak görülmeye başlanmış ve bu düşünceyle yetiştirilmiştir. I. Dünya Savaşı sürecinde, çocuk haklarının varlığına ilişkin hiçbir bildiri görülmemektedir¹⁷⁵. "Çocukluğun yüzyılı" olarak tanımlanan 20. yüzyılda artık, çocukları koruyan tedbirler aileyi de kapsamaktadır. Çocuk refahı dönemi de denilen bu dönemde, çocukların aile bütünlüğü içerisinde korunması anlayışı benimsenmiştir. Çocuklar artık bir birey olarak değere sahip kabul edilmektedir¹⁷⁶. Çocuğun kendine özgü ihtiyaçları ve özellikleri olduğu fikri modern döneme aittir. Bu şekilde çocuklar düşman olarak görülmemiş, aksine onların korunmaya muhtaç ve zayıf olduğu fikri gündeme gelmiştir. Çocuklar modern dönemde okula gönderilmiş ve onların meslek sahibi olmalarının önü açılmıştır. Aynı zamanda, çocukların kendi akranlarıyla vakit geçirmesi, onlara yetişkin dünyasından ayrı bir dünya vermiştir. "Küçük yetişkinlik"ten çocukluğa uzanan bu yolculuk bugünkü çocuğu oluşturmuştur¹⁷⁷.

Çocuk haklarının korunması fikri 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Ancak bu fikrin kökenlerine, 15. yüzyılda çocukların korunmasına ilişkin ilkelerde ve 18. yüzyılda çocukların ebeveynleri tarafından eğitilmeleri gerektiği düşüncesinde de rastlamak mümkündür¹⁷⁸. "Modern dönemin çocuk paradigması"na ilişkin üç temel varsayımdan bahsedilmektedir. Bunların ilki, çocukların yetişkinlerden farklı özel bir

¹⁷³ Semerci ve diğerleri, s. 9.

¹⁷⁴ Rachel Hodgkin ve Peter Newell, **UNICEF Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı**, 2. Baskı, 2003, s. 11, https://www.unicef.org/turkey/media/2321/file/TURmedia_Uygulama%20Elkitabı%20TR.pdf.pdf, (20.03.2021).

¹⁷⁵ Işıkcı ve Karatepe, ss. 77-78.

¹⁷⁶ Semerci ve diğerleri, s. 9.

¹⁷⁷ Franklin, ss. 23-24; Özcan, ss. 123-124.

¹⁷⁸ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 27.

kategoriye oluşturmasıdır. İkincisi, çocukluğun yetişkinliğe hazırlık evresi için eğitilmesi gerektiğı, üçüncüsü ise bu eğitim ve hazırlık sürecinde ebeveynlerin sorumluluğunun bulunmasıdır¹⁷⁹. Bu paradigma, bugünkü çocukluk anlayışına ulaşılmasında çok önemli bir role sahiptir. Çocuk hakları hareketi ve devamında BMÇHS'nin oluşumu bu süreçlerin eseridir¹⁸⁰.

Devletlerin ortaya çıkışı ve örgütlenmesinden önceki dönemlerde, çocukların korunması görevi aileye ait kabul edilmektedir¹⁸¹. Daha sonraları, çocukların korunmasına devlet ve toplumsal kurumlar da dahil olmuştur. Bu toplumsal kurumlar, önceleri dini nitelikteyken, toplumların gelişmesiyle çağın gerektirdiklerine uygun hareket etmeye başlamış ve dini niteliklerini bir tarafa bırakmışlardır. Günümüzde bu kurumların kurulması devletin kontrolündedir¹⁸². Devlet, yükümlölüklerini yerine getirirken çocuğun yüksek yararına öncelik tanıyan düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Bu şekilde hukuk, sadece güçlülerin korunduğı bir sistem olmaktan çıkarak bakıma ve korunmaya muhtaçların yanında yer almıştır¹⁸³.

20. yüzyılın sonlarında ise, küreselleşmenin etkisiyle her açıdan yeni bir dönem başlamıştır. Postmodernizm olarak adlandırılan bu dönemde çocukluk algısı yeniden bir değişim sürecine girmiştir. Yaşayış tarzları, üretim ve tüketim ilişkilerindeki değişim çocukluğu direkt etkilemiştir. Bu yeni dönemin en belirgin özelliğı, yetişkinliğe benzerliğidir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte, çocukluk dönemiyle yetişkinlik döneminin tekrar birleştiğı düşünülmektedir. Günümüzde adeta “yetişkinleştirilmiş çocuk”tan söz edilmektedir. Modern dönemden sonraki aşama olan postmodern dönemde olması gereken, çocukluk döneminin özelliklerinin daha belirginleşmesidir. Ancak, tarihin bazı dönemlerinde insanlığın gelişmesi geriye doğru seyredebilmektedir. Günümüzde de devam eden süreçte, medya ve uluslararası şirketler çocuk-yetişkin ayrımını yok etmeye çalışmaktadır. Özellikle çocuk oyunlarında etkisini gösteren bu yeni akımda, üretilen tek tip oyuncaklar çocuklara sunulmaktadır. Geleneksel oyunlar ise etkisini yitirmektedir¹⁸⁴.

¹⁷⁹ Tan, Çocukluk: Dün ve Bugün, s. 11.

¹⁸⁰ Güçlü, s. 101.

¹⁸¹ Polat, s. 28.

¹⁸² İnan, Çocuk Hukuku, s. 7.

¹⁸³ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 22.

¹⁸⁴ Işıkçı ve Karatepe, ss. 25-27.

Çocuk hakları ile ilgili ilk tartışmaların, çocuk işçilerin çalışma şartlarının iyileştirilmesine yönelik olduğu görülmektedir. Zaman içerisinde, çocukların çalıştırılmaması ve sonrasında gelen eğitim hakkı ile birlikte çocukların korunması gerektiği düşüncesi yerleşmiştir. Ne de olsa çocuklar geleceğimizin belirlenmesinde aktif rol oynamaktadır. Geleceği anlamlandırmak ancak onları anlayabilmekten geçmektedir¹⁸⁵. Çocuk, üretimin bir parçası olarak değil, toplumun geleceği olarak ve çocuk merkezli bir toplumda var olmalıdır. Çocuğa yapılan yatırımların, toplumların geleceklerini şekillendireceği göz önünde bulundurulmalıdır¹⁸⁶.

Gelişim aşamalarına bakıldığında, modern ve postmodern dönemdeki çocuk hareketinin, çocukların katılımını da içine alan bir süreç olması gerekmektedir. Buna rağmen, modern ve postmodern sürecin “tektipleştirici”, çocukların sesinin duyulmadığı bir dönem olarak sürdüğü ve günümüzde de sürmeye devam ettiği görülmektedir. Çocukların yalnızca korunması gerekenler konumunda bulunmaması, aynı zamanda kendini ifade edebilenler olarak da nitelendirilmesi gerekmektedir. Tüm bunlara rağmen, günümüzdeki çocuk haklarının korunması hareketleri hala yetişkinlerin hareketi olarak nitelendirilmektedir. Uluslararası çocuk hakları mücadelesinin sürdüğü günümüzde bile çocuk, tam anlamıyla özne olamamıştır¹⁸⁷.

4. Türk Tarihinde Çocuk

Eski Türklerde çocuklar, ailenin devamı olarak görülmektedir ve çocukların terbiyesi büyük önem taşımaktadır. Orta Asya Türkleri göçebe olarak yaşamaktadır. Bu sebeple eğitim anlayışı, çocuklara at binmeyi ve avlanmayı öğretmek şeklinde olmuştur. Buna rağmen çocukların korunmasına, bakımına ve gözetimine son derece dikkat edilmiş ve sevgi ile büyümeleri sağlanmıştır¹⁸⁸.

İslamiyet’in kabul edilmesiyle çocuğun korunması gerekliliğinin ayrıca üzerinde durulmuştur¹⁸⁹. Orta Çağ’daki çocukların günahkar olduğuna yönelik inanç,

¹⁸⁵ Özcan, ss. 123-124.

¹⁸⁶ Recep Ercan, “Modern Çocukluk Paradigması”, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, Cilt:3, Sayı:2, s. 90.

¹⁸⁷ Güçlü, s. 101; Çapur ve Ünver, s. 9.

¹⁸⁸ Sevil Lale Kurt, “Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Sayı: 36, 2016, s. 104.

¹⁸⁹ Kurt, s. 104.

İslamiyet'teki çocuk anlayışında bulunmamaktadır. Çocuğun yetişkinlere muhtaç konumu, Batı toplumları ve Türklerde benzerlik gösterse de doğuştan günahkar olma konusunda farklılıklar söz konusudur. Batı'da çocuk, doğası gereği kötüdür. Türk toplumları ise, çocuğun ayırt etme gücünde zayıflık bulunması sebebiyle yetişkinlerin idaresinde olması gerektiğini düşünmüştür¹⁹⁰. İslam'daki çocuk, günahsız ve masumdur. Masumiyetleri gereği çocuklara iyi davranılması ve onların korunmaya muhtaç konumlarının ön planda tutulması gerektiği esastır¹⁹¹. İslamiyet'in kabulü ile başlayan dönemde, çocuğun korunması için yetimlere ve dullara yardım edilmesine yönelik vakıflar kurulmuştur¹⁹². Görüldüğü üzere, İslam'da çocukluk ve yetişkinlik dönemleri birbirinden ayrı değerlendirilmiştir¹⁹³. Çocukların masum konumu, İslam bilginlerinin eserlerinde de kendini göstermiştir. Farabi ve İbni Sina, çocukların kendilerine özgü özelliklerini ve farklılıklarını belirtmiş; Gazali ise, çocukların ilgi ile büyümesi gerektiğinin üzerinde durmuştur. Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig adlı eserinde çocuğun eğitiminin önemini vurgulamaktadır. Bunların yanı sıra, Dede Korkut Hikayeleri de çocukların terbiye edilmesi ve çocuk yetiştirmenin öneminden bahsetmektedir¹⁹⁴.

Çocuk haklarının hukuki olarak değerlendirilmesi ise Yeni Çağ'da başlamıştır. Fransız Devrimi'nin etkisiyle hümanizm yayılmış ve çocukların korunması düşüncesi de diğer yenilikçi fikirler gibi büyük etki uyandırmıştır. Böylece çocukların korunması uluslararası düzeyde değerlendirilmiştir¹⁹⁵. Türkiye'de çocuk hakları, Batı'dan çok daha önce görülmüştür. Ancak yine de, Osmanlı Devleti'nde çocuktan hak sahibi olarak bahsetmek mümkün değildir. Tanzimat öncesi döneme ilişkin çocukluk dönemi verileri son derece kısıtlıdır¹⁹⁶. Çocukluk döneminin yokluğu ya da daha sonraki dönemlerdeki gibi çocukluğun yeniden keşfi, bu dönemde görülmemektedir. Tanzimat

¹⁹⁰ Gülşah Konuk, **Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Çocuk Hakları ve Çocuk Suçluluğu**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2019, s. 24.

¹⁹¹ Yörükoğlu, Aile ve Çocuk, ss. 22-23.

¹⁹² İnan, Çocuk Hukuku, ss. 6-7.

¹⁹³ Zorlu, ss. 125-160.

¹⁹⁴ Sağlam ve Aral, s. 49.

¹⁹⁵ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 27.

¹⁹⁶ Çopur ve Ünver, ss. 6-7.

döneminde ise, insan haklarıyla beraber çocuk haklarından da bahsedilmekte ve çocuk eğitiminin önemi ortaya konulmaktadır¹⁹⁷.

Günümüz Türkiye'sinde çocukluk ve çocuk hakları kavramlarının gerçek anlamını bulabilmesi ise, modernleşme dönemine denk gelmektedir. Batılılaşma politikaları, çocukluk kavramının yanında çocuk haklarının kabulünü de etkilemiştir. Çalışmamızın daha sonraki başlıklarında ele alınacağı üzere, çocukların kişisel ihtiyaçlarının farkına varılması ve devamındaki süreçlerde BMÇHS, bütün taraf ülkeler için bir dönüm noktası niteliğindedir¹⁹⁸.

C. İnsan Hakları ve Çocuk Hakları İlişkisi

İnsan haklarının doktrinsel olarak ortaya çıkışından çok önce İngiltere'de, 1215 yılında, Yurtsuz John'a kabul ettirilen Magna Carta Libertatum ile kişi haklarına ilişkin ilk önemli adım atılmıştır¹⁹⁹. Daha sonraki aşamalarda 1628 tarihli Petition of Rights, 1679 tarihli Habeas Corpus Act, 1689 tarihli Bill of Rights ve 1701 tarihli Act of Settlement ile özgürlükler büyük oranda ortaya konularak hükümdarın, vatandaşların hak ve özgürlüklerine saygı göstermesi sağlanmıştır. 1776 yılına gelindiğinde ise, Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ve Virginia Anayasası ile karşılaşmaktadır. Bu tarihten itibaren Amerikan bildirilerinde kişi güvenliği, vicdan hürriyeti, toplanma hürriyeti, dilekçe hakkı gibi hak ve özgürlüklerin yer aldığı görülmektedir. 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ise kişi hakları ve özgürlükleri açısından bahsedilen tüm belgelerden çok daha büyük bir etki ve öneme sahiptir. Bu durumun sebebi, Bildiri'nin ifade gücünün ve üslubunun daha etkileyici olması ve evrensel bir nitelik taşımasıdır. Aynı zamanda, 18. yüzyılda Fransızcanın İngilizceden daha yaygın bir dil olması ve Bildiri'nin Fransızca olarak kaleme alınması da yayılma gücüne olumlu etki yapmıştır²⁰⁰. Görüldüğü üzere, bu

¹⁹⁷ İsmail Doğan, " Çocuk Hakları Açısından Türkiye'de Çocuk Olgusu", **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı: 151, 2001, http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_dergisi/151/dogan.htm (28.02.2020).

¹⁹⁸ Konuk, s. 24.

¹⁹⁹ Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993, (Kamu Hürriyetleri), s. 41.

²⁰⁰ Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, ss. 42, 45, 46.

düzenlemelerin tamamı insan haklarının tarihteki yolculuğunda önemli aşamalar olarak değerlendirilmektedir²⁰¹.

İnsan haklarının “bütün insanların ırk, cinsiyet, dil, din, siyasal düşünce, ulusal ya da toplumsal köken vb. ayrımlar gözetmeksizin yararlandığı haklar”²⁰², “insanın sadece insan olması sebebiyle doğuştan kazandığı, vazgeçilmez, devredilmez, evrensel, insanın maddi ve manevi varlığını, onurunu korumayı amaçlayan, zaman aşımına uğramaz nitelikteki haklarının tümü”²⁰³, “her zaman ve her yerde ve herkes için, hürriyet, eşitlik ve onur”²⁰⁴ gibi birden çok tanımı bulunmaktadır. Bu tanımlarda yer alan temel hak ve özgürlükler, sadece “belli bir ülkede belli bir anda anayasa ve yasalarla tanınan hak ve özgürlükler” olarak anlaşılmamalı, sürekli gelişim halinde olan ve bütün insanlığı kapsayan bir zeminde ele alınmalıdır. Bu şekilde, evrensel bir değerlendirmeyeyle ideal olanın aranması ifade edilmektedir. İnsan haklarının hukuki boyuta taşınmadan önce çeşitli siyasal ve toplumsal mücadeleler sürecinden geçmesi de bu arayışı somutlaştırmaktadır²⁰⁵. Yapılan insan hakları tanımlarında da, dünyanın her yerinde, her zaman, herkes için geçerli olma ve tüm insanlar tarafından benimsenme yani evrensellik özelliği önemle vurgulanmaktadır²⁰⁶.

İnsan haklarına ilişkin sınıflandırma ve tanımların çok çeşitli olmasının temel sebebi, toplulukların siyasi, sosyal, dini ve kültürel değerlerindeki farklılıklardır. İşte bu yüzden, ortak kabul edilen temel insan haklarının dışında tüm toplumların üzerinde uzlaştığı bir hak listesi mevcut değildir. Bahsedilen bu farklılıkların etkisiyle, korunması gereken insan haklarını tespit etmek de son derece zordur. Bu sebeple uluslararası insan hakları hukuku, farklılıkları olabildiğince ortadan kaldırarak bütün insanlara tanınması gereken insan haklarını belirlemeye çalışmaktadır. Özellikle

²⁰¹ Kapani, Kamu Hürriyetleri, s. 43.

²⁰² Rona Aybay, **İnsan Hakları: Seçilmiş Makaleler**, 1. Baskı, Pencere Yayınları, İstanbul, 2010, s. 8.

²⁰³ Bülent Tanör, **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, BDS Yayınları, Yön Matbaası, 1994, s. 17; Mustafa Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, Orion Yayınevi, Ankara, 2007, (Anayasa Hukuku), s. 47; Kadir Çüçen, **İnsan Hakları**, 1. Baskı, MKM Yayıncılık, Ocak 2011, s. 49.

²⁰⁴ Hasan Tahsin Fendoğlu, **İnsan Hakları Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2017, s. 17, Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, s. 11.

²⁰⁵ Mithat Sancar, **“Devlet Aklı” Kısacasında Hukuk Devleti**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 117-118; Kaboğlu, s. 49.

²⁰⁶ Çüçen, ss. 47-48; Mustafa Erdoğan, **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**, Genişletilmiş 2. Baskı, Orion Yayıncılık, Ankara, 2011, (İnsan Hakları Hukuku), s. 59; Halil Kalabalık, **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2018, (Kamu Özgürlükleri), ss. 4-5; Uygun, s. 22.

bölgesel insan hakları belgeleri ile farklı görüşlerin uzlaşması sağlanmakta ve daha bütüncül çalışmalar ortaya konulmaktadır²⁰⁷.

Zaman içerisinde ulusal ve uluslararası hukuktaki hak düzenlemeleri arttıkça, insan hakları kavramı da hukukun güvence altına aldığı haklar olarak yerini almıştır. Temel hak ve özgürlükler, uluslararası hukuk tarafından tanındığı ve korunduğu sürece insan haklarından sayılmaktadır²⁰⁸. Bu sebeple, özellikle uluslararası sözleşmeler hak düzenlemelerinde belirleyici rol oynamıştır²⁰⁹. II. Dünya Savaşı ve sonrasında, insan hakları kavramı uluslararası anlamda önem kazanarak yaygınlaşmıştır. Bu süreçte insan haklarının tanımlanması, kapsamının belirlenmesi ve genişletilmesi çalışmalarının yanında birçok sözleşme, protokol, statü, şart vb. hazırlanmıştır. Birleşmiş Milletler'in kuruluşunda da insan haklarına saygılı bir düzenin kurulması isteği etkilidir²¹⁰. Böylelikle gelişen insan haklarının uluslararası anlamda korunması, günümüzde ortak bir güvence sistemine doğru yol almaktadır²¹¹.

İnsan hakları, çocuk haklarından daha üst bir kavramdır. Ancak buna rağmen, çocuk haklarının insan hakları içinde incelenmesi gerekmektedir. Çocuk hakları kavramı evrensel anlamda, dünya üzerindeki tüm çocukların doğuştan sahip olduğu, eğitim, sağlık, barınma, fiziksel, psikolojik veya cinsel sömürüye karşı korunma gibi haklarının tümünü ifade etmektedir²¹². Çocukların hak sahibi olabilmeleri, uluslararası anlamda kabul gören bir düşüncedir. İnsan haklarına ilişkin sözleşmelerdeki hak düzenlemeleri, durumuna uygun düştüğü ölçüde çocuklar açısından da uygulama alanı bulmaktadır. Ancak çocukların özel olarak korunması gerekliliği göz önünde bulundurulduğunda, sadece genel insan hakları sözleşmelerindeki koruma mekanizmaları onlar açısından yeterli olmayacaktır²¹³. Bu sebeple, insan haklarıyla bağlantısı olan bütün hakların çocuklara da tanınmasına rağmen, ayrıca çocuk haklarının belirlenmesi ihtiyacı doğmuştur²¹⁴. Çalışmamızın konusunu teşkil eden

²⁰⁷ Yücel Acer ve İbrahim Kaya, **Uluslararası Hukuk**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ekim 2010, Ankara, ss. 187-188.

²⁰⁸ Aybay, s. 76.

²⁰⁹ Uygun, s. 5.

²¹⁰ Aybay, ss. 57-58; Gözübüyük ve Gölcüklü, s. 4.

²¹¹ Erdoğan, Anayasa Hukuku, s. 46.

²¹² Zafer Gören, "Janusz Korczak'ın İzinde Günümüzde Çocukların Temel Hakları", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 16, Sayı: 32, 2017/2, s. 45.

²¹³ Erdoğan, İnsan Hakları Hukuku, s. 290.

²¹⁴ Ahu Öztürk, "Çocuk Hakları ve Eğitimine Psikolojik Bir Bakış", **Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 33, s. 432.

çocuk hakları, genel olarak insan hakları kavramından ayrı düşünülemez. İnsan haklarına ilişkin açıklamalar çocuk hakları için de geçerli kabul edilmektedir. İnsana verilmiş olan tüm haklar, bir insan olan çocuğa da eksiksiz biçimde tanınmalıdır²¹⁵. Çocukların toplumun geleceğini şekillendirebilmesi, çocuk haklarının güvence altına alınmasına bağlıdır²¹⁶.

D. Çocuk Haklarına İlişkin Temel Yaklaşımlar

Özgürlük soyutken, hak onun somutlaştırılmış halidir. Bütün özgürlükler bir hakka dayanmakta ve özgürlük hakkın özünü oluşturmaktadır²¹⁷. Çocuk hakları ve çocuk koruma sistemlerinin de bu hak ve özgürlük döngüsünün içerisinde şekillenen birden çok boyutu bulunmaktadır²¹⁸. İşte bu hakların korunması ve özgürlük çevresinde oluşmuş ve çocuk haklarına ilişkin pozitif hukuka etki yapan iki temel yaklaşımdan bahsedilmektedir. Bu yaklaşımlar bir sonraki başlıkta ayrıntısıyla açıklanacağı üzere, “ebeveynlik” temelindeki çocuk korumacılığı yaklaşımı (child protectionism) ve “erkinlik” temelindeki çocuk özgürlükçülüğü (child liberationism) yaklaşımıdır²¹⁹.

1. Çocuk Korumacılığı Yaklaşımı

Çocuk korumacılığı, paternalizm ya da ebeveynlik olarak adlandırılan bu yaklaşım, “bireyin çıkarlarını koruma ve güvence altına alma çabasıyla, bireye müdahalede hiçbir yarar görülme dahi onun seçim ve eylem özgürlüğüne müdahale etmek”²²⁰ olarak tanımlanmaktadır. Paternalist yaklaşım, 19. yüzyılda ortaya çıkan çocuk koruma hareketinin düşünsel temelleri olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşıma

²¹⁵ Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, s. 62.

²¹⁶ Kaboğlu, s. 51; Elçin ve Arıdemir, s. 10.

²¹⁷ Fendoğlu, İnsan Hakları Hukuku, s. 19.

²¹⁸ Davut Elmacı, “Çocuk Korumada Sistem Yaklaşımı”, içinde: Yasemin Karaman Kepenekci ve Pelin Taşkın (Ed.), **Emine Akyüz’e Armağan - Akademisyenlikte 50 Yıl (Çocuk Hakları, Eğitim Hukuku, Vatandaşlık Eğitimi)**, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Nisan 2018, Ankara ss. 171, 176, https://www.academia.edu/36829243/emine_aky%C3%BCz_arma%C4%9Fan.pdf?email_work_card=title, (20.03.2020).

²¹⁹ Işıkçı ve Karatepe, s. 76.

²²⁰ Franklin, s. 41.

göre, çocuğun toplumdaki konumu korunmayı gerektirmektedir²²¹. Tarih boyunca çocukların korunması ile ilgili girişimler, çocuk işçiler, çocuk ticareti, sokak çocukları ve yetim çocuklar gibi özel gruptaki çocukların odağında gerçekleştirilmiştir. Ancak bunun yeterli olmadığının fark edilmesi üzerine, çocuk koruma mekanizmalarının daha etkili hale getirilmesine ve kurumlar arasında gereken iş birliğinin sağlanmasına çalışılmıştır²²².

Paternalizmin kabulüne ilişkin üç görüşten bahsedilmektedir. Bunlardan ilkinde göre, çocuklar kendi seçimlerini yapamamaktadır. Yetişkinlerin çocuklar adına hareket ederek, onları “yetersizliklerinin zararlı sonuçlarından koruması” gerekmektedir. Burada çocukların yetişkinlere bağımlı olduğu kabul edilmektedir²²³. İkincisinde, çocukların seçimlerinde akılcı olamayacağı, amaç ve sistem belirlemede, olayları kavramada ve çevresel tehditlere tepki vermede yetersiz kalabilecekleri kabul edilmektedir. Çocuklar yaşları geçtikçe yetişkinlerin aldığı kararlardaki öngörüyle fark edecek ve bu seçimleri onaylayacaklardır²²⁴. Bu görüşe göre, çocuk adına karar almak yetişkinlere verilmiş bir görevdir. Çocukların yetişkinlere “geleceğe yönelik bir rıza” verdikleri düşünülmektedir. Üçüncü görüş ise, çocukların bir yetişkin yardımı ve gözetimi olmadan kendilerine bakamayacaklarını ifade etmektedir²²⁵. Tüm bu görüşlerin birleşimini yansıtan çocuk korumacılığı sayesinde, çocukların zarar görmesinin engellenebileceği kabul edilmektedir.

Öte yandan, çocuk korumacılığı yaklaşımının olumsuz bir anlama sahip olduğu görüşü de mevcuttur. Bu görüşe göre, ataerkil bir niteliğe sahip bu yaklaşım, çocukları hakların nesnesi konumuna yerleştirmektedir. Dolayısıyla, çocukların düşünme yeteneği bulunmadığına işaret ederek sadece yetişkinleri kişi olarak kabul etmektedir²²⁶. Bu olumsuz görüşe rağmen çocuk korumacılığı, günümüzde müdahalelerin meşrulaştırmasında araç olarak kullanılarak olumlu değerlendirilmektedir²²⁷. Bu yararlı amaca göre, çocukların zayıf olmaları sebebiyle

²²¹ Işıkcı, (Çocuk Gözüyle), s. 43; M. Algan, s. 92.

²²² Elmacı, s. 172.

²²³ Franklin, s. 40; Immanuel Kant, The Philosophy of Law: An Exposition of the Fundamental Principles of Jurisprudence as the Science of Right’dan aktaran Atılğan ve Atılğan, s. 16.

²²⁴ Halil Kökcü, **Paternalizm Kavramı ve Örnek Uygulamalar**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2016, s. 110.

²²⁵ Franklin, ss. 41-49.

²²⁶ Ozansoy, s. 50.

²²⁷ Kökcü, s. 8.

yetişkinlerin gözetiminde olmaları ve kendi iyiliklerinin gerektirdiği ölçüde sınırlandırılmaları gerekmektedir. Çocuklara yönelik sınırlandırmaların tamamı iyi niyetli ve onların yararınadır. Çocuklar özel olarak korunması gereken grup içinde yer almalı ve onlara gereken korumanın sağlanması yetişkinlerin yetki ve sorumluluğunda bulunmalıdır. Yetişkinler, çocuklar adına tercihler yapmalı ve böylelikle en doğru sonuçlara ulaşmalıdır. Bu şekilde çocukların karar alabilmeleri sınırlandırılarak, çocukluk dönemi adeta anne-babaya bağımlı bir dönem olarak ortaya çıkmaktadır²²⁸.

Çocukların korunmasında bir bütünün oluşturulması gerekmektedir. Çocuk koruma sistemine ilişkin bu bütünün gerektiği şekilde işleyebilmesi için öncelikle, sistemin kapsamı ve yetkilerine ilişkin yasal çerçeve oluşturulmalıdır. Bu yasal çerçeve iç hukuk, uluslararası insan hakları belgeleri ve sözleşmeler tarafından çizilmektedir. Bu şekilde birçok kurumun çocukların korunmasıyla ilişkilendirildiği görülmektedir. Çocuk koruma sisteminin etkinliğinin artması için kurumlar arasındaki iş birliği ve koordinasyonun en üst seviyede olması gerekmektedir. Burada devlet mekanizmalarının yanında sivil toplum örgütleri ve gönüllüler aracılığıyla da çalışmalar yürütülmelidir. Çocuklar ile ilgili yapılacak araştırmalarda, sorunların tespitine yönelik çalışmaların artırılması gerekmektedir. Aynı zamanda çocukların bu sürece aktif katılımlarının sağlanması da çocuk korumacılığı açısından son derece önemlidir²²⁹. Çocukların yetersiz, eksik, zayıf oldukları kabulüne dayanan bir çocuk yetiştirme biçimi yerine, onların kendi hayatları üzerinde söz sahibi olduğu bir yetiştirme biçimi uygulanmalıdır. Paternalist yaklaşım, kendi kendine yetemeyen bir grup olan çocukların hakların öznesi olma imkanına son vermektedir. Çocuğun kendi zararına olabilecek bir karar alma olasılığı her zaman mevcuttur. Ancak böyle bir durumda, çocukların korunması için ebeveynlerin onları bilgilendirmesi ve eğitmesi gerekmektedir. Çocukların güvensiz bir ortamda yaşadıkları özgürlükleri, onları istismarla veya çocuk hakları ihlalleriyle karşılaştırabilmektedir. Bu durumun önüne geçilebilmesi için, yetişkinlerin koruma ve gözetiminin, baskıya dönüşmeden ve çocuk özgürlüğünü kısıtlamadan uygulanması gerekmektedir. Yetişkinlerin belirleyici oldukları bu ortamda, çocukların özgürlüklerini ortadan kaldırmadan onları korumak mümkündür. Serozan, çocukların cezai sorumluluklarında bile ayrı bir kategoride

²²⁸ Polat, s. 8; Erbay, s. 5; Franklin, s. 132; Işıkcı, s. 41.

²²⁹ Elmacı, ss. 178-180.

değerlendirilmeleri gerektiğini, “sorumlu tutacaksak bile kadife eldivenle tutmalıyız”²³⁰ şeklinde bir benzetmeyle ortaya koymaktadır. Ancak tüm bunların gerçekleşmesi halinde çocuk koruma sisteminin iyileştirilmesi mümkün olabilecektir²³¹.

2. Çocuk Özgürlükçülüğü Yaklaşımı

Çocuk korumacılığı ya da korumacı okul, çocukların fiziksel ve zihinsel yeteneklerinin yetişkinlerden farklı olması sebebiyle, bağımlı ve savunmasız olarak özel korumaya ihtiyaç duyduklarını savunmaktadır. Çocuk özgürlükçülüğü ise, mutlak özerkliği savunarak yetişkinlere tabi oluşa karşı çıkmaktadır. Çocukların hak sahibi olan bir grubu oluşturduğunu savunmaktadır²³². Bu yaklaşımın özellikleri, bir paternalizm eleştirisi olarak kabul edilmektedir. Çocuk özgürlükçülüğünün, paternalizmden daha sonra ortaya çıkması da bunu doğrular niteliktedir²³³. Özgürlükçü yaklaşım, yetişkinlerin çocuklar üzerinde egemenlik kurmasına karşı çıkmaktadır. Yani özgürlükçü okulda, çocukların kendilerini etkileyen tüm hususlarda karar verme yetkisine sahip olmaları söz konusudur. Bu da çocuk haklarının tam anlamıyla hayata geçirilmesinin tek yolu olarak görülmektedir²³⁴.

BMÇHS’nin önsözünde yer alan “...insanlık ailesinin tüm üyelerinin doğuştan varlıklarına özgü bulunan haysiyetle birlikte eşit ve devredilmez haklara sahip olmalarının tanınmasının, dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğu...” ifadesiyle çocuğun da bir birey olarak kabul edilmesi ve yetişkinlere tanınan hakların aynı şekilde onlara da tanınması gerektiği belirtilmektedir. Önsözde ifade edildiği gibi Sözleşme de, yetişkinlere tanınan temel hakları büyük oranda çocuklara tanımaktadır. Benzer şekilde, yetişkinlerin özgürlüğünün sınırları bulunduğu gibi çocuklar açısından da bu durum aynı şekilde geçerlidir. Bunların yanında Sözleşme’de, çocukları özel olarak koruma altına alan hükümler de bulunmaktadır. Bu da BMÇHS’nin korumacı ve özgürlükçü yaklaşımın bir karması olarak ortaya çıktığını göstermektedir²³⁵.

²³⁰ Serozan, ss. 6-8.

²³¹ Atılğan ve Atılğan, s. 15; Ozansoy, s. 52.

²³² Fortin, 1988, ss. 3-4’ten aktaran Erdoğan, İnsan Hakları Hukuku, s. 288.

²³³ Işıkçı, s. 44.

²³⁴ Bantekas ve Qette, s. 528.

²³⁵ Atılğan ve Atılğan, ss. 22-24.

BMÇHS, korumacı ve özgürlükçü yaklaşımı birbirini tamamlar biçimde benimseyerek geleneksel anlayışı terk etmektedir. Çocuk özgürlüğü hareketi bazı durumlarda korumacılığın karşıtı, bazı durumlarda da tamamlayıcısı olarak nitelendirilmektedir. Böylece çocukların, hakları olan bireylere dönüşmesi amaçlanmaktadır²³⁶.

²³⁶ Franklin, s. 137; Erbay, ss. 10-11; Polat, s. 26.

İKİNCİ BÖLÜM

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NDE ÇOCUKLARIN KİŞİSEL HAKLARININ KAPSAMI VE KORUNMASI

I. SÖZLEŞME'NİN GENEL OLARAK KAPSAMI

A. Çocuk Tanımı

Günümüzde devletler tarafından yapılan çocuk tanımlamaları, BMÇHS'de yapılan tanım çerçevesinde oluşturulmaktadır²³⁷. BMÇHS m. 1'e göre çocuk "çocuğa uygulanabilecek olan yasaya göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır" şeklinde tanımlanmaktadır. Sözleşme önsözünde de belirtildiği üzere bu tanımlama; Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi, 1959 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye de atıfta bulunarak²³⁸ çocukların yaşları ve gelişimleri temelinde yapılmıştır²³⁹.

Sözleşmenin hazırlanma aşamasında çocuk tanımı ve çocukluğun başlangıç anı hususlarında birçok tartışma gerçekleşmiştir. Çocuk haklarından sadece çocuk tanımına uyanların yararlanabilecek olması ve çocukların artık sadece korunacak varlıklar olarak değil, haklara sahip kişiler olarak da kabul edilmeleri bu tartışma konularının başında gelmektedir. Tüm bu sebeplerle, "çocuk" kavramına ilişkin ortak bir tanım yaratmak mümkün olmasa bile, en azından uluslararası hukuk anlamında bir çocukluk sınırı çizmek gerektiği ortaya konulmuştur.

²³⁷ Sağlam ve Aral, s. 51.

²³⁸ BMÇHS önsözünde, adı geçen sözleşmelere şu şekilde atıfta bulunulmuştur: "Çocuğa özel bir ilgi gösterme gerekliliğinin, 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi'nde ve 20 Kasım 1959 tarihinde Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Kurulunca kabul edilen Çocuk Hakları Bildirisi'nde belirtildiğini ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde (özellikle 23 ve 24. maddelerinde) ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de (özellikle 10. maddesinde) ve çocukların esenliği ile ilgili uzman kuruluşların ve uluslararası örgütlerin kurucu ve ilgili belgelerinde tanındığını hatırla tutarak..." <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> (24.03.2021).

²³⁹ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 47; Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, s. 97.

Bilindiği üzere çocukluğun bitişi, farklı devletlerin iç hukuk düzenlemelerinde bambaşka şekillerde tanımlanmaktadır. Bu yüzden bazı taraf devletler BMÇHS m. 1 hakkındaki çekincelerini belirtmişlerdir²⁴⁰. Belirtilen çekinceler neticesinde ve Sözleşme taslağını hazırlayan çalışma grubunun uzun tartışmaları sonunda, yaş haricindeki başka kriterlere göre çocuğun reşit sayılabileceği kabul edilerek BMÇHS m. 1'deki tanım ortaya çıkmıştır²⁴¹. Elbette ki, taraf devletler çocukluğun bitişi konusunda takdir yetkisine sahiptir ve Sözleşme'ye katılımın artırılması amacıyla bu konuda esnek bir yaklaşım benimsenmiştir. Ancak BMÇHS m. 1'in mevcut halinde olduğu gibi, çocukluk döneminin sona ermesini net bir şekilde ortaya koyan bir tanım yerine devletlerin farklı uygulamaları arasında bir uzlaşma yolu tercih edilseydi, bu durumun gerçekleşmesi pek mümkün olamayacaktı. Bundan hareketle, Sözleşme'nin olabildiğince çok sayıda devlet tarafından kabul edilmesi amacı da ortadan kalkacaktı²⁴².

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'ne göre, taraf devletler iç hukuklarında asgari bir yaş tespit ederken bunu, BMÇHS'deki temel ilkelerden olan ayırım gözetmeme, çocuğun yüksek yararı ile yaşama ve gelişme hakkına uygun olarak yerine getirmelidir. Aynı zamanda taraf devletlerin kendi iç hukuk düzenlemelerinde kesin bir yaş sınırı çizmeleri halinde, çocuk ile devletin çocukları koruma yükümlülüğü arasında bir denge kurmaları da gerekmektedir. Yine aynı şekilde ÇHK, taraf devletlerin ilk raporlarında onlardan kendi yasal düzenlemelerindeki asgari yaş tespitleri ve çocuk tanımları konusunda ayrıntılı bilgi talep etmektedir. Taraf devletler daha sonraki yıllarda hazırladıkları periyodik raporlarda da daha önceki tanımlamalarında bir değişiklik olup olmadığını belirtmek durumundadır. Ancak bu bilgi talebi Komite'nin her durum için belirli bir yaşı tespit edilmesini istediği şeklinde algılanmamalıdır. Komite sadece, asgari olarak belirlenen yaşların olabildiğince yüksek tutulmasını sağlayarak çocukların korunmasını amaçlamaktadır.

²⁴⁰ Tanrıbilir, ss. 50-51.

²⁴¹ Hodgkin ve Newell, s. 5.

²⁴² Turgut Tarhanlı, İdil Işıl Gül, Asuman Aytekin İnceoğlu, Lami Bertan Tokuzlu, Nilgün Başalp, Ulaş Karan ve Seda Akço, **Birleşmiş Milletlerin Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi ile Türk Hukuku Mevzuatı Karşılaştırmalı Analizi**, TBB Yayınları, Ankara, 2010, s. 5, http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/egitimbasvuru_basvuru/bmchs.pdf, (24.03.2021); Hodgkin ve Newell, s. 3.

Öte yandan Komite, taraf devletlerden, bu tanımların belirlenmesinde çocuğun kişisel haklarına ve kapasitelerine saygı göstermesini de beklemektedir²⁴³.

B. Temel Yaklaşımı ve Özellikleri

Doğuştan getirilen özelliklerin geliştirilebilmesi için çocukluk döneminin verimli geçirilmesi gerekmektedir. Toplumlar, geleceklerini güvence altına almak için çocuklara iyi bir çocukluk dönemi sağlamakla yükümlüdür²⁴⁴. I. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte kurulan bürolar aracılığıyla bazı taslak metinler hazırlanmış, toplantılar yapılmıştır. Ancak savaşın başlamasıyla birlikte bu çalışmalar tamamen durma noktasına gelmiştir²⁴⁵. I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar çocuk hakları ile ilgili herhangi bir metin oluşturulmamıştır. Savaşın bitiminde çocukların korunması meselesi önem kazanmaya başlayınca Cenevre'de "Uluslararası Çocuklara Yardım Birliği" kurulmuştur. Bu birlik nezdinde yapılan çocuk hakları çalışmalarının ilk ürünü 1924 yılında Milletler Cemiyeti tarafından hazırlanan Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi'dir²⁴⁶. 1959 yılında da Birleşmiş Milletler tarafından Çocuk Hakları Bildirisi ilan edilmiştir. Ancak BMÇHS'ye kadar, çocuk haklarını evrensel anlamda koruyan ve yaptırımlar içeren bir sözleşme bulunmamaktadır²⁴⁷. Bu durumun temel sebebi, bildirilerin uygulanmamaları durumunda herhangi bir yaptırım öngörmeyen genel ilkelerden ibaret olmaları ve korunacak hakların yetişkin ve çocuklar açısından farklı içerik ve niteliğe sahip olmasıdır²⁴⁸.

1978 yılına gelindiğinde ise, II. Dünya Savaşı'nda en fazla çocuk ölümünün yaşandığı ülkelerden birisi olan Polonya, BM Genel Kurulu'na devletleri bağlayacak bir çocuk hakları sözleşmesinin hazırlanmasını önermiş ve buna ilişkin taslak metni sunmuştur. Polonya yetkilileri bu önerisinde, çocuk haklarının da insan haklarında olduğu gibi bağlayıcı bir niteliğe kavuşması ve yürürlükteki kanunların boşluklarının doldurulması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak taslak metnin 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi temel alınarak hazırlanmış olması, hazırlanacak sözleşmenin bu

²⁴³ Hodgkin ve Newell, ss. 1-6; Tanrıbilir, ss. 52-53.

²⁴⁴ Çüçen, s. 109.

²⁴⁵ İnan, Çocuk Hukuku, s. 82.

²⁴⁶ Çüçen, s. 109; Özdemir ve Ruhi, s. 17.

²⁴⁷ Polat, s. 39.

²⁴⁸ Tanrıbilir, s. 48.

Bildiri yerine geçecek olduğunu düşündürmüştür. Bazı devletler, bağlayıcı olmasa da çocuk hakları açısından Bildiri'nin varlığının yeterli olduğunu ve çocukların bulundukları toplumların farklı özellikleri sebebiyle evrensel çocuk haklarının belirlenmesinin zorluğunu öne sürmüştür. Bu sebeplerle, ilk aşamada yeni bir sözleşme hazırlanmasına şüphe ile yaklaşılmıştır. Oysaki bu sözleşmenin amacı Bildiri'yi ortadan kaldırmak değil, aksine çocuk haklarını bir bütün halinde ortaya koyarak tamamlayıcı bir metin oluşturmaktır²⁴⁹. En nihayetinde tüm eleştirilere rağmen, hazırlanan taslak arka plana atılmamış ve sözleşme metnini ayrıntılı inceleyecek bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Bu çalışma grubu hazırlanacak sözleşmenin, her türlü hakkı kapsamına ve uygulanmasındaki mekanizmaların işlevsel olmasına dikkat etmiştir. Çocuk haklarına yaklaşım devletlere göre farklılık gösterse de, çocuğun yaşama ve gelişmesi için herkesçe kabul edilmesi gereken bazı ön koşullar ve ortak bir noktada buluşan duyarlılık²⁵⁰ hep var olmuştur. En nihayetinde BMÇHS, taraf devletlere bu ön koşulları benimseterek karşılaşılan sorunlar konusunda diyalog kurmaya ve uluslararası iş birliğine teşvik edecek bir anlayışla hazırlanmıştır²⁵¹.

BMÇHS'nin nihai şekli 23.02.1989'da komisyon tarafından benimsenmiştir. 1979 yılının "Uluslararası Çocuk Yılı" olarak kutlanmasından on yıl sonra yani 20.11.1989'da BMÇHS, BM Genel Kurulu'nda 196 devlet tarafından imzalanmış ve onaylanmıştır²⁵². Bununla birlikte, onaylayan devlet sayısının bu kadar fazla olmasına rağmen sözleşme evrensel anlamda uygulanmamaktadır. Bu durumun sebebi, BMÇHS'nin aynı zamanda en çok çekince koyulan sözleşmelerden biri olmasıdır²⁵³. 14.09.1990'da Türkiye tarafından imzalanan BMÇHS²⁵⁴, 09.12.1994 tarih ve 4058 sayılı "Çocuk Hakların Dair Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkındaki Kanun" ile TBMM tarafından onaylanmıştır. Bakanlar Kurulu'nun

²⁴⁹ Tiryakioğlu, s. 50.

²⁵⁰ Ballar, s. 69.

²⁵¹ Ballar, ss. 62-65.

²⁵² Çüçen, s. 109, BMÇHS, insan hakları belgeleri arasında en fazla ülkenin imzaladığı sözleşmedir. 09.02.2021 tarihi itibarıyla Sözleşme'ye taraf devlet sayısı 196'dır. ABD ise Sözleşme'yi 16.02.1995'te imzalamış olmasına rağmen onay aşaması için Senatoya taşımamıştır. <https://indicators.ohchr.org/> (24.03.2021).

²⁵³ BMÇHS'nin en çok çekince koyulan sözleşmelerden biri olması durumu, hem çekince koyan devlet sayısı hem de çekince koyulan Sözleşme maddelerinin sayısı bakımından geçerlidir. Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 1**, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 8. Bası, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2012, (Ulusalüstü İnsan Hakları Cilt 1) s. 723.

²⁵⁴ BMÇHS tam metni için bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf>, (24.03.2021).

23.12.1994 tarih ve 94/6423 sayılı kararı ile Sözleşme'nin çekince koyularak onaylanması kabul edilmiştir. 27.01.1995 tarihinde de Resmi Gazete'de yayımlanmıştır²⁵⁵. Türkiye onay belgesini 04.04.1995 tarihinde depo etmiş ve BMÇHS Türkiye açısından 04.05.1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir²⁵⁶. Anayasa m. 90/5 gereği, iç hukukumuz açısından BMÇHS kanun hükmündedir. Sözleşme aleyhine Anayasa'ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulması mümkün değildir. Sözleşme ile kanunlarımız arasındaki uyumsuzluklarda BMÇHS hükümleri geçerlidir.

Sözleşme bir başlangıç ve onu izleyen bölümler olmak üzere toplam üç bölümde ortaya konulan 54 maddeden oluşmaktadır. Başlangıç bölümünde sözleşmeye hakim olan temel ilkeler belirtilmektedir. Başlangıç bölümünde BM temel ilkeleri ve çeşitli insan hakları sözleşmelerine gönderme yapılmaktadır. Çocukların özel olarak korunmasının gerekliliği ve bu konuda önce aileye daha sonra da devlete düşen sorumluluk ifade edilmektedir²⁵⁷. Birinci bölüm çocukların haklarını ve taraf devletlerin görevlerini düzenleyen 41 maddeden oluşmaktadır. İkinci bölümde, taraf devletlerin yükümlülüklerini incelemek için kurulan ÇHK düzenlenmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise, yürürlük ve yürütme ile ilgili hükümler bulunmaktadır²⁵⁸.

Sözleşme'de, insanların sırf insan olmaları sebebiyle sahip olduğu temel haklar toplumdaki en güçsüz ve zayıf bireyler olan çocuklara da tanınmaktadır. Ancak diğer insan hakları sözleşmelerinden farklı olarak burada, çocukların kendilerine özgü olan ihtiyaçları, özel durumları ve içinde bulundukları ortamlar ayrıntılı olarak değerlendirilerek bir düzenleme yapılmıştır²⁵⁹. Sözleşme, çocuklara ilişkin evrensel

²⁵⁵ Türkiye'nin Sözleşme'ye koyduğu çekince şu şekildedir: "Türkiye Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 17. (çocuğun ulusal ve uluslararası kaynaktan gelen bilgiye ulaşımı için özendirici önlemler alma), 29. (eğitimin, çocuğun kişilik ve yeteneklerinin geliştirilmesini, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı çocuğa benimsetme) ve 30. maddesinin (etnik, dilsel ya da dinsel azınlıkta olan çocukları kendi kültürlerine sahip olma hakkından yoksun bırakmama) hükümlerini Anayasanın lafzına ve ruhuna göre yorumlama ve uygulama hakkını saklı tutmaktadır". <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/CocukHaklarinaDairSozlesme.pdf>, (24.03.2021).

²⁵⁶ M. Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Cilt 1, s. 723; Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, ss. 43-44.

²⁵⁷ M. Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Cilt 1, s. 726.

²⁵⁸ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 47; Polat, s. 40; Tiryakioğlu, s. 52.

²⁵⁹ Uğurlu ve Gülsen, s. 6; Ayhan Döner, **İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 59.

standartları tek bir belgede toplayan ve bağlayıcı niteliğe sahip ilk belgedir²⁶⁰. Çocukların hakları ve özgürlükleri düzenlenirken, haklar arasında herhangi bir ayrıma gidilmemiş ve bir önem derecesi belirtilmemiştir. Sözleşme'nin ortaya koyduğu her hak birbirini tamamlamaktadır. Bu durum sözleşmenin temel ilkeleri açısından da geçerlidir. Çocuk haklarının uygulanmasında tüm ilkeler birlikte değerlendirilmektedir²⁶¹.

Sözleşme hükümlerinde, ulusal hükümlerin yorumlanmasını sağlayacak şekilde çok genel ifadeler kullanılmıştır²⁶². Toplumların kültürel, siyasal, ekonomik, hukuki vb. farklılıklarının Sözleşme'nin kabulünü geciktirmemesi ve Sözleşme'nin mümkün olduğu kadar çok devlet tarafından onaylanması için bu şekilde bir düzenleme yoluna gidilmiştir. Ancak daha sonraları taraf devletler, kendi özel durumlarını öne sürerek sözleşmeyi uygulamaktan kaçınmışlardır. Tüm bunların etkisiyle çocukların korunması için yeni standartlar belirlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu amaçla Sözleşme'ye ek iki protokol hazırlanmıştır. Bunlar, 2000 yılında imzalanan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol²⁶³ ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol²⁶⁴,dır. Ayrıca, Sözleşme'nin denetim mekanizmasının etkinliğini artırmak

²⁶⁰ Polat, s. 41; Tiryakioğlu, s. 53; Zihni Mery, “Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi”, içinde: Zihni Mery (Ed.), **Çocuk Hakları**, 3. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2019, (Tarihsel Gelişim), s. 76.

²⁶¹ Gras, J., Monitoring the Convention on the Rights of the Child, Helsinki 2001, s. 4-5, Willems, J.C.M: The Convention on the Rights of Child: Orientation and Conceptualization of Children's Rights, International Protection of Human Rights: Achievements and Challenges, (Ed. F. Gomez Isa/ K. De Feyter), s. 250'den aktaran Tanrıbilir, ss. 69-70; Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 46.

²⁶² Serozan, ss. 36-39.

²⁶³ Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol Protokol, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 25.05.2000 tarih ve A/RES/54/263 sayılı kararıyla kabul edilmiş ve imzaya açılmıştır. Protokol metni için bkz. <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/CocukSatisiFahiseligiPornografisiProtokol.pdf>, (24.03.2021).

²⁶⁴ Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 25.05.2000 tarih ve A/RES/54/263 sayılı kararıyla kabul edilerek imzaya açılmıştır. Protokol metni için bkz. <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/CocuklarınSilahlıCatismalaraDahilOlmalariProtokol.pdf>, (24.03.2021)

için bireysel başvuru usulünü öngören Bireysel Şikayetler Hakkında Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek Seçmeli Protokol²⁶⁵ de 2011 yılında imzaya açılmıştır²⁶⁶.

BMÇHS, iki kuşak hakkı (kişisel ve siyasal haklar ile ekonomik, sosyal ve kültürel haklar) tek bir metinde toplamaktadır²⁶⁷. Sözleşmedeki haklar çocuğun bedensel, fiziksel ve duygusal anlamda korunarak sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda Sözleşme, mülteci ve azınlık grubunda yer alan çocukların haklarına da yer vermektedir. Yetişkinlere özgü temel hakların yanında çocuğun refahını koruyan sosyal haklara da Sözleşme'de yer verilmektedir. BMÇHS, ortak standartlar belirlerken devletlerin farklı özelliklerini de göz önünde bulundurarak Sözleşme'nin uygulanması açısından ulusal mekanizmaların kullanılmasına işaret etmektedir. Taraf devletler iç hukuklarını düzenleyerek Sözleşme'ye uygun hale getirmekle yükümlüdür²⁶⁸. BMÇHS'yi imzalayan ve onaylayan devletler bu Sözleşme ile bağlıdır. Taraf devletler iç hukuk kurallarında Sözleşme'ye uygun düzenlemeler yapmak durumundadır²⁶⁹. Bunların yanında daha önce hiçbir insan hakları sözleşmesinde yer almayan bir hak olan çocuğun görüşlerinin dikkate alınması hakkı da Sözleşme kapsamındadır²⁷⁰. Çalışmamızın daha sonraki bölümlerinde çocukların kişisel haklarının kapsamı ayrıntılı inceleneceği için, bu başlık altındaki incelemeler yalnızca hakların tespiti ile sınırlandırılmıştır.

Sözleşme'nin her hükmü doğrudan uygulanabilir bir niteliğe sahip değildir²⁷¹. Bazı hükümler devletlere, hakkı sağlama ve güvence altına alma yükümlülüğü yüklerken bazıları için taraf devletlerin pozitif bir edimde bulunmasına gerek yoktur. Bu hükümler doğrudan uygulanabilir niteliktedir. Bu nitelikteki haklar daha çok kişisel ve siyasal haklardır. BMÇHS'deki maddelerin bazılarında “tanır”, “üstlenir”, “saygı gösterir”, “sağlar”, “güvenceye alır” denilmektedir. Bu hükümler doğrudan

²⁶⁵ Bireysel Şikayetler Hakkında Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek Seçmeli Protokol, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 19.12.2011 tarih ve 66/138 sayılı kararıyla kabul edilmiş ve imzaya açılmıştır. 14.04.2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Protokol metni için bkz. https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2018/02/07/cocuk_haklari_sozlesmesi_ ihtiyari_protokol.pdf, (24.03.2021).

²⁶⁶ M. Algan, s. 282; Tanrıbilir, s. 71; Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 46,

²⁶⁷ Özdemir ve Ruhi, s. 19; M. Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Cilt 1, s. 730.

²⁶⁸ Can ve diğerleri, s. 43.

²⁶⁹ Dilara Buket Tatar, “Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, içinde : İlyas Doğan (Ed.), **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015, s. 233.

²⁷⁰ Tanrıbilir, s. 49.

²⁷¹ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 46.

uygulanabilir niteliktedir²⁷². Öte yandan, “gözetir”, “teşvik eder”, “çaba gösterir”, “uygun önlemler” vb. ifadeler ise bir niyet açıklaması olarak değerlendirilmektedir. Bu ifadelerin geçtiği hükümler doğrudan uygulanamazken, bu konuda devletlere bir takdir yetkisi tanınmaktadır. Çocukların kişisel hakları düzenlenirken zorunlu kurallar oluşturulmuş, ekonomik ve sosyal haklarda ise genellikle devletlere verilen bir tavsiye niteliği söz konusu olmuştur²⁷³.

BMÇHS’yi bu kadar önemli bir noktaya taşıyan, en başta çocuğu birey olarak bir toplumun üyesi kabul etmesidir²⁷⁴. Sözleşme, çocukları hakların öznesi kabul eden bir yaklaşımla hazırlandığı için çocukların “Magna Carta”ısı olarak değerlendirilmektedir²⁷⁵. Çocuk hakları, toplumların üstünde ve yeni bir kategoridir. Tüm bu çocuk hakları şemsiyesi, hakların korunması, güvence altına alınması ve geliştirilmesi amacıyla oluşturulmuştur²⁷⁶. Bu şekilde, bir “geleceğe sahip çıkış” olan BMÇHS, birçok farklı devletin ortak bir noktada birleşmesini sağlamaktadır²⁷⁷.

II. SÖZLEŞME’NİN TEMEL İLKELERİ

A. Ayrımcılık Yapmama İlkesi

Ayrımcılık, “bütün insanların haklara ve özgürlüklere eşit biçimde sahip olmalarını ve bu haklardan eşit biçimde yararlanmalarını önleme amacı taşıyan ya da fiilen bu sonucu veren herhangi bir ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih yapılmasıdır”²⁷⁸. Ayrımcılığın tanımı BMÇHS’de bulunmamaktadır. BM İnsan Hakları Komitesi’ne göre ayrımcılık “ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka görüşler, doğum ya da başka herhangi bir statü temelinde olup bütün insanların bütün

²⁷² Marc Bossuyt, “La convention des Nations Unies sur les droits de l’enfant”, RUDH, 1990, s. 143’ten aktaran Tekin Akıllıoğlu, **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları No: 13, Ankara, (Çocuk Hakları Sözleşmesi), s. 14; M. Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Cilt 1*, s. 732.

²⁷³ Akıllıoğlu, *Çocuk Hakları Sözleşmesi*, ss. 14-15.

²⁷⁴ Uğurlu ve Gülsen, s. 6.

²⁷⁵ Tekin Akıllıoğlu, **İnsan Hakları – I (Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri)**, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları No:17, Ankara, 1995, (İnsan Hakları), s. 180; Şeref Ünal, **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s. 115.

²⁷⁶ Ertan Eğribel, “Batı Modernliğinin Sınırı ve Çocuk Hakları Sözleşmesi: Kaotik Dünyada Küresel Çocuk Hakları Simülasyonu”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, 2019/2, ss. 41-42.

²⁷⁷ Akıllıoğlu, *Çocuk Hakları Sözleşmesi*, s. 17.

²⁷⁸ Özdemir ve Ruhi, s. 24.

haklara ve özgürlüklere eşit biçimde sahip olmalarını, bu haklardan eşit biçimde yararlanmalarını ve kullanmalarını önleme amacını taşıyan ya da fiilen bu sonucu veren herhangi bir ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih yapılması”²⁷⁹ olarak ifade edilmektedir. Uluslararası insan hakları sözleşmelerinde belirtildiği şekilde ayrımcılık yasağı, “bir kişinin veya kişi grubunun karşılaştığı muamele bakımından ilgisiz ve etkisiz bir niteliğinin, muamelenin belirleyici bir unsuru olarak kullanmasına karşı kişiyi ve kişi gruplarını korumayı” amaçlar²⁸⁰.

BMÇHS m. 2’de ayrımcılık yasağı düzenlenmektedir. Sözleşme’nin 2. maddesine göre taraf devletler, Sözleşme’de belirtilen hakları kendi yetki alanlarındaki çocuklara ayırım gözetmeksizin uygulamakla yükümlüdür. Bu sebeple taraf devletlerin koruması, sadece kendi vatandaşı olan çocukları değil, kendi ülkelerindeki yabancı çocukları da kapsamaktadır. Sözleşme kapsamında her türlü ayrımcılık yasaklanmaktadır²⁸¹. BMÇHS, “kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasi ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler” sebebiyle hiçbir ayırım gözetmeden düzenlediği hakları tüm çocuklara tanımaktadır. Ayrımcılık mevcut olduğunda çocukların diğer haklarını kullanabilmesi de engellenmektedir. BM İnsan Hakları Komitesi 1989 tarihli Genel Yorumu’nda “ayırım gözetmeme, yasa önünde eşitlik ve yasaların koruyuculuğundan herhangi bir ayırım olmaksızın eşit ölçüde yararlanma ilkesi ile birlikte insan haklarının korunmasına ilişkin temel ve genel bir ilkeyi oluşturur” diyerek ayrımcılık yasağı ilkesini açıklamaktadır²⁸².

Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı, çoğu zaman birbirlerinin yerine ve aynı anlamı karşılayacak şekilde kullanılmaktadır. Ancak uluslararası sözleşmelerin karar organları bu iki kavramın aynı anlama gelmediğini vurgulamaktadır. Bu konudaki görüş farklılıklarının temel sebebi, maddi ve şekli eşitlik kavramlarının içeriğinden kaynaklanmaktadır. Eşitlik ve ayrımcılık yasağının aynı anlama geldiği görüşüne göre

²⁷⁹ Hodgkin ve Newell, s. 22.

²⁸⁰ İdil Işıl Gül ve Ulaş Karan, **Ayrımcılık Yasağı (Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme)**, (Ed. Burcu Yeşiladalı ve Gökçeççek Ayata), 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 9-12, https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/24/Ayrimcilik_Yasagi_Kavram_Hukuk_Izleme_ve_Belgeleme.pdf, (31.03.2020).

²⁸¹ Tanrıbilir, s. 72.

²⁸² İnsan Hakları Ortak Platformu ve Uluslararası Çocuk Merkezi, **Yaş Ayrımcılığı: Kanun Önünde Eşitlik ve Politika Belgesi**, Ankara, 2012, (Yaş Ayrımcılığı), s. 2, http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2012/06/Politika_Yas-Ayrimciligi.pdf, (31.03.2020).

herkes, tüm koşullar bakımından eşittir. Ayrımcılık yapılmadığı sürece eşitlik vardır. Bu durum ayrımcılığın engellenmesi için özel önlemler alınması gibi bir yükümlülük getirmemektedir. Burada ayrımcılık yasağı şekli eşitlik ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Şekli eşitlik, “Herkesin, tüm verili koşullarıyla eşit olduğu varsayımından yola çıkan, eşit durumda olanların eşit muamele görmesini ve ayrımcılık yapılmadığı sürece mevcut durumun korunmasını eşitliğin varlığı için yeterli sayan eşitlik anlayışı”dır. Eşitlik ile ayrımcılık yasağının farklı anlama geldiği görüşüne göre ise eşitlik, farklılıkları tespit etmekten ibaret değildir. “Kişi ve kişi grupları arasındaki farklılıkları olumlu yönde göz önünde bulunduran ve onları eşit veya aynı varsaymamak” olarak tanımlanan maddi eşitlik, ayrımcılık yasağına daha uygundur. Bu görüşe göre, eşitsizlikleri ortadan kaldırmak için özel önlemler alınabilecektir²⁸³.

BMÇHS m. 2/1’de yer alan “...diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin” ifadesi, ayrımcılık sebeplerinin sınırlı olarak belirtilmediğini ortaya koymaktadır. Madde hükmünde sayılan kategoriler tüm ayrımcılık türlerini kapsamamaktadır²⁸⁴. Dolayısıyla, ayrımcılık yaratabilecek başka ölçütler de BMÇHS m. 2 ile birlikte değerlendirilmelidir²⁸⁵. Örneğin, çok küçük yaş grubundaki ya da haklarını arayamayacak kadar küçük yaştaki çocuklar da ayrımcılık riski ile karşı karşıyadır²⁸⁶. Ayrımcılığa maruz kalan küçük yaştaki çocukların önlerindeki fırsatlar engellenmektedir²⁸⁷. BMÇHS açıkça yaş ayrımcılığından söz etmemiş olsa da bu durum, çocukları yetişkinlerle eş bir özne konumuna getirir. Aynı zamanda çocukların kendi aralarındaki eşitlik de ayrımcılık yasağı sayesinde muhafaza edilmektedir²⁸⁸.

²⁸³ Gül ve Karan, ss. 6-7.

²⁸⁴ **BMÇHS m. 2/1** – “Taraflar devletler, bu Sözleşme’de yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana-babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanırlar ve taahhüt ederler.”

²⁸⁵ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 50; Hodgkin ve Newell, s. 26.

²⁸⁶ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Haklarının Uygulanması Hakkında Genel Yorum No. 7**, 2005, (ÇHS/K/GY/7/Rev.1), s. 7, <https://www.unicef.org/turkey/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0htiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile%20%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf>, (27.03.2021); Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, **Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber (Çocuklar İçin ve Çocuklarla Birlikte Bir Avrupa İnşası)**, Avrupa Konseyi Yayını, 2010, s. 53, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/6756/%C3%A7ocuk-dostu-adalet.pdf>, (27.03.2021).

²⁸⁷ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Haklarının Uygulanması Hakkında Genel Yorum No. 7**, ss. 8-9.

²⁸⁸ Serozan, s. 44.

Öte yandan çocuklar yaşları sebebiyle, ayrımcılıkla mücadeleye yönelik araçlara erişimde yetişkinlerle aynı imkanlara sahip değildirler. Bu durum ayrımcılığın daha da şiddetlenmesine sebep olmaktadır²⁸⁹. Tüm bunların yanında küçük yaştaki çocuklar, anne babalarına yönelik yapılan ayrımcılıktan da etkilenebilmektedir. Örnek vermek gerekirse, evlilik dışı doğan çocuklar, mültecilerin veya iltica talebinde bulunan kişilerin çocuklarının bu durumlardan etkilenmesi söz konusu olabilmektedir. Çocuklara yönelik bu adaletsizliğin giderilmesi için taraf devletler, bütün ortamlarda ayrımcılığa karşı mücadele etme yükümlülüğü altındadır. Bu konuyla ilgili olarak ÇHK, küçük yaştaki çocukların hizmetlere erişimini sağlamaya özendirici çalışmalar yürütmektedir²⁹⁰. Buna ilişkin Kanada'nın ÇHK'ya sunduğu ilk raporda, "aile statüsü" sebebiyle ayrımcılığın yasaklandığına değinilmektedir. Kanada Federal İnsan Hakları Yasası'na göre, aile statüsü sebebiyle ayrımcılığa maruz kalan bir çocuğun yetkili mercilere şikayet hakkı bulunmaktadır²⁹¹.

Ayrımcılığın bir türü olan cinsiyet ayrımcılığı çok erken yaşlarda kendini göstermektedir. Bu durum kız çocuklarının özellikle sağlık ve eğitim alanında dezavantajlı gruplar içerisinde bulunmasına sebep olmaktadır²⁹². Bu tür ayrımcılık, kız çocuklarının topluma olumlu katkıda bulunarak tam katılımlarının da önüne geçmektedir²⁹³. Taraf devletlerin kız çocuklarını sadece evlat, kız kardeş ya da eş olarak değerlendirmemesi, onların da birer birey olduğunu ortaya koyan faaliyetlerde bulunması gerekmektedir²⁹⁴. ÇHK, kız çocuklara yönelik ayrımcılığın üstünde önemle durmaktadır. Komite, 1995 yılında özel olarak kız çocuklarını gündeme alan bir genel görüşme gerçekleştirmiştir. Burada BMÇHS'nin, "kız çocukların haklarından yana ağırlık koyan en geniş kabul görmüş çerçeve" olduğunu belirtmiştir. Yine ÇHK'ya göre Sözleşme, "kız çocuklarını hedef alan ayrımcılık ve eşitsizliğin sürüp giden biçimlerini belirleme, onların haklarından yararlanmalarını engelleyen uygulamalara

²⁸⁹ İnsan Hakları Ortak Platformu ve Uluslararası Çocuk Merkezi, Yaş Ayrımcılığı, s. 4.

²⁹⁰ İnsan Hakları Ortak Platformu ve Uluslararası Çocuk Merkezi, Yaş Ayrımcılığı, s. 16; Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Haklarının Uygulanması Hakkında Genel Yorum No. 7**, s. 9.

²⁹¹ Kanada Federal İnsan Hakları Yasası, BMÇHS m. 2 bağlamında aile statüsü temelinde ayrımcılığı yasaklamıştır. Aile statüsü burada "ana-baba ve çocuk ilişkisi" olarak tanımlanmaktadır. Bu hüküm ile çocuklu ailelerin iş, konut ve kamu hizmeti temelinde ayrımcılıktan korunması amaçlanmaktadır. Hodgkin ve Newell, s. 23.

²⁹² Merey, Tarihsel Gelişim, s. 80.

²⁹³ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Haklarının Uygulanması Hakkında Genel Yorum No. 7**, ss. 8-9.

²⁹⁴ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 52.

ve geleneklere son verme ve bu hakları daha da geliştirip korumaya yönelik bir stratejiyi belirleme amacını” taşımaktadır²⁹⁵.

BM İnsan Hakları Komitesi “haklar ve özgürlüklerden eşit biçimde yararlanmanın, her durumda tıpatıp aynı tutumun alınması anlamına gelmediğini” ortaya koymaktadır²⁹⁶. Gerçekten de ayrımcılık yasağı “belirli özellikteki çocuklara yönelik tutum ve davranışlardaki pozitif anlamdaki ayrımcılığı” desteklemektedir. ÇHK “Bu tür farklılaşmaların ölçütleri makul ve nesnelse ayrıca Sözleşme çerçevesinde meşru bir amaca yönelikse benimsenen tutumlardaki farklılaşma ayrımcılık anlamına gelmeyebilir” diyerek pozitif ayrımcılığı belirtmektedir. Örneğin, engelli çocuklara ya da kız çocuklarına pozitif ayrımcılık yapılması ve sonucunda eşitsizliğin giderilmesi mümkündür²⁹⁷. BMÇHS m. 2/2’ye göre taraf devletlerin ayrımcılığı önlemek adına aktif bir yükümlülüğü bulunmaktadır. ÇHK, taraf devletlerin ayrımcılığı önlemek için ulusal mevzuatlarını düzenlemeleri gerektiğini ifade etmiştir²⁹⁸. Komite aynı zamanda en korunmasız konumdaki çocukların Sözleşme’deki haklardan faydalanabilmesi için taraf devletlerce her türlü girişimde bulunulmasını tavsiye etmektedir²⁹⁹.

B. Yaşama ve Gelişme İlkesi

BMÇHS başlangıç bölümünde “Çocuğun kişiliğinin tam ve uyumlu olarak gelişebilmesi için mutluluk, sevgi ve anlayış havasının içindeki bir aile ortamında yetişmesinin gerekliliğini kabul ederek...” ifadesiyle çocuğun yaşama ve gelişme hakkından bahsetmektedir³⁰⁰. Aynı şekilde Sözleşme’nin 6. maddesinde bu hak açıklanmaktadır. Bu maddede, çocuğun temel yaşam hakkı ortaya konulmuş ve taraf devletlerin çocuğun yaşama ve gelişme hakkını koruması gerektiği ifade edilmiştir. Bu hakkı gerçekleştirmek için taraf devletlerin birçok yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu

²⁹⁵Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, Ocak 1995 Sekizinci Oturum Raporu, (ÇHS/K/38), s. 3’den aktaran Hodgkin ve Newell, s. 32

²⁹⁶ Hodgkin ve Newell, s. 21.

²⁹⁷ Özdemir ve Ruhi, s. 24; Can ve diğerleri, s. 47, İnsan Hakları Ortak Platformu ve Uluslararası Çocuk Merkezi, Yaş Ayrımcılığı, s. 4.

²⁹⁸ Hodgkin ve Newell, s. 23.

²⁹⁹ Hodgkin ve Newell, s. 31.

³⁰⁰<https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>, (25.03.2021).

yükümlülükler, BMÇHS'nin farklı hükümleriyle de desteklenmekte ve geliştirilmektedir³⁰¹. Diğer insan hakları belgeleriyle birlikte değerlendirildiğinde BMÇHS, yaşama hakkını gelişme hakkıyla bir bütün olarak ele almaktadır³⁰². Gerçekten de, çocuk için yalnızca yaşama hakkı yeterli olmamaktadır. Aynı zamanda yaşamlarını geliştirmek ve insan onuru çerçevesinde bir yaşam sürmelerini sağlamak da gerekmektedir³⁰³. BM İnsan Hakları Komitesi de, 1982 tarihli Genel Yorumu'nda yaşama hakkının olağanüstü dönemlerde bile sapılmaması gereken üstün bir hak olduğunu ifade etmektedir³⁰⁴.

Yaşama hakkı, “kişinin fiziksel ve ruhsal bütünlüğünü koruyabilmesi ve varlığının çeşitli etkilerle bozulmasına engel olabilmesi” şeklinde tanımlanmaktadır. İnsanın yaşama hakkına sahip olmaması halinde diğer haklardan da yararlanması mümkün olamamaktadır. Özellikle çocuklar özelinde bakıldığında, sadece yaşıyor olmak yeterli değildir. Çocukların yaşama ve gelişme haklarına yönelik hareketlerin eş zamanlı olarak yürütülmesi gerekmektedir³⁰⁵. Bu sebeple, BMÇHS m. 6/2'de belirtilen yaşama ve gelişme için mümkün olan azami çabanın sağlanması, Sözleşme'nin bütününe uygulanması için belirleyici konumdur. Dolayısıyla Sözleşme'nin çoğu maddesi, çocuğun gelişimine zarar gelmemesini temel amaç olarak belirlemektedir. Gelişme kavramı, çocuğun yetişkinlik dönemine hazırlanması anlamının yanında, esas olarak çocuğun devam eden yaşamında en elverişli koşulların oluşturulması anlamındadır. ÇHK, Periyodik Raporlar Kılavuzu'nda devletlerden,

³⁰¹ Çalışmamızı çocukların kişisel hakları kapsamında ele aldığımız için BMÇHS'de belirtilen diğer haklara ayrıntılı olarak değinilmeyecek, sadece hakların belirtilmesiyle yetinilecektir. BMÇHS 5. maddede, çocuğu yetiştirmenin öncelikli olarak anne-babaya ait olduğu ve anne-babanın bu konuda gerekli desteği sağlamakla yükümlü olduğu ifade edilmiştir. 17. maddede; çocuğun toplumsal, ruhsal, ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinme hakkı açıklanmıştır. 19. maddede çocukların her türlü şiddetten korunması gerekliliği, 27. maddede; çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli bir hayat seviyesinin sağlanması hakkı belirtilmiştir. 29. maddede çocuğun eğitiminin; kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi amacına yönelik olması gerektiğine işaret edilmiştir. 32. maddede çocuğun çalıştırılmasına ilişkin yasak “sağlığı veya bedensel zihinsel ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte” işlerde çalışma olarak belirtilerek çocuğun gelişme hakkının korunmasına çalışılmıştır. 37. maddede işkence ve diğer insanlık dışı, acımasız ya da aşağılayıcı muamele ve cezalardan korunmaya, 38. maddede ise silahlı çatışmalardan etkilenen çocukların korunmasına yer verilmektedir.

³⁰² Tanrıbilir, s. 73.

³⁰³ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 53, Özdemir ve Ruhi, s. 25.

³⁰⁴ İnsan Hakları Komitesi, **Genel Yorum No. 6**, 1982, (İHB/GEN/1/Rev.5), s. 115, <https://www.unicef.org/turkey/sites/unicef.org/turkey/files/2018-08/Uygulama%20Elkitabi%20TR.pdf>, (27.03.2021).

³⁰⁵ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 348.

çocukların hayatta kalması ve gelişmesi için aldıkları önlemleri belirtmelerini istemektedir. Alınan önlemler, “çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal, psikolojik ve toplumsal gelişimini insanın saygınlığıyla uyumlu biçimde gözetecek ve çocuğu özgür bir toplumda birey olarak yaşamını sürdürmesi için hazırlayacaktır”³⁰⁶. Çocuk, toplumdaki bütün bireylerle eşit saygınlık ve onurda kabul edildiği vakit, çocuğun yaşama ve gelişme hakkı da tam anlamıyla gerçekleştirilebilecektir³⁰⁷.

C. Çocuğun Yüksek (Üstün) Yararı İlkesi

Çocuğun yüksek (üstün) yararı kavramı³⁰⁸; BMÇHS öncesinde, 1959 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi ve Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nde; BMÇHS sonrasında da Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Sözleşmesi’nde görülmektedir³⁰⁹. Buna rağmen yüksek yarar, en kesin haliyle BMÇHS’de ortaya konulmaktadır³¹⁰. Çocuğun yüksek yararı, BMÇHS kapsamında en çok tartışılan kavram sayılmakta ve bu kavrama ilişkin genel geçer bir tanım bulunmamaktadır. BMÇHS de, kendi genel ilkelerinden olan çocuğun yüksek yararına ilişkin genel bir çerçeve çizerek bir açıklama yapmaya çalışmaktadır.

BMÇHS m. 3’te çocuğun yüksek yararından şu şekilde bahsedilmektedir: “Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya

³⁰⁶ Hodgkin ve Newell, ss. 99, 108.

³⁰⁷ M. Algan, s. 277.

³⁰⁸ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Çocuğun Yüksek Yararı Hakkının Öncelikli Olarak Dikkate Alınması Hakkında Genel Yorum No. 14**, 2013, (ÇHS/GY/14), s. 2, <https://www.unicef.org/turkey/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0htiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile%20%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf>, (27.03.2021); Hodgkin ve Newell, s. 39.

³⁰⁹ 1959 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi İlke 2 – “Çocuk, özel olarak korunur; sağlıklı ve normal biçimde, özgür ve onurlu koşullarda bedensel, zihinsel, ahlaksal, manevî ve toplumsal olarak gelişebilmesi için çocuğa, yasalar ve başka yollarla, fırsatlar ve kolaylıklar sağlanır. Bu amaçla çıkarılacak yasalarda, her şeyden önce çocuğun yararı göz önüne alınır.”

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi m. 5/b - “Taraflar Devletler aşağıdaki bütün uygun önlemleri alacaklardır: Anneliğin sosyal bir görev olarak anlaşılmasını ve çocukların yetiştirilmesi ve gelişiminde kadın ve erkeğin ortak sorumluluğunun tanınmasını öngören ve her halükarda çocukların menfaatlerini her şeyden önce gözeterek anlaşıp dayanan bir aile eğitimi sağlamak.”, **m. 16/1-d** – “Taraflar devletler kadınlara karşı evlilik ve aile ilişkileri konusunda ayrımı önlemek için gerekli bütün önlemleri alacaklar ve özellikle kadın erkek eşitliği ilkesine dayanarak kadınlara aşağıdaki hakları sağlayacaklardır : Medeni durumlarına bakılmaksızın, çocuklarla ilgili konularda ana ve babanın eşit hak ve sorumlulukları tanınacak, ancak her hâl ve kârda çocukların menfaatleri en ön planda gözetilecektir.”

Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Sözleşmesi m. 4/1 – “Herhangi bir kişi ya da makam tarafından çocukla ilgili üstlenilen tüm eylemlerde çocuğun yüksek yararı temel düşünce olacaktır.”

³¹⁰ Merey, Tarihsel Gelişim, s. 81.

yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir". ÇHK bu madde ile ilgili 14 No'lu Genel Yorum'da "çocuğun yararı temel düşüncedir" ifadesinin anlamını şu şekilde açıklamaktadır: "Devletler, herhangi bir somut olayda çocuğun yüksek yararına birinci derece önem verilmesi konusunda takdir hakkına sahip değildir"³¹¹. Aynı zamanda çocuğun yüksek yararı, her çocuğun içinde bulunduğu koşullara göre incelenmelidir. Bu koşullar; yaş, cinsiyet, engellilik, anne-babanın varlığı ya da yokluğu, ortamın niteliği vb. faktörler olabilir³¹². Ancak, bu faktörlerin değerlendirilmesi alınacak kararların niteliğine, olayın somut koşullarına ve çocuktan çocuğa değişiklik gösterebilmektedir. Bu sebeple çocuğun yüksek yararı ile ilgili bütün unsurların bir arada değerlendirilmesi, tek tip bir yüksek yarar incelemesinden kaçınılması ve incelemenin diğer haklarla bir bütünlük arz etmesi gerekmektedir³¹³. ÇHK, çocuğun yüksek yararının üç yönünün bulunduğunu ifade etmektedir. Bunlardan ilki, somut olayda farklı yararlar söz konusuysa çocuğun yüksek yararının birinci planda dikkate alınmasıdır. İkincisi, ulusal mevzuattaki bir hükmün yoruma açık olması halinde çocuğun yüksek yararına en uygun yorumun tercih edilmesi gerekliliğidir. Üçüncüsü ise, çocuklar hakkında alınacak kararların tamamında, bu kararların olumlu ve olumsuz etkilerinin birlikte değerlendirilmesi gerektiğidir³¹⁴.

ÇHK, BMÇHS'nin 3. maddesinin 2. ve 3. fıkrası ile ilgili olarak raporlar kılavuzu ve taraf devletlerin raporları üzerindeki incelemelerinde, çocuğun yüksek yararının devletler tarafından yapılan bütçe hazırlıkları ve kaynak tahsisinde göz önünde bulundurulması gerekliliğine dikkat çekmiştir. Devletler yasal ve idari önlemleri alırken, yüksek yararı kültürel anlamda bir görecelik içerisinde yorumlayamazlar. Bu kavrama ilişkin yapılacak tüm yorumlar BMÇHS'nin ruhuna uygun olmak zorundadır. Çocuklara yönelik bir eylem planı söz konusu olduğunda, devletler yüksek yarar ilkesini bu plana eklemekle yükümlüdür. Sözleşme'ye göre olağanüstü rejimlerde hakların askıya alınması mümkün değildir. Aynı şekilde,

³¹¹ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Çocuğun Yüksek Yararı Hakkının Öncelikli Olarak Dikkate Alınması Hakkında Genel Yorum No. 14**, s. 14.

³¹² Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Çocuğun Yüksek Yararı Hakkının Öncelikli Olarak Dikkate Alınması Hakkında Genel Yorum No. 14**, ss. 18-19.

³¹³ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Çocuğun Yüksek Yararı Hakkının Öncelikli Olarak Dikkate Alınması Hakkında Genel Yorum No. 14**, s. 28; Tanrıbilir, ss. 72-73.

³¹⁴ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Çocuğun Yüksek Yararı Hakkının Öncelikli Olarak Dikkate Alınması Hakkında Genel Yorum No. 14**, ss. 3-4.

BMÇHS genel ilkelerine olağanüstü hallerde müdahale edilemeyeceği ÇHK tarafından da belirtilmektedir³¹⁵. Yüksek yarar kavramının esnekliği, somut olaya ve zamanın koşullarına göre uygulanmada önemli bir fayda sağlamaktadır³¹⁶. Öte yandan, bu kavram BMÇHS'deki diğer maddelerin uygulanamayacağı durumlarda ayrı bir öneme sahiptir. Sözleşme'deki diğer maddelerin içeriğinde hep yüksek yarara öncelik verilmesi mevcuttur³¹⁷. Çocuğun yüksek yararı, çocuk adalet sisteminde adeta bir kutup yıldızıdır. Çocukları ilgilendiren tüm yasal düzenlemeler ve uygulamalarda bu ilkenin hayata geçirilmesi esastır³¹⁸.

Jean Zermatten'e³¹⁹ göre çocuğun yüksek yararı, soyut bir ilke olarak düşünülmemelidir. Bu kavram "çocuğun yüksek yararının öncelikli bir düşünce olarak göz önüne alındığını görme hakkı" olarak değerlendirilmelidir. Karar mercilerinin, yüksek yarar kapsamında neden başka bir çözüm yerine bu çözümü tercih ettiğini açıklaması gerekmektedir. Aynı zamanda bu süreçte, çocuğun yüksek yararının gerektirdiği ölçüde, çocuk da dinlenmelidir³²⁰. Somut olayla ilgili uygulanacak hüküm, ister kamu hukukuna ister özel hukuka ilişkin olsun çocuğun yüksek yararı her zaman birincil niteliktedir³²¹.

Çocuğun yararı ile başkalarının yararlarının çatışması durumunda, farklı yararlar arası bir dengenin kurulması söz konusu olacaktır. Bir çocuk ile anne-babanın yararı ya da genel anlamda çocuk ile toplumun yararı arasında çatışma meydana gelebilmektedir. Karar mercileri yararlar arası dengeyi kurarken, çocuğun yüksek yararı temelinde alternatifler aramalı ve bu yönde daimi çaba harcamalıdır. BMÇHS,

³¹⁵ Hodgkin ve Newell ss. 40, 45, 48; M. Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Cilt 1, s. 732.

"Anayasa m. 15/2'de belirtilen sert çekirdek hakların kullanımının olağanüstü hallerde dahi durdurulamayacağına ilişkin hüküm çocuklar bakımından da aynı güvenceyi sağlamaktadır."

³¹⁶ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Çocuğun Yüksek Yararı Hakkının Öncelikli Olarak Dikkate Alınması Hakkında Genel Yorum No.14**, s. 13.

³¹⁷ Hodgkin ve Newell, s. 37.

³¹⁸ Feridun Yenisey, Sinan Altunç, Aslı Makaracı Başak, Gülen Sinem Tek, Burak Huysal, F. Burcu Savaş Kutsal, Şebnem Kılıç ve Gözde Kaçmaz, **Mağdur Çocuk Haklarına İlişkin Öneriler**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 32; Hodgkin ve Newell, s. 46.

³¹⁹ Jean Zermatten, BM Çocuk Hakları Komitesi'nin başkanlığını yapmış, çocuk hakları alanında dünyanın önde gelen isimlerinden birisidir. 1980-2005 arasında İsviçre Vale Kantonu Çocuk Mahkemesi Başkanı olarak görev yapmıştır. İsviçre'de bulunan Uluslararası Çocuk Hakları Enstitüsü'nün kurucusu ve 1995-2014 yılları arasında başkanıdır. 2005'te üyesi olduğu BM Çocuk Hakları Komitesi'nde 2007-2011 arası başkan yardımcısı, 2011-2013 döneminde ise başkan olarak bulunmuştur.

³²⁰ Memduh Cemil Şirin, "Jean Zermatten ile Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 100. Yılı Üzerine Söyleşi", **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, (Çocuk Hakları Sözleşmesi Üzerine), ss. 36-37.

³²¹ Elçin ve Arıdemir, s. 7.

ebeveynlerin sorumluluklarını çocuğun yüksek yararına uygun şekilde düzenlemektedir. Olumsuz bir örnek vermek gerekirse, çocuğun hayatının anne-baba tarafından tehlikeye atılması durumunda, çocuğun bu ortamdan uzaklaştırılması çocuğun yüksek yararına uygundur. Çocuğun yararı ile toplumun yararının çatışması da mümkündür. Bu durum genellikle devletin kaynak tahsisinde ortaya çıkmaktadır. Çocuğun yüksek yararının sağlanmasına yönelik planlamaların maliyetinin yüksek olması vb. sorunlar da makul bir denge çerçevesinde çözümlenmelidir. Yasal süreçlerde de çocukların yüksek yararları ayrı ayrı belirlenmeli ve menfaat çatışmalarının uzlaştırılmasına gayret edilmelidir. Görüldüğü üzere çocuğun yüksek yararı birçok açıdan sürekli değişiklik gösteren dinamik bir ilkedir³²².

D. Çocuğun Görüşlerinin Dikkate Alınması İlkesi (Katılım Hakkı)

Çocuğun görüşünün alınması ve kendi haklarını ilgilendiren konulara katılım hakkı, BMÇHS'den önce çocuklara özgü hiçbir uluslararası belgede yer almamıştır. BMÇHS m. 12'de çocukların görüşlerini açıklama hakkı ifade edilmektedir. Bu maddeye göre, "görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuk, kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkına" sahiptir. Taraf devletler de çocuğun bu hakkına gereken özeni göstermekle yükümlüdür.

Çocuğun görüşünün alınması veya dinlenilmesi, ÇHK tarafından çocuğun katılım hakkı olarak ifade edilmektedir. "Katılım" kavramı, BMÇHS m. 12 metninde yer almamaktadır. Katılım hakkı "kişinin ve kişinin yaşadığı topluluğun yaşantısını etkileyen kararların, kişi tarafından süreç içinde paylaşılması" olarak tanımlanmaktadır³²³. Çocuğun katılım hakkı, "çocukların akıllarından geçeni söyleyebilme ve kendilerini etkileyen bütün konularda görüş belirtebilme hakkı" ³²⁴ olarak belirtilmektedir. Sözleşme, çocuğun bir birey olarak yaş ve olgunluk derecesine

³²² Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber (Çocuklar İçin ve Çocuklarla Birlikte Bir Avrupa İnşası), s. 18; İnsan Hakları Ortak Platformu ve Uluslararası Çocuk Merkezi, **Çocuk Adalet Sisteminde Çocuğun Yüksek Yararı Politika Belgesi**, Ankara, 2012, <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/cocuk-adalet-sisteminde-cocugun-yuksek-yarari-politika-belgesi.pdf>, ss. 3-5, (31.03.2020).

³²³ Sultan Şahin ve Oğuz Polat, "Türkiye'de ve Dünyadaki Gelişmiş Ülkelerde Çocuk Katılım Hakkı Algısının ve Uygulamalarının Karşılaştırılması", **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, Ocak 2012, s. 276.

³²⁴ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Çocuk Dostu Adaletle İlişkin Rehber (Çocuklar İçin ve Çocuklarla Birlikte Bir Avrupa İnşası), s. 49.

göre şimdiki durumu ve geleceğini ilgilendiren meseleler hakkında görüşlerini serbestçe ifade edebilmesini kabul etmektedir³²⁵. Görüldüğü üzere, çocuğun görüşünün alınabilmesi için “görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip” olması gerekmektedir. Bu durum, çocuğun yaşı ve zihinsel gelişimine göre kendini ya da içinde bulunduğu durumu çelişkiye yer vermeyecek şekilde ifade edebilmesi anlamına gelmektedir³²⁶. Ancak bu koşulların varlığı halinde, kendisini etkileyen adli ya da idari kovuşturmada çocuğun görüşleri alınabilecektir³²⁷. Burada belirtilen “görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip” ifadesi bir sınırlama olarak algılanmamalıdır. Bu kavrama göre taraf devletler öncelikle, çocuğun görüşlerini ifade etme yeteneğine sahip olduğu varsayımıyla hareket edecektir. Daha sonraki aşama olarak, çocuğun bu yeteneğe sahip olup olmadığı tam anlamıyla değerlendirilecektir³²⁸.

BMÇHS m. 12’de çocukların görüşlerini serbestçe ifade etme hakkı üzerinde durulmaktadır. Buradaki “serbestçe” (freely) ifadesi³²⁹ “çocuğun görüşlerini hiçbir baskı olmaksızın ifade edebilmesi ve dinlenilme hakkını kullanmak isteyip istemediğine karar verebilmesi” anlamındadır. Serbestçe diyerek çocuğun yönlendirilmemesi ve hiçbir baskıya maruz bırakılmaması gerektiği belirtilmektedir. Taraf devletler, çocuğun görüşlerini ifade etmesi sırasında ona güvenceli bir ortam sağlamakla yükümlüdür. Çocuğun dinlenilmesi sırasında, ilgili konular, alınabilecek kararlar ve olası sonuçlar hakkında ebeveynler/vasiler ve çocuk bilgilendirilmelidir. Çocuğun burada, kendisini ilgilendiren konu hakkında çok kapsamlı bir bilgiye sahip olması beklenmemekte, kendi görüşünü oluşturabilmek için yeterli bilgiye sahip olması gerekmektedir. Tüm bunlar sayesinde, çocuğun daha net beyanlarda bulunması sağlanmış olacaktır³³⁰. Öte yandan, çocuğun katılım hakkını kullanmaması da mümkündür. Dolayısıyla görüşlerini serbestçe ifade etme, çocuk için bir tercih olarak

³²⁵ Ballar, ss. 66-67; Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, s. 91.

³²⁶ Elçin ve Arıdemir, s. 13.

³²⁷ Tanrıbilir, s. 73.

³²⁸ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Çocuğun Görüşlerinin Dinlenmesi Hakkı Hakkındaki Genel Yorum No. 12**, 2009, (ÇHS/GY/12), <https://www.unicef.org/turkey/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0htiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile%20%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf>, s. 7, (27.03.2021).

³²⁹ **BMÇHS m. 12/1** – “Taraf devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar.”

³³⁰ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Çocuğun Görüşlerinin Dinlenmesi Hakkı Hakkındaki Genel Yorum No. 12**, ss. 8-9.

ortaya çıkmaktadır³³¹. Bu sebeple çocukların katılmama hakkını kullanması da mümkündür³³².

Bunların yanında çocuklar, yaş ve olgunluklarına bağlı olarak sözsüz iletişim biçimleri ile de kendilerini ifade edebilmektedir. Çocuk katılımı, çok küçük yaşlardaki çocuklar için de geçerlidir³³³. Sözleşme bu hak kapsamında, yaş için bir alt sınır belirtmemektedir³³⁴. Küçük yaş grubundaki çocuklar, hızlı kavrama yetenekleri sayesinde çevrelerine karşı çok duyarlıdır³³⁵. Oyunlar, vücut dili, yüz ifadeleri ve çizimlerle bu gruptaki çocuklara, kendini fikirlerini oluşturmada serbest ve eşit bir ortam yaratılması son derece önemlidir. Aynı şekilde, çocukların engelli veya azınlık grubunda ya da göçmen olması halinde de görüşlerin sağlıklı bir şekilde ifade edilebilmesi için gereken ortamların yaratılması gerekmektedir³³⁶.

Çocukların katılım hakkı iki şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Bunlardan ilki, çocuğun görüşünü bildirmesidir. İkincisi ise, çocuğun bir işleme onay verme yoluyla katılımıdır³³⁷. Çocukların kendi haklarının farkında olamaması ve kendi kendilerine savunma yapamayacak olmaları sebebiyle tüm bu süreçler yetişkinlerin sorumluluğundadır³³⁸. BMÇHS m. 12’de ifade edilen çocuk katılımı, çoğu zaman yetişkinlerin katkısını içermektedir. Bu sebeple m. 12’nin m. 5 ile birlikte yorumlanması gerekmektedir. BMÇHS m. 5, yetişkinlerin çocuğa yol gösterme ve onu yönlendirme hakkını düzenlemektedir³³⁹. Çocukların katılım hakkının, m. 5’teki ifadeyle çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi, m. 12’deki ifadeyle ise çocuğun yaşı ve

³³¹ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Çocuğun Görüşlerinin Dinlenmesi Hakkı Hakkındaki Genel Yorum No. 12**, s. 6.

³³² Laura Lundy, “İfade Hakkı Yeterli Değil: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi 12. Maddenin Kavramsallaştırılması”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, 2019/2, s. 96.

³³³ Ayhan Kaya, Gülperi Vural ve Aslı Aydın (Ed.), **Değerler Eğitimi (Eğitimde Farklılık ve Katılım Hakkı)**, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 118-120.

³³⁴ Hodgkin ve Newell, s. 170.

³³⁵ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Haklarının Uygulanması Hakkındaki Genel Yorum No. 7**, s. 11.

³³⁶ Şahin ve Polat, s. 280.

³³⁷ Serozan, s. 50.

³³⁸ Anne Smith, “Interpreting and Supporting Participation Rights: Contributions from Sociocultural Theory”, *The International Journal of Children’s Rights* 20, 2002, ss. 73-88’den aktaran Şahin ve Polat, s. 278.

³³⁹ **BMÇHS m. 5** – “Taraflar devletler, bu Sözleşme’nin çocuğa tanıdığı haklar doğrultusunda çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi ile uyumlu olarak, çocuğa yol gösterme ve onu yönlendirme konusunda ana-babanın, yerel gelenekler öngörüyorsa uzak aile veya topluluk üyelerinin, yasal vasilerinin veya çocukta hukuken sorumlu öteki kişilerin sorumluluklarına, haklarına ve ödevlerine saygı gösterirler.”

olgunluk derecesine göre değerlendirilmesi gerekmektedir³⁴⁰. Bu şekilde iki maddenin birlikte yorumlanması sonucu, daha sağlıklı bir çocuk katılımı gerçekleştirilecektir.

BMÇHS, 12. maddeyi sözleşmenin dört genel ilkesinden biri olarak ifade etmektedir. Bu şekilde diğer genel ilkeler gibi bu ilke de, Sözleşme’deki diğer hakların uygulanması ve yorumlanmasında öncelikli olarak dikkate alınmalıdır³⁴¹. Çocuğun görüşünü ifade etmesi onun menfaatine aykırı bir durum oluşturuyorsa, haklı sebeplerin varlığı halinde çocuğun dinlenilmemesi gerekmektedir. BMÇHS’deki temel ilkelerin tüm haklar bakımından geçerli olduğu göz önünde bulundurularak çocuğun yüksek yararı her koşulda öncelikli olmalıdır³⁴².

BMÇHS m. 12/2’de, çocuğa onu etkileyen adli veya idari bir kovuşturmada doğrudan ya da bir temsilci/makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı tanınmaktadır. Buradaki “çocuğa fırsat tanınması” devletin aktif bir yükümlülüğünü ortaya koymaktadır. Madde hükmündeki “çocuğu etkileyen adli ya da idari süreç” ifadesi çok geniş bir anlamda kullanılmıştır. Bu süreçler; boşanma, velayet, ad değiştirme, vatandaşlık konularına ilişkin olabilmektedir. Aynı zamanda, anne-babanın yargılandığı ve yargılama sonucunda çocuğun etkilenebileceği ceza davaları da bu kapsamdadır³⁴³.

Çocuğun görüşlerini serbestçe ifade etmesinde iki amaç bulunmaktadır. Öncelikli amaç, çocuğun kişi varlığına verilen değerin korunmasıdır. Bir diğer amaç ise, hakimın hüküm tesis ederken somut olayı anlamasını kolaylaştırmaktır³⁴⁴. 12. madde ile bu amaçlar çerçevesinde, çocuk hak sahibi bir birey olarak tanınmaktadır. Bu hükümle hem çocuğun görüşlerini açıklama hakkı hem de çocuk ile ilgili alınan kararlarda çocuğun görüşünün dikkate alınması gerekliliği güvence altına alınmaktadır³⁴⁵. Bu şekilde çocuk, “kararları ve iradesine hukuki sonuç atfedilen bir kişi” olarak ifade edilmektedir. Sonuç olarak söylenmelidir ki, BMÇHS m. 12 çocuğun hakların öznesine dönüşme sürecine çok önemli bir katkıda bulunmaktadır³⁴⁶.

³⁴⁰ Lundy, s. 102.

³⁴¹ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Çocuğun Görüşlerinin Dinlenmesi Hakkı Hakkındaki Genel Yorum No. 12**, s. 2.

³⁴² Elçin ve Arıdemir, ss. 18-19.

³⁴³ Hodgkin ve Newell, s. 172.

³⁴⁴ Elçin ve Arıdemir, s. 11.

³⁴⁵ M. Algan, s. 279.

³⁴⁶ Serozan, s. 50.

III. SÖZLEŞMENİN ÇOCUK HAKLARI SINIFLANDIRMASI

Çocukların sahip oldukları haklar, en geniş ve ayrıntılı haliyle BMÇHS’de ifade edilmektedir. Sözleşme’de, genel insan haklarıyla bağlantılı bütün haklara ilişkin düzenlemeler çocuklara özgü olacak standartlarda düzenlenmektedir³⁴⁷. Çocuk haklarının sınıflandırılmasında da uluslararası insan hakları belgelerinde en sık kullanılan kişisel (medeni) ve siyasal haklar ile ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ayrımı kullanılmaktadır³⁴⁸. BMÇHS bu iki grup hak ayrımını açık bir şekilde yapmamıştır. Sözleşme’deki yeterli beslenme, temel sağlık, temel eğitim vb. haklar ekonomik, sosyal ve kültürel haklar sınıflandırmasına girmektedir. Bu haklar isteme hakları olarak istihdam, eğitim, sağlık gibi insan gelişimi için önemli olan alanlara hükümetlerin müdahalesini gerektirmektedir. Kişisel haklar ise, dokunulmaz alan olarak kabul edilen var olmak, gelişmek, özgür olmak ve saygı görmek gibi bireyi temel alan haklardır. Çocuklar da yetişkinler gibi bu haklara sahip olduğundan bildiriler, uluslararası sözleşmeler ve anayasalarda yer alan “herkes”in kapsamına çocuk da dahildir³⁴⁹. Benzer şekilde kişisel hakların amacı güçlülere karşı zayıfların korunması olduğundan bu haklar çocuklar için de aynı şekilde geçerlidir³⁵⁰. BMÇHS çocukların kişisel, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının hepsini bir bütün halinde ele almaktadır³⁵¹. İnsan haklarıyla bağlantılı hakların büyük çoğunluğunun Sözleşme’de yer almasına rağmen biz, açıklamalarımızı çalışmamızın konusunu oluşturan çocukların kişisel hakları zemininde ele alacağız.

³⁴⁷ Can ve diğerleri, s. 51.

³⁴⁸ B. Algan, ss. 127-128.

³⁴⁹ Akyüz, Çocuk Hukuku, ss. 64, 75, 76; Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, s. 62.

³⁵⁰ Gören, Çocukların Temel Hakları, s. 47.

³⁵¹ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 63.

IV. SÖZLEŞMENİN ÇOCUKLARA TANIDIĞI KİŞİSEL HAKLAR VE ÖZGÜRLÜKLER

A. İsim, Vatandaşlık, Kimlik, Nüfusa Kayıt, Ana Babasını Bilme ve Onlar Tarafından Bakılma Hakkı

BMÇHS m. 7’de çocuğun; nüfusa kayıt, isim, vatandaşlık, ana-babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkı düzenlenmektedir³⁵²:

1. Çocuk doğumdan hemen sonra derhal nüfus kütüğüne kaydedilecek ve doğumdan itibaren bir isim hakkına, bir vatandaşlık kazanma hakkına ve mümkün olduğu ölçüde ana-babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkına sahip olacaktır.

2. Taraf devletler, özellikle çocuğun tabiiyetsiz kalması söz konusu olduğunda kendi ulusal hukuklarına ve ilgili uluslararası belgeler çerçevesinde üstlendikleri yükümlülüklerine uygun olarak bu hakların işlerlik kazanmasını taahhüt ederler.

Doğum belgesine sahip olarak nüfusa kayıt hakkı, çocuğun varlığının ve yasal statüsünün devlet tarafından ilk kez tanınması açısından oldukça önemlidir. Aynı zamanda doğum belgesi, vatandaşların korunması için de gereklidir. Devletin eğitim, sağlık vb. birçok hizmeti planlayabilmesi, ülkede kaç kişinin bu hizmetlere ihtiyaç duyduğunun bilinmesini gerektirmektedir³⁵³. Kaynakların etkin kullanımı ve çocuk ölüm oranlarının tespiti ile devamındaki stratejiler, nüfus kütüklerindeki kayıtlar sayesinde gerçekleşmektedir³⁵⁴. Benzer şekilde devlet, çocukları nüfus kütüğüne kaydederek onların kitlesel göç hareketleri, kötü yola sevk edilme, satış ya da kaçakçılık vb. durumlardan korunmasını sağlamakla yükümlüdür³⁵⁵.

Vatandaşlık kazanma hakkı ifadesi, “tabiiyetsiz çocukların belirli bir süre yaşadıkları ülkenin vatandaşlığına hak kazanabilmeleri” anlamına gelmektedir³⁵⁶. Bu

³⁵² BMÇHS m. 7, KSHS’in 24. maddesinin 2. ve 3. fıkralarının metnini yansıtmaktadır. Ayrıca BMÇHS’nin 7. maddesinin; kimliğin korunmasına ilişkin m.8, ana-babadan ayrılmaya ilişkin m. 9, ailenin yeniden birleşmesine ilişkin m. 10 ve aile ortamlarından yoksun bırakılmış çocukların yetiştirilmesinde sürekliliğin sağlanmasını düzenleyen m. 20 ile birlikte yorumlanması gerekmektedir.

³⁵³ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 65; Hodgkin ve Newell, s. 112.

³⁵⁴ Hodgkin ve Newell, s. 114.

³⁵⁵ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, **Genel Yorum No. 17**, 1989, (İHB/GEN/1/Rev.5), s. 39, https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2016/05/05/BMde_Insan_Haklari_Yorumlari_1981_2006.pdf, (30.03.2021).

³⁵⁶ Hodgkin ve Newell, s. 120.

hükümle, devletin çocuklara sırf tabiiyetsiz olmaları sebebiyle daha az koruma sağlanmasının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır³⁵⁷.

Ana babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkı, çocuğa, ana babası tarafından yardım edilmesi ve destek olunmasının ötesinde bir anlama sahiptir. Bu hak ile anlatılmak istenen, ana-babanın çocuğun yaşamında aktif bir şekilde var olmasıdır. Bunun yanı sıra bu hak ile ilgili olarak, madde hükmünde anılan “mümkün olduğu ölçüde” ifadesinin üzerinde durmak gerekmektedir. Gerçekten de çocuğun ebeveynlerinin belirlenmesi her zaman mümkün değildir. Ana babanın bilindiği durumlarda bile onlar tarafından bakılma, çocuğun yüksek yararı ilkesine aykırı bir durum teşkil edebilir. Ancak Sözleşme’nin 7. maddesi burada çocuğun yüksek yararına gönderme yapmamıştır. “Mümkün olduğu ölçüde” denilerek yüksek yarar kavramına göre daha katı bir yaklaşım ortaya konulmaktadır. Madde metninden, yüksek yarara aykırı olsa bile mümkün olduğu takdirde çocukların ana babalarını tanıma ve onlar tarafından bakım görme hakkına sahip olduğu anlamı da çıkabilmektedir. Oysaki, ana babanın tanınması durumunda zarar görmesine kesin gözüyle bakılan çocuğa bu bilginin verilmemesinin gerekliliği ortadadır. Ayrıca, Sözleşme’nin bütünselliği sebebiyle hiçbir hüküm, genel ilkelerden olan çocuğun yüksek yararına aykırı bir durum teşkil edememektedir. Benzer şekilde, çocukların ana-babaları tarafından bakılma hakkı da “mümkün olduğu ölçüde” ibaresinin kapsamındadır. Şöyle ki, çocuğun ana babasının çocuğu ihmal veya istismar etmesi, terk etmesi vb. durumlarda ana baba tarafından bakılma yüksek yarara aykırı olacaktır. Aynı şekilde ana-babanın ölümü durumunda da bir bakım mümkün değildir. Tüm bu durumlar birlikte değerlendirildiğinde, olağan şartlarda çocuk için en iyi olan, ana-baba tarafından bakılmaktır. Ancak çocuğun yüksek yararına aykırı bir durumun varlığı halinde bu hükmün, çocuğun menfaatine uygun şekilde yorumlanması gerekmektedir³⁵⁸.

Çocuk Hakları Komitesi’nin W.M.C./Danimarka Kararı’nda³⁵⁹ başvuru olan Çin vatandaşı anne W.M.C.’nin, Danimarka’da doğan X.C., L.G. ve W.G. isimli üç çocuğu vardır. Çin’de maruz kaldığı zorunlu kürtaj uygulamasından sonra ülkeden

³⁵⁷ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, **Genel Yorum No. 17**, s. 40.

³⁵⁸ Hodgkin ve Newell, ss. 121, 123.

³⁵⁹ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **W.M.C./Danimarka Kararı**, Karar Tarihi: 28.09.2020, (CRC/C/85/D/31/2017), Başvuru No (Communication No): 31/2017, <https://juris.ohchr.org/Search/Details/2748>, (30.05.2021).

kaçan anne, 12.03.2012’de sahte bir pasaport kullanarak Danimarka’ya gelmiştir. 27.10.2012’de geçerli bir seyahat belgesi olmadan Danimarka’da bulunduğu gerekçesiyle polis tarafından gözaltına alınan anne, 07.11.2012’de sığınma başvurusunda bulunmuştur. Anne ve çocuklarının sınır dışı edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaları neticesinde başvuru anne, somut olayı ÇHK’ya taşımıştır. Evli olmadığı halde çocuklarının bulunması sebebiyle Çin’de zulme uğrayacağını iddia eden anne, aynı zamanda çocuklarının kendisinden zorla alınacağını ve doğum kayıtlarının aile hane kütüğü olan Hukou’ya kaydedilmeyeceğini iddia etmektedir. Böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde, çocukların eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlere erişiminin engelleneceğini düşünmektedir. Ayrıca annenin para cezası, geçici seyahat yasağı ve kısa süreli hapis cezasına mahkum edilmesi de söz konusudur. Başvurucunun çocuklarının Danimarka doğum belgesine sahip olması sebebiyle Komite, çocukların Çin’e sınır dışı edilmesi halinde vatansız kalma riskiyle karşı karşıya olmadıkları kanaatindedir. Bu sebeple Komite; başvuru, çocukların isim alma, doğumdan sonra nüfus kütüğüne kaydedilme, vatandaşlık kazanma ve bakım görme hakkını düzenleyen BMÇHS m. 7’nin ihlaline yönelik iddiasını yeterince kanıtlamadığı sonucuna ulaşmıştır. ÇHK, karara konu olan somut olayda çocuğun yüksek yararının gözetilmesi (BMÇHS m. 3), yaşama ve gelişme hakkı (BMÇHS m. 6) ve kimliğin korunması (BMÇHS m. 8) haklarının ihlal edildiğine karar vermiştir.

B. Kimliğinin Korunması Hakkı

Çocuğun kimliğinin korunması ve gereken durumlarda devlet tarafından yeniden oluşturulmasını düzenleyen BMÇHS m. 8 şu şekildedir:

- 1. Çocuğun kimliğinin unsurlarının bazılarının veya tümünden yasaya aykırı olarak yoksun bırakılması halinde, Taraf Devletler çocuğun kimliğine süratle yeniden kavuşturulması amacıyla gerekli yardım ve korumada bulunurlar.*
- 2. Taraf devletler, yasanın tanıdığı şekliyle çocuğun kimliğini; tabiiyeti, ismi ve aile bağları dahil, koruma hakkına saygı göstermeyi ve bu konuda yasa dışı müdahalelerde bulunmamayı taahhüt ederler.*

BMÇHS m. 8/1’de ifade edilen “çocuğun kimliğine süratle yeniden kavuşturulması” ifadesi hızlı olmanın çocuk açısından önemine vurgu yapmaktadır. Çocuğun kimliği denildiğinde sadece ana-baba ya da kültürel köken anlaşılmamalıdır. Çocuklar büyüdükçe içinde yaşadıkları kültürü de kimlik edinmektedirler. Bu

fıkradaki “koruma” ifadesi ise “kimliklerine yeniden kavuşturulan çocukların geçici olarak uygun yerlere yerleştirilmeleri” anlamındadır. Burada aynı zamanda taraf devletin, çocuğun kimlikten yoksun kalması durumunda ona gerekli kaynakları ayırarak yardım etmesi yükümlülüğünden bahsedilmektedir³⁶⁰. Taraf devletler tarafından yapılacak gerekli yardım denilerek; ana-babanın belirlenmesi için genetik araştırma yapılması, mülteci çocukların akrabalarının ya da geldikleri toplumlardaki tanıdıklarının araştırılması, kayıp çocukları duyurmak amacıyla medyadan yararlanılması vb. durumlardan bahsedilmektedir³⁶¹.

BMÇHS m. 8/2’de ise kimliğin üç yönü ifade edilmektedir. Bunlar, vatandaşlık, isim ve aile bağlarıdır. Bu üç alana yasa dışı müdahalelerin yasak olduğu madde hükmüyle ortaya konulmaktadır³⁶². Bu şekilde, kimliğin korunması hakkı hem kimliğe yasa dışı müdahale yasağını hem de soy bağı ya da nüfus kaydı gibi çocuğun küçüklüğüne ilişkin kayıtların tutulması gerekliliğini ifade etmektedir³⁶³.

Çocuk Hakları Komitesi’nin S.M.A./İspanya Kararı’nda³⁶⁴ başvuru 11.02.2001 doğumlu bir Gine vatandaşı olan S.M.A.’dir. Olay tarihinde 17 yaşında olan başvuru 22.01.2018’de İspanya’nın Almería şehrine küçük bir tekne ile gelmiş ve burada polisler tarafından tutuklanmıştır. 23.01.2018’de ise hakkında sınır dışı edilme kararı çıkartılmıştır. Daha sonra göçmen tutma merkezine gönderilmiş ve duruşma gününe kadar burada kalmıştır. Olay tarihinde ve göçmen tutma merkezine yerleştirildiği sırada yanında doğum tarihinin yazılı olduğu resmi bir belge bulunmayan başvuru, reşit olmadığını polislere defalarca belirtmiştir. Sonrasında 31.01.2018’de, yaşının tespiti için gerekli olan bilek röntgeninin çekilmesi için hastaneye götürülmüştür. Başvuru bu süreçlerin olası sonuçları hakkında anlayabileceği dilde ve yeterince bilgilendirilmediğini iddia etmektedir. Başvurucunun avukatı da İspanyol Ombudsmanı’nın bir kararına atıfta bulunarak kişinin yaşını belirlemede tek başına kemik testlerinin yetersiz olduğunu ve bu tür

³⁶⁰ Akıllıoğlu, Çocuk Hakları Sözleşmesi, s. 7.

³⁶¹ Hodgkin ve Newell, ss. 130-131.

³⁶² BMÇHS’nin çeşitli maddelerinde çocuğun kimliğine yönelik müdahaleler yasadışı sayılmaktadır. Ayrım gözetmemeye ilişkin m. 2, özel yaşama, aileye ve yerleşim yerine yönelik keyfi müdahaleden korunmaya ilişkin m. 16, kültür, din ve dil serbestisini düzenleyen m. 30 bu maddelere örnek olarak gösterilebilir.

³⁶³ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 64.

³⁶⁴ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **S.M.A./İspanya Kararı**, Başvuru No (Communication No): 40/2018, (CRC/C/85/D/40/2018), Karar Tarihi: 28.09.2020, <https://juris.ohchr.org/Search/Details/2759>, (30.05.2021).

tespitler için psikososyal muayenenin de gerekli olduğunu ifade etmiştir. 08.02.2018'de başvurunun doğum belgesinin bir kopyasını yetkili mercilere sunmasına rağmen bu talep, sunulan belgenin doğum belgesi gibi görünen ama doğrulanamayan bir belge olduğu gerekçesiyle savcılık tarafından reddedilmiştir. Başvurucu aynı zamanda belgedeki doğum yılı olan 2001'in kazınarak yerine 1998 tarihinin yazıldığını iddia etmektedir. Ayrıca başvuru, taraf devletin doğum belgesindeki bilgileri doğrulamak için Gine makamlarıyla hiçbir şekilde iletişime geçmediğini, sadece tıbbi testler neticesinde bir işlem gerçekleştirdiğini belirtmiştir.

Komite değerlendirmesinde, reşit olmadığını iddia eden kişinin yaşının tespitinin, BMÇHS'nin sağladığı haklardan ve korumadan yararlanması konusunda temel öneme sahip olduğunun altını çizmiştir. Yaş belirleme sürecine ilişkin herhangi bir itirazın olması durumunda kişi bu şüpheden yararlanmalı ve bu konuda kesin bir tespit yapılana dek çocuk olarak değerlendirilmelidir. Komite burada, çocuğun yüksek yararının gözetilmesi gerektiği görüşündedir. Çocuğun yaşının tespitine ilişkin değerlendirmeler, çocuğun anlayabileceği şekilde, çocuk dostu olarak ve hem fiziksel hem psikolojik incelemeler şeklinde gerçekleştirilmelidir. Komite'ye göre bir çocuğun doğum tarihi onun kimliğinin bir parçasıdır. Bu sebeple Komite, taraf devletin, doğum belgesinin geçerliliğini doğrulamadan hareket etmesi ve çocuğu kimliğinin bir parçasından yoksun bırakması sebebiyle BMÇHS'nin 8. maddesinin ihlal edildiği sonucuna ulaşmıştır.

C. Düşüncesini İfade Etme Hakkı

BMÇHS m. 13'te çocuğun düşüncesini özgürce ifade etme hakkı düzenlenmiştir:

1. Çocuk, düşüncesini özgürce açıklama hakkına sahiptir; bu hak, ülke sınırlarına bağlı olmaksızın; yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde veya çocuğun seçeceği başka bir araçla her türlü haber ve düşüncelerin araştırılması, elde edilmesi ve verilmesi özgürlüğünü içerir.

2. Bu hakkın kullanılması yalnızca:

Başkasının haklarına ve itibarına saygı;

Milli güvenliğin, kamu düzeninin, kamu sağlığı ve ahlakın korunması nedenleriyle ve kanun tarafından öngörülmek ve gerekli olmak kaydıyla yapılan sınırlamalara konu olabilir.

Bu hak, BMÇHS m. 12’de ifade edilen çocuğun görüşlerini serbestçe ifade etme hakkı ile birlikte değerlendirilmelidir³⁶⁵. İlk bakışta, 13. madde ile Sözleşme’nin temel ilkelerinden olan 12. maddenin aynı haktan bahsettiği düşünülmektedir. Halbuki, bu iki madde birbirleriyle çok yakından ilişkili olmasına rağmen farklı içeriktedir. BMÇHS m. 12, m. 13’e göre çok daha geniş kapsamlıdır. 13. maddede çocukların düşüncelerini özgürce açıklama hakkı genel hatlarıyla ortaya konulmaktadır. 12. maddede ise, “çocukların kendilerini ilgilendiren her konuda” görüşlerini ifade etme hakkı düzenlendiği için bu madde, temel ilke olarak başvurulması gereken asıl düzenlemedir³⁶⁶. Bunların yanı sıra Sözleşme’nin 13. maddesinde her türlü bilgi ve görüşü araştırma ile sahip olma ve benimseme hakkı ortaya konularak BMÇHS m. 12’nin kapsamı genişletilmektedir³⁶⁷.

BMÇHS’nin çocukla ilgili üç sabitten oluştuğu kabul edilmektedir. Bunlardan ilki, çocuğun yardıma ve bakıma ihtiyaç duymasıdır. İkinci olarak çocuk, zor durumlarda koruma ve özel ilgiye muhtaç durumdadır. Üçüncü ve BMÇHS m. 12 ve m. 13 kapsamında üzerinde durulması gereken ise, çocuğun düşüncelerini dile getirebilir ve tercihlerini ortaya koyabilir durumda olmasıdır. Bu üç ifade birbirini tamamlamaktadır. Gerçekten de, çocukların düşüncelerini özgürce ifade edemediği ve görüşlerini ortaya koyamadığı bir ortamda onların korunması da mümkün olamamaktadır³⁶⁸. Çocuklar, kendi haklarının günlük yaşamları üzerindeki etkilerini değerlendirebilecek ve bu konudaki düşüncelerini ifade edebilecek olgunlukta değildir³⁶⁹. Onlar kendilerini ifade ederken yetişkinlere oranla daha fazla zorlanmaktadır. Bu yüzden çocuklara, herhangi bir etki ya da baskı altında olmadıkları, düşüncelerini özgürce açıklayabilecekleri bir ortam sağlanması gerekmektedir³⁷⁰. ÇHK, çocukların aile ve okul yaşamıyla beraber toplumsal yaşama katılımlarının teşvik edilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Komite, çocukların düşünce ve ifade özgürlüklerinin korunması adına taraf devletlerin çok daha fazla çaba sarf etmesi

³⁶⁵ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 65; Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, s. 92.

³⁶⁶ Hodgkin ve Newell, s. 168.

³⁶⁷ Hodgkin ve Newell, s. 171.

³⁶⁸ Şirin, Çocuk Hakları Sözleşmesi Üzerine, ss. 34-35.

³⁶⁹ Jennifer Miller, **Uluslararası Çocuk Merkezi, Değişimin Özneleri Olarak Çocuklar: Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin Periyodik Raporlanmasında Çocuk Katılımına İlişkin Kılavuz**, Uluslararası Çocuk Merkezi Yayını, s. 14, <http://www.cocukhaklariizleme.org/yayin/cocuk-haklarina-dair-sozlesmenin-periyodik-raporlanmasinda-cocuk-katilimina-iliskin-kilavuz>, (30.03.2021).

³⁷⁰ Can ve diğerleri, s. 89.

gerektiği üzerinde durmaktadır. Çocuklara düşüncelerini açıklama ya da açıklamama konusunda, BMÇHS m. 13'te bahsedilen sınırlama sebepleri haricinde hiçbir baskı uygulanmamalıdır³⁷¹. BMÇHS m. 12 ve 13'te de olduğu gibi Sözleşme'de belirtilen kişisel hakların büyük çoğunluğu, çocuğu haklarının öznesi olarak değerlendirmektedir. Taraf devletlerden, bu hakların ulusal mevzuatlarda tanınması ve fiilen uygulanmasının sağlanması beklenmektedir³⁷².

Çocuk Hakları Komitesi'nin M.A.A./İspanya Kararı'nda³⁷³ başvuru 1971 doğumlu bir İspanyol vatandaşı olan M.A.A.'dir. Başvuru, 29.07.2009 doğumlu bir çocuk olan U.A.I'n halasıdır ve yeğeninin anne ve babasıyla aralarında mirasa ilişkin anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Bu sorunlar sebebiyle, aile üyeleri ile çocuk arasındaki tüm iletişimin engellenmesi söz konusudur. 2011 yılında, başvuru tarafından yetkili makamlardan, yeğeni ile kendisi arasında bir iletişim takvimi oluşturulması ve buna uygun haberleşmenin sağlanması talep edilmiştir. Bu talep yetkili mahkeme tarafından, anne-baba ve hala arasındaki ilişkinin çocuk için bir stres kaynağı olabileceği gerekçe gösterilerek, çocuğun yüksek yararı temelinde reddedilmiştir. Başvuru ise, yeğeninin BMÇHS m. 13 ve m. 14 kapsamındaki haklarının ihlal edildiğini iddia etmektedir. Çocukların, haklarının aktif öznesi olmaları ve kendi görüşlerini oluşturma, kişiliklerini geliştirme ve aile ilişkilerini koruma hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Bu sebeple başvuru, çocuklarıyla iletişim kuracak kişilere karar vermenin ebeveynlere bırakılamayacağını savunmaktadır. Komite'ye göre yerel mahkemenin yaptığı değerlendirme, bir akraba ile ilişki başlatmanın potansiyel zararı da gözetilerek çocuğun yüksek yararına uygundur. Başvuruya konu olan olayın açıkça keyfi bir durum olmadığından bahisle Komite, somut olayın yerel mahkemenin yargı yetkisine girdiği görüşündedir. Başvurucunun iddialarının açıkça temelden yoksun olması sebebiyle ÇHK tarafından başvurunun kabul edilemez olduğuna karar verilmiştir.

³⁷¹ Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, s. 629; Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, s. 92.

³⁷² İnsan Hakları Raporları El Kitabı (Kılavuz) s. 433'ten aktaran Akyüz, Çocuk Hukuku, ss. 65-66.

³⁷³ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **M.A.A./İspanya Kararı**, Karar Tarihi: 30.09.2016, Başvuru No (Communication No): 2/2015, (CRC/C/73/D/2/2015), <https://juris.ohchr.org/Search/Details/2171>, (30.05.2021).

D. Düşünce, Din ve Vicdan Özgürlüğü

Düşünce özgürlüğü, “insanın serbestçe düşünebilmesi, düşünce ve kanaatlerini serbestçe açıklayabilmesi ve bundan dolayı kınanmaması” olarak tanımlanmaktadır³⁷⁴. Çocuğun düşünce, din ve vicdan özgürlüğü ise BMÇHS m. 14’te düzenlenmektedir:

1. Taraf devletler, çocuğun düşünce, vicdan ve din özgürlükleri hakkına saygı gösterirler.
2. Taraf devletler, ana-babanın ve gerekiyorsa yasal vasilerin; çocuğun yeteneklerinin gelişmesiyle bağdaşır biçimde haklarının kullanılmasında çocuğa yol gösterme konusundaki hak ve ödevlerine, saygı gösterirler.
3. Bir kimsenin dinini ve inançlarını açıklama özgürlüğü kanunla öngörülme ve gerekli olmak kaydıyla yalnızca kamu güvenliği, düzeni, sağlık ya da ahlaki ya da başkalarının temel hakları ve özgürlüklerini korumak gibi amaçlarla sınırlandırılabilir.

Çocuğun düşünce özgürlüğü, görüşlerini serbestçe oluşturma hakkı (m. 12) ve bu görüşleri özgürce açıklama hakkı (m. 13) ile de yakından ilgilidir. Aynı zamanda BMÇHS m. 14/2, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi m. 18³⁷⁵ ile benzerlik taşımaktadır. Yine, BMÇHS m. 14/3’te sayılan sınırlama sebepleri ile KSHS m. 18/3’teki sınırlama sebepleri aynıdır³⁷⁶. KSHS m. 18/4’te anne-babanın kendi inançları doğrultusunda çocuklarına din ve ahlak eğitimi verilmesini isteme özgürlüğü bulunmaktadır. AİHS de herkesin düşünce, din ve vicdan özgürlüğüne sahip olduğunu düzenlemektedir. BMÇHS ise bu konuda çocuğun kendi din özgürlüğüne açık bir şekilde vurgu yapmaktadır. Bu Sözleşme’nin din özgürlüğü ile anne-baba arasındaki ilişki bakımından yaklaşımı diğer uluslararası sözleşmelerden farklıdır. BMÇHS m. 14/2’de taraf devletlerin, anne-babanın çocuklarına bu konuda yol göstermesine saygı gösterme yükümlülüğünü düzenlemiştir. Bu madde ve Sözleşme’nin genel ilkeleri, 18 yaşına kadar tüm çocukların anne-babalarının dinine ait kabul edilmelerini ifade etmektedir. Ancak anne-baba bu süreçte çocuklarına, onların “gelişen yetenekleri” ve BMÇHS’nin genel ilkeleriyle uyumlu bir şekilde yol göstermek zorundadır. Burada

³⁷⁴ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 356.

³⁷⁵ **KSHS m. 18/4** – “Bu Sözleşmeye taraf devletler, anne-babalar ile mümkünse vasilerin kendi inançlarına uygun biçimde çocuklarına din ve ahlak eğitimi verilmesini isteme özgürlüğüne saygı göstermeyi taahhüt ederler.”

³⁷⁶ **KSHS m. 18/3** - “Bir kimsenin dinini veya inancını açığa vurma özgürlüğü, ancak kamu güvenliği, kamu düzeni, sağlık veya ahlak veya başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla, hukuken öngörülen ve demokratik bir toplumda gerekli olan sınırlamalara tabi tutulabilir.”

KSHS'deki gibi anne-babanın bir özgürlüğünden değil, hak ve yükümlülükten bahsedilmektedir³⁷⁷. Sonuç olarak bu hak çocuk tarafından kullanılacaktır. Anne-baba sadece yol gösterebilir.

Anne-babanın çocuğun dini ile ilgili ihtilafa düşmesi halinde, BMÇHS m. 14'ün m. 18/1 ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir³⁷⁸. Sözleşme, çocuğun yetiştirilmesinde ve gelişmesinin sağlanmasında anne-babanın birlikte sorumluluk taşıdıklarını kabul etmektedir. BMÇHS m. 18'de ifade edilen "anne-babanın birlikte sorumluluk taşıması" durumu çocuğun din özgürlüğünde yol gösterme bakımından da geçerlidir. Ebeveynlerin hiçbir kesin bir yetki sahibi değildir. Aynı zamanda, Sözleşme'nin 14. maddesinin 2. fıkrasında geçen "yol gösterme" ifadesi, fiziksel, zihinsel vb. hiçbir şiddeti içeremez. BMÇHS m. 12'ye uygun olarak, çocukların kendilerini ilgilendiren bütün konularda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkı, din ve din tercihi de kapsamaktadır. BMÇHS m. 2/1'e göre taraf devletler, Sözleşme'de yazılı hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa herhangi bir ayırım gözetmeksizin tanımakla yükümlüdür. Sözleşme'nin 2. ve 14. maddesi birlikte değerlendirildiğinde, çocuğun din seçme özgürlüğü, herhangi bir dine mensup olması ya da olmaması ile dinini ya da inancını açığa vurması gibi sebeplerle ayrımcılığa tabi tutulmaması gerekir. Ayrıca çocuğun, kendisinin ya da ebeveynlerinin dini sebebiyle BMÇHS'de tanınan diğer haklardan yararlanmasını engelleyecek bir ayrımcılık da BMÇHS m. 2 kapsamında yasaklanmaktadır³⁷⁹.

Çocuk Hakları Komitesi'nin 28.09.2020 tarihli R.N./Finlandiya Kararı'nda³⁸⁰ başvuru 1982 doğumlu bir Finlandiya vatandaşı olan anne R.N.'dir. Başvuru, 2009 doğumlu L.H.A.N. ismindeki oğlunun, babası tarafından yıllarca ihmal ve istismar edildiğini ileri sürmektedir. 2017 yılında çocuğun babasından nafaka ödemesini istemesi üzerine baba, çocuğa fiziksel ve psikolojik şiddet uygulamaya başlamıştır. Sonrasında, babanın çocuğu manipüle ederek yönlendirmesi neticesinde

³⁷⁷ Hodgkin ve Newell, ss. 201, 204.

³⁷⁸ **BMÇHS m. 18/1** – "Taraf Devletler, çocuğun yetiştirilmesinde ve gelişmesinin sağlanmasında ana-babanın birlikte sorumluluk taşıdıkları ilkesinin tanınması için her türlü çabayı gösterirler. Çocuğun yetiştirilmesi ve geliştirilmesi sorumluluğu ilk önce ana-babaya ya da durum gerektiriyorsa yasal vasilere düşer. Bu kişiler her şeyden önce çocuğun yüksek yararını göz önünde tutarak hareket ederler."

³⁷⁹ Hodgkin ve Newell, ss. 204, 205, 208.

³⁸⁰ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **R.N./Finlandiya Kararı**, Karar Tarihi: 28.09.2020, Başvuru No (Communication No): 98/2019, (CRC/C/85/D/98/2019), <https://juris.ohchr.org/Search/Details/2765>, (30.05.2021).

çocuğun annesinden uzaklaştığı ve yetkililerin çocuğun etki altında söyledikleri neticesinde karar aldığı belirtilmiştir. 2018 yılında babanın çocuğa uyguladığı şiddetin seviyesinin artması ve çocuğun kolunda morluklar oluşması sebebiyle başvuru, tek başına velayet talebinde bulunmuştur. Başvuru, babanın bir sosyal hizmet görevlisini etkisi altına aldığı iddia etmektedir. Bu görevli şiddetin söz konusu olmadığını ve tüm bunların başvuru hayal gücünden ibaret olduğunu ifade etmiştir. Bu şekilde yetkililer, kararlarını çocuğun gerçek görüşünden ziyade babanın manipülasyonlarına dayandırmıştır. Tüm bunların neticesinde yerel mahkeme çocuğun velayetini babasına vermiştir. Başvurucunun avukatı, taraf devletin yetkililerinin kararlarında çocuğun görüşlerine aşırı ağırlık verdiklerini ve babanın kendi isteklerini ifade etmek için çocuğu manipüle ettiğini öne sürmüştür. Başvuru, babanın çocuğa uyguladığı şiddetin cezalandırılması ve çocuğun mevcut durumuna müdahale edilmesi gerektiğini belirterek konuyu ÇHK önüne getirmiş ve BMÇHS m. 12, 13 ve 14'ün ihlal edildiğini savunmuştur. Komite, başvuru tüm iç hukuk yollarını tüketmediği ve başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçeleriyle başvurunun kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. Yerel mahkemenin yargılamasındaki değerlendirmenin keyfi nitelik taşımadığını ifade eden ÇHK, delilleri incelemenin ve iç hukuku yorumlamanın ulusal makamların görevi olduğunu belirtmiştir.

E. Dernek Kurma ve Barış İçinde Toplanma Hakkı

Çocuğun dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı, BMÇHS m. 15'te düzenlenmektedir:

- 1. Taraf devletler, çocuğun dernek kurma ve barış içinde toplanma özgürlüklerine ilişkin haklarını kabul ederler.*
- 2. Bu hakların kullanılması, ancak yasayla zorunlu kılınan ve demokratik bir toplumda gerekli olan ulusal güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeni yararına olarak ya da kamu sağlığı ve ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla yapılan sınırlamalardan başkalarıyla kısıtlandırılamaz.*

Günümüzde, kendi hak ve özgürlüklerini korumak ve toplumsal yaşama katılma bakımından bir grup içerisinde yer almak önemli ve etkili kabul edilmektedir. Dernekler ve etkinlikleri bireylerin toplumsallaşmasını sağlayan ortamlardır. Bu sebeple BMÇHS de çocukların dernek kurma ve barış içinde toplanma özgürlüklerini

düzenlemektedir. Derneklere ilişkin özgürlük hem dernek kurma hakkını hem de derneklere girme ve derneklerden ayrılma hakkını kapsamaktadır. Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkının varlığı, BMÇHS'nin çocukları kişisel hakların öznelere olarak gördüğünü göstermektedir. Bu hak, çocukların grup olarak birlikte sosyalleşmesini sağlayacak ve gelişimlerini olumlu yönde etkileyecektir³⁸¹.

Çocukların dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı, tüm haklar gibi BMÇHS'nin temel ilkeleriyle birlikte ele alınmalıdır. Katılım hakkını düzenleyen Sözleşme'nin 12. maddesi, çocukların kendileri ile ilgili kararlara katılımını içerdiğinden BMÇHS m. 15'nin hayata geçebilmesi için son derece önemlidir³⁸². Böylece çocuklar, kendilerini ilgilendiren konularda, benzer şekilde düşünen akranlarıyla ortak çalışmalar yapabilecektir. Katılım hakkının gerektiği şekilde hayata geçirilebilmesi için, çocukların düşüncesini ifade etme hakkının uygulanması esastır. Çocukların düşüncelerini ve görüşlerini özgürce ifade edebilmelerinin bir yolu da dernek kurmaktır. Buradaki amaç, çocukların kendilerini ilgilendiren konularda görüşlerini geniş kitlelerle paylaşarak bir görünürlük kazanmak ya da değişim başlatmaktır. Çocukların kendilerini ifade etme biçimlerinden birisi de budur³⁸³. Bu hak sayesinde çocuklar, derneklere girmek ve toplantılara katılmakta özgür kabul edilmektedir³⁸⁴.

Dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı, çocuğun toplumun aktif bir üyesi olması amacını taşımaktadır³⁸⁵. Aynı şekilde bu hakkın BMÇHS m. 2'de düzenlenen ayrımcılık yasağı dikkate alınarak incelenmesi gerekmektedir. Her çocuğun yetişkinler gibi ve eşit bir şekilde bu haktan yararlanabilmesi önemlidir³⁸⁶.

Öte yandan, çocukların bir derneğe üye olma, faaliyete katılma, barış içinde toplanma hakları söz konusu olduğunda anne-babaların onları koruma odaklı yönlendirmeleri de görülmektedir. BMÇHS m. 14'ten farklı olarak bu madde, bu hakkın kullanımında anne-babanın çocukları yönlendirme hakkından

³⁸¹ Hodgkin ve Newell, ss. 213-216.

³⁸² Özge Şahin, **Türkiye'de Çocukların Örgütlenme ve Dernek Kurma Haklarına İlişkin Bilgi Notu**, (Ed. Ebru Girgin), Uluslararası Çocuk Merkezi Yayını, 2020, <http://cocuklarlagucluyuz.net/yayinlar/turkiyede-cocuklarin-orgutlenme-ve-dernek-kurma-haklarina-iliskin-bilgi-notu>, s. 8, (15.04.2021).

³⁸³ Şahin, s. 11.

³⁸⁴ Akıllıoğlu, Çocuk Hakları Sözleşmesi, s. 8.

³⁸⁵ Hodgkin ve Newell, S. 211.

³⁸⁶ Şahin, s. 9.

bahsetmemektedir. Ebeveynlerin bu noktada, temel hak ve özgürlükleri sınırlandırmadan bir denge kurması gerekmektedir³⁸⁷. BMÇHS m. 15/2'ye göre bu hak ancak hukuku ve demokratik toplum düzenini korumak amacıyla kısıtlanabilmektedir³⁸⁸. Bu şekilde Sözleşme, çocukların dernek kurma özgürlüklerine getirilecek keyfi sınırlamaların önüne geçmektedir.

F. Özel Yaşantısının ve İletişiminin Korunması Hakkı

Çocuğun özel yaşantısının ve iletişiminin korunmasına ilişkin düzenleme BMÇHS m. 16'da yer almaktadır:

1. Hiçbir çocuğun özel yaşantısına, aile, konut ve iletişimine keyfi ya da haksız bir biçimde müdahale yapılamayacağı gibi, onur ve itibarına da haksız olarak saldırılamaz.
2. Çocuğun bu tür müdahale ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır.

Sözleşme'nin 16. maddesi hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm çocukları kapsamaktadır. Bu madde ile, çocukların özel yaşama saygı hakkı bir yetişkin gibi korunmaktadır. Ancak, çocukların gelişimlerinin tüm evrelerinde mahremiyete olan ihtiyaçları, bir yetişkininkinden son derece farklıdır. Bu yüzden, yetişkinlerin ve çocukların özel hayatlarının sınırları farklı şekilde belirlenmelidir³⁸⁹. Özel yaşantılarının tam olarak farkında olamayan çocuklar, mahremiyetlerine yapılacak bir müdahalede savunmasız konumdadır³⁹⁰. İlgili hüküm ile çocuğun özel yaşantısının yanında, ailesi ve evi de yasa dışı müdahalelerden korunmaktadır. Çocuğun özel yaşantısının kapsamına, çocukların kaldığı yuva ve yurtlar, yatılı okullar, öğrenci yurtları, tutuk evleri, uzun süre kalınan hastane vb. her türlü kurum girmektedir³⁹¹. Benzer şekilde, kurumlardaki çocukların özel alanları, tuvalet ve banyoları da özel yaşantıya dahildir. Aynı zamanda çocuk açısından, kendisiyle ilgili hangi bilgilerin kaydının hangi gerekçelerle tutulduğunu bilme, bu bilgilere erişebilme, gereken

³⁸⁷ Şahin, s. 11.

³⁸⁸ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 72.

³⁸⁹ Fatmagül Kale Özçelik, "Çocuğun Özel Yaşamına Saygı Hakkının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Değerlendirilmesi", **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2020, (Çocuğun Özel Yaşamına Saygı Hakkı), s. 425.

³⁹⁰ Özçelik, Çocuğun Özel Yaşamına Saygı Hakkı, s. 427.

³⁹¹ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 67.

durumlarda bu bilgilere ilişkin düzeltme talep edebilme özel yaşantının korunması kapsamındadır³⁹². BMÇHS m. 16 ile aynı zamanda çocuğun iletişiminin korunması da düzenlenmektedir. İletişim özgürlüğünün kapsamına, danışmanlık alma, çocuğu ilgilendiren dosya ve kayıtların gizliliği gibi hususlar da girmektedir³⁹³. Çocukların özel yaşantısının, gizliliğinin ve iletişim özgürlüğünün sınırları, çocuğun gelişimini etkilemeyecek şekilde belirlenmelidir. Anne-baba tarafından bu şekilde yapılacak denetlemeler BMÇHS m. 16'ya müdahale kabul edilmemektedir³⁹⁴.

BMÇHS'nin 16. maddesi, temel ilkelerinin yanı sıra başka maddeler ile de yakından ilişkilidir. Çocukların düşüncesini ifade etme hakkını düzenleyen 13. maddedeki düşünce özgürlüğü, iletişim özgürlüğünü de kapsar niteliktedir. "...yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde veya çocuğun seçeceği başka bir araçla her türlü haber ve düşüncelerin araştırılması, elde edilmesi ve verilmesi özgürlüğü"nü de düzenleyen 13. maddede ifade özgürlüğü, iletişim özgürlüğünün temeli niteliğindedir³⁹⁵.

G. Bilgi Edinme ve Zararlı Yayınlar Karşı Korunma Hakkı

BMÇHS m. 17'de, çocuğun bilgi edinme ve zararlı yayınlara karşı korunma hakkı şu şekilde ele alınmaktadır:

Taraf devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar. Bu amaçla taraf devletler:

- 1. Kitle iletişim araçlarını çocuk bakımından toplumsal ve kültürel yararı olan ve 29 uncu maddenin ruhuna uygun bilgi ve belgeyi yaymak için teşvik ederler;*
- 2. Çeşitli kültürel, ulusal ve uluslararası kaynaklardan gelen bu türde bilgi ve belgelerin üretimi, değişimi ve yayımı amacıyla uluslararası iş birliğini teşvik ederler;*
- 3. Çocuk kitaplarının üretimini ve yayılmasını teşvik ederler;*
- 4. Kitle iletişim araçlarını azınlık grubu veya bir yerli ahaliye mensup çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermeleri konusunda teşvik ederler;*
- 5. 13 ve 18'inci maddelerde yer alan kurallar göz önünde tutularak çocuğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendirici ilkeler geliştirilmesini teşvik ederler.*

³⁹² Hodgkin ve Newell, ss. 223-225.

³⁹³ Hodgkin ve Newell, s. 219.

³⁹⁴ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 354.

³⁹⁵ Artun Avcı, "Çocuk Haklarının Medya Boyutu – Sözleşmeler ve Yasal Düzenlemeler", içinde: Mustafa Ruhi Şirin (Ed.), **Çocuk Hakları ve Medya El Kitabı**, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, (Çocuk Haklarının Medya Boyutu), https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/47616/mod_resource/content/1/kaynak%202.pdf, s. 93, (20.04.2021).

Sözleşme'nin 17. maddesi, daha önceki maddelerde düzenlenen hak ve özgürlüklerin hangi araçlar ile kullanılabileceğini ifade etmektedir. Çocukların bilgi edinme haklarının kullanılmasında kitle iletişim araçlarının rolü büyüktür. Sözleşme'ye göre taraf devletlerin, çocukların bilgi edinme haklarının tüm kitle iletişim araçlarında görünümünün korunması için yükümlülükleri bulunmaktadır³⁹⁶. Çocukların, kendilerinin esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlıklarının gelişimine hizmet edecek bilgi ve belgelere erişimi ve devamında zararlı yayınlardan korunması taraf devletlerin görevidir³⁹⁷. Kitle iletişim araçlarının; çocuk hakları ihlallerini takip etme ve gereken durumlarda kamuoyu oluşturma, BMÇHS'nin temel ilkelerine uygun şekilde hareket etme, çocukların zararlı yayınlardan korunması amacıyla eğitsel içerikler ve yayınlar üretme gibi görevleri bulunmaktadır. Yazılı ve görsel medya yoluyla çocuk haklarının korunmasına ilişkin duyarlılığın yaratılması ve çocukların yüksek yararına saygılı bir habercilik anlayışının oluşturulması gerekmektedir³⁹⁸. Bu şekilde, çocukların gelişimlerine olumlu yönde katkı yapılarak yaşamlarının daha sonraki dönemlerine de hazırlık yapılmış olacaktır³⁹⁹.

BMÇHS m. 17'de taraf devletler, Sözleşme'nin 29. maddesinin ruhuna uygun şekilde bilgi ve belgeyi yaymak için teşvik edilmektedir⁴⁰⁰. Tüm bu teşviklerin temel amacı, çocuğun katılımının artırılarak bilgilendirilmesini sağlamaktır⁴⁰¹. BMÇHS m. 17/5 gereği, çocuğun yetiştirilmesinde ve gelişiminin sağlanmasında anne-babanın birlikte sorumluluğunun olduğunu düzenleyen 18. maddenin de taraf devletlerce göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Sözleşme'nin 17. maddesi, 13. maddede düzenlenen çocuğun düşüncesini ifade etme özgürlüğü ve 6. maddede düzenlenen gelişme hakkı ile birbirini tamamlamaktadır⁴⁰². Dolayısıyla 13. maddede yer alan “her türlü haber ve

³⁹⁶ Avcı, Çocuk Haklarının Medya Boyutu, s. 95; Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, s. 85.

³⁹⁷ Şahin, s. 11.

³⁹⁸ Avcı, Çocuk Haklarının Medya Boyutu, s. 94; Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 399.

³⁹⁹ Emine Akyüz, “Çocuğun Bilgi Edinme ve Zararlı Yayınlarla Karşı Korunma Hakkı”, içinde: Haluk Yavuzer ve Mustafa Ruhi Şirin (Ed.), **1. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı**, Cilt 1, Çocuk Vakfı Yayınları, 2013, (Bilgi Edinme ve Zararlı Yayınlarla Karşı Korunma), s. 117.

⁴⁰⁰ Türkiye, BMÇHS m. 17, 29 ve 30'u T.C. Anayasası ve 24.07.1923 tarihli Lozan Antlaşması hükümlerine uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır.

⁴⁰¹ Zihni Merey, “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Açısından Çocukların Katılım Hakkı: Medya Ortamına Katılımı”, içinde: Haluk Yavuzer ve Mustafa Ruhi Şirin (Ed.), **1. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Medya Bildirileri Kitabı - 1**, Cilt 1, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 133-140.

⁴⁰² Şahin, s. 11.

düşüncelerin araştırılması, elde edilmesi ve verilmesi özgürlüğü” çocukların bilgi edinme hakkı kapsamında değerlendirilmektedir⁴⁰³.

Kitle iletişim araçlarının da çocukların bilgi edinmesi ve kendilerini ifade etmesinde rolü büyüktür⁴⁰⁴. Kitle iletişim araçları ya da medya; kitap, dergi, gazete, radyo, televizyon, film, video oyunu, internet vb. araçlar olarak belirtilmektedir. Çocuklar, tüm bu araçlardan olumlu ya da olumsuz en çok etkilenen gruptur⁴⁰⁵. Çocukların en fazla maruz kaldığı kitle iletişim aracı ise televizyondur. Televizyonun gerekenden fazla izlenmesi halinde çocuğun fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimi olumsuz yönde etkilenmektedir. Televizyondaki programların içeriği de izleme süresi kadar önem taşımaktadır. Televizyondaki şiddet ve ahlakdışı görüntüler içeren dizi-filmler, aşırı tüketimi özendiren reklamlar, çocuğun özel hayatının gizliliğinin ve kimliğinin korunmasını göz ardı eden haberler, bazı eğlence programlarının zararlı içerikleri vb. yayınlar çocukların gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Bunlar yerine çocuklara, bilgilendirici ve sosyalleşmelerine katkı sağlayan içeriklere sahip programlar izletilerek, onların kitle iletişim araçlarının zararlı etkilerinden korunmaları sağlanmalıdır⁴⁰⁶.

Medyanın çocuklar üzerindeki olumlu etkilerine ilişkin tavsiyeler Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Yönlendirici İlkeleri’nde (Riyad İlkeleri) düzenlenmiştir. Bu belge, BMÇHS’nin uygulanmasındaki standartları belirlediği için ÇHK tarafından önemsenmektedir. Bu belgenin IV. bölümü olan Sosyalleşme Süreçleri’nin alt başlıklarından birisi de 40-44 arası maddelerde düzenlenen Kitle İletişim Araçları’dır. Belgede, kitle iletişim araçlarının çocukların toplumdaki olumlu rollerini pekiştirmesi gerektiği, bilgi ve belgelere ulaşmasını sağlaması gerektiği vurgulanmıştır. Aynı zamanda, uyuşturucu, alkol, şiddet ve istismar, pornografi ve kadınları aşağılayıcı yayınlar yapılmaması için televizyon ve sinemanın yönlendirilmesi gerektiği düzenlenmiştir⁴⁰⁷.

⁴⁰³ Hodgkin ve Newell, s. 237.

⁴⁰⁴ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 68.

⁴⁰⁵ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 400.

⁴⁰⁶ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 403; Akyüz, Bilgi Edinme ve Zararlı Yayınlar Karşı Korunma, s. 131.

⁴⁰⁷ Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Yönlendirici İlkeleri (Riyad İlkeleri), BM Genel Kurulu tarafından 14.12.1990 tarihinde 45/112 sayılı kararla kabul ve ilan edilmiştir. http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uakararlar/cocuksuclulugununonlenmesi.pdf, (08.04.2021).

H. Her Türlü Şiddet ve İstismara Karşı Korunma Hakkı

Çocuğun her türlü şiddet ve istismara karşı korunma hakkı, BMÇHS m. 19’da düzenlenmektedir:

1. Bu Sözleşme’ye taraf devletler, çocuğun ana-babasının ya da onlardan yalnızca birinin, yasal vasi veya vasilerinin ya da bakımını üstlenen herhangi bir kişinin yanında iken bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya suistimale, ihmal ya da ihmalkar muameleye, ırza geçme dahil her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunması için; yasal, idari, toplumsal, eğitsel bütün önlemleri alırlar.

2. Bu tür koruyucu önlemler; burada tanımlanmış olan çocuklara kötü muamele olaylarının önlenmesi, belirlenmesi, bildirilmesi, yetkili makama havale edilmesi, soruşturulması, tedavisi ve izlenmesi için gerekli başkaca yöntemleri ve uygun olduğu takdirde adliyenin işe el koyması olduğu kadar durumun gereklerine göre çocuğa ve onun bakımını üstlenen kişilere, gereken desteği sağlamak amacı ile sosyal programların düzenlenmesi için etkin usulleri de içermelidir.

ÇHK fiziksel şiddeti, “fiziksel bir gücün kullandığı ve ne kadar hafif olursa olsun çocuğa acı verme veya çocukta rahatsızlık yaratma amacını taşıyan her tür ceza” şeklinde tanımlamaktadır⁴⁰⁸. Ancak şiddetin sadece fiziksel yönü yoktur, duygusal ve cinsel yönleri de bulunmaktadır. Çocuğa karşı aşağılayıcı, onurunu, güvenini ve saygınlığını zedeleyen davranışlar duygusal ihmal ve istismar olarak ifade edilmektedir⁴⁰⁹. İstismar aktifken, ihmal pasif ve temel yükümlülüklerin gerçekleştirilmemesi anlamında kullanılmaktadır. ÇHK, psikolojik ya da diğer ifadesiyle zihinsel şiddet için duygusal yakınlık göstermeme, hakaret, aşağılama, küçük düşürme, çocuğa değersiz olduğunu ve sevilmediğini söyleme vb. örnekler vermektedir⁴¹⁰. Görüldüğü üzere çocuğun kişisel hakları, ruhsal yaşamını ilgilendiren haklarını da içermektedir⁴¹¹. ÇHK’ya göre; çocuğun zararlı bir cinsel etkinliğe zorlanması, ticari amaçla ya da cinsel istismara neden olabilecek materyallerde kullanımı, fuhuş, kölelik ve pornografi amaçlı satışı cinsel istismar kapsamındadır. Benzer şekilde bilgi ve iletişim teknolojileri yoluyla üretilen materyaller de çocukların

⁴⁰⁸ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 69.

⁴⁰⁹ Akyüz, Çocuk Hukuku, ss. 502, 504.

⁴¹⁰ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Çocuğun Şiddetin Hiçbir Türüne Maruz Kalmama Hakkı Hakkındaki Genel Yorum No. 13**, 2011, (ÇHS/C/GY/13), <https://www.unicef.org/turkey/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0htiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile%20%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf>, (10.04.2021), s. 13.

⁴¹¹ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 349.

cinsel istismarında kullanılabilir. ÇHK, çocukların ahlaka aykırı, alay konusu edildiği, düzmece fotoğraf ve videolarının gösterilmesi, bulundurulması ve reklam olarak sunulmasını bu kategoride incelemektedir⁴¹².

Şiddete doğrudan maruz kalan çocuklar kadar dolaylı şiddet mağduru olanlar da büyük oranda etkilenmektedir. Aile içindeki kadına yönelik şiddet çocuklara, bazen doğrudan bazen dolaylı olarak etki edebilmektedir⁴¹³. Benzer şekilde, kitle iletişim araçları yoluyla da çocuklara karşı bir önyargı yaratılabilmektedir. Dezavantajlı gruptaki çocuklar, sırf farklı görüntü ve davranışları sebebiyle medyada şiddete yatkın olarak gösterilmektedir⁴¹⁴. Ayrıca dizi, film, bilgisayar ve video oyunları aracılığıyla gösterilen şiddette çocuk, dolaylı da olsa zarar görmektedir⁴¹⁵. Böylece zaman içerisinde, çocukların şiddet içeren görüntülere karşı duyarsızlaşmaları ve şiddet biçimlerini taklit etme eğilimi göstermeleri söz konusu olabilmektedir⁴¹⁶. Yine dezavantajlı gruplar içerisinde kabul edilen engelli çocuklar da zaman zaman şiddetin özel biçimleriyle karşılaşabilmektedir. Tedavi bahanesiyle şiddete maruz kalan ya da dilendirilmek amacıyla sakat bırakılan çocuklar bu kategoride yer almaktadır. ÇHK de, ayrımcılığa maruz kalan çocukların şiddetten en fazla etkilenen grubu oluşturduğunun altını çizmektedir⁴¹⁷.

BMÇHS m. 19, çocukların anne-babaları ya da bakımlarını üstlenen herhangi birisinin yanındayken her türlü şiddet, istismar, ihmal ya da ihmalkar muameleden ve suistimalden korunma hakkını düzenleyerek taraf devletlerden bu konuda önlemler almalarını istemektedir. 2. fıkrada ise çocukların şiddet, istismar ve sömürden korunmaları için gereken adli, idari ve toplumsal her türlü önleme ait sınırlı bir liste madde hükmünde sıralanmaktadır⁴¹⁸. Çocukların korunmasına ilişkin sorumluluk ilk

⁴¹² Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Çocuğun Şiddetin Hiçbir Türüne Maruz Kalmama Hakkı Hakkındaki Genel Yorum No. 13**, ss. 15, 17.

⁴¹³ Hodgkin ve Newell, s. 266.

⁴¹⁴ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Çocuğun Şiddetin Hiçbir Türüne Maruz Kalmama Hakkı Hakkındaki Genel Yorum No. 13**, s. 17.

⁴¹⁵ Daniel R. Anderson, “Çocuklar ve Medya: Bilişsel Gelişim ve Eğitim”, çev. Pınar Şengözer Şiraz, Bildiriler Kitabı, 2. Cilt, 2014, s. 77’den aktaran Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, s. 201.

⁴¹⁶ Hodgkin Newell, s. 278.

⁴¹⁷ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Çocuğun Şiddetin Hiçbir Türüne Maruz Kalmama Hakkı Hakkındaki Genel Yorum No. 13**, ss. 14, 40.

⁴¹⁸ Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, s. 205; H. Burak Gemalmaz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Çocuğun Bedensel Cezaya Karşı Korunması**, 1. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 79.

olarak aileye aittir. Devletin de bu konuda, çocuğa ve onun bakımını üstlenen kişilere yardım etmesi gerekmektedir⁴¹⁹.

Çocuğun her türlü şiddet ve istismardan korunması ile katılım hakkı birçok açıdan bağlantılıdır. Çocukların korunmasının her aşamasında görüşlerinin alınması, şiddet söz konusu olduğunda ayrı bir önem arz etmektedir. Akran zorbalığı ya da diğer tüm şiddet türlerinin engellenmesi aşamasında da çocuğun katılımı sağlanarak, onların gelişme haklarına uygun hareket edilmesi gerekmektedir. ÇHK çocuğun gelişim hakkının, en geniş anlamıyla, fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaki, psikolojik ve sosyal gelişimi kapsayacak şekilde yorumlanmasını istemektedir. Ayrıca şiddete karşı alınacak önlemlerin de bütün çocuklara uygun olabilecek nitelikte olmasını beklemektedir⁴²⁰. BMÇHS m. 19/2 hükmünde geçen “çocuklara kötü muamele olaylarının yetkili makama havale edilmesi” usulleri aynı zamanda BMÇHS m. 12 ile uyum içerisinde olmalıdır. 12. maddenin 2. fıkrasında ifade edilen “çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenmesi” gerekliliği 19. maddedeki ilgili kurumlara sevk açısından da geçerlidir⁴²¹.

Sözleşme’nin 19. maddesinin, BMÇHS genel ilkeleri haricinde, 17. maddenin 5. fıkrasıyla da ilişkisi bulunmaktadır. Bu maddede “13 ve 18’inci maddelerde yer alan kurallar göz önünde tutularak çocuğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendirici ilkeler geliştirilmesini teşvik ederler” denilerek çocukların şiddete maruz kalabileceği belgelerden korunması amaçlanmıştır.

BMÇHS m. 19 ile ilişkisi bulunan bir başka madde de, “Taraf devletler, çocukların sağlığı için zararlı geleneksel uygulamaların kaldırılması amacıyla uygun ve etkili her türlü önlemi alırlar” şeklinde düzenlenen BMÇHS m. 24/3’tür. Burada, çocuklara yönelik geleneksel uygulamalardaki zarar kapsamına herhangi bir şiddet türünün girip girmediği de ayrıntılı olarak incelenmelidir⁴²². CEDAW Komitesi ve ÇHK’nın Zararlı Uygulamalara İlişkin 18 ve 31 Sayılı Ortak Genel Tavsiyeleri’nde kadınlar ve kız çocuklarının zararlı geleneksel uygulamalara daha fazla maruz kaldığını ortaya konulmaktadır. Bu şekilde şiddetin toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile

⁴¹⁹ Can ve diğerleri, s. 67.

⁴²⁰ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Çocuğun Şiddetin Hiçbir Türüne Maruz Kalmama Hakkı Hakkındaki Genel Yorum No. 13**, ss. 39-40.

⁴²¹ Hodgkin ve Newell, s. 279.

⁴²² Hodgkin ve Newell, ss. 277-278.

ilgili boyutuna dikkat çeken her iki komite, sosyokültürel ve dinsel geleneklere bağlı olarak dezavantajlı olan bu grupların durumunu belirtmektedir⁴²³.

BMÇHS m. 19, m. 34 ile de bağdaşır niteliktedir. 34. maddeye göre, taraf devletler çocuğu her türlü cinsel sömürü ve suistimale karşı korumakla yükümlüdür. Benzer şekilde BMÇHS m. 39 da, çocuğun, her türlü ihmal, sömürü ya da suiistimal, işkence ya da her türlü zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ya da ceza uygulaması ya da silahlı çatışmadan sonra bedensel ve ruhsal sağlığına tekrar kavuşmasını sağlamayı taraf devletlerin sorumluluğunda kabul etmektedir.

BMÇHS m. 28/2’de ise, çocukların maruz kalabilecekleri bedensel cezaya ilişkin düzenleme bulunmaktadır. Madde hükmüne göre, çocuklara yönelik okul disiplin işlemleri, çocuğun insanlık onuruna uygun şekilde gerçekleştirilmelidir. BMÇHS m. 19/1, her türlü şiddeti “çocuğun bakımını üstlenen herhangi bir kişi” açısından da yasaklamaktadır. Bu sebeple, öğretmenlerin de veli gibi sorumlu olduğu göz önüne alındığında, çocuğa okul disiplini gerekçesiyle bedensel ceza verilmesi mümkün değildir⁴²⁴.

Görüldüğü üzere, şiddetin bütün türlerinin önlenmesi BMÇHS’de yer alan tüm hakların birlikte hayata geçirilmesi ile sağlanabilecektir⁴²⁵. Bu konudaki daha ayrıntılı düzenlemeler ve taraf devletlerin yükümlülükleri ise, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol’de yer almaktadır⁴²⁶. Bu protokol ile taraf devletlerden, anılan fiilleri suç saymaları ve gereken kovuşturma işlemlerinin yapılması talep edilmektedir. Böylece mağdur çocukların hayata kazandırılması mümkün olabilecektir⁴²⁷.

⁴²³ Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Zararlı Uygulamalara İlişkin 18 ve 31 Sayılı Ortak Genel Tavsiyeleri/Genel Yorum**, 2014, (ÇHS/GY/18), s. 3, <https://www.unicef.org/turkey/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0htiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile%20%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf>, (10.04.2021).

⁴²⁴ H. Gemalmaz, s. 81.

⁴²⁵ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Çocuğun Şiddetin Hiçbir Türüne Maruz Kalmama Hakkı Hakkındaki Genel Yorum No.13**, s. 8.

⁴²⁶ Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol’ü 2021 yılı itibarıyla Protokol’ü 176 devlet onaylamıştır. 9 ülke sadece imzalamış ancak onaylamamış, 12 ülke ise hiçbir girişimde bulunmamıştır. <https://indicators.ohchr.org/>, (10.04.2021).

⁴²⁷ Hodgkin ve Newell, s. 653.

Çocuk Hakları Komitesi'nin çocuğun her türlü şiddet ve istismardan korunma hakkına ilişkin, 25.01.2018 tarihli I.A.M./Danimarka Kararı'nda⁴²⁸ başvuru, 1990 doğumlu bir Somali vatandaşı olan I.A.M.'dir. Başvuru anne ve 05.01.2016 doğumlu kızı K.Y.M. yetkili makamlar tarafından sınır dışı edilmek istenmektedir. Başvuru, eşiyle birlikte geçerli seyahat belgeleri olmadan 25.09.2014 tarihinde Danimarka'ya gitmiş ve 31.03.2015 tarihinde sığınma başvurusunda bulunmuştur. Başvurucunun eşinin 21.05.2015 tarihinde İsveç'e nakledilmesinin ardından, o tarihte altı aylık hamile olan başvurucunun sığınma başvurusu reddedilmiştir. Başvuru anne, ailesinin onayı olmadan yaptığı evlilik sebebiyle ailesinin onu öldürmesinden korktuğunu ve Somali'ye sınır dışı edilmesi durumunda kızının kadın sünnetine maruz kalacağını ifade etmiştir. Dolayısıyla kızının sınır dışı edilmesi halinde BMÇHS'nin 1, 2, 3 ve 19. maddelerindeki haklarının ihlal edileceğini iddia etmektedir. ÇHK kararında, başvurucunun kızının Somali'ye sınır dışı edilmesinin kadın sünnetine maruz kalma riskini oluşturacağını ve bu gibi kararlarda çocuğun yüksek yararının birincil unsur olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda Komite, taraf devletlerin çocukları her türlü fiziksel ve zihinsel tehlikeden korumak için gereken önlemleri almasını, çocuğa ciddi anlamda onarılmaz bir zarar verme riskinin bulunması halinde ilgili devlete iade edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Bu nedenle ÇHK somut olayda, BMÇHS'nin 3. ve 19. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

I. İşkence, Aşağılayıcı Davranış ve Özgürlükten Yoksun Bırakılmaya Karşı Korunma Hakkı

Sözleşme'nin 37. maddesi ile, işkence veya zalimce insanlık dışı veya aşağılayıcı diğer muamele veya cezaya maruz bırakılmama hakkı çocuğa tanınmaktadır⁴²⁹:

Taraf devletler aşağıdaki hususları sağlarlar:

1. Hiçbir çocuk, işkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaya tâbi tutulmayacaktır. On sekiz yaşından küçük olanlara, işledikleri suçlar nedeniyle idam cezası verilemeyeceği gibi salıverilme koşulu bulunmayan ömür boyu hapis cezası da verilmeyecektir.

⁴²⁸ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **I.A.M./Danimarka Kararı**, Karar Tarihi: 25.01.2018, Başvuru No (Communication No): 3/2016, (CRC/C/77/D/3/2016), <https://juris.ohchr.org/Search/Details/2345>, (30.05.2021).

⁴²⁹ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 69.

2. Hiçbir çocuk yasadışı ya da keyfi biçimde özgürlüğünden yoksun bırakılmayacaktır. Bir çocuğun tutuklanması, alıkonulması veya hapsi yasa gereği olacak ve ancak en son başvurulacak bir önlem olarak düşünülüp, uygun olabilecek en kısa süre ile sınırlı tutulacaktır.

3. Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuğa insancıl biçimde ve insan kişiliğinin özünde bulunan saygınlık ve kendi yaşındaki kişilerin gereksinimleri göz önünde tutularak davranılacaktır. Özgürlüğünden yoksun olan her çocuk, kendi yüksek yararı aksini gerektirmedikçe, özellikle yetişkinlerden ayrı tutulacak ve olağanüstü durumlar dışında ailesi ile yazışma ve görüşme yoluyla ilişki kurma hakkına sahip olacaktır.

4. Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuk, kısa zamanda yasal ve uygun olan diğer yardımlardan yararlanma hakkına sahip olacağı gibi özgürlüğünden yoksun bırakılmasının yasaya aykırılığını bir mahkeme veya diğer yetkili, bağımsız ve tarafsız makam önünde iddia etme ve böylesi bir işlemle ilgili olarak ivedi karar verilmesini isteme hakkına da sahip olacaktır.

ÇHK, madde hükmüne uygun olarak taraf devletlerden, cezalandırma ya da disiplin amacıyla olsa bile çocuklara yönelik her türlü şiddet, işkence, zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı davranışların tümünün yasaklanmasını beklemektedir. BMÇHS m. 37'nin uygulanmasına yönelik ayrıntıları düzenleyen belgeler de Komite tarafından vurgulanmaktadır. Bunlar, Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar (Pekin (Beijing) Kuralları), Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları (Havana Kuralları) ve Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Yönlendirici İlkeleri (Riyad İlkeleri) dir⁴³⁰. Benzer şekilde, Hapis Dışı Tedbirlere İlişkin Birleşmiş Milletler Minimum Standart Kuralları (Tokyo Kuralları) da çocuklar açısından önem arz etmektedir.

Riyad İlkeleri parag. 21/h'de belirtilen "Eğitim sistemleri, öğretim ve mesleki formasyon verme ötesinde, özellikle şu noktalara kendilerini adanmalıdır: ...(h) Sert disiplin önlemlerinden, özellikle fiziksel cezalardan kaçınma" ve parag. 54'teki "Hiçbir çocuk ya da genç, evde, okulda ya da başka yerlerde sert ve aşağılayıcı ceza ve ıslah tedbirlerinin konusu olmamalıdır" hükümleri, BMÇHS m. 37/1 ile bağdaşır niteliktedir. Ayrıca ÇHK, çocuklara dayak cezasının uygulanmasının, onları her türlü şiddetten koruyan BMÇHS m. 19'a uygun olmadığını ifade etmektedir⁴³¹.

Sözleşme ile çocukların bu hakları korunurken, yasadışı ya da keyfi biçimde özgürlüklerinden yoksun bırakılmaması gerekliliğinin üzerinde de önemle

⁴³⁰ Hodgkin ve Newell, ss. 546, 549.

⁴³¹ Hodgkin ve Newell, ss. 552-553.

durulmuştur. BMÇHS m. 37/2’de, çocukların özgürlüklerinin kısıtlanmasının istisna ve “en son başvurulacak önlem” niteliğinde olması gerektiği belirtilmektedir. Madde hükmünde geçen en son başvurulacak önlem, çocuğa gerek duyduğu korumanın sağlanması için daha iyi başka bir yol olmaması durumunu anlatmak için kullanılmıştır. “Uygun olan en kısa süre için” ifadesi ise hapis dışındaki başka önlemlere başvurulması gerekliliğini anlatmaktadır⁴³². Havana Kuralları’nın 1. ve 2. maddesinde son çare olma özelliği tekrarlanmaktadır:

1. Çocuk adalet sistemi, çocukların haklarının ve güvenliğinin lehinde davranır ve onların fiziksel ve ruhsal sağlıklarına destek olur. Bir çocuğun hapsedilmesi, başvurulacak en son tedbirdir.
2. ...Bir çocuğun özgürlüğünden yoksun bırakılması, başvurulabilecek en son tedbirdir; bu tedbir istisnai hallerde ve zorunlu asgari bir süre için kullanılabilir.

Beijing Kuralları’nın 17. maddesinin b ve c fıkraları da benzer düzenlemelere sahiptir:

- (b) Çocuğun kişisel özgürlüğüne getirilecek kısıtlamalar çok dikkatli bir incelemeden sonra konulmalı ve bu kısıtlamaların mümkün olduğu kadar az olmasına özen gösterilmelidir.
- (c) Özgürlükten yoksun bırakma, suçun başka bir kişiye yönelik ciddi bir saldırı niteliğinde bulunması veya çocuğun ciddi suç işlemeyi itiyat haline getirmiş olması halleri dışında verilmemelidir⁴³³.

BMÇHS m. 37/3’te özgürlüklerinden yoksun bırakılan çocukların temel haklarının korunması ve gelişme haklarının dikkate alınması gerektiğini düzenlenmektedir. Havana Kuralları m. 13 bu fıkra ile bağlantılıdır: “Özgürlüklerinden yoksun bırakılan çocuklar, ulusal veya uluslararası hukuka göre sahip oldukları ve özgürlükten yoksun kalma durumunda da kullanılabilen kişisel, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel haklardan, bu durumları ile ilgili nedenlerle mahrum edilemezler.” ÇHK, BMÇHS m. 37/3’te ifade edilen “çocukların yetişkinlerden ayrı tutulması” durumunun, özgürlüklerinin kısıtlandığı her durumda gözetilmesi gerektiğini belirtmektedir⁴³⁴.

⁴³² Bu tanımlamalar, Nijerya’nın ilk raporunun görüşülmesi esnasında, bir Komite üyesinin görüşlerini belirtmektedir. Hodgkin ve Newell, s. 556.

⁴³³ Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar (Pekin (Beijing) Kuralları) için bkz. http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uakaralar/cocukadaletsistemininuygulanmasi.pdf, (08.04.2021).

⁴³⁴ Hodgkin ve Newell, s. 560.

BMÇHS m. 37/4'ün yorumu için de Havana Kuralları'nın birçok maddesine başvurulabilmektedir. Havana Kuralları'nın 24. ve 25. maddesinde, çocukların tutuldukları kurumlardaki hakları ve kurumların idaresine ilişkin yükümlülükleri hakkında anlayabilecekleri tarzda bilgilendirme yapılması gerekliliği düzenlenmektedir. 75-78 arası maddelerde ise, çocukların şikayet ve taleplerini uygun kanallar aracılığıyla yetkili birimlere iletebilme hakları belirtilmektedir⁴³⁵.

Hapis Dışı Tedbirlere İlişkin Birleşmiş Milletler Minimum Standart Kuralları (Tokyo Kuralları)⁴³⁶, Türkiye tarafından 14.12.1990 tarihinde onaylanmıştır. Bu düzenlemenin temel amaçlarından biri Tokyo Kuralları m. 1/1'de belirtilen, hapis cezasına alternatif bir cezaya tabi kimseler için minimum korumayı düzenlemektir. Tokyo Kuralları m. 7/1'de, suçluların suç işleme eğilimleri hakkında sosyal araştırma raporları isteme yetkisi yargısal makamlara tanınmıştır. Bu raporlar sayesinde çocukları suça sürükleyen sebeplerin belirlenmesi söz konusu olabilmektedir. Ayrıca m. 8/2'de hapis dışındaki mahkumiyet türleri sıralanmıştır. Uzun tutukluluk süreleri sebebiyle ailesinden, eğitimden yoksun kalan ve toplumsal hayattan uzaklaşan çocuklar, bu mahkumiyet türleri sayesinde süreci daha az zararla atlatabilecektir⁴³⁷.

Çocuk Hakları Komitesi'nin D.D./İspanya Kararı'nda⁴³⁸ başvuru 10.03.1999 doğumlu Mali vatandaşı olan D.D.'dir. 2013 yılında silahlı çatışma sebebiyle Mali'deki köyünü terk eden başvuru, 2014'te Fas'a gelmiş ve yaklaşık bir sene İspanya'nın Melilla yerleşim bölgesi çevresindeki Gurugú Dağı'ndaki resmi göçmen kamplarına yaşamıştır. 2014'ün Aralık ayında Melilla'ya girmek üzere bir grup göçmenle beraber dağdan ayrılan başvuru, yakalananların Fas güçlerine teslim edildiğini görmüştür. Sınır dışı edilmekten ve Fas kuvvetleri tarafından kötü muamele ve şiddete maruz kalmaktan korkan D.D., tırmandığı çitin tepesinde birkaç saat beklemiştir. Sonrasında ise tutuklanarak Fas kuvvetlerine teslim edilmiştir. Başvuru, sınır dışı edilme sürecinde ve sonrasında hiçbir zaman kimliğinin kontrol edilmediğini

⁴³⁵ Hodgkin ve Newell, s. 562; Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları (Havana Kuralları) için bkz. <http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat/uakararlar/ozgurlugundenyoksunbirakilmis.pdf>, (08.04.2021).

⁴³⁶ Hapis Dışı Tedbirlere İlişkin Birleşmiş Milletler Minimum Standart Kuralları (Tokyo Kuralları) için bkz. <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/198201915564914.pdf>, (01.05.2021).

⁴³⁷ Uğurlu ve Gülsen, s. 15.

⁴³⁸ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **D.D./İspanya Kararı**, Karar Tarihi: 31.01.2019, Başvuru No (Communication No): 4/2016, (CRC/C/80/D/4/2016), <https://juris.ohchr.org/Search/Details/2507>, (30.05.2021).

ve yaşının tespit edilmediğini iddia etmektedir. Ayrıca başvuru, refakatsiz bir çocuk olarak koruma talep etmesine ve herhangi bir avukat, tercüman ya da doktordan yardım almasına izin verilmediğini belirtmektedir. Fas güvenlik güçleri tarafından serbest bırakıldıktan sonra kendisine, üzerinde doğum tarihinin yazılı olduğu bir Konsolosluk kartı verilmiştir. Bu kart sayesinde, bir çocuk olarak İspanyol makamlarının gözetiminde olacak şekilde, çocuklar için oluşturulmuş bir yerleşim merkezine yerleştirilmiştir. Başvuru, kendisinin herhangi bir değerlendirme olmaksızın Fas'a sınır dışı edildiğini ve bu şekilde onarılması mümkün olmayan bir zarar riskine maruz bırakıldığını iddia etmektedir. Taraf devletin, kendisinin şiddete, zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye ve güvencesiz yaşam koşullarına maruz kalma riski altında olduğunu bildiğini ya da bilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Aynı şekilde başvuru ifadesine göre, sınır dışı edilme sırasında, BMÇHS m. 20 gereği devletten özel koruma ve yardım görme hakkı bulunan çocuğa bu hak sağlanmamış ve çocuğun yüksek yararı hiçbir durumda dikkate alınmamıştır. Bu sebeple başvuru, BMÇHS'nin 3, 20 ve 37. maddelerinin ihlal edildiğini belirtmektedir. ÇHK'ya göre, taraf devlet çocuğa ciddi bir zarar verilmesine ilişkin gerçek bir risk olması ihtimalini önceden değerlendirmelidir. Komite somut olaya ilişkin olarak, çocuğun gözetimine alındıktan sonra dinlenmemesini, ona yardımcı olabilecek avukat ya da tercümanın bulunmamasını ve aile ortamından mahrum edilmiş refakatsiz bir çocuğun sınır dışı edilme şeklini BMÇHS m. 37'nin ihlali olarak değerlendirmiştir.

V. DENETİM MEKANİZMASI

A. Çocuk Hakları Komitesi'nin Yapısı ve Görevleri

BMÇHS'nin 43. maddesi gereği, taraf devletlerin yükümlülüklerini yerine getirme konusundaki ilerlemelerini incelemek amacıyla, bir Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi kurulmuştur. BMÇHS m. 43/2'nin orijinal metnine göre ÇHK, "bu sözleşme ile hükme bağlanan alandaki yetenekleriyle tanınmış ve yüksek ahlak sahibi" on uzmandan oluşmaktadır. Daha sonra bu hükümdeki komite üye sayısı, on üyeden on sekiz üyeye çıkarılmıştır. Bu değişiklik 18.11.2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Komite üyeleri dört yıllık bir süre için seçilmektedir. Yılda bir kez toplanması kararlaştırılan Komite, taraf devletlerin daha sık toplanma yönündeki istemi üzerine, 1995 yılından beri Cenevre’de ve kamuya açık olarak yılda üç oturum şeklinde toplanmaktadır⁴³⁹. Bu oturumlarda, UNICEF ve diğer BM uzmanlık kuruluşları temsilcilerini bulundurabilmektedir. Komite üyeleri, vatandaşı olduğu devleti temsilen değil, bireysel sıfatlarıyla görevlerini sürdürmektedirler. Bu üyeler, adil bir coğrafi dağılım ve başlıca hukuk sistemleri gözetilerek taraf devletlerin kendi vatandaşlarından seçilmektedir⁴⁴⁰. Komite, bir denetim organı olmak yerine daha çok sözleşmenin uygulanmasını gözetmektedir⁴⁴¹. Sözleşme’nin koruma yöntemi olarak rapor usulüne yer verilmiştir. ÇHK’nın görevleri ve çalışma usulü de BMÇHS’de ayrıntılı olarak düzenlemiştir⁴⁴².

ÇHK’nın en önemli görevi, taraf devletlerin belirli aralıklarla düzenlediği ulusal raporları incelemek ve bu konudaki gözlemlerini açıklamaktır. ÇHK, incelemelerini bu raporlar üzerinden yapmakta, gerektiğinde de taraf devletlerden ek bilgiler isteyebilmektedir. Komite aynı zamanda, BM’nin diğer ilgili kurumlarıyla iş birliği halinde görevini yürütmektedir. BMÇHS m. 45/1’e göre ÇHK, UNICEF’i, Birleşmiş Milletler’in diğer uzman kuruluşlarını ve uygun bulduğu diğer yetkili kuruluşları kendi yetki alanlarıyla ilgili olarak görüş vermeye ve rapor sunmaya davet edebilmektedir⁴⁴³. Komitenin bir başka görevi, BMÇHS m. 45/2’de ifade edildiği gibi, taraf devletlerin talep, yardım ya da danışma içeren raporlarını değerlendirmek, daha sonra uygun bulduğu takdirde kendi tavsiye gözlemlerini de ekleyerek bu raporları uzman kurumlara göndermektir. İlgili maddenin 3. fıkrasına göre Komite, BM’ye çocuk haklarını ilgilendiren sorunlar hakkında çalışmalar yapılmasını tavsiye edebilir⁴⁴⁴. BMÇHS m. 45/4’e göre Komite, BM’ye çocuk haklarına ilişkin sorunlarla ilgili çalışmalar yapılmasıyla ilgili telkin ve genel tavsiyede bulunabilir. Bu tavsiyeler önce ilgili taraf devletlere gönderilmekte, sonrasında da BM Genel Kurulunun dikkatine sunulmaktadır. ÇHK, Sözleşme’nin herhangi bir maddesi üzerinde genel

⁴³⁹ Kalabalık, Kamu Özgürlükleri, s. 102.

⁴⁴⁰ M. Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Cilt 1, ss. 733.

⁴⁴¹ Gülce Öztürk, **Birleşmiş Milletler Sözleşmelerinde İnsan Haklarının Bireysel Başvuru Usulü Yoluyla Korunması**, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2017, s. 205.

⁴⁴² Tanrıbilir, s. 89.

⁴⁴³ M. Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Cilt 1, s. 738.

⁴⁴⁴ Döner, s. 61.

görüşme açabilmekte ya da herhangi bir maddenin yorumunu yapabilmektedir⁴⁴⁵. Komite'nin yargısal usuller neticesinde bağlayıcı karar verme yetkisi bulunmamasına rağmen sonuç gözlemleri, taraf devletler, BM organları ve hükümet dışı kurumlar tarafından dikkate alınmaktadır⁴⁴⁶. Bu şekilde ÇHK, taraf devletlerce sunulan raporları ve BMÇHS Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol kapsamında yapılan başvuruları inceleme yetkisine sahiptir. Aynı şekilde Komite'nin, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Katılmaları ile İlgili İhtiyari Protokol ile Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol çerçevesinde de izleme yetkisi bulunmaktadır⁴⁴⁷.

B. İzleme Mekanizması

1. Rapor Usulü

Uluslararası sözleşmelerin uygulama mekanizmaları arasında en çok bilineni rapor sistemidir. Taraf devletler, sözleşmelerdeki uygulamalarla ilgili raporlarını ilgili komiteye sunmakta, bu raporlar komiteler tarafından incelenmektedir. Komitelerin yetkilerinin tamamen Sözleşme'den kaynaklanması sebebiyle, bu sistemler sözleşmeye dayalı mekanizmalar olarak da adlandırılmaktadır. Taraf devletler, sözleşmeye taraf olmakla onun öngördüğü yükümlülöklere uygun davranmayı da kabul etmektedir⁴⁴⁸. BMÇHS özelinde ise bazı taraf devletlerin, ÇHK'nın izleme mekanizmasını sınırlandırabilecek çekincelerle Sözleşme'ye taraf olduğu görölmektedir. Komite bu taraf devletlerin raporuna ilişkin sonuç gözleminde, çekinceler ile ilgili endişelerini belirtmektedir⁴⁴⁹.

⁴⁴⁵ Tanrıbilir, ss. 85, 86, 93; Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, ss. 306-307; Özdemir ve Ruhi, s. 22.

⁴⁴⁶ Tanrıbilir, s. 92.

⁴⁴⁷ M. Algan, s. 860.

⁴⁴⁸ Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, ss. 100-101.

⁴⁴⁹ ÇHK, 2001 tarihli Türkiye raporuna ilişkin sonuç gözlemlerinde, Türkiye'nin BMÇHS'ye koyduğu çekince ile ilgili endişelerini ifade etmektedir. Komite, 1923 Lozan Barış Antlaşması ile tanınmayan azınlık gruplarında bulunan, özellikle Kürt kökenli, mülteci ve sığınmacı çocukların hizmetlere erişiminde ayrımcılık yasağının gereken şekilde uygulanmadığını belirtmektedir. Yine Komite, mevcut çekincenin ayrımcılık yasağının kapsamını daralttığını ifade edilmektedir. Gül ve Karan, ss. 51-53.

BMÇHS'den önce yayımlanmış çocuk hakları belgeleri, düzenlediği haklar bakımından evrensel nitelikte değildir⁴⁵⁰. BMÇHS ile birlikte, çocuk hakları ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Aynı zamanda BMÇHS'de, Sözleşme'nin amacına uygun bir şekilde uygulanabilmesi ile taraf devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmesini teşvik amacıyla bir rapor usulü öngörülmüştür⁴⁵¹. Rapor usulü sadece şekli bir faaliyet olarak değil, çocuk haklarının korunması sürecinin önemli bir ayağı olarak değerlendirilmektedir⁴⁵². BMÇHS m. 44/1'de belirtildiği üzere taraf devletler, ilk raporlarını ilgili devlet bakımından yürürlüğe giriş tarihinden itibaren iki yıl içerisinde, periyodik raporlarını da beş yılda bir ÇHK'ya sunmakla yükümlüdür. Sözleşme'nin 44. maddesinin 2. fıkrasına göre, sunulacak raporlarda, ilgili devletin alacağı önlemler, kaydettiği ilerlemeler ve üstlenilen sorumlulukların yerine getirilmesini engelleyen faktörler ve sebepleri belirtilecektir. 44. maddenin 5. fıkrasında belirtildiği gibi, Komite, kendi faaliyetlerine ilişkin raporunu Ekonomik ve Sosyal Konsey aracılığıyla Genel Kurul'a sunmaktadır. Bununla birlikte, taraf devletler kendi raporlarını ülkelerinde de bilinir duruma getirmek zorundadır. Komite bu raporlar sayesinde, Sözleşme'de düzenlenen hakların konusunu ve kapsamını belirleyecektir. Hangi davranışların ilgili hakkın kapsamında değerlendirileceği Sözleşme'de açık olarak belirtilmemektedir. Bu durum, yargısal içtihatlarla somutlaşacaktır ve bu içtihatlar ÇHK tarafından incelenecektir⁴⁵³.

ÇHK'ye sunulacak raporlara ilişkin biçim ve içerik kuralları Komite'nin Çalışma Metodları ile ayrıntılı bir şekilde düzenlenmektedir. ÇHK, raporları üç aşamada incelemektedir. İlk aşama olarak, Komite'nin oturum öncesi çalışma grubu bir hazırlık oturumu gerçekleştirmektedir. Bu toplantıya BM'nin diğer organlarının temsilcileri katılabilirken, ilgili devletin temsilcileri toplantıda bulunamamaktadır. Oturum öncesi çalışma grubunun amacı, ilgili devletin temsilcileriyle yapılacak esas toplantı öncesi, Komite'nin öncelikli olarak tartışılmasını istediği konuların tespitidir. İkinci aşamada rapor, ilgili devletin temsilcilerinin de katıldığı bir toplantıda değerlendirilmektedir. Bu toplantı, ÇHK'nın Çalışma Metodları'nda "yapıcı diyalog aşaması" olarak belirtilmektedir. Toplantıda Komite'nin rapor ile ilgili soruları,

⁴⁵⁰ Tiryakioğlu, s. 50.

⁴⁵¹ Tanrıbilir, s. 87.

⁴⁵² Tanrıbilir, ss. 90-91.

⁴⁵³ M. Algan, s. 861.

yorumları, uygulama öncelikleri ve gelecek hedefleri ilgili devletin temsilcilerine aktarılmaktadır. Üçüncü aşama ise, Komite'nin gözlemlerinin ve yorumlarının sonuçlandırılması aşamasıdır. Kapalı bir oturumda ÇHK, sonuç gözlemlerine ilişkin kendi görüşlerini yansıtan raporu hazırlamakta ve sonrasında bu raporu kamuoyu ile paylaşmaktadır⁴⁵⁴.

Sözleşme metninde de belirtilen bu raporların yanı sıra, Komite'nin kendi usul kurallarında talep edilen ek raporlar da bulunmaktadır. BMÇHS m. 44/4 ve ÇHK Usul Kuralları Kural 73'de ifade edilen "komitenin talep edebileceği ek raporlar ya da bilgi" bu kapsamdadır⁴⁵⁵. Bu raporların tümünde, BMÇHS'deki hakların uygulanmasında ilgili devletin geldiği aşama ve aldığı tedbirler belirtilmektedir. Komite, bu raporlarda istatistiki bilgileri, ilgili devletin kendi yasal düzenlemelerini ve BMÇHS çevirisinin kopyalarını istemektedir⁴⁵⁶. Aynı şekilde ilgili devletin sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getirmesini engelleyen faktörler de raporlarda yer almaktadır⁴⁵⁷.

BM Genel Kurulu 2014 yılında, A/RES/68/268 sayılı İnsan Hakları Anlaşması Organ Sisteminin Etkin İşleyişini Güçlendirme ve Geliştirme Kararı'nı kabul etmiştir. Bu kararda, yapıcı diyalogun geliştirilmesi ve basitleştirilmiş bir rapor usulü öngörülmesi amaçlanmıştır. Basitleştirilmiş Raporlama Prodesürü'ne göre, ÇHK, taraf devletlere en fazla 30 adet soruyu içeren Raporlama Öncesi Durum Listesi (List of Issues Prior to Reporting/LOIPR) kapsamında bir soru listesi gönderecektir. Raporların sunulmasından önce taraf devletlere gönderilen bu LOIPR'in, periyodik raporların hazırlanmasını büyük ölçüde kolaylaştırması beklenmektedir. Taraf devletin LOIPR'daki sorulara verdiği cevaplar, periyodik raporu oluşturmaktadır. Bu prosedür sadece periyodik raporların gönderilme hızını ve etkinliğini artırmak amacıyla getirilmiştir. Taraf devletlerin Komite'ye sunacakları ilk raporlarda bu prosedür uygulanamamaktadır. ÇHK, bu prosedürü 01.09.2019'dan itibaren

⁴⁵⁴Tanrıbilir, s. 92; Polat, s. 85; Çocuk Hakları Komitesi'nin Çalışma Metodları (Working Methods of the Committee on the Rights of the Child), <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/WorkingMethods.aspx>, (04.04.2021).

⁴⁵⁵Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi Usul Kuralları (Rules of Procedure of the Committee on the Rights of the Child),(CRC/C/4/Rev.5), Kural 73, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC/C/4/Rev.5&Lang=en, (04.04.2021).

⁴⁵⁶ Polat, s. 84; Hodgkin ve Newell, s. 639.

⁴⁵⁷ M. Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Cilt 1, ss. 740-743; Döner, s. 60.

uygulamaya başlamıştır. Basitleştirilmiş raporlama prosedürünü kullanmak istemeyen taraf devletler ise standart raporlama usulüne tabi kabul edilmektedir⁴⁵⁸.

2. Bireysel Başvuru Usulü

Bireysel başvuru usulleri, ilgili uluslararası sözleşmede düzenlenen hak ve özgürlükleri güvence altına almak için en etkili denetim yolu olarak kabul edilmektedir. Bu şekilde bireyler devletlerini uluslararası bir organ nezdinde sorumlu tutabilmektedir. Buna rağmen bireysel başvuru usulleri genellikle, devletlerin esas sözleşmeyi imzalamama ya da onaylamama tehlikesini bertaraf etmek için, ek ihtiyari protokollerle kabul edilmektedir⁴⁵⁹.

ÇHK'nın mekanizmalarının güçlendirilmesi ve daha etkin hale getirilmesi amacıyla ÇHK'ya, bireysel başvuruları inceleme yetkisi verilmiştir. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Bireysel Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol (Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a Communications Procedure/OPIC)⁴⁶⁰, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 19.12.2011 tarih ve 66/138 sayılı kararıyla kabul edilmiştir. Protokol, 14.04.2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye İhtiyari Protokol'ü, 24.09.2012'de imzalamış ve 09.03.2017'de 6976 sayılı Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol'ün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun ile onaylamıştır⁴⁶¹. 2021 yılı itibarıyla 18 ülke Protokol'ü imzalamış, 46 ülke de hem imzalamış hem de onaylamıştır⁴⁶². Bu Protokol ile Komite, hem bireysel hem de devlet başvurularını inceleme yetkisini haizdir. Taraf devletlerdeki çocuklar artık ÇHK'ye doğrudan

⁴⁵⁸ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Basitleştirilmiş Raporlama Prosedürü (Simplified Reporting Procedure of the Committee on the Rights of the Child), <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/ReportingProcedure.aspx>, (04.04.2021).

⁴⁵⁹ Kalabalık, Kamu Özgürlükleri, s. 106.

⁴⁶⁰ BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Bireysel Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol, https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2018/02/07/cocuk_haklari_sozlesmesi_ ihtiyari_protokol.pdf, (25.04.2021).

⁴⁶¹ M. Algan, s. 862.

⁴⁶² BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Bireysel Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol'ü imzalayan ve onaylayan devletler şunlardır: Arnavutluk, Andorra, Arjantin, Belçika, Benin, Bolivya, Bosna Hersek, Brezilya, Şili, Kosta Rika, Hırvatistan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Ekvador, El Salvador, Finlandiya, Fransa, Gabon, Gürcistan, Almanya, İrlanda, İtalya, Liechtenstein, Lüksemburg, Maldivler, Marshall Adaları, Monako, Moğolistan, Karadağ, Panama, Paraguay, Peru, Portekiz, Samoa, San Marino, Slovakya, Slovenya, İspanya, Filistin, İsviçre, Tayland, Tunus, Türkiye, Ukrayna, Uruguay. <https://indicators.ohchr.org/>, (11.04.2021).

başvuru yapabileceklerdir. Böylelikle taraf devletlerin BMÇHS kapsamındaki yeterlilikleri daha ayrıntılı bir şekilde denetlenebilecektir. Bireysel başvuru imkanı sayesinde, hak ihlallerine ilişkin somut ve kapsamlı incelemeler gerçekleştirilebilecek ve çocuklar haklarını kullanma konusunda daha etkin olabilecektir⁴⁶³.

OPIC m. 5, Sözleşme ya da ek ihtiyari protokolleri kapsamındaki haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle, bireysel olarak çocuklara ya da çocuklar adına hareket eden bireyler tarafından Komite'ye başvuru olanağı tanımaktadır. Çocuğun kendisi dışında bir kişi ya da kurumun şikayette bulunması halinde, çocuktan onay alınması gerekmektedir. Bu onayın başvuru öncesinde alınmasının mümkün olmaması halinde Komite, mevcut durumu çocuğun yüksek yararına uygun kabul ederse başvuruyu kabul edebilir. Başvurunun bir temsilci tarafından yapılması halinde dahi çocuğun Komite ile doğrudan iletişime geçme hakkı bulunmaktadır⁴⁶⁴.

Komite'ye başvurunun kabul edilebilmesi için iç hukuk yollarının tüketilmesi gerekmektedir. ÇHK kabul edilebilirliğe karar verdiği takdirde başvuruyu, Protokol'ün 8. maddesi kapsamında ilgili taraf devletin dikkatine sunacaktır. Ancak Komite'nin taraf devlete tavsiyesi bağlayıcı değildir. Sonuç olarak Protokol m. 11/1'e göre taraf devletin Komite'ye, Komite'nin görüş ve tavsiyelerine uygun olarak çözüm önerilerini ve girişimlerini belirttiği bir yazılı yanıt vermesi gerekmektedir. Ayrıca BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Bireysel Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol Kapsamındaki Usul Kuralları, ÇHK'nın işleyişinde yol gösterici işlev taşımaktadır. Bu Protokol ÇHK'ye yapılan tüm başvuru usulleri için geçerlilik taşımaktadır⁴⁶⁵.

⁴⁶³ M. Algan, s. 863; Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, s. 312.

⁴⁶⁴ İdil Seda Ak, **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol Bilgi Notu**, (Ed. Ebru Ergin), Uluslararası Çocuk Merkezi Yayını, Ankara, 2020, s. 13, <http://cocuklarlagucluyuz.net/yayinlar/cocuk-haklarina-dair-sozlesmenin-basvuru-usulune-iliskin-ihiyari-protokol-bilgi-notu>, ss. 16-17, (15.04.2021).

⁴⁶⁵ Ak, s. 13; Uluslararası Çocuk Merkezi, **Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usul Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları**, <https://www.unicef.org/turkey/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0htiyari%20Protokoller.%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile%20%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf>, (04.04.2021).

3. Devletlerarası Başvuru (İletişim) Usulü

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol, bireysel başvurunun yanında devletlerarası başvuru usulünü de getirmektedir. Devletlerarası başvuru Protokol'ün 12. maddesinde düzenlenmektedir. Buna göre bir taraf devlet, başka bir taraf devletin BMÇHS ve Ek Protokoller'deki yükümlülükleri yerine getirmemesi halinde Komite'ye başvurabilecektir. ÇHK, başvuruya esas konunun çözüme bağlanması için iyi niyet görevlilerini görevlendirecektir. Bu şekilde Komite'nin, dostane çözüm için arabuluculuk yapma yetkisine sahip olduğu görülmektedir⁴⁶⁶. Dostane çözüme ulaşılması halinde Komite, kısa bir raporda çözümünü açıklamakla yetinmektedir. Dostane çözüm yolunun başarısız olması halinde ise, Komite taraf devletlere ayrıntılı bir rapor sunar ve şikayet edilen taraf devletten bu rapora uygun davranmasını talep eder⁴⁶⁷.

Taraf devletlerden biri, çocuk hakları ihlaline ilişkin başka bir taraf devleti sorumlu görürse devletlerarası iletişim yoluna başvurabilmektedir. Protokol'ün 12. maddesine göre, devletlerarası iletişim için iki taraf devletin de devletlerarası iletişim prosedürünü kabul ettikleri beyanında bulunması gerekir⁴⁶⁸. Bu prosedür taraf devletlere, çocuk hakları ihlallerine ilişkin en kapsamlı alanı sunmaktadır. Komite'ye başvuruda, mağdurun şahsi olarak tanımlanması ya da sistematik ve yaygın bir hak ihlali olması gerekmemektedir. Komite, inceleme açısından da daha esnek bir konumda bulunduğundan, şikayet edilen taraf devletteki çocuk haklarının genel durumuna bakabilmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen devletlerarası iletişim prosedürüne, diğer başvuru yollarına oranla daha az başvurulmaktadır⁴⁶⁹.

4. Soruşturma (Tahkikat) Usulü

OPIC ile düzenlenen bir başka başvuru usulü olan soruşturma usulü, Protokol'ün 13. ve 14. maddesinde yer almaktadır. 13. maddede, soruşturma usulünün uygulanma şartı belirtilmektedir. Buna göre Komite, BMÇHS ya da ek protokollerde

⁴⁶⁶ M. Algan, s. 867.

⁴⁶⁷ Ak, s. 24.

⁴⁶⁸ Türkiye, Protokol'deki tüm iletişim biçimlerini kabul ettiğini beyan etmiştir.

⁴⁶⁹ Ak, ss. 23-25.

yer alan haklara ilişkin ağır ve sistematik bir ihlale dair güvenilir bilgi edinirse soruşturma usulünü uygulayabilecektir. Komite bu durumda, taraf devlete iş birliği ve konu ile ilgili açıklama için çağrıda bulunur. Protokol m. 13/2'ye göre Komite, üyelerini tahkikat için görevlendirme yetkisini haizdir. Sonrasında bu üyeler somut olayla ilgili raporlarını hazırlamakla görevlendirilebilir. 14. maddede ise taraf devletin, ihlale yönelik aldığı önlemler hakkında bilgi verme yükümlülüğü açıklanmaktadır⁴⁷⁰.

Soruşturma usulünün uygulamada birçok faydası bulunmaktadır. Komite bu usul ile, taraf devletin bütününde gerçekleşen ağır ve sistematik hak ihlalini tespit edebilme olanağına sahiptir. Bu usulde mağdur çocukların belirlenmesine gerek yoktur. Sadece ihlalin tespiti soruşturma için yeterlidir. Bu sebeple, bireysel başvuru usulü ile karşılaştırıldığında soruşturma usulü daha hızlı ve basittir. Ayrıca kimliğini gizli tutmak isteyen kişi ve kurumlar, olası ihlale ilişkin taraf devlet hakkında Komite'ye bildirimde bulunabilmektedir⁴⁷¹.

⁴⁷⁰ Ak, s. 12.

⁴⁷¹ Ak, s. 22.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİĞER ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI BELGELERİNDE

ÇOCUKLARIN KİŞİSEL HAKLARININ KAPSAMI VE KORUNMASI⁴⁷²

I. CENEVRE ÇOCUK HAKLARI BİLDİRİSİ

A. Genel Olarak Kapsamı

Doğrudan çocuk haklarını düzenleyen evrensel nitelikteki ilk belge, Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi'dir⁴⁷³. Milletler Cemiyeti tarafından 26.09.1924 tarihinde kabul edilen bu Bildiri, çocuk haklarının savunulması konusunda önemli bir ilerlemedir. Ayrıca bu belgede "hak" ifadesinin benimsenmiş olması çocuk haklarının tanınmasında önemlidir⁴⁷⁴. Maddeleri birer temenni olarak ve edebi bir dille ortaya konulmuş olsa da bu Bildiri, çocuk haklarına ilişkin temel ilkeleri belirlemiştir⁴⁷⁵.

II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı sonuçlarıyla değeri yeteri kadar anlaşılamamış olsa da Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi, BMÇHS'ye uzanan yolu oluşturmaktadır⁴⁷⁶. Bildiri'nin metni, çocukların korunmaya değer haklarının olduğunun altını çizen ve rehber olarak değerlendirilebilecek beş temel maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerin her biri devletlere birer tavsiye niteliğindedir ve bağlayıcı değildir⁴⁷⁷. Bildiri'de herhangi bir yaptırım öngörülmemektedir⁴⁷⁸. Türkiye de 1931 yılında bu Bildiri'yi imzalamıştır⁴⁷⁹.

⁴⁷² Çalışmamızın bu bölümündeki sözleşmeler ve bildiriler, çocukların kişisel haklarının kapsamına ve korunmasına ilişkin gelişmelerde tarihsel bütünlüğün sağlanması amacıyla kronolojik olarak incelenmiştir. Bu şekilde, birbirlerini etkileyen uluslararası insan hakları belgeleri arasında karşılaştırma yapılarak daha kapsamlı bir inceleme yapılması hedeflenmiştir.

⁴⁷³ Kalabalık, Kamu Özgürlükleri, s. 42; 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi'nin tercümesi için bkz. Ballar, s. 31.

⁴⁷⁴ Peri Uran, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Yorumları Işığında 1982 Anayasası ile Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Karşılaştırmalı İncelemesi", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 26, Yıl: 13, Güz 2014/2, ss. 97-98.

⁴⁷⁵ M. Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları* Cilt 1, s. 719.

⁴⁷⁶ Ballar, ss. 28-29.

⁴⁷⁷ Akyüz, *Çocuk Hukuku*, s. 45.

⁴⁷⁸ Fendoğlu, *Çocuk Hakları Hukuku*, s. 39.

⁴⁷⁹ Akyüz, *Çocuk Hukuku*, s. 43.

B. Çocukların Kişisel Hakları

Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi⁴⁸⁰, beş maddeden oluşmaktadır. Bu Bildiri’de, çocukların gelişimi, eğitilmesi, beslenme ve bakımı, tedavisi, her türlü istismardan korunması, felaket ve açlık anında önce çocuğun korunması düzenlenmiştir⁴⁸¹. Bildiri önsözünde belirtildiği üzere çocukların korunmasında, devlet yerine, tüm ulusların erkek ve kadınları yükümlü kılınmaktadır. Çocuğun refahının ancak çocuk haklarının tanınması ile gerçekleşeceği düşüncesi, Bildiri’de hakim kılınmıştır. Bildiri metninde, çocuğun kişisel haklarından ziyade ekonomik ve sosyal haklarının düzenlenmesine odaklanılmıştır. Bu durumun sebebi, çocuklar açısından ekonomik, sosyal ve kültürel hakların, kişisel ve siyasal haklardan daha önce ortaya çıkmış olmasıdır⁴⁸².

Önsözde yer alan “...tüm ulusların erkek ve kadınları, insanlığın çocuğa vermesi gereken en iyisini borçlu olduğunu kabul ederek, beyan ve görevi olarak kabul eder” ifadesi ile Bildiri, çocukları hakların öznesi olarak değerlendirmemekte, yetişkinlerin korumasına bırakmaktadır. Tüm bunlara rağmen, Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi, çocukların korunmasına ilişkin sorumluluğun topluma ait olduğunu vurgulayarak gelecekteki çocuk haklarının kabulüne ortam hazırlamıştır⁴⁸³. 1924 tarihli bu Bildiri’ye yapılan katkılarla, 20.11.1959’da Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi, 20.11.1989’da ise Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ortaya çıkmıştır.

II. AMERİKAN İNSAN HAKLARI VE ÖDEVLERİ BİLDİRİSİ

A. Genel Olarak Kapsamı ve Özellikleri

Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi (İHÖB)⁴⁸⁴, 02.05.1948 tarihinde Kolombiya’nın Bogotá şehrinde düzenlenen 9. Uluslararası Amerikan Devletleri

⁴⁸⁰ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 43; Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi’nin orijinal metni için bkz. <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>, (04.04.2021).

⁴⁸¹ Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, s. 40.

⁴⁸² M. Algan, ss. 264-265.

⁴⁸³ M. Algan, s. 264.

⁴⁸⁴ Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi’nin tam metni için bkz. <http://www.ihop.org.tr/dosya/sozlesme/amerikaninsanhaklariodevleribildirgesi.doc>, (22.05.2021).

Konferansı'nda XXX No'lu karar ile kabul edilmiştir⁴⁸⁵. Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ)'nün organı olan Amerikalılar arası Hukuk Komitesi 1949'da İHÖB'ün, ADÖ Anayasası gibi olan ADÖ Şartı'ndan bağımsız olduğunu ve sözleşmesel yükümlülükler doğurmadığını ifade etmiştir⁴⁸⁶. 1970 yılında ADÖ Şartı'na ek olarak kabul edilen Buenos Aires Protokolü ile Şart değişime uğramış ve İHÖB'ün de kapsamı değişmiştir. Buna göre İHÖB, ADÖ Şartı'nın koruduğu hakların katalogunu içeren bir belgedir ve ADÖ Şartı İHÖB'ü esas almaktadır⁴⁸⁷. İHÖB diğer insan hakları bildirileri gibi bağlayıcı olmayan bir niteliğe sahip olmasına rağmen Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi tarafından ADÖ üyesi devletler için yükümlülükler bildiren bir metin olarak tanımlanmıştır⁴⁸⁸.

10.12.1948 tarihli İHEB'den yedi ay önce ilan edilen İHÖB, dünyadaki ilk temel uluslararası insan hakları belgesi olma özelliğine sahiptir⁴⁸⁹. İHEB gibi bu Bildiri de II. Dünya Savaşı'ndaki ortamın bir kez daha ortaya çıkmaması ve insan haklarının korunması amacıyla düzenlenmiştir⁴⁹⁰. Ancak İHEB'den farklı olarak İHÖB uluslararası değil bölgesel bir bildiri niteliğini taşımaktadır⁴⁹¹. Buna rağmen İHÖB'ün kapsamı 28 hak ve 10 ödev olmak üzere toplam 38 maddelik içeriği ile çok daha geniştir. Tüm bu özellikleriyle Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi'nin birçok kararında belirtildiği gibi İHÖB, hem Amerikalılar arası sistemde hem de ulusalüstü insan hakları hukukunda etkili sonuçları olan bir belge olarak kabul edilmektedir⁴⁹².

⁴⁸⁵ Mehmet Semih Gemalmaz, **Latin Amerika'da İnsan Hakları**, Kavram Ajans Yayıncılık, 1991, (Latin Amerika) s. 75.

⁴⁸⁶ M. Gemalmaz, Latin Amerika, s. 80.

⁴⁸⁷ İlyas Doğan ve Omca Özdemir, "Amerika Kıtasında İnsan Haklarının Korunması Bölgesel Rejimi", içinde: İlyas Doğan (Ed.), **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015, s. 309.

⁴⁸⁸ T. Buergenthal, "The Revised OAS Charter and the Protection of Human Rights", The American Journal of International Law, 69(4), 1975, s. 262'den aktaran Yurdanur Ural Uslan ve Tuğba Güner, "İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması: Amerikan Sistemi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 2, 2014, s. 312

⁴⁸⁹ Bloom, The Organization of American States, s. 81'den aktaran Volkan Aslan, "Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sistemi", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2012, s. 267.

⁴⁹⁰ D. Harris, "Regional Protection of Human Rights: The Inter American Achievement", The Inter-American System of Human Rights, (Ed. D. Harris ve S. Livingstone), Clarendon Press Oxford, New York, 1998, s. 4'ten aktaran Ural Uslan ve Güner, s. 311.

⁴⁹¹ Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 2**, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 8. Bası, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2012, (Ulusalüstü İnsan Hakları Cilt 2) s. 342.

⁴⁹² M. Gemalmaz, Latin Amerika, s. 88.

B. Çocukların Kişisel Hakları

Bildiri'nin bütünündeki hak ve ödevler “her kişi” ifadesiyle kaleme alınarak tüm çocukları da kapsayan bir içeriğe sahiptir. BMÇHS'nin temel ilkelerinden olan yaşama ve gelişme hakkı İHÖB m. 1'de yaşam, özgürlük ve kişi güvenliği hakkı olarak düzenlenmiştir. İHÖB m. 2'de ifade edilen yasa önünde eşitlik hakkı da çocukları da kapsamına alarak “ırk, cinsiyet, dil, inanç ya da herhangi bir başka etken farklılığı olmaksızın” tüm kişileri Bildiri'deki hak ve ödevlerin sahibi olarak belirtmektedir.

Bildiri'de çocukların korunmasına ilişkin düzenlemelerden biri 7. maddede yer almaktadır. Madde hükmüne göre “hamilelik ve loğusalık sırasında bütün kadınların ve çocukların özel olarak korunma, bakım görme ve yardım alma hakkı” bulunmaktadır. Burada da açıkça çocuğun özel olarak korunmasının üzerinde durularak yüksek yarara vurgu yapılmaktadır. Çocuğun bakımını ve gözetilmesini ebeveynlerin sorumluluğu olarak kabul eden İHÖB m. 30'da ise, çocuklara ve ana-babaya yönelik ödevler düzenlenmiştir. Madde hükmünde her ebeveyne “kendi küçük çocuğuna yardımcı olmak, desteklemek, eğitmek ve korumak” ödevi yüklenmiştir. Bununla birlikte tüm çocukların da “ana-babasına saygı gösterme ve gereksinim duyduklarında onlara yardım etme, destekleme ve koruma” ödevi bulunmaktadır. Bildiri bu şekilde, Birleşmiş Milletlerin çocuk haklarını düzenleyen belgelerinden farklı olarak çocukların hem hakları hem de sorumluluklarının bulunduğunu kabul etmektedir. Bu şekilde çocuğunun sorumluluklarının kabulü onların kişisel gelişimlerine büyük oranda katkı sağlayacaktır⁴⁹³.

Çocukların kişisel haklarından olan düşünce, din ve vicdan özgürlüğü (BMÇHS m. 14), İHÖB m. 3'te herkese tanınan dinsel özgürlük ve ibadet hakkı olarak karşılığını bulmaktadır. Madde hükmüne göre, “her kişinin dinsel inancını özgürce ifade etme, özgür olarak açıkça belirtme ve uygulamasını yapma hakkı” vardır. BMÇHS m. 13'te düzenlenen çocuğun düşüncesini ifade etme hakkı, İHÖB m. 4'te araştırma, görüş sahibi olma, ifade etme ve yayma özgürlüğü olarak herkese tanınan bir hak olarak belirtilmektedir. Çocuğun bir diğer kişisel hakkı olan ve BMÇHS'de tek hüküm olarak düzenlenen özel yaşantı ve iletişiminin korunması hakkı (BMÇHS m.

⁴⁹³ M. Algan, s. 261.

16), İHÖB’de iki ayrı maddede düzenlenmiştir. İHÖB m. 5’te düzenlenen özel yaşantının korunması hakkına göre, herkesin şeref, bireysel şöhret, özel ve aile yaşamının korunması hakkı vardır. İHÖB m. 10 ise her kişinin haberleşmenin dokunulmazlığı ve nakledilmesi hakkı hüküm altına alınmıştır. Vatandaşlık hakkı (BMÇHS m. 7), İHÖB m. 19’da düzenlenmiştir. Buna göre “herkes kanunlar tarafından ona tanınan vatandaşlığı elde etmek ve vatandaşlığını değiştirmek hakkına” sahiptir. Benzer şekilde İHÖB m. 17’de herkes için düzenlenen hukuksal kişilik ve medeni hakların tanınması hakkı da, çocukların kişisel haklarından yararlanma hakkını güvence altına almaktadır. BMÇHS m. 15’te yer alan çocuğun dernek kurma ve barışçı toplanma hakkı ise, “herkes”e tanınan İHÖB m. 21’deki barışçıl nitelikli toplanma hakkı ve m. 22’deki örgütlenme hakkında ifade edilmiştir. Çocuğun diğer kişisel haklarından olan bilgi edinme ve zararlı yayınlara karşı korunma hakkı, her türlü şiddete karşı korunma hakkı ve işkence, aşağılayıcı davranış ve özgürlükten yoksun bırakılmaya karşı korunma hakkı ise özel olarak çocuklara tanınmadığı gibi, “herkes” ifadesiyle bütün insanlığa da tanınmamıştır.

III. İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ

A. Genel Olarak Kapsamı ve Özellikleri

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB), Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 10.12.1948 tarih ve 217 A (III) sayılı kararıyla ilan edilmiştir⁴⁹⁴. Bir Genel Kurul kararı olan İHEB, hukuken bağlayıcı değil, sadece tavsiye niteliğindedir⁴⁹⁵. İHEB’deki hak ve özgürlüklere ilişkin yükümlülüklerin yerine getirilmemesinden bireyi koruyacak bir sistem, Beyanname’de mevcut değildir⁴⁹⁶. Buna rağmen, İHEB, insan haklarının tanınması ve korunmasında temel belge olarak değerlendirilmektedir⁴⁹⁷. Gerçekten de, İHEB’e, bağlayıcı olan ya da olmayan birçok uluslararası belge tarafından atıfta bulunulmuştur. Çeşitli ulusal mahkeme kararlarında da bu evrensel ilkelerden bahsedilmektedir. Aynı şekilde, II. Dünya Savaşı

⁴⁹⁴ Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, s. 28; Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, s. 81.

⁴⁹⁵ Döner, s. 38.

⁴⁹⁶ Ünal, s. 143.

⁴⁹⁷ Münci Kapani, **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları**, Yenilenmiş 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, (İnsan Hakları), s. 28; Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, s. 40.

sonrasındaki anayasalarda da İHEB'deki insan hakları tanımlamaları referans alınmıştır⁴⁹⁸. İnsan haklarının ulaşması gereken hedefi gösteren İHEB, ulusal ve uluslararası boyutta etkisini göstermiştir⁴⁹⁹. Devletler bu şekilde, insan haklarına ve insan onuruna gösterdikleri saygıyı ortaya koymuştur⁵⁰⁰. Adeta bir uluslararası standart olarak kabul edilen İHEB, geniş hak kataloğu sayesinde, insan haklarının korunmasına ilişkin daha sonra hazırlanacak belgelere ışık tutmuştur⁵⁰¹.

İHEB, hakları ve özgürlükleri ifade ederken sıklıkla “herkes”, “kadın ve erkek” ya da “biri” ifadelerini kullanarak tüm haklardan eşit bir şekilde yararlanılmasına vurgu yapmaktadır⁵⁰². Bu ifadelerin tümü çocukları da kapsamaktadır. Buna rağmen, toplumların sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel vb. farklılıkları nedeniyle evrensel bir insan hakları listesi ya da çalışmamız özelinde evrensel çocuk haklarını ortaya koymak son derece güçtür. Elbette ki İHEB'in önemi anlaşıldıkça, maddelerinin daha ayrıntılı ifade edildiği insan hakları sözleşmeleri hazırlanıp, uluslararası anlamda kabul görmeye başlamıştır⁵⁰³. Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi zaman içerisinde bu şekilde ortaya çıkan bölgesel nitelikteki belgelerdir⁵⁰⁴. BMÇHS'nin tarihsel gelişiminde de büyük oranda İHEB'den yararlanılmıştır⁵⁰⁵.

B. Çocukların Kişisel Hakları

Ön söz ve 30 maddeden oluşan İHEB metninde, kişisel ve siyasal haklar ile sosyal ve kültürel hakları birlikte, tek bir liste halinde düzenlenmektedir⁵⁰⁶. İHEB'ten sonraki birçok uluslararası bağlayıcı sözleşme, bu belgedeki hakları temel alarak hazırlanmıştır. Bu Beyanname, ulusal mahkemelerde de örf-adet hukuku olarak

⁴⁹⁸ İlyas Doğan, “Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi ve BM Şartı”, içinde: İlyas Doğan (Ed.), **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015, (Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi), ss. 174-175.

⁴⁹⁹ Gözübüyük ve Gölcüklü, s. 6.

⁵⁰⁰ Ünal, s. 143.

⁵⁰¹ Döner, ss. 38-39; Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, s. 82.

⁵⁰² Yörükoğlu, ss. 242-243.

⁵⁰³ Ahmet Mumcu ve Elif Küzeci, **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**, 8. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2019, s. 100.

⁵⁰⁴ Kalabalık, Kamu Özgürlükleri, ss. 36-37.

⁵⁰⁵ M. Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Cilt 1*, s. 70.

⁵⁰⁶ Döner, s. 37; Kapani, İnsan Hakları, s. 25.

uygulanmaktadır⁵⁰⁷. Beyanname'nin bütünü, insanın özgürlüğünün ve bağımsızlığının gerçekleşebilmesi için kişisel hak ve özgürlüklerin yanında ekonomik ve sosyal hakların da bulunması gerektiğini vurgulamaktadır⁵⁰⁸. Ön sözden sonraki ilk 21 madde kişisel ve siyasal hakları, 22-27 arası maddeler ise ekonomik, sosyal ve kültürel hakları düzenlemektedir. İHEB'deki sosyal ve ekonomik haklara ilişkin ideal hak listesi öylesine ileriye dönük bir listedir ki, birçok devlet için bu hedefleri gerçekleştirmek son derece zordur. Bu sebeple daha sonra hazırlanan bağlayıcı sözleşmelerde İHEB'deki hak listesinin daha küçültülmüş hali yer almaktadır⁵⁰⁹. Üçüncü kuşak haklara ise İHEB'de yer verilmemiştir.

Beyanname ön sözünde “İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan haysiyetin ve bunların eşit ve devir kabul etmez haklarının tanınması hususunun, hürriyetin, adaletin ve dünya barışının temeli olmasına...” diyerek bu hakların herkese yönelik olduğunu vurgulamaktadır⁵¹⁰. İHEB'te çocuklara yönelik bazı hükümler yer almaktadır. Ancak, İHEB m. 25 ve 26'da yer alan ve metninde “çocuk” ifadesinin geçtiği bu haklar çocukların sosyal ve ekonomik haklarına ilişkindir⁵¹¹. İHEB'deki kişisel haklar ise çocuklar özelinde değil, herkes için ortak tanınmıştır. Birebir karşılığı olmasa da İHEB'de düzenlenen kişisel hakların daha sonra BMÇHS kapsamında çocuklara tanındığı görülmektedir. BMÇHS m. 7'de düzenlenen çocuğun isim, vatandaşlık, kimlik, nüfusa kayıt hakkı ile m. 8'de düzenlenen kimliğinin korunması hakkı, İHEB m. 15'te özünü bulmaktadır. İHEB m. 15, herkese uyruklu ve uyrukluğunu değiştirme hakkı tanımaktadır. Benzer şekilde İHEB m. 6 da herkese hukuk kişiliğinin tanınmasını düzenlemektedir. BMÇHS m. 13'teki çocuğun düşüncesini ifade etme hakkı ilk halini İHEB m. 19'da “her ferdin fikir ve fikirlerini açıklamak hürriyetine hakkı vardır” ifadesi ile bulmuştur. BMÇHS m. 14'teki çocuğun düşünce, din ve vicdan özgürlüğü, İHEB m. 18'de herkese tanınmıştır. Çocuğun dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkına ilişkin BMÇHS m. 15, İHEB m. 20'de herkes için tanınan saldırsız toplanma, dernek kurma ve derneğe katılma hakkına

⁵⁰⁷ Kalabalık, Kamu Özgürlükleri, ss. 36-37.

⁵⁰⁸ Kapani, İnsan Hakları, s. 26; Doğan, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi, s. 172.

⁵⁰⁹ Acer ve Kaya, ss. 188-190; Kapani, İnsan Hakları, s. 28.

⁵¹⁰ İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin tam metni için bkz. <https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=trk>, (10.04.2021).

⁵¹¹ İHEB m. 25/2 – “Ana ve çocuk özel ihtimam ve yardım görmek hakkını haizdir. Bütün çocuklar, evlilik içinde veya dışında doğsunlar, aynı sosyal korunmadan faydalanırlar.”

İHEB m. 26/3 – “Ana baba, çocuklarına verilecek eğitim türünü seçmek hakkını öncelikle haizdirler.”

karşılık gelmektedir. Çocuğun özel yaşantısının ve iletişiminin korunması hakkının yer aldığı BMÇHS m. 16, “Hiç kimse özel hayatı, ailesi, meskeni veya yazışması hususlarında keyfi karışmalara, şeref ve şöhretine karşı tecavüzlere maruz bırakılamaz” denilerek İHEB m. 12’de belirtilmektedir. Çocuğun her türlü şiddet ve istismara korunma hakkı (BMÇHS m. 19) ile işkence, aşağılayıcı davranış ve özgürlükten yoksun bırakılmaya karşı korunma hakkı (BMÇHS m. 37), İHEB m. 5’te “Hiç kimse işkenceye, zalimane, gayriinsani, haysiyet kırıcı cezalara veya muamelelere tabi tutulamaz” hükmü ile benzer niteliktedir. Ayrıca İHEB m. 9’da da hiç kimsenin keyfi olarak tutuklanıp alıkonulamayacağı ya da sürülemeyeceği belirtilmektedir.

IV. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ

A. Genel Olarak Kapsamı ve Özellikleri

II. Dünya Savaşı sırasında insanlığa karşı işlenen suçlar ve savaş sonrasında Avrupa’nın içinde bulunduğu karmaşa, yeni diktatörlüklerin kurulması ve yeni bir savaşın meydana gelmesi gibi bir endişeyi beraberinde getirmiştir. Bu ortam içerisinde 1949 yılında “üyeleri arasında ortak varlıkları olan ülkü ve ilkeleri korumak ve yaymak, ekonomik ve toplumsal gelişmelerini sağlamak” amacıyla Avrupa Konseyi (AK) kurulmuştur. AK, insan haklarının ve temel özgürlüklerin geliştirilmesi ve korunmasına yönelik insan hakları sözleşmelerini hazırlama görevini üstlenmiştir⁵¹². Bu anlayışla, 1949 yılında AK tarafından uzun adı İnsan Hakları ve Ana Hürriyetlerin Korunmasına Dair Sözleşme olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) hazırlanmıştır. Bu sözleşme, 04.11.1950’de Türkiye dahil on iki devlet tarafından imzalanmış, 03.09.1953’te yürürlüğe girmiştir. Türkiye AİHS’i 18.05.1954’te, 6366 sayılı Kanunla çekincesiz olarak onaylamıştır. Bu kanun 19.03.1954 tarih ve 8662 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır⁵¹³. AİHS, sadece bölgesel nitelikte bir insan

⁵¹² Ünal, s. 144.

⁵¹³ Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, s. 51; Kemal Gözler, **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 2018, s. 494; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf, (22.05.2021).

hakları sözleşmesi olarak kalmamış, insan haklarının etkin korunması ve ortak bir insan hakları hukukunun oluşması adına atılmış çok önemli bir adım olmuştur⁵¹⁴.

AİHS, birinci kuşak hakları oluşturan kişisel ve siyasal hakları güvence altına almıştır. Sözleşme’de sosyal ve ekonomik haklar ya da çevre hakkı düzenlenmemiştir. Sosyal ve ekonomik haklar AİHS’ten daha sonraki aşamada, Avrupa Sosyal Şartı’nda düzenlenmiştir. Ayrıca AİHS’te yer alan haklar ayrıntılı bir düzenlemeye de sahip değildir. Sözleşme’ye konulan çekinceler de zaman içerisinde hükümlerin uygulama alanını sınırlandırmıştır. AİHS’teki hakların sayısı daha sonra yürürlüğe giren ek protokollerle artırılmıştır. Ancak, ek protokollerle getirilen haklar da genel itibarıyla kişisel ve siyasal haklara ilişkindir. Sözleşme, tüm hak ve özgürlükleri düzenlememektedir. AİHS ve ek protokollerinin koruma altına aldığı hak listesi, İHEB’de ve birçok AK ülkesinin anayasalarında koruma altına alınan hak ve özgürlüklerden çok daha dardır⁵¹⁵. Öte yandan AİHS, İHEB’den farklı olarak hakları mümkün olduğu kadar geniş ve somut bir şekilde tanımlamıştır. İHEB’deki hak ve özgürlükler ise sadece genel hatlarıyla düzenlenmiştir. Bu düzenleme farkının sebebi, AİHS’in İHEB gibi bir ilkeler bildirisi olmamasıdır. AİHS, bağlayıcılığı bulunan ve denetim mekanizmasına sahip bir sözleşmedir⁵¹⁶.

AİHS’te insan haklarının öncelikle iç hukukta korunması ilkesi benimsenmiştir. Sözleşme’nin uluslararası koruması ikincil bir korumadır. AİHS’in güvencesinden yararlanabilmek için öncelikle iç hukuk yollarının tüketilmesi gerekmektedir. Sözleşme’nin koruması kapsamında yargısal nitelikte bir denetim organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kurulmuştur. Ayrıca Sözleşme’de, taraf devletlerin diğer taraf devleti denetleyebileceği bir devlet başvurusu da öngörülmüştür. Sözleşme’de yer alan haklar taraf devletin ülkesi içindeki herkese tanınmıştır. AİHS’in uygulanmasında vatandaşlık önemli değildir, yabancılar da Sözleşme’deki haklardan yararlanmaktadır. Sözleşme’nin düzenlediği hak ve özgürlükler karşılıklılık ilkesine tabi değildir. Şöyle ki, bir devlet insan haklarına saygı göstermeyi diğer taraf devletlerin de saygı göstermesi şartıyla gerçekleştiremez. Bunun sebebi, AİHS’in iç hukuklarda doğrudan uygulanma özelliğinin bulunmasıdır.

⁵¹⁴ Ünal, s. 144; Erdoğan, Anayasa Hukuku, ss. 60-61.

⁵¹⁵ Ömer Anayurt, **Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, 2004, Ankara, s. 55; Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, s. 51; Gözler, s. 496; Gözübüyük ve Gölcüklü, s. 11.

⁵¹⁶ Kapani, İnsan Hakları, s. 45.

Bu sözleşmedeki hak ve özgürlükler taraf devletlerin mahkemelerinde doğrudan ileri sürülebilmektedir. Ayrıca, taraf devletler AİHS'deki hak ve özgürlükleri kendi ulusal hukuklarına dahil etmekle yükümlüdür. Sözleşme'ye aykırı ulusal düzenlemelerin AİHS'e uygun hale getirilmesi gerekmektedir⁵¹⁷.

B. Çocukların Kişisel Hakları

AİHS; Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme ya da BMÇHS gibi belirli bir grubun haklarını merkeze almış bir sözleşme değildir. AİHS'de çocuk haklarını içeren ayrı bir düzenleme bulunmamaktadır. Temel hak ve özgürlüklere ilişkin genel düzenlemeler içeren bu Sözleşme'nin 1. maddesi, taraf devletlerin kendi yetki alanlarındaki herkese belirtilen hak ve özgürlükleri tanıdığını düzenlemiştir. Bu sayede çocuklar da herkes ifadesine dahil olarak Sözleşme'nin sağladığı korumadan yararlanabilecek, Sözleşme'deki haklarının ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'e başvurabilecektir⁵¹⁸. AİHS çocuğu tanımlamamış, tanımı devletlerin iç hukuklarına bırakmıştır. BMÇHS ise, çocuğu daha erken ergin olma hali hariç olacak şekilde tanımlamıştır. AİHS de BMÇHS ile benzer şekilde iç hukuklara gönderme yapmaktadır⁵¹⁹.

AK üyesi devletlerin hepsi BMÇHS'ye de taraftır. Bu sebeple AK üyesi devletler mevzuatlarını BMÇHS normlarına uygun hale getirmekle yükümlüdür⁵²⁰. AİHM, kararlarında BMÇHS'nin temel ilkelerini dikkate almaktadır. AİHS'ye taraf devletler BMÇHS'ye de taraftır. Bu şekilde AİHS ve BMÇHS arasında bir bağlantı kurulmakta ve bu durum bir anlamda BMÇHS'nin yaptırım gücünü etkilemektedir. AİHS'teki hakların alanları, BMÇHS ışığında yorumlanarak gelişmekte ve yeni olaylara uygulanabilir hale gelmektedir⁵²¹. Böylece BMÇHS'de düzenlenen çocuk hakları AİHS vasıtasıyla bu Sözleşme anlamında da etkili hale getirilmektedir. BMÇHS'deki standartlar AİHM tarafından içselleştirildiğinde AİHS'in çocuk hakları

⁵¹⁷ Ünal, s. 147; Kalabalık, Kamu Özgürlükleri, s. 52; Gözübüyük ve Gölcüklü, s. 15.

⁵¹⁸ Dilara Yüzer Eltimur, **AİHS Kapsamında Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri**, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 53.

⁵¹⁹ Akıllıoğlu, Çocuk Hakları Sözleşmesi, s. 44.

⁵²⁰ H. Gemalmaz, s. 85.

⁵²¹ H. Gemalmaz, s. 234.

alanındaki yetersizlikleri kısmen de olsa giderilebilecektir⁵²². Ancak bu bağlantı sayesinde, AİHM'in yorum yoluyla AİHS'te olmayan bir hakkı tanıyabileceğini söyleyemeyiz. Sadece Mahkeme, AİHS'deki bir maddenin yorumunda BMÇHS'nin ilkelerine başvurabilmektedir⁵²³. Bütünsellik gereği hiçbir insan hakları belgesi, diğer insan hakları belgelerinden ve karar mercilerinin içtihatlarından soyutlanarak yorumlanamamaktadır⁵²⁴.

AİHS m. 2'de herkesin yaşam hakkı düzenlenmiştir. Buradaki düzenlemenin kapsamına çocuklar da girmektedir. Madde hükmüne göre, mahkeme tarafından hükmedilen ölüm cezasının infazı dışında kişilerin yaşam hakkının korunması esastır. AİHM'in çocukların yaşam hakkı ile ilgili Nihat Soylu/Türkiye Kararı'na⁵²⁵ konu olan olayda, 22.06.1999 tarihinde ilkokul bahçesinde yere sabitlenmemiş halde bulunan bir kale direği, başvurucunun oğlunun üzerine devrilmiştir. Çocuğun sağlık ocağında yapılan muayenesinden sonra görevli doktor M.T., çocuğa ağrı kesici ilaç verip onu birkaç saat müşahede altında tuttuktan sonra taburcu etmiştir. Başvurucu baba bu süreçte, meydana gelen kaza hakkında bilgilendirilmediğini belirtmektedir. Aynı gün saat 22.00'da rahatsızlanan çocuk, Sinop Atatürk Devlet Hastanesi'ne kaldırılmıştır. Buradaki muayene sonucunda hastanın genel durumunun iyi olduğu ifade edilmiştir. Hastanede bulunan doktorların kendi aralarında genel cerrahi konsültasyonu alınıp alınmaması konusunda anlaşmazlık yaşamalarının ardından nöbetçi cerraha hastanın durumu hakkında telefonla bilgi verilmiştir. Hastaneye gelmesinin gerekli olmadığını belirten nöbetçi cerrah S.Y., hastanın ertesi güne kadar müşahede altında tutulmasını istemiştir. Ertesi sabah olan 23.06.1999 saat 08.30'da hastaneye gelen cerrah S.Y. hastaya, iç organlarda perforasyon teşhisi koyarak onu ameliyat etme kararı almıştır. Doktorların beyanına göre başvurucunun, oğlunun SGK kapsamına giren bir sağlık kuruluşunda ameliyat edilmesini istemesi sebebiyle hasta Sinop SSK Hastanesi'ne sevk edilmiştir. Başvurucunun oğlunun bu hastanedeki muayenesinin ardından hasta, acilen, bir hemşire refakatinde ambulansla Samsun SSK Hastanesi'ne nakledilmiştir. Bu kurumdaki muayenesinin ardından hasta, nakledildiği dördüncü kurum olan Samsun On Dokuz Mayıs Üniversitesi Hastanesi'ne getirilmiştir. Burada

⁵²² H. Gemalmaz, s. 91.

⁵²³ Çopur ve Ünver, s. 3.

⁵²⁴ H. Gemalmaz, s. 239.

⁵²⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, **Nihat Soylu/Türkiye Kararı**, Başvuru No: 48532/11, Karar Tarihi: 11.12.2018, <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-193231>, (25.06.2021).

gerçekleştirilen ameliyatının ertesi günü hasta hayatını kaybetmiştir. Başvurucu baba, iç hukuk yollarını tüketmesinin ardından oğlunun tedavisine gecikmeli olarak başladığını, tıbbi bir ihmal sonucu öldüğünü ve başvurduğu iç hukuk yollarının etkin olmadığını iddia ederek AİHS m. 2, 6 ve 13'ün ihlal edildiğini belirtmiştir.

Mahkeme somut olaydaki ihlalin AİHS m. 2'nin usuli boyutu ile ilgili olduğu kanaatine varmıştır. Mahkeme, disiplin soruşturmalarının, yetkililerin sorumluluklarının tespitine imkan vermediğini ve iç hukuk yollarından devlete düşen yükümlülüğe uygun olarak hızlı ve uygun bir sonuç alınamadığını değerlendirmiştir. Açıklanan nedenlerle AİHM, AİHS m. 2'nin usul yönünden ihlaline karar vermiştir.

AİHS m. 3'te işkence, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele yasağı düzenlenmektedir. 3. madde herkesi bu maddenin kapsamına alırken herhangi bir tanım yapmamıştır. Bunun sebebi somut olayın özelliklerine uygun şekilde Sözleşme'nin uygulanabilmesidir. Sözleşme'nin 3. maddesi ile insan onuruna ve fiziksel bütünlüğüne yönelik saldırıların engellenmesi amaçlanmaktadır. AİHM kararlarında, taraf devletlerin hem kasten hem de ihmali davranışla kötü muamelede bulunması 3. madde kapsamında değerlendirilmektedir. İşkence ve kötü muamele yasağının hem negatif hem de pozitif yükümlülükler getirmesi sebebiyle özellikle çocuklar açısından özel bir koruma sağlanmalıdır⁵²⁶. Bu madde çocukları ilgilendiren davalarda en fazla ihlal edilen maddelerden birisidir. Çocukları her türlü şiddet, istismar, işkence ve aşağılayıcı davranıştan en etkili koruyan hükümler ise BMÇHS'de yer almaktadır⁵²⁷. AİHM bir davranışın kötü muamele olarak tespit edilebilmesi için belirli bir şiddet sınırının geçilmesi gerektiği görüşündedir. Mahkeme bu asgari sınırın, somut olayın koşulları, kötü muamelenin süresi ve etkileri ile mağdurun cinsiyeti ve yaşına göre farklılık göstereceğini belirtmiştir. Dolayısıyla yetişkinler için kötü muamele olarak kabul edilmeyen davranışlar çocuklar açısından kötü muamele teşkil edebilmektedir. BMÇHS'de çocuğa karşı şiddette bir alt sınır öngörülmezken, AİHM kötü muamele açısından bir şiddet sınırı değerlendirmesi yapmaktadır. AİHS'te özel bir kategori olarak yer almayan çocukların bedensel cezaya karşı korunması da AİHS'in 3. maddesi kapsamında değerlendirilmekte ve BMÇHS'nin koyduğu ölçütlere uygun şekilde yorumlanmaktadır⁵²⁸. AİHM'e göre bedensel cezanın

⁵²⁶ Çopur ve Ünver, s. 24.

⁵²⁷ H. Gemalmaz, s. 18.

⁵²⁸ H. Gemalmaz, s. 81.

uygulanmasının yanında ceza tehdidi de AİHS m. 3'ün ihlali anlamına gelmektedir. Gerçek ve yakın bir ihtimalin söz konusu olduğu durumlarda işkence tehdidi, insanlık dışı davranış olarak değerlendirilmektedir. Benzer şekilde taraf devletlerin, çocukların kötü koşullarda yaşaması, bir odaya kilitlenmesi gibi durumlarda da ailenin ihmal ve istismarından koruma yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi durumunda da AİHS m. 3'ün ihlali gündeme gelmektedir⁵²⁹.

AİHM'in 1978 tarihli Tyrer/Birleşik Krallık Kararı'na⁵³⁰ konu olan olayda, 15 yaşında bir erkek çocuğu, okulda kendisinden yaşça büyük bir çocuğa karşı basit yaralama ile sonuçlanan saldırı suçunu işlemiştir. Çocuk mahkemesi tarafından yapılan yargılamada başvuru üç sopa cezasına mahkum edilmiştir. Cezasının infazı için pantolon ve iç çamaşırı çıkarılmış bir şekilde iki polis memuru tarafından tutulmuş, üçüncü bir polis ise sopayla üç defa çocuğa vurmuştur. Başvuru somut olayda kendisine verilen cezanın AİHS m. 3'ün ihlali niteliğinde olduğunu ileri sürerek AİHM'e başvurmuştur. Mahkeme, somut olaydaki cezaya ilişkin başvurunun iddia ettiği gibi işkence ya da insanlık dışı ve aşağılayıcı muamelelerin söz konusu olmadığı görüşündedir. Ancak yine de bu cezanın, AİHS m. 3'ün koruduğu kişinin haysiyeti ve vücut bütünlüğüne ihlal niteliğinde olduğunu söyleyen Mahkeme, başvurunun olaydan psikolojik olarak olumsuz etkilendiğini belirtmiştir. Söz konusu bedensel cezanın kamu otoriteleri tarafından uygulanarak "bedensel cezanın kurumsallaşması" şeklinde yorumlanması gerektiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla AİHM, bedensel cezanın küçük düşürücü niteliği sebebiyle AİHS m. 3 bakımından "aşağılayıcı muamele ya da ceza" teşkil ederek 3. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.

AİHS m. 4'te kölelik ve zorla çalıştırma yasağı düzenlenmiştir. Hükmün 1. fıkrasında "hiç kimsenin köle ya da kul durumunda tutulamayacağı" ifade edilmiştir. 2. fıkrada ise hiç kimsenin zorla çalıştırılma ya da zorunlu çalışmaya tabi tutulamayacağı belirtilmiştir. Çocukların savunmasız konumda olmaları sebebiyle AİHS m. 4 kapsamında, kul ya da köle durumuna düşürülmesinin ve zorla çalıştırılmasını hedefleyen eylemlerin cezalandırılması ve etkin şekilde soruşturulması gerekmektedir.

⁵²⁹ Çopur ve Ünver, s. 25.

⁵³⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, **Tyrer/Birleşik Krallık Kararı**, Başvuru No: 5856/72, Karar Tarihi: 25.04.1978, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57587>, (25.05.2021).

AIHM'in Siliadin/Fransa Kararı'nda⁵³¹ başvuru olay tarihinde 15 yaşında olan 1978 doğumlu Siwa-Akofa Siliadin'dir. Başvuru 26.01.1994 tarihinde, Fransa vatandaşı D. ile birlikte Fransa'ya gelmiş ve bu tarihte pasaportu ve turist vizesi bulunmayan başvuru kendisinin uçak bileti ücretini ödeyen D.'ye bu ücreti geri ödeyeceğini belirtmiştir. D. ise Siliadin'den ödeme almak yerine başvurunun kendi yanında çalışmasını istemiş, bu süreçte de Siliadin'in göçmenlik işlemlerini halledeceğini söylemiştir. Zaman içerisinde D.'nin ücretsiz hizmetçisi haline gelen ve pasaportu D. ve eşi tarafından elinden alınan Siliadin, iki çocuklu ve hamile bir kadın olan B.'ye ev işlerine yardımcı olması gerekçesiyle "ödünç verilmiştir". Başvuru haftada yedi gün ve 07.30-22.30 saatleri arasında hiçbir izin hakkı olmadan B.'nin yanında çalıştırılmış, sadece bazı Pazar günleri kendisine dini ayine katılması için izin verilmiştir. Bebek doğduktan sonra ona bakma görevini de üstlenen başvuru, B.'nin bebeğinin odasında yer yatağında uyumuş ve kendisine buradaki hizmetleri için çok düşük bir ücret ödenmiştir. 1995 yılında başvuru, B.'nin yanından bir Haiti vatandaşının yardımıyla kaçarak onun iki çocuğuna yine düşük bir ücret karşılığında beş aydan fazla süre bakmıştır. Daha sonra göçmenlik başvurusunu karşılayacaklarını söyleyen B.'nin yanına dönen Siliadin'in mevcut durumunda bir değişiklik olmamış ve başvuru aynı koşullarda çalışmaya devam etmiştir. Başvuru bu süreçte okula gidememiş ve kendisine vaad edildiği gibi göçmenlik başvurusuyla da ilgilenilmemiştir. Pasaportunu bir şekilde geri almayı başaran başvuru komşusu aracılığıyla önce yerel mahkemeye başvurmuş, buradan sonuç alamaması üzerine konuyu AIHM'e taşımıştır.

AIHM'e göre, BMÇHS m. 19 ve 37'ye de uygun olarak, çocuklar ve diğer savunmasız kişiler, kişisel bütünlüklerinin ihlali olarak değerlendirilen ciddi ihlaller karşısında devlet korumasından özellikle yararlanmalıdırlar. Karara konu olan somut olayda, başvuru yıllarca iradesi dışında günde yaklaşık on beş saat, maddi kaynaklardan yoksun ve korumasız olarak zorla çalıştırılmıştır. Başka bir yerde yaşama olanağı bulunmayan ve belgelerine el konulan Siliadin, bulunduğu şartlar altında kul durumundadır. Mahkeme'ye göre başvurunun kişisel otonomluğundan yoksun bırakılması söz konusu olmasına rağmen tam olarak köle olduğunun kabulü

⁵³¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, **Siliadin/Fransa Kararı**, Başvuru No: 73316/01, Karar Tarihi: 26.07.2005, <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-69891>, (25.06.2021).

mümkün değildir. Somut olayın BMÇHS'nin çocuğun yüksek yararının gözetilmesi hakkı (m. 3), her türlü şiddet ve istismardan korunma hakkı (m. 19) işkence, çocukların ekonomik sömürden korunma hakkı (m. 32), sömürünün bütün biçimlerinden korunma hakkı (m. 36) ve aşağılayıcı davranış ve özgürlükten yoksun bırakma hakkı (m. 37) ile bağlantısını kuran AİHM, AİHS m. 4'ün ihlal edildiğine karar vermiştir.

AİHS'in herkes için özgürlük ve güvenlik hakkını düzenleyen 5. maddesinde çocuklar ile ilgili özel bir hüküm bulunmaktadır. Buna göre, özgürlüğü ortadan kaldırılan kişilere tanınan bütün güvencelerden çocuklar da yararlanabilmektedir. Özel olarak madde 5/1-d'de, "Bir küçüğün gözetim altında eğitimi için usulüne uygun olarak verilmiş bir karar gereği tutulması veya yetkili merci önüne çıkarılmak üzere yasaya uygun olarak tutulması" hali bir kişinin özgürlüğünden yoksun bırakılamama hakkının istisnası olarak düzenlenmiştir.

AİHM'in Tarak ve Depe/Türkiye Kararı'nda⁵³² başvuru, anne Yasemin Tarak tarafından olay tarihinde sekiz yaşında olan oğlu B.S. Depe adına yapılmıştır. 26.10.2001 tarihinde polis bir hırsızlık soruşturması kapsamında akşam geç bir saatte C.Ö. ve Tarak'ın evinde arama yapmıştır. Tarak olaydan önce oğlu Depe'yi C.Ö.'nün evine bırakmıştır. Anne Tarak'ın beyanına göre polisler, komşusu C.Ö.'yü evinde bulamamış ve oğlu Depe'yi karakola götürmüşlerdir. Karakolda oğlunun durumu ile ilgili bir bilgi alamadığını ifade eden Tarak da 28.10.2001'de yakalanmıştır. Başvurucu bu süreçte oğlunun özgürlüğünden keyfi olarak yoksun bırakıldığını ileri sürmektedir. Ayrıca başvuru oğlunun, annesinin hırsızlıkla bağlantısının ortaya çıkarılması için polis tarafından darp ve tehdit edildiğini iddia etmektedir. Dolayısıyla başvuru, somut olayda AİHS m. 3 ve 5'in ihlal edildiğini belirterek AİHM'e başvurmuştur.

AİHM, kötü muamele iddialarına ilişkin olarak "makul şüphenin ötesinde" bir delilin gerekliliğini ortaya koymuştur. 28.10.2001 tarihinde serbest bırakılan anne ve oğlu tarafından Mahkeme'ye delil teşkil edebilecek bir darp raporu sunulmadığı gerekçesiyle m. 3'ün ihlali iddiası, AİHM tarafından açıkça dayanaktan yoksun olarak değerlendirilmiştir. AİHM, bir kişinin özgürlüğünden yoksun bırakılmasına ilişkin somut durumun, tedbirin türünün, süresinin, etkilerinin ve uygulanma koşullarının

⁵³² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, **Tarak ve Depe/Türkiye Kararı**, Başvuru No: 70472/12, Karar Tarihi: 09.04.2019, <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-200355>, (25.05.2021).

dikkate alınmasını gerektirdiğini belirtmiştir. Mahkeme Depe'nin polisler tarafından karakola götürüldüğünü ve annesi gelinceye kadar savunmasız olarak karakolda tutulduğunu ortaya koymuştur. Bu sebeple de AİHM somut olayı, keyfi şekilde özgürlükten yoksun bırakma olarak değerlendirmiş ve AİHS m. 5/1'in ihlal edildiğine karar vermiştir.

Sözleşme'nin 6. maddesinde adil yargılanma hakkı ifade edilmiştir. Herkesin bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde yargılanma hakkını düzenleyen bu maddenin 1. fıkrasında, duruşmaların gizli yapılabileceği haller sıralanmıştır. Bu durumlar arasında “küçüklerin çıkarları” da yer almaktadır.

AİHS m. 8, özel hayata ve aile hayatına saygı hakkını ortaya koymaktadır. 8. maddenin 1. fıkrasındaki hükme göre, “herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi” hakkına sahiptir. BMÇHS m. 16'da çocuklar için düzenlenen özel yaşantı ve iletişimin korunması hakkı burada herkese tanınmaktadır. 8/2. maddede düzenlenen hakkın sınırlama sebepleri Strasbourg organlarına, hükmün yorumlanmasında büyük bir serbestlik sağlamaktadır. Buradaki düzenlemenin amacı, taraf devletlerin yükümlülüklerinin kapsamını daraltmak değil, aksine genişletmektir. Ebeveynler ve çocuklar arasındaki ilişkiler, iletişim ve haberleşmenin korunması, çocukların her türlü ihmal ve istismarı gibi konulara devletin müdahale yetkisinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Uygulamada ise farklı olaylarda bireysel menfaatler ile kamu yararına ilişkin dengenin çok zor kurulduğu görülmektedir⁵³³.

Bir görüşe göre, aile içinde çocuklara karşı bedensel ceza söz konusu olduğunda, her iki hükmün de aynı hukuksal değeri koruduğundan bahisle, AİHS m. 3'ün m. 8 ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bedensel cezanın varlığında m. 8'in sağlayacağı koruma, m. 3'e göre çok daha geniş kapsamlıdır⁵³⁴. AİHS m. 8'de düzenlenen bir diğer hak olan özel hayata saygı hakkı konusunda da çocukların çeşitli yaş aralıklarına göre farklı değerlendirmede bulunmak gerekmektedir. 8. maddenin 2. fıkrasında hakkın sınırlama sebepleri belirlenmiştir. Bu sebepler arasında sayılan meşru amaçla orantılı olma durumunda, belirli yaştaki çocukların özel hayatlarına yapılacak müdahalelerin çocuk bakımından elverişli, gerekli ve zorunlu olup

⁵³³ D.J. Harris, M. O'Boyle, E.P. Bates ve C. M. Buckley, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, çev. Mehveş Bingöllü Kılıcı ve Ulaş Karan, 1. Baskı, Şen Matbaa, 2013, ss. 431-432.

⁵³⁴ H. Gemalmaz, s. 128.

olmadığını da değerlendirmek gerekmektedir. Nitekim 18 yaşına kadar olan herkesin çocuk kabul edilmesine rağmen, 7 yaşındaki bir çocuk ile 17 yaşındaki bir çocuğun özel hayatlarına yapılacak müdahale arasında belirli farklar olabilmektedir. Yine her durumda önceliğin çocuğun yüksek yararının gözetilmesine verilmesi gerekmektedir⁵³⁵.

AİHM içtihadına göre çocuğun velayeti, kökenlerini bilme hakkı da AİHS m. 8 kapsamında değerlendirilmektedir. Çocuğun kişisel haklarından olan isim, vatandaşlık, kimlik, nüfus kütüğüne kayıt, anne babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkı (BMÇHS m. 7) ve kimliğinin korunması hakkının da (BMÇHS m. 8) AİHS m. 8’te düzenlenen özel hayatın korunması kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir⁵³⁶.

AİHM’in Godelli/İtalya Kararı⁵³⁷, AİHS m. 8 kapsamında değerlendirilen kimliğin korunması hakkı ile ilgilidir. Söz konusu karara ilişkin olayda, annesi tarafından terk edilen ve sonrasında evlatlık verilen başvuru, kişisel geçmişini bilmediği için ağır hasar gördüğünü ve kendi kökenlerine ilişkin bilgi edinemediğini iddia etmiştir. İtalyan kanunlarına göre, biyolojik annenin adının doğum belgesine kaydedilmeden doğumun gerçekleştirilmesi mümkündür. Ayrıca, öz annenin anonim kalmayı istemesi halinde biyolojik anne hakkında bilgi verilmesi mümkün olmadığından başvuru, ilgili kurumlara yaptığı bilgi edinme başvuruları reddedilmiştir. Söz konusu olayda, çocuğun biyolojik kökenlerini bilme, biyolojik annenin ise özel yaşam hakkı vardır. AİHM’e göre kimlik hakkı, kişinin ebeveynlerini bilme hakkını da kapsayarak AİHS m. 8’de düzenlenen özel hayata ilişkin bir unsurdur. AİHM bu davada taraf devletin, çocuğun ve biyolojik annesinin yarışan menfaatleri arasında denge kuramaması sebebiyle AİHS m. 8’in ihlal edildiğine karar vermiştir.

AİHS m. 3 ve m. 8 ilişkisine örnek olabilecek bir karar olan C.A.S. ve C.S./Romanya Kararı’nda⁵³⁸, Ocak 1998’den Nisan 1998’e kadar olan sürede yedi

⁵³⁵ Eltimur, ss. 53-54.

⁵³⁶ Çopur ve Ünver, ss. 26-29.

⁵³⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, **Godelli/İtalya Kararı**, Başvuru No: 33783/09, Karar Tarihi: 18.03.2013, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-113460>, (25.05.2021).

⁵³⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, **C.A.S. ve C.S./Romanya Kararı**, Başvuru No: 26692/05, Karar Tarihi: 20.03.2012, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109741>, <http://www.cocukgozlemevi.org/aihm-davalari/cas-ve-cs-romanya>, (25.05.2021).

yaşında bir erkek çocuğu olan birinci başvuranın, P.E. tarafından birçok kez cinsel istismar ve şiddete maruz bırakıldığı iddia edilmektedir. Okuldan eve dönerken takip eden ve sonrasında çocuğun anahtarını zorla alarak eve giren P.E., çocuğun kıyafetlerini çıkarmış, ellerini ve bacaklarını bağladıktan sonra çocuğa istismarda bulunmuştur. Sonrasında P.E., çocuğa bıçak doğrultarak onu ölümle tehdit etmiştir. Gerçekleştirilen cinsel istismar sonraki haftalarda da birkaç kez tekrarlanmıştır. İstismara maruz kalan çocuğun ve babasının şikayeti üzerine yetkili organlar tarafından soruşturma başlatılmıştır. Çocuğa yapılan tıbbi muayene sonrasında cinsel istismarı doğrulayan lezyonlar tespit edilmiştir. Soruşturmanın üç defa kesintiye uğramasının ardından en nihayetinde 2004 yılında, saldırgan P.E. nin, cinsel saldırı ve çocuğun evine zorla girme suçlarından beraatine karar verilmiştir. Başvuranlar, cinsel istismar vakasının etkin bir şekilde soruşturulmayarak AİHS'in işkence ve kötü muamele yasağını düzenleyen 3. maddesinin, adil yargılanma hakkını düzenleyen 6. maddesi ile özel yaşam ve aile yaşamına saygı hakkını düzenleyen 8. maddesinin ihlal edildiğini iddia ederek AİHM'e başvurmuşlardır. Mahkeme kararında, devletlerin, çocuklara karşı şiddet içeren davaların etkin bir şekilde soruşturulması için AİHS m. 3 ve m. 8 kapsamında yükümlülükleri bulunduğunu ifade etmiştir. Birinci başvurucuya yargılama dönemi ya da sonrasında herhangi bir psikolojik danışmanlık ya da rehabilitasyon hizmetinin sunulmamış ve bu şekilde çocuğun üstün yararı ilkesi açıkça ihlal edilmiştir. Bu sebeplerle Mahkeme, taraf devletin etkin bir soruşturma yürütemediği ve başvurunun özel ve aile hayatının korunmasını sağlayamadığı gerekçesiyle, AİHS m. 3 ve m. 8'in ihlal edildiğine karar vermiştir. AİHM kararında BMÇHS'ye, Lanzarote Sözleşmesi'ne ve ÇHK'nın Çocuğun Şiddetin Hiçbir Türüne Maruz Kalmama Hakkı Hakkındaki 13 No'lu Genel Yorumu'na atıfta bulunmuştur. AİHM tarafından Romanya'ya, bu sözleşmelere taraf olduğu ve çocuğun her türlü şiddet ve istismardan korunması için gereken önlemleri alma yükümlülüğü bulunduğu hatırlatılmıştır.

Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü AİHS m. 9'da düzenlenmektedir. 9. maddenin ilk fıkrasında herkesin bu özgürlüklere sahip olduğu ifade edilmektedir. Buradaki "herkes"in kapsamına çocuklar da girmektedir. AİHS m. 9/2, din veya inancı açıklama özgürlüğünün sınırını, kamu güvenliği, kamu düzeni, genel sağlık ve genel ahlak olarak belirlemektedir. Bu düzenleme birebir olarak, BMÇHS m. 14/3'te de

çocuklar açısından yer almaktadır. AİHM içtihadına göre, inanç özgürlüğünün içsel ve dışsal olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. İçsel boyutun, yani kişinin inanma, inanmama ya da inancını değiştirmeye ilişkin özgürlüğünün sınırlandırılması mümkün değildir. Ancak, inançla bağlantılı olmayan ibadet ve inancın öğretiminin sınırlandırılması 2. fıkra da belirtildiği üzere mümkündür. Böylelikle, kamusal alanda sınırsız bir özgürlük söz konusu değildir⁵³⁹. Çocukların inanç özgürlüğü ile ilgili davalar genelde din eğitimi ile ilgilidir. Ebeveynlerin, çocuklarının dini ve ahlaki eğitiminin kendi inançlarına uygun olmasını isteme özgürlükleri bulunmaktadır⁵⁴⁰. Bu şekilde, dini ve ahlaki eğitimin devlet okullarında isteğe bağlı olarak yapılması ve kimsenin kendi din ve inancına aykırı bir din eğitimi almaya zorlanamaması gerekmektedir⁵⁴¹.

Çocukların din eğitime ilişkin AİHM'in Grzelak/Polonya Kararı'nda⁵⁴², birinci başvuru Urszula Grzelak ve ikinci başvuru Czeslaw Grzelak evlidir ve üçüncü başvuran olan yedi yaşında Mateusz Grzelak isimli bir çocukları vardır. Agnostik olan ebeveynlerinin isteğiyle din eğitimi derslerine katılmayan çocuğa, okul tarafından çeşitli sebeplerle alternatif bir ahlak eğitimi dersi sağlanmamıştır. Çocuğun okul karnelerinde din/ahlak bilgisi notuna ilişkin bölümde düz bir çizgi bulunmaktadır. AİHS m. 9 ve 14'ün ihlal edildiği gerekçesiyle AİHM önüne gelen davada Mahkeme, başvurunun ebeveynler açısından kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir. Ancak çocuk açısından mevcut durumun, din ve inançlarını açıklamama özgürlüğünü ihlal ettiğinden damgalanmasına sebep olacağını belirtmiştir. Mahkeme AİHS m. 9'daki din ve vicdan özgürlüğünün demokratik bir toplumun gereklerinden olduğunu hatırlatmaktadır. Bu sebeple tanrıtanımazlar, bilinemezciiler, kuşkucular için de bir kazanım olan bu hak, çoğulculuğun gerçekleşmesini sağlamaktadır. Tüm bu sebeplerle Mahkeme'ye göre, üçüncü başvuran olan çocuğun okul karnelerinde din/ahlak bilgisi notunun bulunmaması, AİHS m. 9 ile korunan düşünce, din ve vicdan özgürlüğünün kapsamına girmektedir. Taraf devlet, başvurucunun din ve inancı açığa vurmama hakkının özünü ihlal etmiştir. Dolayısıyla AİHM, Sözleşme'nin 9. maddesi ile

⁵³⁹ Çopur ve Ünver, s. 23.

⁵⁴⁰ Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, s. 468.

⁵⁴¹ Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, s. 469.

⁵⁴² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, **Grzelak/Polonya Kararı**, Başvuru No: 7710/02, Karar Tarihi: 15.06.2010, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99384>, (25.05.2021).

bağlantılı olarak, ayrımcılık yasağını düzenleyen 14. maddenin de ihlal edildiğine karar vermiştir.

AİHS m. 10'da “herkesin ifade özgürlüğü hakkına sahip olduğu” belirtilmektedir. Çocukların düşüncesini ifade etme özgürlüğünü düzenleyen BMÇHS m. 13 ile paralel bir düzenlemeye sahip olan 10. madde, haber ve görüş alışverişini de kapsamaktadır. AİHS m. 10/2 ifade özgürlüğünün hangi hallerde sınırlandırılabilirliğini düzenlemiştir. AİHM bu hakka getirilen sınırlamaların dar yorumlanması ve bu sınırlamaya neden ihtiyaç duyulduğuna ilişkin ikna edici bir sebep olması gerektiği görüşündedir⁵⁴³. Bunlara ek olarak AİHS m. 11'de herkesin barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma özgürlüğü, m. 14'te de ayrımcılık yasağı düzenlenmektedir. Bu madde hükmü de “herkes” olarak düzenlendiği için çocukları da kapsar niteliktedir.

Çocukların barışçıl olarak toplanma özgürlüğüne ilişkin AİHM'in Agit Demir/Türkiye Kararı'nda⁵⁴⁴ başvuru, olay tarihinde on üç yaşında olan bir çocuktur. Başvuru Aralık 2009'da Şırnak'ta, Abdullah Öcalan'ın tutukluluk koşullarını protesto eyleminde, Öcalan'ın portresini tuttuğu ve güvenlik güçlerine taş attığı gerekçesiyle 19.01.2010'da tutuklanmış, 13.04.2010'da serbest bırakılmıştır. Yapılan ceza yargılaması neticesinde hapis cezası ertelenmiştir. Başvuru, gözaltı süresinin uzunluğu, etkili başvuru yolunun bulunmaması ve adil bir yargılama yapılmadan verilen mahkumiyet kararının, AİHS'deki ilgili maddeleri ihlal ettiğini iddia ederek konuyu AİHM önüne taşımıştır. 18 yaşından küçük olduğunu ve buna rağmen yetişkinlerle aynı yerde tutulduğunu belirterek bu durumun ağır psikolojik travmalara sebep olduğunu ileri sürmüştür. AİHM, 5395 s. Çocuk Koruma Kanunu'na göre çocuğun özgürlüğünü kısıtlayan tedbirlere ancak son çare olarak başvurulabileceğini ve bu tedbirlerin sadece adli kontrol uygulamalarının yetersiz kalması halinde uygulanması gerektiği görüşündedir. Yerel mahkemenin tüm bunları değerlendirmeden hüküm kurması sebebiyle Mahkeme, AİHS'in özgürlük ve güvenlik hakkını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasının söz konusu olayda ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Mahkumiyet kararına ilişkin olarak ise Mahkeme, Öcalan'ın portresinin tutulmasının tek başına şiddet ya da silahlı direniş çağrısı olarak

⁵⁴³ Çopur ve Ünver, ss. 22-25.

⁵⁴⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, **Agit Demir/Türkiye Kararı**, Başvuru No: 36475/10, Karar Tarihi: 27.02.2018, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187692>, (25.05.2021).

değerlendirilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun yanında, protesto eylemi sırasında güvenlik güçlerine taş atma eyleminin siyasi tartışma sınırını aştığını belirtmiştir. Ancak yine de, bir çocuğun gözaltına alınması ve tutuklanması gibi tedbirlere son çare olarak başvurulması gerektiğinin altını çizmiş ve hapis süresinin en kısa süreye indirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Başvurucunun iki aydan daha uzun süren tutukluluk süresi, AİHM tarafından orantısız olarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak Mahkeme, eylem sırasında sınırı aşan taş atma fiiline ilişkin alınan tedbirlerin orantısız olması sebebiyle Sözleşme'nin toplantı ve dernek kurma özgürlüğünü düzenleyen 11. maddesinin de ihlal edildiğini belirtmiştir. Bu karar, BMÇHS'nin çocuğun barışçıl toplanma özgürlüğünün düzenlendiği 15. ve tutuklamanın son çare olma özelliğini düzenleyen 37/b maddeleri ile doğrudan ilişkilidir.

AİHS m. 12'de düzenlenen evlenme hakkına göre ise, her erkek ve kadının ulusal mevzuat hükümlerine uygun olarak evlenme ve aile kurma hakları bulunmaktadır. Taraf devletlerin ulusal mevzuatlarında 18 yaşından daha erken bir yaşta reşit olmalarının söz konusu olması durumunda 18 yaşından küçüklerin evlenmeleri de mümkün olabilecektir⁵⁴⁵.

C. Denetim Mekanizması

AİHS'te, Sözleşme ve ek protokollerine taraf devletlerin uymalarını denetlemek amacıyla, AK adına görev yapacak yargısal nitelikli bir koruma mekanizması öngörülmüştür⁵⁴⁶. 01.11.1998'de AİHS'in Oluşturduğu Denetim Mekanizmasının Yeniden Yapılanmasına İlişkin 11 No'lu Ek Protokol yürürlüğe girinceye kadar, Sözleşme'nin uygulanmasını denetleyen ve kısmi zamanlı çalışan üç organ bulunmaktaydı. Bu organlar Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'dir. Komisyon ve AİHM bireysel başvuruları incelerken, Bakanlar Komitesi de başvuruların Komisyon'a ya da Mahkeme'ye iletilmesinin mümkün olmadığı hallerde AİHS'e ilişkin ihlalleri incelemektedir. 1980'li yıllarda aşırı iş yükünden dolayı işlevselliğini

⁵⁴⁵ BMÇHS m. 1 de çocuğu tanımlarken “çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç” on sekiz yaşına kadar her insanın çocuk kabul edileceğini ortaya koymuştur.

⁵⁴⁶ İlyas Doğan, “Avrupa Konseyi Çerçevesinde İnsan Hakları Koruma Sistemi”, içinde: İlyas Doğan (Ed.), **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015, (Avrupa Konseyi), s. 381.

kaybeden bu denetim sisteminde, 11 No'lu Protokol ile değişikliğe gidilmiştir. Buna göre, Bakanlar Komitesi'nin ihlal kararı verme yetkisi sonlandırılmış ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ile eski AİHM kaldırılmıştır. Tam zamanlı çalışmak üzere kurulan yeni AİHM, bireysel ve devletlerarası başvuruları incelemekle görevlendirilmiştir. Daha sonra Doğu Bloku'nun yıkılması ile AK'ye üye devletlerin sayısında çok hızlı bir artış görülmüştür. Bu duruma bağlı olarak, AİHS'in denetimine tabi devlet sayısı da artmıştır. Ortaya çıkan aşırı iş yükü sorununu çözmek için 14. No'lu Ek Protokol yürürlüğe girmiştir. Bu şekilde daha etkili bir mahkeme kimliği kazanan AİHM, AİHS'in 19-51 arası maddelerinde düzenlenmektedir⁵⁴⁷.

AİHS'e taraf devletlerden birisinin Sözleşme'de korunan hakları ihlal ettiği iddiasıyla AİHM'e başvurulabilmektedir⁵⁴⁸. Komiteler, daireler ve büyük daireler olarak çalışan AİHM'e, devletlerarası başvuru ve bireysel başvuru olarak iki çeşit başvuru yolu öngörülmüştür⁵⁴⁹. AİHS m. 33'te, bir diğer başvuru yolu olan devletlerarası başvuru düzenlenmektedir. Buna göre, her taraf devlet diğer bir taraf devletin AİHS ve protokollerindeki hükümleri ihlal ettiği kanısına varırsa, o devlet aleyhine AİHM'e başvurabilmektedir. AİHS m. 34'te düzenlenen bireysel başvuru usulüne göre ise, Sözleşme ve ek protokollerindeki hakların ihlali sebebiyle mağdur olduğunu iddia eden her gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş veya kişi gruplarının AİHM'e başvuru hakkı bulunmaktadır. Başvurucunun mağdur olması için her zaman zarar görmüş olması gerekmemektedir. İhlalden etkilenmiş olması yeterlidir⁵⁵⁰. Görüldüğü üzere AİHM'in yetkisi ikincil niteliktedir. Dolayısıyla Mahkeme re'sen hareket etmemekte, taraf devletlerin mevcut mağduriyetleri önlemek ya da çözmek için gereken önlemleri almamaları halinde Mahkeme'ye başvurulmaktadır.

Sözleşme'nin 35. maddesinde AİHM'e başvuruya ilişkin kabul edilebilirlik koşulları düzenlenmektedir. BMÇHS kapsamında ÇHK'ye yapılan başvurular ile AİHM'e yapılan bireysel başvurular arasında belirli farklar ve benzerlikler bulunmaktadır. Öncelikle AİHM'in uluslararası mahkeme olma niteliğinin yanında ÇHK, yarı yargısal nitelikli bir denetim organıdır. ÇHK'ya kişiler, kişi grupları ya da onlar adına başvurulabilirken, AİHM'e bireysel başvuru, gerçek ve tüzel kişilerle

⁵⁴⁷ Doğan, Avrupa Konseyi, s. 380; M. Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Cilt 2, s. 29.

⁵⁴⁸ Gözler, s. 328.

⁵⁴⁹ Çiftçioğlu, s. 14.

⁵⁵⁰ Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Cilt 2, s. 61.

beraber hükümet dışı örgütler için de mümkündür. AİHM'e başvuru süresi, iç hukuk yollarının tüketilmesinden ve kesin karardan itibaren altı ay⁵⁵¹, ÇHK'ya başvuru ise bir yıl olarak düzenlenmiştir. İç hukuk yollarının tüketilmesi gerekliliği hem AİHM hem de ÇHK açısından geçerlidir. İç hukuk yollarının tüketilmesinin makul gerekçelerle uzaması ve etkili sonuç alınma ihtimalinin zayıf olması durumunda ÇHK, bu şekilde yapılan başvuruları da değerlendirmeye almaktadır. Benzer şekilde AİHM de belirli şartların varlığı halinde iç hukuk yollarının tüketilmesine gerek olmadan yapılan başvuruları kabul edebilmektedir. Hem ÇHK'ya hem de AİHM'e başvuruda başvurunun anonim olarak yapılması mümkün değildir. Yine ÇHK ve AİHM açısından ortak olan bazı başvuru şartları vardır. Buna göre başvurunun, daha önce incelenmiş bir başvuru ya da diğer uluslararası soruşturma veya çözüm merciine iletilmiş bir başvuru ile aynı olmaması gerekmektedir. Başvurunun konu bakımından Sözleşme veya Protokol hükümleriyle bağdaşmaması ya da dayanaktan açıkça yoksun veya bireysel başvuru hakkının kötüye kullanılması niteliğinde olması, kabul edilemezlik kararının verilmesine neden olmaktadır. Aynı şekilde başvuruçunun önemli bir zarar görmemiş olması da kabul edilemezlik sonucunu doğurmaktadır. ÇHK'ya yapılan başvuru BM'nin resmi dilleri olarak kabul edilen altı dil (Arapça, Çince, Fransızca, İngilizce, İspanyolca ve Rusça) ile yapılabilirken, AİHM'in yargı dili İngilizce ya da Fransızca olarak kabul edilmiştir. Ayrıca AİHM'e başvurunun AK üyesi devletlerin dilleriyle yapılması da mümkündür. Dolayısıyla AİHM'e başvuru, Türkçe olarak da yapılabilir. Kabul edilebilirlik kararından sonra AİHM, uyuşmazlığın taraflarını insan haklarına saygı ilkesinden esinlenen bir dostane çözümde uzlaştırma girişiminde bulunmaktadır. Bu şekilde çözümün gerçekleşmesi halinde dava sonuçlanmaktadır. (AİHS m. 39) AİHM'in kararları hukuken bağlayıcıdır ve Mahkeme, başvuru lehine tazminata hükmetmektedir⁵⁵².

AK üyesi devletler, AİHS ile ortak yükümlülükler yüklenmiş ve yargılama yetkilerinin bir kısmından AİHS'in denetim organları lehine vazgeçmiştir. BM'deki

⁵⁵¹ AİHM, 21.04.2021 tarihinde, AİHS'i değiştiren 15 No'lu Protokol'ün, Avrupa Konseyi üyesi devletlerin tamamı tarafından onaylandığını ve Protokol'ün 01.08.2021 tarihinde yürürlüğe gireceğini duyurmuştur. Protokol'ün 4. maddesine göre, AİHS m. 35/1'de öngörülen AİHM'e başvuru süresi olan 6 aylık süre 4 aya indirilmiştir. Ancak 4 aylık yeni süre, 15 No'lu Protokol m. 8/3 uyarınca Protokol'ün yürürlüğe girdiği 01.08.2021'den itibaren 6 ay geçtikten sonra yani 01.02.2022 tarihinde uygulanmaya başlayacaktır. https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2016/03/29/AIHS_15NoluProtokol.pdf, (05.05.2021).

⁵⁵² Çiftçioğlu, s. 18.

uluslararası insan hakları sözleşmelerin güvence sistemleri karşılaştırıldığında, AİHS'in diğer sözleşmelere oranla çok daha etkin ve ileri bir denetim sistemi ortaya koyduğu görülmektedir⁵⁵³. Tüm dünyada insan hakları alanındaki en önemli yargı makamı olan AİHM, bu şekilde büyük bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir⁵⁵⁴.

V. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇOCUK HAKLARI BİLDİRİSİ

A. Genel Olarak Kapsamı ve Özellikleri

Birleşmiş Milletler organlarından birisi olan Ekonomik ve Sosyal Konsey'in en önemli görevi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı gösterilmesine yönelik tavsiyelerde bulunmaktır⁵⁵⁵. 1946 yılında Konsey'e, 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi'nin canlandırılmasına yönelik bir öneri getirilmiştir. 1948 yılında İHEB'in kabul edilmesi de bu öneriyi daha önemli kılmıştır. Çocukların kendilerine özgü ihtiyaçlarının olması, bu bildirilerden başka bir belgenin çıkarılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Tüm bu sebeplerle, 1950 yılında BM Ekonomik ve Sosyal Konsey, yeni bir çocuk hakları bildirisi taslağı üzerinde çalışmaya başlamıştır. Yapılan tartışmalar ve güncellenen taslaklar sonucunda 19.10.1959'da, BM Genel Kurulu Sosyal, Hümaniter ve Kültürel Komitesi bu taslağı kabul etmiş ve BM Genel Kurulu tarafından 20.11.1959 tarih ve 1386 sayılı kararla BM Çocuk Hakları Bildirisi oybirliği ile kabul edilmiştir⁵⁵⁶.

İHEB gibi BM Çocuk Hakları Bildirisi de bağlayıcı değildir. Bildiri'nin, "ahlaki değer"i ortaya koyan etik bir boyutu olduğu kabul edilmektedir. Bu şekilde Bildiri, çocuk haklarına ilişkin emredici normların ortaya çıkışında bir kılavuz niteliğindedir. Nasıl ki İHEB insan haklarının uluslararası anlamdaki standartlarını ortaya koyduysa, Çocuk Hakları Bildirisi'nin ilkeleri de çocuğun yüksek yararı

⁵⁵³ Kapani, İnsan Hakları, s. 51.

⁵⁵⁴ Doğan, Avrupa Konseyi, ss. 380-381.

⁵⁵⁵ Ballar, s. 41.

⁵⁵⁶ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 44.

temelinde, çocuk haklarının referans noktasıdır⁵⁵⁷. 20.11.1959 tarihli bu Bildiri, 20.11.1989 BMÇHS'nin temeli ve 30. yıl kutlaması kabul edilmektedir⁵⁵⁸.

Bildiri'nin önsözünde 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi ve 1948 tarihli İHEB'e gönderme yapılarak, çocukların, yetişkinlerden farklı özellikleri sebebiyle özel bir korumaya ve bakıma gereksinim duydukları, tüm kişi ve kurumların Bildiri'deki ilkeleri tanıyarak gereken önlemleri alması gerektiği belirtilmiştir⁵⁵⁹. Bugün birçok ülkenin anayasası, Bildiri'de bulunan ilkelere yer vermiştir. Çocukların sahip olması gereken temel haklar olarak ortaya çıkan bu ilkelerin ortaya çıkması, yüzyıllar süren bir süreçte gerçekleşmiştir⁵⁶⁰.

B. Çocukların Kişisel Hakları

BM Çocuk Hakları Bildirisi, bir önsöz ve 10 temel ilkedен oluşmaktadır. İlke 1'de; ırk, din, cinsiyet, dil, siyasi görüşler, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer statüler ayrımı yapılmaksızın eşit olarak bütün çocukların Bildiri'deki haklardan yararlanması kuralı düzenlenmiştir. Bu şekilde, 1924 tarihli Bildiri'deki ayrımcılık yasağının kapsamı genişletilmiştir⁵⁶¹. İlke 2, çocuğun fiziksel, zihinsel ve sosyal gelişimi için özel olarak korunma hakkını düzenleyerek çocuğun yüksek yararı kavramına öncülük etmektedir⁵⁶². İlk iki ilke BMÇHS'nin temel ilkelerinden ikisini düzenlemiştir. Çalışmamızın konusunu oluşturan çocukların kişisel haklarından sadece iki tanesine bu Bildiri'de yer verilmiştir. Bunlar İlke 3'te düzenlenen isim ve vatandaşlık hakkı ile ilke 9'da düzenlenen her türlü ihmal, zulüm, sömürü ve çocuk ticaretine karşı korunma hakkıdır. Bildiri'de yer alan diğer ilkelere, çocuğun yeterli beslenme, barınma ve tıbbi hizmet hakkı, engelli çocukların özel eğitim ve tedavi hakkı, ebeveynler ve toplum tarafından anlaşılma ve sevgi görme hakkı, en azından ilköğretimde ücretsiz ve zorunlu eğitim hakkı, her koşulda yardımdan ilk yararlanan

⁵⁵⁷ Artun Avcı, “Çocuğun İfade Özgürlüğü, Katılım Hakkı ve Medya”, içinde: Haluk Yavuzer ve Mustafa Ruhi Şirin, **1. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı – 1**, Cilt: 1, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 150.

⁵⁵⁸ M. Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Cilt 1*, s. 722.

⁵⁵⁹ Ballar, ss. 44-45.

⁵⁶⁰ Yörükoğlu, ss. 242-243.

⁵⁶¹ M. Algan, s. 268.

⁵⁶² M. Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Cilt 1*, s. 720.

olma hakkı, halklar arasında anlayış, hoşgörü, dostluk, barış ve evrensel kardeşlik ruhu ile büyüme hakkı düzenlenmiştir⁵⁶³.

1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi, çocukları nesne olarak gören ve belirttiği hakların çocuklara tanınması temennisini içeren bir metindir. Bunun aksine 1959 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi, özel hak ve özgürlükleri çocuklara tanıyarak, onları hak öznesi konumuna yerleştiren bir anlayıştır⁵⁶⁴.

VI. AVRUPA SOSYAL ŞARTI VE GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ AVRUPA SOSYAL ŞARTI

A. Genel Olarak Kapsamı ve Özellikleri

Avrupa Konseyi, AİHS'in ekonomik, sosyal, kültürel hak ve özgürlüklere ilişkin eksikliklerini gidermeyi ve İHEB'in uygulanmasını amaçlayarak Avrupa Sosyal Şartı'nı (ASŞ) hazırlamıştır⁵⁶⁵. AİHS'in sosyal haklardaki karşılığı niteliğinde olan ASŞ⁵⁶⁶, 18.10.1961'de AK üyesi 13 devlet tarafından, İtalya'nın Torino şehrinde imzalanmış, 26.02.1965'te yürürlüğe girmiştir. ASŞ, 5 bölüm, 38 madde ve 1 ekten oluşmaktadır. Türkiye, ASŞ'yi 18.10.1961'de imzalamış, 07.08.1989 tarih ve 89/14434 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile onaylamıştır. Daha sonra 1988, 1991 ve 1995 yıllarında imzalanan üç protokolle ASŞ'nin düzenlediği hakların sayısı artırılmıştır. Böylece Şart, güçlendirilmiş ve çağdaştırılmıştır. AK devletlerinin 1990 yılında "ASŞ Atılım Süreci" adıyla başlattığı süreç 1996 yılında, Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın⁵⁶⁷ imzalanmasını sağlamıştır. 01.07.1999 tarihinde yürürlüğe giren revize edilmiş GGASŞ, mevcut hak listesine yeni haklar eklemiştir. 1961 tarihli ASŞ sadece çalışanlara ilişkin haklarla sınırlıyken GGASŞ, çalışma ve aile yaşamındaki değişikliklere uygun olarak hem çalışma hem de sosyal hakları içeren

⁵⁶³1959 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi orijinal metni için bkz. <http://hrlibrary.umn.edu/instree/k1drc.htm>, (04.05.2021).

⁵⁶⁴ M. Algan, s. 269.

⁵⁶⁵ Yasemin Özdek, **Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye**, 1. Baskı, TODAİE Yayınları, Mart 2004, Ankara, s. 12.

⁵⁶⁶Avrupa Sosyal Şartı tam metni için bkz. <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/07/29/AvrupaSosyalSarti.pdf>, (05.05.2021).

⁵⁶⁷Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı tam metni için bkz. <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/07/29/GozdenGecirilmisAvrupaSosyalSarti.pdf>, (05.05.2021).

bir metin olmuştur. GGASŞ, kadın-erkek eşitliği, çocuk ve gençlerin sosyal ve ekonomik olarak korunması gibi yeni hakları bünyesinde barındırmaktadır⁵⁶⁸.

GGASŞ'nin önsözünde, “insan hakları ve temel özgürlüklerin gerçekleştirilmesi ve korunması amacıyla sosyal ve ekonomik gelişmenin sağlanması” hedefinden bahsedilerek Şart'ın amaçları sıralanmaktadır. Aynı zamanda taraf devletlerden Şart'ta bulunan hakların uygulanmasına yönelik somut girişimler başlatması beklenmektedir⁵⁶⁹. Şart'ın ilk bölümünde, taraf devletlerin onayladığı sosyal politikalara ilişkin hak ve ilkeler sıralanmaktadır. İkinci bölümde, ekonomik ve sosyal haklar 31 maddede düzenlenmektedir⁵⁷⁰. Üçüncü bölümde ise, taraf devletlerin uyması gereken yükümlülükler belirtilmektedir⁵⁷¹.

Ekonomik ve sosyal hakların kabul edilmesi, taraf devletlerin gelişmişlik düzeylerine bağlıdır. Bu sebeple Şart'a taraf devletler, listelenen ekonomik ve sosyal haklar arasından seçim yapabilecektir⁵⁷². Ancak başlangıçta en az 10 temel madde ile 45 paragraf hükümlerine uymakla yükümlüdürler. Daha sonraki dönemlerde isteyen taraf devletler diğer hükümleri de kabul edebilmektedir. Böylece devletler, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları zamanla ve maddi olanakları ölçüsünde gerçekleştirmeyi tercih edebilmektedir⁵⁷³. Türkiye de Şart'ın belirli bir kısmını kabul ederek, sadece zorunlu tutulan hükümlere taraftır⁵⁷⁴. Bu şekilde esnek ve kademeli bir sistem kabul edilerek, Şart'ı onaylayacak AK üyesi devlet sayısının artırılması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla her devlet, kendi mali kaynaklarına uygun olarak hükümleri tanıyabilecektir. Bu durumda, Birleşmiş Milletler sisteminde görülen iki ayrı sözleşme sistemine benzer bir düşüncenin Avrupa Konseyi'nce de kabul edildiği görülmektedir. Bilindiği üzere Birleşmiş Milletler bünyesinde de ekonomik, sosyal ve kültürel hakları düzenleyen sözleşme, kişisel ve siyasi haklara ilişkin sözleşmeden ayrı düzenlenmiştir⁵⁷⁵.

⁵⁶⁸ Ayça Uluseller ve Orçun Ulusoy, **Avrupa İnsan Hakları Mekanizmaları**, İnsan Hakları Gündemi Derneği, Ankara, 2008, s. 25.

⁵⁶⁹ Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, ss. 53-54; Gülden Kurt, “Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı: Son Gelişmeler”, içinde: İbrahim Ö. Kaboğlu (Ed.), **Anayasal Sosyal Haklar (Avrupa Sosyal Şartı, Karşılaştırmalı Hukuk ve Türkiye)**, Legal Yayıncılık, 2012, s. 53.

⁵⁷⁰ Ünal, s. 153.

⁵⁷¹ Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, ss. 53-54.

⁵⁷² Ünal, s. 151.

⁵⁷³ B. Algan, s. 136.

⁵⁷⁴ Kapani, İnsan Hakları, s. 67.

⁵⁷⁵ Kapani, İnsan Hakları, s. 66.

B. Çocukların Kişisel Hakları

GGASŞ'nin 1. bölümündeki bazı maddelerde, çocukların hakları da düzenlenmektedir. 7. maddenin 10. fıkrasında, “çocuklar ve gençlerin uğrayacakları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel korunma hakkı”; çocukların kişisel haklarından olan BMÇHS'nin 17. maddesinde düzenlenen zararlı yayınlara karşı korunma hakkı, BMÇHS m. 19'da düzenlenen çocuğun her türlü şiddet ve istismara karşı korunma hakkı ve BMÇHS m. 37'de düzenlenen işkence, aşağılayıcı davranış ve özgürlükten yoksun bırakılmaya karşı korunma hakkı ile bağlantılıdır. Şart'ın 9. maddesinde düzenlenen mesleğe yöneltilme hakkı; BMÇHS'nin genel ilkelerinden olan ve Sözleşme'nin 2. maddesinde düzenlenen ayrımcılık yasağı ve 6. maddesinde düzenlenen yaşama ve gelişme hakkı ile yakından ilgilidir. Şart'ın 9. maddesine göre, herkesin, niteliklerine uygun olan işi seçme ve mesleğini geliştirmesi için gereken hizmeti alma hakkı bulunmaktadır. Bu amaca yönelik verilecek hizmet, okul çocukları dahil gençleri de kapsamaktadır. Buradaki “herkes”in kapsamına engellilerin de girdiği madde hükmünde belirtilmiştir. Şart'ın 17. maddesinde ise, “çocuklar ve gençlerin uygun sosyal, hukuksal ve ekonomik korunma hakkına sahip olduğu” ifade edilmektedir. Bu hak da çocukların kişisel haklarının bütününe korunmasına yönelik genel bir ifade olarak değerlendirilebilmektedir.

Şart'ın bütününde çalışan annelere ve çocuklara yönelik hükümlerin ayrı maddelerde özel olarak düzenlenmiş olması, “çocuğun aileden bağımsız olarak korunması” düşüncesinin benimsendiğini göstermektedir. Bu şekilde, çocuğun hakların öznesi olma konumunun sağlamlaştığı da söylenebilmektedir⁵⁷⁶.

C. Denetim Mekanizması

Taraf devletler, Şart'ta yer alan haklara ilişkin aldıkları tedbirlere ve Şart'ın hükümlerinin uygulanışına ilişkin, Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (ASHK) ya da Bağımsız Uzmanlar Komitesi olarak adlandırılan Komite'ye iki yılda bir periyodik rapor sunmakla yükümlüdür. Taraf devletlerin ASHK'ye sunduğu raporlar, ilgili devletin Şart'a uygun davranıp davranmamasına göre değerlendirilir. Komite bu denetimler sonucundaki görüşlere göre, taraf devletlere tavsiyelerde bulunur.

⁵⁷⁶ M. Algan, s. 259.

Komite'nin tespit ve tavsiyeleri "Kararlar" şeklinde herkese açık olarak yayımlanmaktadır. İlgili devlet, ulusal düzenlemelerini ve uygulamalarını bu denetimin sonucuna uygun şekilde düzenlemekle ve sosyal politikalarını bu şekilde yönlendirmekle yükümlüdür⁵⁷⁷. Komite'nin bir görevi, bu şekilde rapor sunulması neticesinde sonuçları ilan etmektir⁵⁷⁸.

Denetim mekanizmasının bir diğer görevi de toplu şikayet usulüne ilişkindir. Bu usul, Avrupa Sosyal Şartı'na Ek Toplu Şikayet Sistemi Öngören Protokol ile denetim mekanizmasına dahil olmuştur. Protokol, 09.11.1995 tarihinde imzalanmış ve 01.07.1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir⁵⁷⁹. Türkiye bu Protokol'e taraf değildir. GGASS'nin IV. Bölümünün D maddesinde hükümlerin denetiminin Ek Protokol'de düzenlenen toplu şikayet usulüyle yapılabileceği düzenlenmiştir. Protokol'ün D maddesinin 2. fıkrasında da belirtildiği üzere, toplu şikayet usulüne başvurulabilmesi için taraf devletin Ek Protokol'ü onaylaması ya da öngörülen başvuru usulünü kabul etmesi gerekmektedir⁵⁸⁰. Taraf devletin, GGASS'deki herhangi bir maddeye ilişkin yükümlülüğünü yerine getirmemesi halinde toplu şikayet usulüne başvurulabilmektedir. Bu usulün önemli bir özelliği, ihlal iddialarıyla ilgili tarafların katılımını ve karşılıklı dinlenmesini gerektiren bir dinamik oluşturmastır. Bu şekilde ASHK'nin yargı benzeri bir işlev kazandığı düşünülmektedir. Her iki tarafın da katıldığı incelemede Komite'nin karar verme yetkisinin bulunması, yapılan incelemelere yargısal bir özellik atfetmektedir. Şikayetleri, ASHK değerlendirmekte ve sonrasında bir rapor düzenlemektedir. Bu rapor neticesinde Bakanlar Komitesi ihlal olduğunu tespit ederse bir tavsiye kararı oluşturur. Yine taraf devlet, Şart ile uyumlu olmayan bir durum söz konusu olduğunda bunu düzeltmekle yükümlüdür⁵⁸¹. Görüldüğü üzere, denetim mekanizmasının herhangi bir yaptırım söz konusu değildir. Kararları bağlayıcı nitelikte değil, sadece tavsiye kararı hükmündedir. BM İnsan Hakları Komitesi'nin insan haklarını izleme yapısından farklı olarak ASHK, söz konusu olan sözleşmeyle ilgili izleme yapısının görüşlerini bir araya getiren Genel

⁵⁷⁷ Ünal, s. 153.

⁵⁷⁸ Kapani, İnsan Hakları, s. 66.

⁵⁷⁹ Avrupa Sosyal Şartı'na Ek Toplu Şikayet Sistemi Öngören Protokol, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/96-avrupa-sosyal-sartna-ek-toplu-sikayet-sistemi-ongoren-protokol/>, (08.05.2021).

⁵⁸⁰ Ünal, s. 153.

⁵⁸¹ G. Kurt, ss. 54-55.

Yorumlar üretmemektedir⁵⁸². Çocukların haklarına ilişkin genellikle belirli konularda Şart'a uygun hareket edilip edilmediği incelenmiştir. Bu konular, çocukların ekonomik sömürüsü, fiziksel dokunulmazlıkları, göçmen çocukların sağlık hakkı ve engelli çocukların eğitime erişimleridir⁵⁸³.

VII. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KİŞİSEL VE SİYASAL HAKLARA İLİŞKİN ULUSLARARASI SÖZLEŞME

A. Genel Olarak Kapsamı ve Özellikleri

Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme⁵⁸⁴ (KSHS), BM Genel Kurulu tarafından 16.12.1966 tarih ve 2200 A (XXI) sayılı kararla kabul edilmiş ve onay işlemlerinin ardından 23.03.1976'da yürürlüğe girmiştir. Türkiye ise Sözleşme'yi 15.08.2000 tarihinde imzalamış ve 04.06.2003 tarih ve 4868 sayılı kanunla uygun bularak 23.09.2003 tarihinde onaylamıştır⁵⁸⁵. Dört bölüm ve toplam 53 maddeden oluşan bu Sözleşme, kişisel ve siyasal haklara ilişkin çok geniş bir hak listesi ve bu hakları güvence altına almak amacıyla koruma mekanizmalarını içermektedir⁵⁸⁶.

Sözleşme'de ortaya konulan çoğu hak daha önce İHEB'de düzenlenmiş olmakla birlikte Sözleşme, bu haklara ilişkin daha ayrıntılı düzenlemeler ve denetim mekanizmaları içermektedir⁵⁸⁷. Bunların yanı sıra İHEB'de düzenlenmemiş bazı haklar da KSHS'de yer almaktadır⁵⁸⁸. Ayrıca İHEB'de düzenlenmiş her hak KSHS'de mevcut değildir. Bu sebeple Sözleşme'nin hak ve koruma mekanizmasının kapsamı,

⁵⁸² Hakan Ataman, *Avrupa Sosyal Şartı ve Uygulaması*, 1. Baskı, İnsan Hakları Gündemi Derneği, Ankara, 2010, s. 29.

⁵⁸³ Avrupa Birliği Temel Haklar Kurumu ve Avrupa Konseyi, *Çocuk Haklarıyla İlgili Avrupa Hukuku El Kitabı*, Avrupa Birliği Basım Ofisi, Lüksemburg, 2015, s. 29, <http://www.cocukgozlemevi.org/storage/app/uploads/public/5ca1aa/042/5ca1aa0428189711249469.pdf>, (10.05.2021).

⁵⁸⁴ Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin tam metni için bkz. <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/MedeniVeSiyasiHaklaraIliskinSozlesme.pdf>, (11.05.2021).

⁵⁸⁵ Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 86.

⁵⁸⁶ Anayurt, s. 33.

⁵⁸⁷ Kapani, *İnsan Hakları*, s. 33; Acer ve Kaya, ss. 188-190.

⁵⁸⁸ Örneğin, İHEB'de bulunmamasına rağmen KSHS m. 1'de "halkların kendi kaderlerini belirleme hakkı" ve "halkların kendi doğal kaynak ve zenginliklerine sahip olma ve bunları serbestçe kullanma hakkı" yer almaktadır. Öte yandan serbest dolaşma hakkı ve sığınma hakkı İHEB'de yer almasına rağmen KSHS ve ESKHS'de düzenlenmemiştir. Döner, s. 42.

KSHS'ye eklenen protokollerle güçlendirilmiştir. Sözleşme'nin önsözünde de İHEB'e atıf yapılarak, "korkudan ve yoksulluktan kurtulma özgürlüğünün ancak kişisel ve siyasal haklar ile ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını kullanabilmesi" ile mümkün olabileceği ifade edilmiştir⁵⁸⁹.

KSHS ile aynı tarihte imzalanan ve ekonomik, sosyal ve kültürel hakları düzenleyen Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ESKHS), ikinci kuşak hakları düzenleyerek iki sözleşmenin bir bütün oluşturmasını sağlamıştır⁵⁹⁰. İkiz sözleşmeler olarak nitelendirilen bu sözleşmelerin iki ayrı metin halinde kabul edilmesinin de bazı sebepleri bulunmaktadır. KSHS'de düzenlenen kişisel ve siyasal hakların aksine ekonomik, sosyal ve kültürel haklar taraf devletlerin sosyo-ekonomik gelişmişlikleri ölçüsünde aşamalı olarak gerçekleşebilecek niteliktedir⁵⁹¹. Kişisel ve siyasal haklar hemen gerçekleştirilebilecek haklar olarak ifade edilirken, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların zamanla gerçekleştirilebilir özellikte olması da bu sebepler arasındadır⁵⁹². Ayrıca her taraf devletin ekonomik, sosyal ve kültürel farklılıkları ve belli öncelikleri bulunmaktadır⁵⁹³. Bu şekilde bir düzenleme yapılmasının amaçları arasında, kişisel ve siyasal hakların maliyetsiz; ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ise kaynak gerektiren ve maliyetli hakları olduğu görüşü de bulunmaktadır⁵⁹⁴. Aynı zamanda, bu şekilde hak gruplarını ayırarak iki sözleşmenin ortaya konulması sayesinde, taraf devletlerin sözleşmelerden en az birine katılmalarının sağlanması planlanmıştır⁵⁹⁵. Çalışmamızın konusunu kişisel hakların oluşturması sebebiyle, İkiz Sözleşmeler'den yalnızca KSHS incelenecektir.

B. Çocukların Kişisel Hakları

Sözleşme, önsözünde belirttiği gibi, insanlık onuru ve fiziksel bütünlüğe saygı göstermeyi ve tüm insanların eşit, vazgeçilmez haklarını korumayı güvence altına almaktadır. KSHS'nin 24. maddesi özel olarak çocuk haklarını düzenlemektedir. Bu

⁵⁸⁹ Acer ve Kaya, s. 191; Döner, s. 41.

⁵⁹⁰ B. Algan, s. 177.

⁵⁹¹ Kapani, İnsan Hakları, s. 31.

⁵⁹² B. Algan, s. 135.

⁵⁹³ İlyas Doğan ve Gülden Çamurcuoğlu, "Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi", içinde: İlyas Doğan (Ed.), **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015, s. 200.

⁵⁹⁴ B. Algan, s. 131.

⁵⁹⁵ Kapani, İnsan Hakları, s. 31.

maddenin 1. fıkrasına göre, “her çocuğun ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum gibi bir ayrımcılığa maruz kalmadan” aile ve devlet tarafından gereken özel koruma tedbirlerinden yararlanma hakkı bulunmaktadır. Bu hüküm BMÇHS m. 2’de düzenlenen ayrımcılık yasağı ile de paraleldir. KSHS m. 2/1 de özel olarak düzenlenen ayrımcılık yasağı ve m. 26’daki hukuk önünde eşitlik ilkesi gereği devlet, Sözleşme’de korunan haklardan yararlanılması için gereken tedbirleri alırken çocukların korunması için özel tedbirler almakla yükümlüdür. BM İnsan Hakları Komitesi’nin çocuk hakları ile ilgili 17 No.lu Genel Yorumu’na göre, KSHS m. 24/1 hükmünün uygulanması, kişinin “çocuk olma” halinin devamı durumunda mümkündür. Ancak Sözleşme herhangi bir çocuk tanımı yapmamıştır ve taraf devletlere kendi sosyal ve kültürel özelliklerine göre yetişkinlik yaşını belirlemede takdir hakkı tanımıştır. Buna rağmen Komite, “yaş sınırının makul olmayacak derecede düşük tutulmaması gerektiğini” özellikle ifade etmiştir⁵⁹⁶.

KSHS m. 24/2’ye göre her çocuğun nüfusa kaydedilme ve isim hakkı bulunmaktadır. KSHS’deki bu hükmün amacı, çocuğun vatansızlığı sebebiyle devlet tarafından yeterince korunamamasını engellemektir. Her çocuğun doğumdan hemen sonra nüfus kütüğüne kaydedilme ve bir isme sahip olma hakkı, çocuğun bir hukuk kişisi olduğunu da ifade etmektedir. Aynı zamanda bu hak, özellikle evlilik dışında doğan çocuklar açısından önem arz etmektedir. BM İnsan Hakları Komitesi’ne göre bu hüküm, çocukların kaçırılma ve satılma riskini azaltarak çocuk ticaretini önlemektedir⁵⁹⁷. KSHS m. 24/3’e göre çocuğun vatandaşlık hakkı bulunmaktadır. KSHS’nin 24. maddesinin 2. ve 3. fıkra hükümleri, BMÇHS m. 7’deki isim, vatandaşlık, kimlik ve nüfusa kayıt hakkına denk gelmektedir. Sözleşme’nin çocuğa tanıdığı haklar sadece 24. madde sınırlı değildir. Sözleşme’nin 24. maddesi dışındaki hükümlerde açıkça “çocuk” ifadesi yer almasa da bu hükümlerin kapsamına çocuklar da girmektedir.

KSHS yaşama hakkını BMÇHS ile benzer şekilde düzenlemiştir. KSHS m. 6/1’de herkes için yaşama hakkı düzenlenmiştir. Sözleşme’nin 6. maddesinin 5. fıkrası ise “yaşı on sekizden küçük olan kimselere ölüm cezası verilemeyeceğini” hüküm

⁵⁹⁶ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, **Çocuk Hakları Hakkında Genel Yorum No. 17**, ss. 37-38.

⁵⁹⁷ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, **Çocuk Hakları Hakkında Genel Yorum No. 17**, ss. 39-40.

altına almıştır⁵⁹⁸. Aynı ifade BMÇHS m. 37/1’de de yer almaktadır. KSHS çocuğun korunması sorumluluğunun kime ait olduğunu açıkça belirtmemektedir. Çocukların korunmasını sağlama yükümlülüğü aileye ve devlete aittir. Ancak BM İnsan Hakları Komitesi, çocuğun gelişimine uygun ortamı sağlama görevinin ilk olarak ebeveynlere ait olduğunu kabul etmektedir⁵⁹⁹.

KSHS m. 7 işkence yasağını, m. 9 ise özgürlük ve güvenlik hakkını düzenlemektedir. Bu iki hak, çocukların kişisel haklarından olan işkence, aşağılayıcı davranış ve özgürlükten yoksun bırakılmaya karşı korunma hakkının kapsamına benzer niteliktedir. KSHS m. 7 ifadesinde geçen “hiç kimse işkenceye veya zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele veya cezaya maruz bırakılamaz” ifadesi BMÇHS m. 37/1’de de çocuklar için aynen tekrarlanmıştır. Aynı şekilde KSHS m. 9/1’deki hiç kimsenin keyfi olarak gözüaltına alınamayacağı ve tutulamayacağını düzenleyen hüküm, BMÇHS m. 37/2’de aynı şekilde çocuklar için düzenlenmiştir. BM İnsan Hakları Komitesi Genel Yorumu’nda, “işkence ve diğer zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele ve ceza”nın kapsamına fiziksel cezayı ve zihinsel acıya sebep olabilecek fiilleri de dahil etmiştir. Ayrıca Komite, disiplin sağlama amacıyla çocuklara uygulanabilecek cezaların da bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir⁶⁰⁰. Bu şekilde BMÇHS m. 19’da düzenlenen çocuğun her türlü şiddet ve istismardan korunma hakkının kapsamı KSHS’ye, Komite yorumuyla dahil edilmiş bulunmaktadır.

Mahremiyet hakkı başlıklı KSHS’nin 17. maddesi, çocuğun özel yaşamını ve haberleşmesini de düzenler niteliktedir. BMÇHS m. 16 da aynı şekilde herkes için

⁵⁹⁸ Ölüm Cezasının Kaldırılmasını Amaçlayan Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’ye Ek İkinci İhtiyari Protokol ile taraf devletin egemenlik alanında bulunan hiç kimsenin idam edilemeyeceği ve taraf devletlerin ölüm cezasının kaldırılmasına yönelik gereken tedbirleri alması yükümlülüğü hüküm altına alınmıştır. BM Genel Kurulu’nun 15.12.1989 tarih ve 44/128 sayılı kararıyla kabul edilen Protokol’ü Türkiye, Bakanlar Kurulu’nun 27.12.2005 tarih ve 2005/9813 sayılı kararıyla onaylamıştır. Protokol metni için bkz. https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/MedeniVeSiyasiHaklarSozl_OlumCezasininKaldirilmasi_Protokol.pdf, (16.05.2021); Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, s. 39.

⁵⁹⁹ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, **Çocuk Hakları Hakkında Genel Yorum No. 17**, s. 39.

⁶⁰⁰ Hükümün koruma kapsamının işkenceden daha geniş şekilde anlaşılması gerekmektedir. Yasak, farklı muamele ve cezalandırma şekilleri arasında net bir ayırım yapmamak gerektiğini belirten Komite, muamelenin cinsi, amacı ve şiddetine göre bir değerlendirme yapma görüşündedir. Bu şekilde eğitim ve disiplin tedbiri olarak verilen cismani cezalar da hükümün kapsamındadır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, **Çocuk Hakları Hakkında Genel Yorum No. 20**, s. 48, https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2016/05/05/BMde_Insan_Haklari_Yorumlari_1981_2006.pdf, (20.05.2021).

tanınan bu hakkı özel olarak çocuklar için düzenlemiştir⁶⁰¹. Sözleşme'nin 18. maddesi düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü, 19. maddesi ise ifade özgürlüğünü herkes için düzenlemektedir. Ancak KSHS m. 18/4 ile taraf devletlerin, “anne-babalar ile vasilerin kendi inançlarına uygun biçimde çocuklarına din ve ahlak eğitimi verilmesini isteme özgürlüğüne saygı gösterme” yükümlülüğü bulunduğunu kabul edilmiştir. Bu madde BMÇHS m. 14/2’de de aynı şekilde ortaya konulmuştur. KSHS m. 21 toplanma özgürlüğünü, m. 22 de örgütlenme özgürlüğünü düzenlemektedir. Yine herkes için düzenlenen bu hakların sınırlama sebepleri de BMÇHS m. 15’te düzenlenen çocukların dernek kurma ve barışçı toplanma hakkı ile aynıdır. KSHS’nin Ailenin Korunması başlıklı 23. maddesinin 4. fıkrası da çocuklara ilişkin özel bir düzenleme içermektedir. İlgili hükümde “boşanma halinde çocukların korunması için gerekli hükümlerin korunacağı” benimsenmiştir. Tüm bunlardan hareketle, bilgi edinme ve zararlı yayınlara karşı korunma hakkı dışındaki çocukların kişisel haklarının KSHS kapsamında yer aldığı söylenebilmektedir.

C. Denetim Mekanizması

KSHS m. 18’de belirtildiği üzere, Sözleşme’nin içerdiği hak ve özgürlüklerin uygulanmasını denetlemek için 18 uzman kişiden oluşan bir İnsan Hakları Komitesi⁶⁰² kurulmuştur⁶⁰³. 1976 yılında kurulan ve 1977 yılında çalışmalarına başlayan Komite’nin üyeleri, bağlı bulundukları devletin temsilcisi olarak değil, kişisel ve bağımsız olarak görevlerini icra etmektedirler⁶⁰⁴. Komite’nin görevleri Sözleşme’nin 40-45 arası maddelerinde düzenlenmektedir. Komite’nin temel olarak üç görevi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, taraf devletlerden gelen raporların incelenmesi ve onlara somut tavsiyelerde bulunulmasıdır⁶⁰⁵. Ayrıca Komite, Sözleşme’nin ihtiva ettiği hükümlerin açıklanmasına yönelik genel yorumlar da yayımlamaktadır. Taraf

⁶⁰¹ Hodgkin ve Newell, s. 219.

⁶⁰² KSHS, ESKHS’ye göre daha güçlü bir denetim mekanizması oluşturmuştur. ESKHS’nin özel bir denetim organı bulunmamaktadır. Taraf devletler ekonomik, sosyal ve kültürel hakların uygulanmasına yönelik tedbirleri ve mevcut gelişmeleri BM Genel Sekreterliği aracılığıyla BM Ekonomik ve Sosyal Konsey’e bildirmektedir. ESKHS denetim mekanizması bundan ibarettir. Kaboğlu, **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)**, 7. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2011, (Anayasa Hukuku), ss. 266-267.

⁶⁰³ Anayurt, s. 33.

⁶⁰⁴ Songül Atak, “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmelerinde Öngörülen Denetim Yöntemleri”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 16, 2006, ss. 86-99, s. 88; Kapani, İnsan Hakları, s. 33.

⁶⁰⁵ Ünal, s. 116.

devletlerin Sözleşme'deki ilke ve standartların uygulanması ve sonuçlarına ilişkin sunmak zorunda olduğu periyodik raporlar sayesinde, ülkelerdeki uygulama durumu gözlenebilmektedir⁶⁰⁶. Komite'nin kararları genel gözlemler olarak BM Genel Kurulu ve diğer taraf devletlerin dikkatini çekmeye yöneliktir⁶⁰⁷.

Komite'nin ikinci görevi, KSHS'ye Ek Birinci Seçmeli Protokol'ü⁶⁰⁸ onaylamış devletler hakkında bireysel şikayet başvurularının incelenmesidir⁶⁰⁹. Protokol'ün 2. maddesi gereği Sözleşme'de yer alan haklarının taraf devletçe ihlal edildiğini düşünen ve bütün iç hukuk yollarını tüketen her birey, bireysel şikayet hakkını kullanabilmektedir. Başvuru sadece gerçek kişiler tarafından yapılabilmektedir. AİHS'teki bireysel başvuru usulünden farklı olarak burada kişi grupları, tüzel kişiler ve hükümet dışı organizasyonlara başvuru hakkı tanınmamaktadır⁶¹⁰. Ancak bu hakkın kullanılabilmesi için şikayet edilen devletin Ek Protokol'ü onaylayarak Komite'nin bu konudaki yetkisini tanıması gereklidir⁶¹¹.

İnsan Hakları Komitesi'nin üçüncü görevi, KSHS m. 41'de düzenlenen devletlerarası başvuru (devletlerarası şikayet) usulüdür. Böylelikle Komite, bir devletin Sözleşme'deki yükümlülüklerini ihlal ettiği iddiasına ilişkin şikayeti incelemekle görevlendirilmiştir⁶¹². Ancak bu iddianın Komite tarafından incelenebilmesi, Komite'nin bu başvuruları inceleme yetkisinin hem başvuru taraf devlet hem de hakkında başvuru yapılan taraf devlet tarafından bir beyan ile kabul edilmesine bağlıdır⁶¹³. Dolayısıyla devletlerarası başvuru usulünün işletilmesi tamamen devletlerin rızalarına bırakılmıştır⁶¹⁴. Taraf devletlerin kendi aralarında yaptıkları yazılı bildirimler ile sorunun çözülmemesi halinde her iki devlet, KSHS m. 41/1-b gereği konuyu bir ihbar ile Komite'nin önüne getirme hakkına sahiptir. Bu

⁶⁰⁶ İlyas Doğan ve Zeynep Hazar, "BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi", içinde: İlyas Doğan (Ed.), **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015, s. 186; Ünal, s. 117.

⁶⁰⁷ Kaboğlu, Anayasa Hukuku, s. 266.

⁶⁰⁸ Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye Ek Birinci Seçmeli Protokol, BM Genel Kurulu'nun 16.12.1966 tarih ve 2200 A (XXI) sayılı kararıyla kabul edilmiş ve 23.03.1976'da yürürlüğe girmiştir. Türkiye Protokol'ü 03.02.2004 tarihinde imzalamış ve Bakanlar Kurulu'nun 29.06.2006 tarih ve 2006/10962 sayılı kararıyla onaylamıştır. Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, s. 88.

⁶⁰⁹ Atak, s. 94.

⁶¹⁰ Anayurt, s. 35.

⁶¹¹ Doğan ve Hazar, s. 190.

⁶¹² Ünal, s. 117; Doğan ve Hazar, s. 185.

⁶¹³ KSHS'ye taraf devletlerin çoğu Komite'nin bu yetkisini kabul etmemiştir. Kabul eden devletler ise henüz devletlerarası şikayet usulünü kullanmamıştır. Atak, s. 96.

⁶¹⁴ Kapani, İnsan Hakları, ss. 34-35.

durumda Komite, ilgili taraf devletlerin de rızasını alarak bir ad hoc Uzlaştırma Komisyonu görevlendirmektedir. Komisyon, şikayete konu olan sorunu çözmek adına arabuluculuk faaliyetinde bulunmaktadır. (m. 42/1-a) Komisyon'un çalışmaları sonucunda dostane bir çözüme ulaşılması halinde sorun çözülmektedir. Bu durumda Komite, olayların kısa bir özetini ve ulaşılan sonucu içeren bir rapor düzenlemektedir. (m. 41/1-h-i) Dostane çözüme ulaşılabilmesi halinde ise Komite raporu, sorunla ilgili yazılı bildirimleri ve sözlü beyanlarının eklendiği bir metin olarak hazırlanmaktadır. (m. 41/1-h-ii) Bu usuldeki amaç, devletlerin yargılanması değil, KSHS'nin uygulanmasındaki farklı görüşler arasında bir uzlaşma sağlamaktır⁶¹⁵. Hem bireysel şikayet usulünde hem de devletlerarası şikayet usulünde, İnsan Hakları Komitesi'nin bağlayıcı bir karar alma ya da KSHS'deki hakların ihlal edildiğini tespit etme yetkisi bulunmamaktadır⁶¹⁶.

VIII. AMERİKAN İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ (SAN JOSÉ PAKTI)

A. Genel Olarak Kapsamı ve Özellikleri

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi⁶¹⁷(AMEİHS), Kosta Rika'nın San José şehrinde 22.11.1969 tarihinde imzaya açılmış ve 18.07.1978 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme'ye m. 74/1 gereği sadece Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ) üyesi olan devletler taraf olabilmektedir⁶¹⁸. Orta ve Güney Amerika'daki çoğu devlet bu Sözleşme'ye tarafken, ABD ve Kanada henüz taraf değildir⁶¹⁹. Buna rağmen ABD'nin Amerikan Bildirisi'ni imzalaması ve Kanada'nın ADÖ Şartı'nın tarafı olması sebebiyle bu ülkeler, bildiri çerçevesindeki bireysel başvuruların komisyon tarafından denetimine tabidirler⁶²⁰. Sözleşme, AIHS ve KSHS gibi birçok uluslararası insan hakları belgesinden daha fazla madde içermektedir⁶²¹. Toplam 82 maddeden

⁶¹⁵ Doğan ve Hazar, s. 188.

⁶¹⁶ Anayurt, s. 34.

⁶¹⁷Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi tam metni için bkz. <https://burakgemalmaz.com/wp-content/uploads/2015/05/02.pdf> ,(24.05.2021).

⁶¹⁸ Doğan ve Özdemir, s. 313.

⁶¹⁹M. Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Cilt 2, s. 344, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin güncel imza ve onay durumları için bkz. http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights_sign.htm, (24.05.2021).

⁶²⁰ M. Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, s. 345.

⁶²¹ M. Gemalmaz, Latin Amerika, s. 94.

oluşan Sözleşme 26. maddesi hariç, AİHS ile benzer şekilde kişisel ve siyasal hakları düzenlemektedir⁶²². 26. maddede ise taraf devletlerin ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin gerekli tasarruflarda bulunma yükümlülüğü düzenlenmektedir. Sözleşme'deki hakların genişletilmesi amacıyla 1988'de, Amerikan Devletlerarası Teşkilatı tarafından kabul edilen Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Ek Protokolü (San Salvador Protokolü)⁶²³ imzalanmıştır⁶²⁴. Bu Protokol ile İkiz Sözleşmeler ya da AİHS'te yer almayan bazı haklar da Sözleşme kapsamına dahil edilmiştir. Çocukların sosyal haklarına ilişkin düzenlemeler de bu Protokol ile düzenlenmiştir⁶²⁵.

B. Çocukların Kişisel Hakları

Sözleşme'de düzenlenen hakların öznesi m. 1/2'de belirtildiği üzere “her kişi”dir. Herkesin sahip olduğu hak ve özgürlüklerin yanında özel olarak çocukları ilgilendiren hükümler de bulunmaktadır. Sözleşme'nin yaşam hakkını düzenleyen 4. maddesinin 1. fıkrasında, herkesin yaşamına saygı duyulma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Aynı maddenin 5. fıkrası ise “suçun işlendiği tarihte 18 yaşın altında olanlara idam cezası verilemeyeceğini” belirterek çocuklar hakkında verilecek idam cezasını yasaklamaktadır. İşkence, aşağılayıcı davranış ve özgürlükten yoksun bırakılmaya karşı korunma hakkı (BMÇHS m. 37), Sözleşme'nin 5. maddesinde herkesin insancıl muamele görme hakkı olarak düzenlenmektedir. 5. maddenin 5. fıkrasında ise çocuklar için özel bir düzenleme yer almaktadır. Buna göre, “Küçükler ceza kovuşturmasına tabi oldukları sırada yetişkinlerden ayrılacaklardır ve küçük olma statülerine uygun muamele görebilmelerini sağlamak üzere, mümkün olan en hızlı biçimde özel nitelikli yargı yerleri önüne çıkarılacaklardır”. Sözleşme'nin mahremiyet hakkı başlıklı 11. maddesinde, hiç kimsenin özel hayatına, ailesine, evine ve yazışmalarına keyfi ya da kötü niyetli müdahalede bulunulamayacağı hüküm altına alınmıştır. Çocukların kişisel haklarından olan özel yaşamının ve iletişimin korunması hakkı, 11. madde ile çocuklar açısından da geçerli kabul edilmektedir. Din ve vicdan

⁶²² M. Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Cilt 2, s. 351.

⁶²³ Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Protokolü (San Salvador Protokolü) tam metni için bkz. <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-52.html>, (24.05.2021).

⁶²⁴ Kalabalık, Kamu Özgürlükleri, ss. 12-13.

⁶²⁵ Doğan ve Özdemir, s. 315.

özgürlüğünün düzenlendiği 12. maddede ise, çocukların din eğitime ilişkin özel bir düzenleme yer almaktadır. 12. maddenin 4. fıkrasına göre “ebeveynler ya da duruma göre vasiler, kendi inançlarına uygun olarak kendi çocuklarının ya da velayetini üstlendikleri kişilerin din ve ahlak eğitimi almalarını sağlamak hakkına sahiptir”. Buradaki hüküm BMÇHS m. 14’te düzenlenen çocuğun düşünce, din ve vicdan özgürlüğünden farklı düzenlenmiştir. BMÇHS’ye göre taraf devletler anne babanın ve yasal vasilerin çocuğun din ve vicdan özgürlüğünü kullanmasında ona yol gösterme hak ve ödevine saygı göstermekle yükümlüdür. BMÇHS’nin bu konudaki yaklaşımı çocukların gelişimini destekleyici yöndedir. Çocuğun kendi din özgürlüğü üzerinde durularak, anne-babaların çocuklarına sadece yol göstermesi söz konusudur. Sözleşme’nin düşünce ve ifade özgürlüğünü düzenleyen 13. maddesinde de çocuklar için özel bir düzenleme yer almaktadır. 13. maddenin 4. fıkrasında, 2. maddedeki hükümlere bakılmaksızın “kamusal eğlencelerin çocukların ve gençlerin ahlaki açıdan korunması için münhasıran bunlara ulaşılması hususunu düzenlemek amacıyla yasayla öngörülen ön sansüre tabi tutulabileceği” düzenlenmektedir. Böylece çocuğun yüksek yararı çerçevesinde, hükme bir istisna getirildiği görülmektedir. Sözleşmenin 15. maddesi barışçıl toplanma hakkını, 16. maddesi ise örgütlenme özgürlüğünü düzenlemektedir. Herkes için düzenlenen bu kişisel haklar çocukları da kapsamaktadır. Sözleşme’nin 17. maddesinin 4. ve 5. fıkralarında da, çocuklarla ilgili özel düzenlemeler yer almaktadır. M. 17/4’e göre “...evliliğin bozulması halinde, sadece çocukların en yüksek derecede yararları esas alınarak korunmaları için gerekli olan her husus sağlanacaktır”. 17. maddenin 5. fıkrası da evlilik içi doğan ve evlilik dışı doğan çocuklar bakımından eşit haklar düzenlemektedir. Çocukların kişisel haklarından olan bir isme sahip olma hakkı 18. maddede, vatandaşlık hakkı ise 20. maddede düzenlenmiştir. Sözleşmenin çocuk hakları başlıklı 19. maddesine göre ise “her küçük çocuk ailesine, topluma ve devlete düşen boyutuyla bir küçük olması halinin gerekli kıldığı koruma önlemlerine sahip olma hakkına” sahiptir.

C. Denetim Mekanizması

Amerikan Sistemi’nde, AIHS’ten farklı olarak ikili bir denetim mekanizması mevcuttur. Bu mekanizmalar, ADÖ Şartı’na bağlı kurulan Amerikan İnsan Hakları

Komisyonu (AİHK) ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi kaynaklı olan Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi'dir. Sözleşme'nin 34-50 arası maddelerinde düzenlenen AİHK, Sözleşme'nin onaylanmasından bağımsız olarak ADÖ üyesi bütün devletleri kapsayan bir denetim yetkisini haizdir⁶²⁶. Sözleşme'nin 45. maddesinin 1. ve 2. fıkraları gereği, AİHK'e başvuru ancak Komisyon'un yetkisinin tanınmış olması halinde geçerli kabul edilmektedir. Yetkinin tanınması da Sözleşme'ye ilişkin onaylama ya da katılmanın gerçekleşmesi ya da yetkinin tanındığına ilişkin bir beyan ile mümkün olmaktadır.

ADÖ vatandaşı olan yedi üyeden oluşan Komisyon'un temel görevleri, Sözleşme'nin 41. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre Komisyon'un temel amacı, insan haklarının korunmasını sağlamak ve insan haklarına saygıyı artırmaktır. Amerikan halkları arasındaki hak bilincini artırarak insan hakları lehine kararlar alınmasını sağlayan Komisyon, üye devletlerin hükümetlerine tavsiyelerde bulunabilmekte ve devletlere hazırladığı çalışma ve raporları sunabilmektedir. Aynı zamanda üye devletlerin Komisyon'a yönelttiği soruları ADÖ Genel Sekreterliği aracılığıyla yanıtlama, onlara danışma hizmeti verme ve ADÖ Genel Kurulu'na yıllık rapor sunma görevleri bulunmaktadır⁶²⁷. Temelde istişari bir organ olan AİHK, üye ülkelere çeşitli ziyaretler gerçekleştirerek insan hakları ihlallerini tespit etmiş, raporlar ve kararlar oluşturarak bu verileri kamuoyu ile paylaşmıştır.

Sözleşme'nin 42 ve 43. maddesinde raporlamaya ilişki sınırlı hükümler yer alsa da diğer insan hakları sözleşmelerindekine benzer bir rapor usulü öngörülmemiştir. Sözleşme'nin 44. maddesi gereği AİHK'e kişiler, kişi grupları ve hükümet dışı kuruluşlar şikayetlerini içeren bir dilekçe ile başvurabilmektedir. Buradaki "kişi"den Sözleşme m. 1/2'ye göre gerçek kişinin anlaşılması gerekmektedir⁶²⁸. Ayrıca 45. maddenin gereği olarak devletlerarası şikayet prosedürü de bulunmaktadır. Bu usul, uygulamada taraf devletlerce sıklıkla uygulanan bir prosedür değildir⁶²⁹.

AİHK'ye bireysel başvuru sisteminin, AİHS'de öngörülen bireysel başvuru sisteminden bazı farkları bulunmaktadır. AİHS m. 34'te bireysel başvuru için mağdur olma şartı bulunmaktadır. Ancak AMEİHS m. 44'te mağduriyet şartı yer

⁶²⁶ Kalabalık, Kamu Özgürlükleri, ss. 12-13; Doğan ve Özdemir, s. 315.

⁶²⁷ Doğan ve Özdemir, s. 319.

⁶²⁸ Doğan ve Özdemir, ss. 316, 321, 322.

⁶²⁹ Gülden Çamurcuoğlu, "Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Öngörülen Koruma Mekanizmaları", *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 2, 2019, s. 765.

almamaktadır. Dolayısıyla mağduriyetten bağımsız olarak herhangi bir kişi, kişi grubu ya da hükümet dışı kuruluş Komisyon'a başvuruda bulunabilecektir⁶³⁰. Bir diğer farklılık ise, Avrupa Sistemi'nde komisyonun kaldırılması sebebiyle tüm şikayet başvurularının doğrudan AİHM'e yapılıyor olmasıdır. Amerikan Sistemi'nde ise komisyon varlığını sürdürmektedir⁶³¹. Tüzel kişilere Komisyon'a başvuru hakkı tanınmazken, hükümet dışı örgütlere bu hakkın tanınması sayesinde de Sözleşme'nin uygulanma alanı genişlemiştir⁶³². Böylece AİHK'e bireysel başvuruları kabul etme yetkisi tanınmıştır ve bu yetki Sözleşme'ye taraf olmakla otomatik olarak kazanılmaktadır⁶³³. Sözleşme'nin 48. maddesine göre, Komisyon başvuruları kabul edilebilirlik incelemesinden geçirdikten sonra dostane çözüm işlevini yerine getirecektir. Dostça çözüme ulaşılması durumunda 49. madde gereği AİHK vakaya ilişkin özet ve çözümleri içeren bir rapor hazırlayacaktır. Dostane bir çözümün mümkün olmaması halinde de, 50. madde uyarınca hazırlanacak rapor ilgili taraf devletlere gönderilecektir⁶³⁴. Komisyonun tüm bu tavsiyeleri hukuken bağlayıcı değildir⁶³⁵.

AMEİHM, AİHK tarafından önüne gelen vakaları inceleme ve karar vermeye ilişkin yargı yetkisi ile donatılmıştır. 61. maddede açıklandığı üzere, bir vakayı mahkemeye sunma yetkisi sadece taraf devletlere ve komisyona verilmiştir. AMEİHM'in iki tür yargı yetkisi mevcuttur. Bunlar çekişmeli yargı yetkisi ve tavsiye yetkisidir. Bununla beraber Mahkeme, telafisi mümkün olmayan zararları önlemek adına geçici tedbir alma yetkisini de haizdir. AMEİHM'in çekişmeli yargı yetkisi, bu konuda yetkisini tanıyan taraf devletler için bağlayıcı niteliktedir. (m. 62) Sözleşme'nin 63. maddesine göre, Mahkeme'nin ihlal tespit etmesi halinde, mevcut durumun ortadan kaldırılmasına ve zarar gören tarafa adil bir tazminat ödenmesine karar verilmektedir. 63. maddenin 2. fıkrasında ise, Mahkeme'nin geçici tedbir alma yetkisi düzenlenmiştir. Çok önemli ve acil durumlarda, telafisi mümkün olmayan zararların önlenmesi için Mahkeme'ye gereken durumlarda geçici önlem alabilme

⁶³⁰ Javaid Rehman, *International Human Rights Law*, Longman, London, 2003, ss. 220-221'den aktaran Doğan ve Özdemir, s. 323.

⁶³¹ M. Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları*, s. 364.

⁶³² Çamurcuoğlu, s. 765.

⁶³³ Kalabalık, *Kamu Özgürlükleri*, ss. 12-13.

⁶³⁴ Doğan ve Özdemir, s. 325.

⁶³⁵ Rehman, *International Human Rights Law*, ss. 211-212'den aktaran Doğan ve Özdemir, s. 323.

yetkisi verilmiştir. 64. maddede Mahkeme'nin tavsiye verme yetkisi de yer almaktadır. Madde hükmüne göre, ADÖ üyesi devletler AMEİHS veya Amerikan devletlerindeki diğer insan hakları sözleşmelerinin yorumlanmasında Mahkeme'ye danışabilmektedir. Dolayısıyla danışma talep etme konusunda Sözleşme'ye taraf olma şartı aranmamaktadır⁶³⁶. Bu tavsiye görüşleri sayesinde Amerikan devletlerinde insan hakları alanındaki standartlar ortaya konulmuş ve bunlar ulusal hukuk düzenlerine yansıtılmıştır⁶³⁷.

Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde Amerikan Sistemi'nin koruma mekanizmasının Avrupa Sistemi'ne oranla çok daha zayıf olduğu görülmektedir. İlk grup olan Sözleşme'yi imzalamamış ADÖ üyesi devletler açısından, AİHK aracılığıyla sağlanan bir koruma söz konusudur. İkinci grupta yer alan AMEİHS'yi onaylamış ancak Mahkeme'nin yetkisini tanımamış devletler açısından, sadece Komisyon tarafından alınan kararlar ile bir koruma sağlanabilmektedir. Son olarak Sözleşmeyi imzalamış ve Mahkeme'nin yargı yetkisini tanımış devletler ise, AMEİHM'in denetim mekanizması ile korunmaktadır. Bu şekilde eşit olmayan bir sistem, bazı devletleri Sözleşme'de yer alan haklardan, bazılarını ise sadece Bildiri'de yer alan haklardan faydalanır hale getirmektedir⁶³⁸.

IX. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KADINLARA KARŞI HER TÜRLÜ AYRIMCILIĞIN ORTADAN KALDIRILMASI SÖZLEŞMESİ (CEDAW)

A. Genel Olarak Kapsamı ve Özellikleri

Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi⁶³⁹ (CEDAW), BM Genel Kurulu'nun 18.12.1979 tarih ve 34/180 sayılı Kararı ile kabul edilmiş ve 01.03.1980 tarihinde New York'ta imzaya açılmıştır⁶⁴⁰. 03.09.1981 tarihinde yürürlüğe giren CEDAW'ı, 09.02.2021 tarihi

⁶³⁶ Doğan ve Özdemir, s. 332.

⁶³⁷ Ural Uslan ve Güner, ss. 317, 320.

⁶³⁸ Ural Uslan ve Güner, s. 320.

⁶³⁹ Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi tam metni için bkz., <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/KadinlaraKarsiAyrimciliginOnlenmesiSozlesmesi.pdf>, (10.05.2021).

⁶⁴⁰ Gülay Arslan, "Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme (Öngörülen Haklar ve Öngörülen Usuller)", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 62, Sayı: 1-2, 2004, s. 4.

itibariyle, 189 devlet onaylamıştır⁶⁴¹. Türkiye, 24.07.1985 tarih ve 85/9722 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Sözleşme’yi onaylamıştır. 14.10.1985 tarih ve 18858 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Sözleşme’ye Türkiye’nin taraf olması ise 19.01.1986’da gerçekleşmiştir⁶⁴².

BM, zaman içerisinde özellikle korunması gereken gruplar içerisinde olan kadınlar ve çocuklara ilişkin uluslararası sözleşmeler hazırlamıştır ve koruma mekanizmalarını geliştirmeye yönelik çalışmalar yürütmüştür⁶⁴³. Kadınlara karşı ayrımcılığın son derece yaygın ve çeşitli olması sebebiyle CEDAW, oldukça geniş kapsamlı bir metindir⁶⁴⁴. Bir önsöz ve 30 maddeden oluşan Sözleşme’nin başlangıç bölümünde, BM Şartı’na ve İHEB’e atıf yapılmış; KSHS, ESKHS ve diğer uluslararası sözleşmelerde kadın-erkek eşitliğinin vurgulandığı ifade edilmiştir. Sözleşme, kendinden önceki Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Bildirisi’ndeki ilkeleri uygulama ve gereken önlemleri alma hedefiyle hazırlanmıştır⁶⁴⁵. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak, kalıplaşmış cinsiyet rollerine dayanan önyargıları ve ayrımcılık içeren uygulamaları ortadan kaldırmak ve bunlara yönelik tüm önlemlerin taraf devletlerce alınması, Sözleşme’nin amaçları arasındadır⁶⁴⁶. CEDAW, BMÇHS’den sonra en çok taraf devlet sayısına ulaşan insan hakları sözleşmesi olarak yerini almıştır⁶⁴⁷.

B. Kız Çocuklarının Kişisel Hakları

CEDAW kadınların hak ihlallerine odaklanmış olsa da, özellikle kız çocuklara yönelik hak ihlallerinin ortadan kaldırılabilmesi amacıyla bazı düzenlemeler

⁶⁴¹ ABD ve Palau Cumhuriyeti sadece imzalamıştır. Holly See, İran, Niue, Somali, Sudan ve Tonga da CEDAW’a rıza açıklamamıştır. <https://indicators.ohchr.org/>, (10.05.2021).

⁶⁴² Fatmagül Kale Özçelik, “Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi’nin Usule ve Esasa İlişkin Düzenlemeleri ve Türk Anayasa Hukuku’na Yansımaları”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, Sayı: 8, 2016, (Kadınlara Karşı Ayrımcılık), s. 320.

⁶⁴³ İlyas Doğan, “BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi”, içinde: İlyas Doğan (Ed.), **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015, (Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi), s. 220.

⁶⁴⁴ Demet Özdamar, **CEDAW Sözleşmesi (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme ve Ek İhtiyari Protokol’ün, İç Hukukumuzda, Özellikle Yeni Aile Hukukumuzda Etkisi)**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Ekim 2009, s. 51.

⁶⁴⁵ Özçelik, Kadınlara Karşı Ayrımcılık, s. 325.

⁶⁴⁶ Özdamar, s. 41; İlyas Doğan, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi, s. 221; Nazan Moroğlu, “Uluslararası ve Ulusal Hukukta Kadının İnsan Hakları”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 1, 2016, s. 290.

⁶⁴⁷ Atak, s. 699.

içermektedir⁶⁴⁸. Sözleşme’de kadınların ve kız çocuklarının maruz kaldığı ayrımcılık belirtilerek kız çocuklarının da erkek çocuklarla aynı haklara sahip olduğu vurgulanmaktadır. Sözleşme’nin önsözünde yer alan “çocukların yetiştirilmelerinin kadın ve erkek ile toplumun tamamının sorumluluk paylaşımları gerektirdiğini unutmuyarak...” ifadesi, cinsiyet eşitliğini temele alarak özellikle kız çocuklarının yaşama ve gelişme hakkına ışık tutmaktadır. Sözleşme’nin önyargıların ve geleneklerin tasfiye edilmesi başlıklı 5/b maddesi, çocukların yetiştirilmesinde kadınların ve erkeklerin ortak sorumluluğunun kabul edilmesi ve çocuğun menfaatine her durumda öncelik tanınmasını düzenlemektedir. Burada BMÇHS’nin 3. maddesinde ortaya konulan ve BMÇHS genel ilkelerinden olan çocuğun yüksek yararına yer verilmektedir. CEDAW m. 9/2’de çocukların kişisel haklarından olan vatandaşlık hakkı ile ilgili bir düzenleme yer almaktadır. Madde hükmüne göre “çocukların tabiiyeti konusunda kadınlarla erkeklerin eşit haklara sahip olduğu” kabul edilmektedir. CEDAW’ın evlenme ve aile ilişkileri başlıklı 16. maddesinde de, çocuklara ilişkin hükümler yer almaktadır. M. 16/1-d ve m. 16/1-f’de de benzer şekilde çocukların yüksek yararı ışığında bir düzenleme yapıldığı görülmektedir. CEDAW m. 16/1-d’de, taraf devletlerin, kadınların evlilik ve aile ilişkilerindeki ayrımı önleme yükümlülüğü ve kadınlara kadın-erkek eşitliğine uygun olarak sağlaması gereken haklar belirtilmiştir. İlgili hükme göre, “çocuklarla ilgili konularda medeni durumları dikkate alınmaksızın anne-babanın eşit hak ve sorumlulukları bulunmaktadır”. Ayrıca her durumda çocukların yararı öncelikli olacaktır. CEDAW m. 16/1-f’de “velayet, vasilik, kayyımlik, evlat edinme veya benzer kurumlar bakımından kadınların erkeklerle aynı hak ve yükümlülüklerle sahip olduğu ve her durumda çocukların menfaatlerine üstünlük tanınacağı” hüküm altına alınmıştır. Yine m. 16/2’de “çocukların nişanlanması ve evlenmesinin herhangi bir hukuki sonuç doğurmayacağı, asgari evlenme yaşının belirlenmesi ve yapılan evliliklerin resmi sicile kaydedilmesi zorunluluğunun getirilmesine yönelik tedbirlerin alınması” gerektiği düzenlenmiştir. Bu şekilde özellikle kız çocuklarının erken yaşta ve zorla evlendirilmesinin getirdiği mağduriyetlerin önüne geçmek amaçlanmaktadır.

CEDAW ve BMÇHS taraf devletleri, kadın ve kız çocuklarının haklarına saygı gösterme ve hakların uygulanmasını gözetmekle yükümlü kılmaktadır. Kadınların ve

⁶⁴⁸ Atak, s. 699.

özellikle kız çocuklarının haklarını kullanmalarını engelleyen zararlı uygulamaların engellenmesi ve CEDAW için toplumsal cinsiyet temelli şiddetin, BMÇHS için de çocukların karşılaşabileceği her türlü şiddetin ortadan kaldırılması gerekmektedir. ÇHK'ya göre zararlı uygulamalar, “cinsiyet, toplumsal cinsiyet, yaş ve diğer ayrımcılık zeminlerine oturan ve süreklilik taşıyan uygulamalar ve davranışlar”dır. Benzer şekilde, psikolojik ya da fiziksel şiddet içeren, çok yönlü ayrımcılık türleri de bu kapsamda kabul edilmektedir. Bu davranışların kadınların ve kız çocuklarının hak ve özgürlüklerinin korunmasını doğrudan etkilemesi sebebiyle, CEDAW ve ÇHK raporlarında ve sonuç gözlemlerinde bunu ayrıntılı biçimde incelemektedir⁶⁴⁹. ÇHK, BMÇHS ve CEDAW'ın “birbirini tamamlayıcı ve karşılıklı olarak pekiştirici nitelik taşıdığını” belirtmektedir. Bu şekilde ÇHK, bu belgelerin “kız çocuklarla kadınların temel haklarını geliştirmeye ve korumaya, eşitsizliğin ve ayrımcılığın kökünü kazımaya yönelik ileriye dönük bir stratejinin ana çerçevesini” oluşturması gerektiğini ortaya koymaktadır⁶⁵⁰.

C. Denetim Mekanizması

Sözleşme'nin 17. maddesi uyarınca, CEDAW'ın uygulanmasındaki gelişmeleri incelemek ve Sözleşme'de mevcut olan insan hakları ihlallerine yönelik taraf devletleri denetlemek amacıyla 23 bağımsız uzmandan oluşan Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi (CEDAW Komitesi) kurulmuştur. Sözleşme'nin 18. maddesinde öngörülen temel denetim mekanizması, rapora dayalı denetim usulüdür. Buna göre taraf devletin, kendisi açısından Sözleşme'nin yürürlüğe giriş tarihinden itibaren 1 yıl içinde, daha sonra da her 4 yılda bir ve Komite'nin talep ettiği zamanlarda rapor sunma yükümlülüğü bulunmaktadır. (m. 18/1) Komite'ye sunulan raporlarda taraf devletler, Sözleşme'nin ülkelerindeki uygulamasında geldikleri noktayı, karşılaştıkları sorunları ve kadınlara yönelik ayrımcılığı ortadan kaldırmak amacıyla aldıkları önlemleri kaleme almaktadır⁶⁵¹. Taraf devletlerden aldığı raporlar ve bilgiler ışığında Komite, genel nitelikli tavsiyeler ve taraf devletlerin yorumlarından oluşan bir Komite raporu oluşturacaktır. (m. 21/1) Hazırlanan bu

⁶⁴⁹ Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi ve Çocuk Hakları Komitesi, **Zararlı Uygulamalara İlişkin 18 ve 31 Sayılı Ortak Genel Tavsiyeleri/Genel Yorum**, ss. 5-7.

⁶⁵⁰ Hodgkin ve Newell, s. 29.

⁶⁵¹ Özdamar, s. 454.

rapora uygun hareket edilmemesi halinde Komite, sadece uyarıda bulunabilmektedir. Komite'nin herhangi bir yaptırım gücü bulunmamaktadır⁶⁵². Sözleşme'nin 29. maddesinde bir başka prosedüre yer verilmiştir. Buna göre, Sözleşme'nin yorumu ya da uygulanmasına yönelik uyuşmazlıkların müzakere ile çözülememesi durumunda, uyuşmazlığın ya tahkim yoluyla çözülmesi ya da Uluslararası Adalet Divanı'na taşınarak çözülmesi öngörülmektedir⁶⁵³.

Rapora dayalı denetim mekanizmasının çok etkili bir yol olmaması ve kadınların haklarını bireysel düzeyde korumaları için doğrudan başvurabilecekleri bir mekanizmanın yokluğu sebebiyle, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'ne İlişkin İhtiyari Protokol⁶⁵⁴ ile kişisel başvuru yolu ve Komite'nin inceleme yetkisi (araştırma prosedürü) tanınmıştır⁶⁵⁵. Türkiye de Protokol'e taraftır. Protokol'ün 17. maddesinde düzenlendiği üzere, Protokol'e çekince koyulması mümkün değildir. Ancak taraf devletler Protokol'de tanınan diğer prosedür olan araştırma prosedürünü (Protokol m. 8 ve 9) tanımadıkları beyanında bulunabilirler.

Protokol'ün 2. maddesi uyarınca, kişi veya kişi gruplarının ya da onlar adına bir başka kişinin Komite'ye şikayette bulunma hakkı bulunmaktadır. Protokol m. 4/1'e göre, Komite'ye başvuru için tüm iç hukuk yollarının tüketilmesi gerekmektedir. Bu başvuru şartına ilişkin olarak, iç hukuk yollarının makul sayılamayacak kadar uzaması ya da sonuç verme ihtimalinin düşük olması durumu hariç tutulmuştur. CEDAW Komitesi tarafından kabul edilen başvurular incelenirken, hakkında şikayette bulunulan devletin şikayete konu olay hakkında açıklama yapma ve görüş bildirme hak ve yükümlülüğü bulunmaktadır. Protokol'ün 5. maddesine göre, mağdurların telafi edilemez zararlar görme ihtimali bulunması halinde Komite, bu durumu engellemek için geçici önlem alma yetkisiyle donatılmıştır⁶⁵⁶. Başvurunun değerlendirilmesinin ardından şikayet edilen taraf devlet, Komite'nin oluşturduğu

⁶⁵² Özdamar, s. 455; Anayurt, s. 40.

⁶⁵³ Özçelik, Kadınlara Karşı Ayrımcılık, s. 320.

⁶⁵⁴ Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne İlişkin İhtiyari Protokol, 10.12.1999 tarihinde imzaya açılmış ve 22.12.2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Protokol Türkiye bakımından 08.09.2000 tarihinde imzalanmış ve 29.01.2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/KadinlaraKarshiAyrimciliginOnlenmesiSozl_BireyselBasvuru_Protokol.pdf, (16.05.2021).

⁶⁵⁵ Doğan, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi, s. 227.

⁶⁵⁶ Doğan, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi, s. 228.

tavsiye ve yorumlara uygun olarak hareket etmek durumundadır. Bu prosedürün amacı CEDAW'ın etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamaktır. İhtiyari Protokol sayesinde Komite, kısa ve uzun dönemde taraf devletlere sunduğu görüş ve önerileri takip edebilmektedir⁶⁵⁷.

Protokol'ün 8. maddesinde, Komite'nin araştırma ve inceleme yapma yetkisi düzenlenmektedir. Komite, Sözleşme'de yer alan hakların taraf devletlerden biri tarafından ağır ve sistematik olarak ihlal edildiği hakkında güvenilir bilgilere dayanarak ülkede inceleme yapabilmektedir⁶⁵⁸. Komite'nin inceleme yetkisi, Komite'ye yapılan bir başvuru olmasa dahi kullanılabilir. Araştırma kapsamında, gerekli olması ve taraf devletin rızasının bulunması halinde, taraf devletin ülkesine ziyaret de gerçekleştirilebilmektedir. Komite, inceleme sonucundaki bulgularını ve tavsiyelerini taraf devlete iletecektir⁶⁵⁹.

X. AFRIKA ÇOCUK HAKLARI VE REFAHI SÖZLEŞMESİ

A. Genel Olarak Kapsamı ve Özellikleri

Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Sözleşmesi (African Charter on the Rights and Welfare of the Child), Afrika Birliği Genel Kurulu'nda 11.07.1990 tarihinde imzaya açılmış ve 29.11.1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, Afrika'da çocuk hakları konusunda bir ilk niteliğindedir⁶⁶⁰. Önsözde Afrikalı çocukların; sosyo-ekonomik özellikler, fiziksel ihtiyaçlar, doğal afetler, askeri çatışmalar, sömürgecilik ve açlık sebebiyle özel olarak koruma ve bakıma ihtiyacı olduğu ifade edilmiştir⁶⁶¹. Sözleşme, BMÇHS'ye benzerliği sebebiyle onu yeniden ele almış gibi görünse de aslında, Afrika'nın değerlerinin ve tarihi geçmişinin özelliklerine uygun ve BMÇHS'yi tamamlayan bir nitelik taşımaktadır⁶⁶².

Sözleşme, çocuğu toplumda görev ve sorumluluk sahibi olarak tanımlarken aynı zamanda onun toplumda etkin bir özne olması amacını taşımaktadır⁶⁶³. Bu amaca

⁶⁵⁷ Özdamar, s. 467.

⁶⁵⁸ Özdamar, s. 457.

⁶⁵⁹ Özdamar, s. 466.

⁶⁶⁰ M. Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Cilt 2, s. 509.

⁶⁶¹ Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, s. 144.

⁶⁶² Kalabalık, Kamu Özgürlükleri, ss. 62-63; M. Algan, s. 262.

⁶⁶³ M. Algan, s. 262.

yönelik olarak çocukların ailelerine ve büyüklerine karşı saygı, topluma hizmet, dayanışma, Afrika'nın ve Afrika Birliği'nin kültürel değerlerinin korunması, güçlendirilmesi ve geliştirilmesi Sözleşme'nin kapsamındadır⁶⁶⁴. 2 kısım, 4 bölüm ve 48 maddeden oluşan Sözleşme, çocuk hakları ve refahını, Çocuk Hakları ve Refahı Komitesi'nin kuruluşu ve organizasyonunu ve Komite'nin görev usullerini düzenlemektedir⁶⁶⁵.

B. Çocukların Kişisel Hakları

Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Sözleşmesi'nde düzenlenen ekonomik, sosyal, kültürel ve kişisel haklar, BMÇHS'de belirtilen haklarla büyük benzerlik taşımaktadır. Sözleşme'deki hakların bazıları doğrudan hak olarak değil, devlete yüklenen yükümlülükler olarak düzenlenmiştir. Sözleşme'nin 2. maddesinde çocuk, "bu Şart'ın amaçları bakımından çocuk terimi 18 yaşın altındaki her insan anlamına gelmektedir" denilerek tanımlanmaktadır⁶⁶⁶. Sözleşme m. 3, 4, 5 ve 26, BMÇHS'nin genel ilkeleriyle uyumlu şekilde düzenlenmiştir. 3. maddede, herhangi bir ayırım olmaksızın tüm çocukların hak ve özgürlüklerden yararlanma hakkı, 26. maddede ise taraf devletin çocukları, ırkçılık, etnik ya da dini her türlü ayrımcılığa karşı koruma görevi ifade edilmiştir. Bu iki hak BMÇHS m. 2'de belirtilen ayrımcılık yasağı ile uyum içerisindedir. Sözleşme'nin 4. maddesi, adli ve idari süreçlerde çocukların menfaatlerinin gözetilmesi gerektiğini ortaya koyarak BMÇHS m. 3'teki çocuğun yüksek yararına karşılık gelmektedir. Sözleşme'nin 5. maddesi, çocukların yaşama ve gelişme hakkına sahip olduğunu düzenleyerek BMÇHS m. 6 ile benzerdir. 5. madde ise, BMÇHS'deki aynı hakkın düzenlemesinden farklı olarak çocuklar tarafından işlenen suçlarda ölüm cezasını yasaklamaktadır.

Sözleşme'de düzenlenen haklara ilişkin taraf devletlerin iki tür yükümlülüğü bulunmaktadır. Bunlardan ilki, çocukların hak ve özgürlüklerinin tanınması; ikincisi ise, bu hak ve özgürlüklerin korunmasına yönelik her türlü yasal ve idari önlemin alınmasıdır⁶⁶⁷. Çocuklara tanınan kişisel haklardan olan isim, vatandaşlık ve kimliğin

⁶⁶⁴ Kalabalık, Kamu Özgürlükleri, ss. 62-63.

⁶⁶⁵ Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Sözleşmesi (African Charter on the Rights and Welfare of the Child), https://au.int/sites/default/files/treaties/36804-treaty-african_charter_on_rights_welfare_of_the_child.pdf, (14.04.2021).

⁶⁶⁶ M. Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları, ss. 949-950.

⁶⁶⁷ Kalabalık, Kamu Özgürlükleri, ss. 62-63.

korunması hakkı 6. maddede, anne-babası tarafından bakılma ve korunma hakkı ise 19. maddede düzenlenmektedir. BMÇHS ise 7. maddede bu iki düzenlemeyi birleştirerek, çocuğun isim, vatandaşlık, kimlik, nüfusa kayıt, anne-babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkını tek maddede düzenlemektedir. Sözleşme’de bulunan diğer kişisel haklardan ifade özgürlüğü 7. maddede, dernek kurma ve barışçı toplanma hakkı 8. maddede, düşünce, din ve vicdan özgürlüğü 9. maddede, özel yaşantının ve iletişiminin korunması hakkı 10. maddede belirtilmektedir. BMÇHS m. 19, çocuğun her türlü şiddet ve istismardan korunma hakkını ifade ederken, buradaki istismar kavramına cinsel istismarı da dahil etmektedir. Ancak Sözleşme, şiddet ve istismar konusunda iki ayrı düzenleme yapmıştır. Sözleşme’nin 16. maddesi çocuğun her türlü şiddet ve istismardan korunma hakkını ortaya koyarken, 27. madde özel olarak cinsel sömürü ve istismarı düzenlemektedir. Sözleşme’de, BMÇHS’de de bulunan bazı haklar da özel olarak belirtilmiştir. Bunlar, 12. maddedeki dinlenme ve eğlenme, kültürel hayata ve sanata katılma hakkı ve 29. maddedeki, çocukların kaçırılması, satışı ve ticaretinin önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınmasına yönelik düzenlemedir.

C. Denetim Mekanizması

Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Sözleşmesi’nin 32-45 arası maddeleri, Sözleşme’nin denetim mekanizmasını düzenlemektedir. Sözleşme’nin 32. ve 42/a maddesi’ne göre kurulan Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesi, çocuk haklarının ve esenliğinin korunması ve geliştirilmesi ile görevlidir. Komite, bu amaca yönelik bilgi ve belge toplamakta ve ulusal kurumlar ve uluslararası örgütlerle işbirliği halinde olup uygulamaları takip etmektedir⁶⁶⁸.

Sözleşme’nin 43. maddesi rapor usulünü düzenlemektedir. Buna göre taraf devletler, Afrika Birliği Örgütü Genel Sekreterliği aracılığıyla Komite’ye periyodik raporlar sunma yükümlülüğü altındadır. 44. madde, komiteye başvurma yetkisine sahip olanları belirtmektedir. Bu Sözleşme’nin kapsadığı herhangi bir konuya ilişkin, bir kişi, grup ya da Afrika Birliği Örgütü’ne üye bir devlet veya BM tarafından tanınan hükümet dışı örgütler Komite’ye başvurabilmektedir. Bu şekilde, Komite’ye bireysel

⁶⁶⁸ Mahir Terzi ve Serkan Yenal, “İnsan Haklarının Afrika’da Hukuki Korunma Sistemi Üzerine Bir İnceleme (Bölgesel Karşılaştırmalar ve Orta Doğu Üzerine Bazı Öneriler)”, *Avrasya Etüdları Dergisi*, 2019, Cilt: 55, Sayı: 1, s. 61; M. Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları* Cilt 2, ss. 510-511; Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 145.

başvuru usulünün de kabul edildiği görülmektedir⁶⁶⁹. Sözleşme'nin 45. maddesinde düzenlendiği şekilde Komite, başvurucu olarak kabul edilenlerle iletişim kurabilmekte, onlardan bilgi talep edebilmekte ve gereken durumda Birleşmiş Milletler ile haberleşebilmektedir. Bu başvurular sonrasında, Komite'nin hazırlayacağı raporlarda başvurulara ilişkin sonuç gözlemleri yer alacaktır. Daha sonra yayımlanacak olan bu faaliyet raporlarına ilişkin düzenleme, Sözleşme'nin 45. maddesinde yer almaktadır⁶⁷⁰. Madde hükmüne göre, bu faaliyet raporlarının iki yılda bir Afrika Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu'na sunulması gerekmektedir⁶⁷¹.

XI. ÇOCUK HAKLARININ KULLANILMASINA İLİŞKİN AVRUPA SÖZLEŞMESİ

A. Genel Olarak Kapsamı ve Özellikleri

Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (ÇHKAS)⁶⁷², 25.01.1996 tarihinde Strasbourg'da imzalanmış ve 01.07.2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşme'yi 09.06.1999'da imzalamış, 18.01.2001 tarih ve 4620 sayılı Kanunla onaylanmasını uygun bulmuş ve 12.03.2002 tarih ve 2002/3910 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile onaylamıştır. Toplam 5 bölüm ve 26 maddeden oluşan Sözleşme, BMÇHS'deki hakların gerçekleştirilmesine katkı sunmayı hedeflemektedir⁶⁷³.

Sözleşme'ye çekince koyulması ise m. 24 gereği mümkün değildir. Sözleşme'nin 1. maddesinin 4. fıkrasındaki seçimlik yetki gereği, taraf devletler sözleşmenin uygulanacağı en az üç çeşit aile uyuşmazlığını belirlemek zorundadır. Türkiye bu maddeye ilişkin beyan metninde, beş adet aile hukuku davasında Sözleşme'nin uygulanması beyanında bulunmuştur. Bunlar; boşanma davaları, ayrılık

⁶⁶⁹ Kalabalık, Kamu Özgürlükleri, ss. 62-63.

⁶⁷⁰ M. Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Cilt 2, s. 513.

⁶⁷¹ Terzi ve Yenal, s. 62.

⁶⁷² Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi tam metni için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4620.html>, (14.05.2021).

⁶⁷³ Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, s. 129.

davaları, velayet davaları, ebeveynle çocuk arasında kişisel ilişki kurulması ve babalığın mahkeme kararı ile kurulmasına ilişkin davalardır.

ÇHKAS'ın önsözünde, çocukların haklarının ve yüksek çıkarlarının korunması gerektiği ve Sözleşme ile özellikle çocukların kendileriyle ilgili ailevi konularda haklarını kullanabilmelerinin amaçlandığı ifade edilmiştir. Çocukların korunmasında ilk görevin aileye ait olduğunu belirten Sözleşme, lüzum halinde devletlerin de bu koruma faaliyetine katılması gerekliliğini ortaya koymuştur⁶⁷⁴. Benzer şekilde, Sözleşme'nin 1. maddesi'nin 2. fıkrası'na göre Sözleşme'nin amacı, “çocukların haklarını geliştirmek, onları ilgilendiren adli merci önündeki davalarda bilgilendirilmelerini ve bu davalara katılmalarını sağlamak” olarak ifade edilmiştir.

B. Çocukların Kişisel Hakları

Sözleşme'de temel olarak, yargısal süreçlerde çocukların görüşlerini ifade etme hakkı düzenlenmektedir. Aileyle ilgili işlemlerde çocuklara, usule ilişkin özel haklar tanınmakta ve bu Sözleşme sayesinde çocuk haklarının geliştirilmesi hedeflenmektedir⁶⁷⁵. Sözleşme'nin 3. maddesi çocukların, mahkeme önünde kendini ilgilendiren davalarda süreç ve sonuçlar hakkında bilgilendirilme ve dava sırasında görüşlerini ifade etme hakkını düzenlemektedir. Çocukların görüşlerini ifade etmesine ilişkin yöntemler; somut olayın koşullarına göre, çocuğun iletişim ve kavrayış becerilerine, yaşına ve olgunluk düzeyine uygun olarak düzenlenmelidir. Çocuklara hangi şekillerde dinlenilmek istediği sorulmalı, onların bu konuda bilgilendirilmeleri sağlanmalı ve çocuklardan alınan cevaba göre hareket edilmelidir. Tüm bunlar gerçekleştirilirken çocukların anlayabileceği sadelikte bir dil kullanılmalıdır⁶⁷⁶.

ÇHKAS m. 4'e göre, iç hukuktaki menfaat çatışması nedeniyle çocuğun ebeveynleri tarafından temsilinin engellenmesi halinde çocuk, kendisine özel bir temsilci atanmasını isteme hakkına sahiptir. Sözleşme'nin 5. maddesinin fıkraları çocuğun, “adli bir merci önünde kendi görüşlerini ifade ederken uygun bir kişiden yardım almayı isteme hakkını” düzenlemektedir⁶⁷⁷. Sözleşme'nin 6-15 arası

⁶⁷⁴ Said Vakkas Gözlüğü, *Avrupa İnsan Hakları Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2014, s. 124.

⁶⁷⁵ Çocuk Haklarıyla İlgili Avrupa Hukuku El Kitabı, s. 42.

⁶⁷⁶ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, *Çocuk Dostu Adaletle İlgili Rehber (Çocuklar İçin ve Çocuklarla Birlikte Bir Avrupa İnşası)*, s. 28.

⁶⁷⁷ Kalabalık, Kamu Özgürlükleri, ss. 55-56.

maddelerinde ise; çocukların bu haklarını kullanmaları sırasında adli merci, temsilci ve ulusal kurumların yükümlülükleri belirtilmektedir.

ÇHKAS bütününde, çocukların karar verme sürecine katılımını odak belirlemiştir. Bu yoldaki standartlar belirlenirken çocuğun yaşına, olgunluğuna ve gelişimine paralel bir yol çizilmiştir⁶⁷⁸. ÇHKAS'ın 3-5 arası maddeleri, BMÇHS m. 12'de yer alan çocuğun görüşünün alınması ve kendi haklarını ilgilendiren konulara katılım hakkının bir parçasıdır. BMÇHS m. 12/2'de yer alan "çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun dinlenilmesi fırsatının çocuğa sağlanması" ifadesi ÇHKAS'ın ilgili maddeleri ile aynı kapsamdadır.

C. Denetim Mekanizması

ÇHKAS'ın uygulanmasının izlenebilmesi için Daimi Komite kurulmuştur. Sözleşme'nin 16-19 arası maddelerinde düzenlenen Komite, Sözleşme'nin yorumlanması faaliyetini de gerçekleştirmektedir. Komite'nin ortaya koyduğu kararlar tavsiye kararları şeklindedir. Aynı zamanda Komite, ÇHKAS m. 12'de belirtilen görevleri yerine getirerek ulusal kurumlara yardım ve tavsiyelerde bulunmakta ve aralarındaki iş birliğini geliştirmektedir. ÇHKAS m. 12'de Komite'nin görevleri, "çocuk haklarının kullanılmasına ilişkin kanun hükümlerini güçlendirmek için önerilerde bulunmak, mevzuat tasarıları hakkında görüşler vermek, çocuk haklarının kullanımına ilişkin genel bilgileri medyaya, kamuya, kişilere ve kurumlara sağlamak, çocukların görüşünü araştırarak onlara gerekli bilgileri sağlamak" olarak düzenlenmiştir. 17. madde uyarınca taraf devletlerin bir ya da birden çok delege ile temsil edilebildiği Komite, 18. maddeye göre, AK Genel Sekreteri'nin daveti üzerine toplanmaktadır. 19. maddeye göre Komite, taraf devletlere ve AK Bakanlar Komitesi'ne görüşmelerin ve alınan kararların belirtildiği bir rapor göndermektedir. Bu raporlarda, çocuk haklarının kullanılmasının geliştirilmesi ve güçlendirilmesine yönelik tavsiyeler yer almaktadır⁶⁷⁹.

⁶⁷⁸ Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, s. 129.

⁶⁷⁹ Kalabalık, İnsan Hakları Hukuku, s. 129.

XII. ÇOCUKLARIN CİNSEL SUİSTİMAL VE CİNSEL İSTİSMARA KARŞI KORUNMASINA İLİŞKİN AVRUPA KONSEYİ SÖZLEŞMESİ (LANZAROTE SÖZLEŞMESİ)

A. Genel Olarak Kapsamı ve Özellikleri

Çocukların Cinsel Suistimal ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Lanzarote Sözleşmesi)⁶⁸⁰, 25.10.2007 tarihinde İspanya'nın Lanzarote Adası'nda imzaya açılmış ve 01.07.2010 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşme'yi 18.07.2011 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile onaylamış ve Sözleşme, 10.09.2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir⁶⁸¹. Sözleşme, İrlanda hariç 47 AK üyesi devletin tümü tarafından imzalanmıştır. AK üyesi olmayan Fas, Sözleşme'yi sadece imzalamış, Tunus ise imza ve onay işlemlerini tamamlamıştır⁶⁸². Toplam 13 bölüm ve 50 maddeden oluşan Sözleşme, çocuklara karşı cinsel şiddeti ele almak isteyen her devlete bir rehberlik gerçekleştirmektedir⁶⁸³.

Çocukların cinsel şiddetten korunmasına ilişkin ilk bölgesel düzenleme olan Lanzarote Sözleşmesi, m. 1/1'de Sözleşme'nin amaçlarına yer vermiştir. Buna göre, “çocukların cinsel suistimalini ve çocuğa yönelik cinsel istismarı önlemek ve bunlarla mücadele etmek, cinsel suistimal ve cinsel istismar mağduru çocukların haklarını korumak ve çocukların cinsel suistimaline ve cinsel istismarına karşı ulusal ve uluslararası işbirliğini yaygınlaştırmak” ilgili amaçlardır. Sözleşme'nin gerekçesinde de, bu amaçlar doğrultusunda, “çocukların korunması, refahlarının sağlanması ve haklarının güvence altına alınması, tıbbi ve psikolojik tedavi sürecinin yanında yasal düzenlemelerin yapılması” gerekliliği ortaya konulmuştur⁶⁸⁴.

⁶⁸⁰Çocukların Cinsel Suistimal ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Lanzarote Sözleşmesi)'nin tam metni için bkz. <https://rm.coe.int/168046e1de>, (13.05.2021).

⁶⁸¹Nurullah Yelboğa, “Çocuk Hakları Bağlamında Cinsel İstismarın İncelenmesi”, **Sosyal Çalışma Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2019, ss. 214-215.

⁶⁸²Lanzarote Sözleşmesi'nin imzalarının ve onaylarının güncel durumu için bkz. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/201/signatures>, <https://www.coe.int/en/web/children/mapping-out-the-lanzarote-convention>, (13.05.2021).

⁶⁸³Avrupa Konseyi, **Booklet on the Lanzarote Convention**, s. 7, <https://rm.coe.int/lanzarote-convention-a-global-tool-to-protect-children-from-sexual-vio/16809fed1d>, (13.05.2021).

⁶⁸⁴Lanzarote Sözleşmesi'nin gerekçesi için bkz. <https://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0935.pdf>, (13.05.2021).

Sözleşme'nin "promotion" olarak adlandırılan amacı doğrultusunda, m. 8/1'de de öngörüldüğü üzere taraf devletlerin, cinsel şiddetin engellenmesi için bir kampanya yürütme yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu sebeple Avrupa Konseyi'nin başlattığı kampanya neticesinde elde edilen veriler, Avrupa'daki her beş çocuktan birinin cinsel şiddet mağduru olduğunu göstermektedir. Bu istatistik sebebiyle de kampanyanın adı "Beşte Bir" olarak belirlenmiştir. Türkiye de Uluslararası Çocuk Merkezi (UÇM) aracılığıyla 2011 yılından itibaren, AK ile koordineli şekilde Beşte Bir Kampanyası'nın ön çalışmalarına başlamıştır⁶⁸⁵.

28.01.2016 tarihinde Lüksemburg'da, birçok uluslararası kuruluşun temsilcilerinin içinde bulunduğu bir Kuruluşlar Arası Çalışma Grubu tarafından Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismardan Korunması İçin Terimler & Kavramlar Kılavuzu (Lüksemburg Raporu) yayımlanmıştır. Bu kılavuzda, Lanzarote Sözleşmesi de dahil olmak üzere çocuklara karşı cinsel şiddetle ilgili düzenlemelerde karşılaşılabilecek kavramların terminolojik açıklamalarına yer verilmiştir. Terimlerin başka dillere tercümesinde ortaya çıkan zorluklar uluslararası anlamdaki tanım birliğini engellemektedir. Bu kılavuz sayesinde, bu alanda faaliyet gösteren kişi ve kuruluşlara çalışmalarında yardımcı olunması amaçlanmaktadır⁶⁸⁶.

BMÇHS, 25.02.2000 tarihinde kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol ve sonrasında imzalanan Lanzarote Sözleşmesi çocukların cinsel şiddetten korunması yolunda atılan önemli adımlardır. Tüm bu düzenlemeler, cinsel şiddet konusunda alınması gereken önlemlerin minimum standartlarını belirtmektedir. Dolayısıyla taraf devletlerin, bu konudaki ulusal düzenlemelerinde daha yüksek standartlara yer vermesi gerekliliği desteklenmektedir⁶⁸⁷.

⁶⁸⁵ Avrupa Konseyi Beşte Bir Kampanyası, <http://5te1.cocukhaklariizleme.org/5te1-projesi-nedir>, (13.05.2021).

⁶⁸⁶ Susanna Greijer ve Jaap Doek, **Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismardan Korunması İçin Terimler & Kavramlar Kılavuzu (Lüksemburg Raporu)**, çev. Uluslararası Çocuk Merkezi, 2016, <https://koruncuk.org/uploads/blog/Luksemburg-Terimler-ve-Kavramlar-Kilavuzu.pdf>, (20.05.2021).

⁶⁸⁷ Avrupa Konseyi, Booklet on the Lanzarote Convention, s. 1.

B. Çocukların Kişisel Hakları

Lanzarote Sözleşmesi, çocukların kişisel haklarından biri olan cinsel suistimal ve cinsel istismardan korunma hakkını detaylı bir şekilde düzenlemektedir. BMÇHS, cinsel şiddetin tanımına yer vermemektedir. Ancak BMÇHS m. 19/1’de şiddeti tanımlarken, cinsel istismarı da bu kapsamda değerlendirmektedir. Ayrıca BMÇHS m. 34’te taraf devletlerin her türlü cinsel sömürü ve suistimale karşı çocukları koruma yükümlülüğüne yer vermekte ve bu fiillerin hangi davranışları kapsadığını açıklamaktadır⁶⁸⁸. Lanzarote Sözleşmesi ile ilk defa bir uluslararası sözleşme, cinsel istismarı tanımlamakta ve cinsel istismarın ve cinsel suistimalin bütün türlerini suç olarak belirtmektedir. (m. 3/b) Lanzarote Sözleşmesi’nin tanımına göre, Sözleşme’nin 6. bölümünü oluşturan 18-23 arasındaki maddelerde yer alan, cinsel suistimal ve cinsel istismar içeren fiillerin tamamı cinsel istismarı oluşturmaktadır. Yine bu maddelerde, taraf devletlerin bu fiillere karşı almaları gereken tedbirler de belirtilmektedir. Sözleşme’nin 18. maddesinde cinsel istismar, 19. maddesinde çocuk fuhuşu, 20. maddesinde çocuk pornografisi, 21. maddesinde pornografik performans gösterilerinde yer alma⁶⁸⁹, 22. maddesinde çocukların cinsel istismara ya da cinsel faaliyetlere tanık olmasına yol açma, 23. maddesinde ise bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) kullanılarak cinsel amaçlarla belirli faaliyetlere katılmalarının teklifi suçlarının kapsamı ve taraf devletlerin alması gereken tedbirler düzenlenmektedir.

Sözleşme m. 3/b, mağduru “cinsel suistimale veya cinsel istismara maruz kalan herhangi bir çocuk” olarak tanımlamaktadır. Burada nötr bir ifade olan “mağdur”un kullanılması, çocukların maruz kaldıkları fiillere ilişkin onlara herhangi bir sorumluluk yüklenmemesi nedeniyle çok önemlidir. Bu ifade, çocuğu çaresiz olarak nitelemekten ziyade, onun suç teşkil eden bir fiile maruz kalmasını vurgulamak için kullanılmaktadır. Lüksemburg Raporu’na göre mağdur kavramı, çocuğun hem

⁶⁸⁸ BMÇHS m. 34’e göre; “çocuğun yasadışı bir cinsel faaliyete girişmek üzere kandırılması veya zorlanması, fuhuş ya da diğer yasadışı cinsel faaliyette bulundurularak ve pornografik nitelikli gösterilerde ve malzemede kullanılarak sömürülmesi”, çocukların cinsel sömürüsü ve suistimali kapsamındadır.

⁶⁸⁹ Sözleşme’de geçen “pornografik” kavramı yerine “cinsel” kavramının kullanılması çocukların korunmasının söz konusu olması sebebiyle daha doğrudur. Pornografik ifadesinin kullanılması çocukların pornonun bir unsuru olabileceği gibi yanlış bir algılamaya sebep olabilmektedir. Dolayısıyla “çocukların cinsellik içeren gösterilerde kullanılması” ifadesi tercih edilmelidir. Greijer ve Doek, s. 32.

doğrudan hem dolaylı olarak zarar gördüğü fiilleri kapsayacak şekilde ele alınmalıdır⁶⁹⁰.

Lanzarote Sözleşmesi, çocuklara karşı cinsel suçların önlenmesi ve çocuk mağdurların korunması adına mevcut suçların kapsamını genişletici bir yaklaşım içermektedir. Sözleşme, BİT kullanılarak cinsel amaçlarla buluşma talebinde bulunmayı suç olarak kabul eden ilk uluslararası metindir. (m. 23) Bu suçun son yıllarda yaygınlık kazanması sebebiyle Lanzarote Komitesi, suç kapsamının BİT kullanarak çocukla buluşmayı aştığı görüşündedir. Komite'ye göre, online cinsel istismarın da bu çerçevede ele alınması gerekmektedir⁶⁹¹. Bu suça ilişkin olarak “çocuğun çevrimiçi ortamda cinsel istismarı” kavramı da sıklıkla kullanılmaktadır. Bu şekilde, cinsel istismarın görüntü ve videolarının BİT yoluyla birçok kez paylaşılması da bir istismar biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır⁶⁹². Nitekim Sözleşme m. 20/1-f’de, BİT kullanılarak çocuk pornografisine bilerek erişim sağlamak da suç olarak düzenlenmiştir.

Lanzarote Sözleşmesi’nin amaçları “4P Yaklaşımı” olarak adlandırılan bir sisteme sahiptir. Bunlar, önleme (prevention), koruma (protection), kovuşturma (prosecution) ve ulusal ve uluslararası iş birliğini teşvik (promotion)⁶⁹³. Sözleşme’ye göre devletlerin önleyici, koruyucu ve iyileştirici önlemler alma yükümlülüğü bulunmaktadır. Tüm bu önlemlerde çocuğun yüksek yararı temelinde düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Sözleşme’nin 31. maddesi, soruşturma ve kovuşturmanın tüm aşamalarında mağdurların haklarını ve çıkarlarını korumak için özel olarak alınacak genel koruma tedbirlerini düzenlemektedir. Ayrıca m. 31/6’da mağdura verilen bilgilerin, çocuğun yaşı ve olgunluk seviyesine uygun olarak aktarılması ve bu aşamada çocuğun anlayabileceği bir dilin kullanılması gerektiği ifade edilmektedir. 32. maddede taraf devletlerden, soruşturma ve kovuşturma faaliyetlerinin, mağdurun beyanını geri çekmesi halinde dahi devam edebilmesini sağlamaları istenmektedir. Koruyucu tedbirler alınarak çocuğun yaşadığı travmaların daha da artmaması amaçlanmaktadır. Yine çocuk mağdurların kimliğinin ve

⁶⁹⁰ Greijer ve Doek, ss. 81, 84.

⁶⁹¹ Avrupa Birliği Temel Haklar Kurumu ve Avrupa Konseyi, **Çocuk Haklarıyla İlgili Avrupa Hukuku El Kitabı**, s. 123..

⁶⁹² Greijer ve Doek, s. 20.

⁶⁹³ Avrupa Konseyi, Booklet on the Lanzarote Convention, s. 4.

mahremiyetinin korunması ve çocuklarla yapılacak görüşmelerin güven veren ortamlarda ve profesyonel kişiler tarafından yapılması hüküm altına alınmıştır⁶⁹⁴. Sözleşme m. 38/2'ye göre, suçun yurtdışında işlenmesi halinde dahi mağdur tarafından şikayet mümkündür. Cinsel suç failleri suçun işlendiği yer dışında olsalar dahi, failer hakkında soruşturma açılabilir⁶⁹⁵. Sözleşme'nin 8. bölümünde düzenlenen, hüküm giymiş cinsel suç faili mahkumların verilerinin kaydedilmesi ve saklanması ve 10. bölümünde düzenlenen izleme mekanizması sayesinde zor vakaların tespiti ve gereken istatistiklerin toplanması ile, uygulamada kolaylık sağlamaktadır⁶⁹⁶.

C. Denetim Mekanizması

Sözleşme'nin taraf devletlerde uygulanmasını izlemek amacıyla kurulan Lanzarote Komitesi (Taraflar Komitesi) 39-41 arası maddelerde düzenlenmektedir⁶⁹⁷. 41/2. maddeye göre Taraflar Komitesi, taraf devletler arasında çocukların cinsel suistimal ve cinsel istismarını engellemeye yönelik güçlerin artırılması için bilgi toplanması, analiz ve deneyimlerinin paylaşılmasını sağlamak konusunda yetkilidir. Bu şekilde, taraf devletlerdeki sivil toplum kuruluşlarıyla da iletişim kurarak Sözleşme'nin uygulama kapasitesi geliştirilmektedir⁶⁹⁸. Ayrıca Komite'nin; herhangi bir sorunun, beyanın ya da çekincenin etkilerini de belirleyerek Sözleşme'nin uygulanmasını sağlamak (m. 41/3-a) ve Sözleşme'nin uygulanması ile ilgili sorunlar hakkında görüş bildirmek ve yasal konular, uygulanacak politikalar, teknolojik gelişmelerle ilgili bilgi alışverişini kolaylaştırmak (m. 41/3-b) gibi görevleri de bulunmaktadır.

Komite'nin izleme mekanizması, taraf devletlerin eş zamanlı olarak izlendiği turlara bölünmüştür. Her tur spesifik bir alanla ilgilidir. Bu uygulamanın amacı, tüm taraf devletleri kapsayacak şekilde, mevcut mevzuat ve politikalarındaki yetersizliklerin

⁶⁹⁴ Avrupa Birliği Temel Haklar Kurumu ve Avrupa Konseyi, **Çocuk Haklarıyla İlgili Avrupa Hukuku El Kitabı**, s. 110.

⁶⁹⁵ Avrupa Birliği Temel Haklar Kurumu ve Avrupa Konseyi, **Çocuk Haklarıyla İlgili Avrupa Hukuku El Kitabı**, s. 118.

⁶⁹⁶ Lanzarote Sözleşmesi'nin Gerekçesi, <https://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0935.pdf>, (13.05.2021).

⁶⁹⁷ Avrupa Birliği Temel Haklar Kurumu ve Avrupa Konseyi, **Çocuk Haklarıyla İlgili Avrupa Hukuku El Kitabı**, s. 110.

⁶⁹⁸ Avrupa Konseyi, Booklet on the Lanzarote Convention, s. 6.

tespitini sağlamaktır. Böylelikle Sözleşme'nin uygulanmasında karşılaştırmalı bir analiz yapılabilmektedir⁶⁹⁹.

⁶⁹⁹ Avrupa Birliği Temel Haklar Kurumu ve Avrupa Konseyi, **Çocuk Haklarıyla İlgili Avrupa Hukuku El Kitabı**, s. 118.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK HUKUKUNDA ÇOCUKLARIN KİŞİSEL HAKLARININ KAPSAMI VE KORUNMASI

I. 1982 ANAYASASI

Serozan çocuk haklarını, “insan haklarının ve anayasal temel hakların, on sekiz yaşından küçük çocuklara da tanınması” olarak ifade etmektedir⁷⁰⁰. Çocukların yetişkinlerden farklı fiziksel ve psikolojik özellikleriyle daima büyüme ve gelişme göstermesi sebebiyle, anayasalar da çocukların korunma ve gelişme gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik özel temel haklar içermektedir⁷⁰¹. Bu nedenle çocukların kendi sosyal durumlarına uygun hak düzenlemelerine sahip olmaları gerekmektedir. Çocukların anayasal temel hakları da diğer temel haklar gibi güçlülere karşı zayıfların korunması amacına uygun olarak düzenlenmiştir. Çocuklar da yetişkinler gibi, temel haklarının bir parçası olan kişisel haklarının korunmasını ve kanun koyucu tarafından yapılan düzenlemelerde bu haklarının tanınıp güvence altına alınmasını isteme hakkına sahiptir⁷⁰². Çocuklar için özel düzenlemeler yapılmasa dahi anayasalarda yer alan haklardan çocuklar da yararlanmaktadır. Anayasamızda da çocukların korunmasına yönelik sosyal haklara yer verilmiş olsa da çocuklar, “kişisel hak sujesi” olarak nitelendirilmemişlerdir⁷⁰³. Çocuk haklarının yalnızca devletin amaçları olarak değil, spesifik olarak hüküm altına alınması ise çocukların insan haklarından daha etkili şekilde yararlanmasını sağlayacaktır⁷⁰⁴. Bu şekilde çocuk haklarının korunmasına ilişkin toplumsal bilinç güçlenmiş olacak, çocukların toplumumuzun eşit haklara sahip bireyleri olduğunun altı çizilerek Türkiye’nin çocuk haklarına anayasal anlamda da ne kadar çok önem verdiği uluslararası boyutta ortaya konulacaktır⁷⁰⁵. Aynı zamanda çocukların kendilerine özgü kişisel haklarını garanti altına alan bir

⁷⁰⁰ Serozan, s. 9.

⁷⁰¹ Can ve diğerleri, s. 63.

⁷⁰² Zafer Gören, **Anayasa Hukuku**, 3. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2018, (Anayasa Hukuku), ss. 497, 509.

⁷⁰³ Gören, Anayasal Garanti, s. 94.

⁷⁰⁴ Tijen Dünder Sezer, “Çocuğun Sağlıklı Yaşama ve Gelişme Hakkı”, Çocuk Adalet Sisteminin Güncel Sorunları Sempozyumu Konuşmaları, **İzmir Barosu Çocuk Hakları Bülteni 20.11.2017 Özel Sayısı**, s. 25.

⁷⁰⁵ Gören, Anayasa Hukuku, s. 506.

anayasa, çocukların devletin geleceği olduğunun bilincinde olunduğunu ifade etmekte ve onlara kendi anayasal durumlarını yaratmaktadır⁷⁰⁶. BMÇHS m. 5'te belirtildiği üzere, çocuğa tanınan hakların kullanılması ve onun yeteneklerinin geliştirilmesi ile uyumlu şekilde çocuğa yol gösterme görevi anne babaya aittir. Dolayısıyla bu madde ile uyumlu olarak çocuk haklarının anayasaya alınması sayesinde anne babaların sorumluluk bilinci artacak ve çocuk haklarının gerçekleştirilmesine yönelik ebeveynler güçlendirilmiş olacaktır. Anayasalarda çocukların kişisel hak sūjeleri olarak yer almaları sayesinde, çocuklar bu hakları hem anne babalarına karşı hem de devlete karşı ileri sürebileceklerdir⁷⁰⁷. Bu şekilde uygulamada bir uyumsuzluk halinde çocukların durumu güçlenecek ve onların menfaati yönünde karar alınması sağlanmış olacaktır⁷⁰⁸.

Çocukların kişisel haklarına ilişkin ilk ilke Anayasa m. 2'de yer alan sosyal devlet ilkesi ile bağlantılıdır⁷⁰⁹. Sosyal devlet ilkesi çerçevesinde korunması ilk akla gelen gruplardan biri çocuklardır. Çocukların sosyal korunma gereksiniminin herkesten fazla olması nedeniyle 2. madde ile, güçsüz olan çocuklardan yana bir tavır sergilenmekte ve çocuklar menfaat çatışmalarında korunmaktadır. Çocuk hukuku açısından AY. m. 10'da düzenlenen anayasal eşitlik ilkesi de büyük önem arz etmektedir. BMÇHS de aynı yaklaşımla ayrımcılık yasağını temel ilkelerinden biri olarak belirlemiştir. Herkesin dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep vb. sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşitliğini düzenleyen AY m. 10, keyfiliğin, haksız ayrımcılığın ve ayrıcalığın önüne geçilmesini amaçlamaktadır⁷¹⁰. Ayrıca AY m. 10/3'e göre, çocuklar için özel olarak alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak değerlendirilememektedir⁷¹¹.

AY m. 17 yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkını herkes için düzenlemiştir. Madde hükmünde çocuklar için özel bir düzenleme yer almamasına rağmen "herkes" ifadesiyle bu hak çocuklara da tanınmıştır. 17. maddenin

⁷⁰⁶ Peschel-Gutzeit L.M, Kinderrechte ins Grundgesetz, Infostelle des Deutschen Kinder-hilfwerkes, Berlin November 2008'den aktaran Gören, Anayasa Hukuku, s. 508.

⁷⁰⁷ Gören, Anayasa Hukuku, s. 505.

⁷⁰⁸ Gören, Anayasal Garanti, s. 101.

⁷⁰⁹ **Anayasa m. 2** - "Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir."

⁷¹⁰ Serozan, s. 26.

⁷¹¹ **Anayasa m. 10/3** - "Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz."

3. fıkrasında yer alan “kimseye işkence ve eziyet yapılamaz, kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz” hükmü BMÇHS m. 37’de yer alan işkence ve aşağılayıcı davranışa karşı korunma hakkına karşılık gelmektedir.

Anayasa Mahkemesi’ne 09.09.2016 tarihinde yapılan Semra Omak Başvurusu’nda⁷¹² başvuru, Trabzon E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu’nda tutukluymken 10.11.2015 tarihinde yaşamını yitiren E.N.’nin annesidir. Başvurucu annenin 2000 doğumlu olan oğlu E.N., hırsızlık suçuna ilişkin yürütülen soruşturma kapsamında 09.10.2015 tarihinde tutuklanmış ve E.N. ile 12.10.2015 ve 23.10.2015 tarihinde kurumun psiko-sosyal servisinde görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşme neticesinde E.N. hakkında bir hükümlü-tutuklu ön görüşme tanıma takip formu düzenlenmiştir. Bu formda, E.N.’nin psikolojik tedavisine yönelik aldığı ilaçları bıraktığı, geçmişte silahla intihar girişimi olduğu, iki kez evden kaçtığı ve alkol tüketiminin olduğu bilgileri yer almaktadır. E.N. hakkındaki 20.04.2015 tarihli sosyal inceleme raporunda da, sosyal uyum ve davranış bozukluğu sebebiyle psikiyatrik tanılmasının yapıldığı, ilaç tedavisinin önerildiği ancak tedavisine devam etmediği belirtilmiştir. Yapılan değerlendirmeler neticesinde suça sürüklenen çocuk E.N.’nin, anne ve anneannesi ile birlikte yaşadığı ve aralarındaki iletişimin olumsuz nitelikte olduğu, kişilik özellikleri ve psikolojik davranışları nedeniyle suç içerikli olaylara karışmaya ilişkin risk altında olduğu sonucuna varılmıştır. Tüm bu sebeplerle, suça sürüklenen çocuğa psiko-sosyal kimlik gelişiminde kişisel ve eğitsel rehberlik danışmanlığının yapılmasına; ebeveynlerine de çocuğun gelişimi, çocuk yetiştirme, etkili iletişim, çocuk/ergenlik psikolojisi vb. konularda bilgi verilmesi amacıyla E.N. hakkında Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK) m. 5/1-a’ya göre danışmanlık tedbirinin; E.N.’nin ruhsal sağlığının korunmasına yönelik nörolojik ve psikiyatrik teşhis ve tedavi sürecinin yeniden değerlendirilmesi için çocuk hakkında ÇKK m. 5/1-d gereği sağlık tedbirinin uygulanmasına karar verilmiştir.

Buna rağmen, olay tarihinde 15 yaşında olan E.N., kurumun kantininden elde ettiği çamaşır ipini 10.11.2015 tarihinde saat 20.13’te koğuşunun mutfak bölümünde bulunan kalorifer peteği borusuna bağlayarak intihar etmiştir. Bu alan güvenlik kameraları tarafından da rahatlıkla görülebilir bir alandır. E.N.’nin koğuşta bulunan

⁷¹²Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2016/78494, Karar Tarihi: 12.11.2019, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/78494?BasvuruNoYil=2016&BasvuruNoSayi=78494>, (15.06.2021).

arkadaşları intiharı saat 20.28 civarında görmüş, acil yardım butonlarına basarak infaz koruma memurlarına durumu haber vermişlerdir. 20.30 gibi olay yerine gelen infaz koruma memurları E.N.'yi sedyeye koymuştur. Sağlık görevlileri tarafından çocuğa ilk müdahale saat 20.46 sıralarında yapılmış ve E.N. hastanede yoğun bakıma alınmıştır. Saat 02.00 civarında ise tüm müdahalelere rağmen kurtarılamamıştır. Başvurucu anne, ceza infaz kurumunda bir tutuklunun intiharını önlemeye yönelik bir tedbir alınmadığı ve olaya ilişkin etkin soruşturmanın yürütülmediğini belirterek olayda yaşam hakkının ihlal edildiğini ifade etmiştir.

AYM, kişinin yaşam hakkı ile maddi ve manevi varlığını koruma hakkının birbiriyle bağlantısını belirterek, bu hakların devredilmez ve vazgeçilmez haklardan olup devletin bu konuda pozitif ve negatif yükümlülüklerinin bulunduğunu belirtmiştir. Mahkeme'ye göre, devletin sorumluluğunda gerçekleşen ölüm olaylarında Anayasa'nın kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı kenar başlıklı 17. maddesi ve devletin temel amaç ve görevleri kenar başlıklı 5. maddesi devlete, elindeki tüm imkanları kullanarak yaşamı tehlikede olan kişileri korumak ve bu hakka yönelik ihlalleri durdurup cezalandırılmasını sağlayacak her türlü tedbiri alma görevi yüklemektedir. Bu yükümlülüğün kamusal olsa da olmasa da yaşam hakkının tehlikeye girebileceği her türlü faaliyet açısından geçerli olduğunu ifade eden AYM, ceza infaz kurumlarında gerçekleşen ölüm olaylarını da bu yükümlülük kapsamında kabul etmektedir.

Mahkeme, insan davranışlarının öngörülemezliği gereği bu pozitif yükümlülüğün, yetkililer üzerinde aşırı yük oluşturacak şekilde yorumlanmaması gerektiğini belirtmiştir. Ancak somut olayda, bütün teknik imkanlara rağmen E.N.'nin eylemlerinin kameralar aracılığıyla farkına varılamadığı ve bu sebeple ilgili personel tarafından olaya geç müdahale edildiği ortaya konulmuştur. Devletlerin pozitif yükümlülüğünün kapsamına yaşı küçük çocuklar başta olmak üzere kırılgan grupların yaşam hakkının korunması da girmektedir. Kamu makamlarının, özgürlüğünden mahrum olan kişilerin daha hassas ve dengesiz bir duygusal yapıda olabileceklerine dikkat etmesi ve ceza infaz kurumundaki bu kişilerin hayatlarını tehlikeye atmalarını engelleyecek tedbirlerin alınmasında daha dikkatli olmaları gerekmektedir. Bu açıklamalar neticesinde AYM, bilinen gerçek ve yakın risk kapsamında E.N.'nin yaşamının korunması için gerekli ve makul tüm tedbirlerin alınmadığını ifade etmiştir.

Mahkeme tüm bu sebeplerle somut olayda, AY m. 17’de güvence altına alınan yaşamı koruma yükümlülüğünün hem maddi boyutunun hem de usule ilişkin boyutunun ihlal edildiğine karar vermiştir⁷¹³.

Anayasa Mahkemesi’ne 23.09.2014 tarihinde yapılan F.E. ve Diğerleri⁷¹⁴ Başvurusu’nun konusunu, infaz koruma memurlarının hükümlü ve tutuklu çocuklara ilişkin kötü muamele yasağını ihlal ettikleri iddiası oluşturmaktadır. Olay tarihi olan 01.01.2014’te 16-17 yaş grubunda bulunan başvuruçular, Ankara Sincan Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu’nda tutukludurlar. Olay günü başvuruçulardan olan H.E., sayım için oraya gelen infaz koruma memurunun görevini yapmasını engelleyerek üst kattan inmemiştir. Başvuruçular, H.E.’nin hasta olduğunu ve bu sebeple üst kattan inmediğini, infaz koruma memurlarının ise sayıma herkesin katılması konusunda baskı yaparak başvuruçulara hakaret ve tehditte bulunduğunu belirtmişlerdir. İnfaz koruma memurları ise çocukların sayıma karşı çıktığını ve tutuklu çocukların kendilerine hakarete bulunduklarını ifade etmiştir. Daha sonrasında başvuruçucu B.D.’nin, memura kafa atarak saldırması üzerine bir kavga başlamış ve tutuklu çocukların hepsi memurlara vurmaya, çekpas sopalarıyla saldırmaya başlamıştır. Memurların da duruma müdahale ettiği kavgada H.E. de üst kattan inmiş ve memurlara saldırmıştır. C-10’daki tutuklu çocukların kışkırtmasıyla diğer ünitelerdeki çocuklar da hareketlenmiş ve camlara vurarak isyan çıkarmaya çalışmışlardır. Diğer infaz koruma memurlarından da yardım istenmesi üzerine kontrol altına alınan çocuklar müşahade odasına taşınmıştır. Memurların çocuklara ihtarda bulunmasına rağmen bu uyarıları dinlemeyen çocuklar, sert cisim ve eşyaları memurların üzerine atarak bazılarının yaralanmasına sebebiyet vermiştir. Daha sonra çocukların müşahade bölümüne taşınması sırasında kendilerine ve memurlara zarar vermemeleri için onlara plastik kelepçe takılmıştır.

Çocuklar; kendilerine yapılan müdahalelerin planlı şekilde C-12 koğuşundaki çocuklara da uygulandığını, memurların uyguladığı muamelelerin insan haklarına

⁷¹³ Ersoy Kontacı ve Neslihan Aktosun (Ed.), **Çocuk Haklarına Yönelik Güncel Yargı Kararları (Cilt – 1 AYM & AİHM)**, 1. Basım, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2021, s. 10, <http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/cocukhaklariykcilt1.pdf>, (20.06.2021).

⁷¹⁴ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2014/15586, Karar Tarihi: 23.01.2019, Resmi Gazete Tarihi: 01.03.2019, Resmi Gazete Sayı: 30701, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/15586?BasvuruNoYil=2014&BasvuruNoSayi=15586>, (15.06.2021).

aykırı olduğunu, çıplak şekilde üstlerinin arandığını, kameraların kör noktalarında işkence gördüklerini, ellerinden ters kelepçelendiklerini iddia etmektedir. Başvurucu F.E., hücre tipi süngerli bir oda olan müşahede odasında kendisine yiyecek ve giyecek verilmediğini, ayağının kırık olduğunu söylemesine rağmen sağlık raporunda böyle bir ibarenin yer almadığını belirtmiştir. Ayrıca başvurucuya göre, müşahede odasında kendisine tekrar dayak atılmış, elleri kelepçelenmiş ve çocukların elinde yakıcı bir alet olmamasına rağmen C-12 koğuşunda bulunanlara yangın söndürme tüpleriyle gaz ve tazyikli su sıkılarak müdahalede bulunulmuştur. Başvurucular insanlık dışı ve onur kırıcı bu kötü müdahalelere ilişkin etkin bir soruşturma yapılmadığını ve çocuk olmaları nedeniyle gereken dikkat ve özenin kendilerine gösterilmediğini ifade etmiştir. Tüm bu sebeplerle başvurucular somut olayda, Anayasa'nın 17, 19, 38, 40 ve 41. maddelerinde düzenlenen haklarının ihlal edildiğini öne sürerek bireysel başvuruda bulunmuştur.

Mahkeme'ye göre, “adil bir sonucu garanti eden bir usulle soruşturma yapılması kötü muamele yasağının usul zorunluluğunu” teşkil etmektedir. Bu bağlamda mağdur beyanlarının alınması ve doktor muayenesinin ayrıntılı ve zamanında yapılması gerekmektedir. Başvurucular müşahede odasına alınmalarından sonra dört saat boyunca doktor muayenesine götürülmemişlerdir. Somut olayda sağlık raporunun gereken şartları taşıyıp taşımadığı belirlenmeden bu rapor hükme esas alınmıştır. Başvurucuların darp edildiklerine ilişkin iddiaları da ayrıntılı bir incelemeden geçirilmemiştir. Dolayısıyla başvuruculara yönelik müdahalenin “bir misilleme veya bedensel cezaya yönelik bir uygulama” olup olmadığının tespiti yapılmamıştır. Anayasa Mahkemesi, başvurucuların 19. maddedeki kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkının ihlaline yönelik şikayetlerinin m. 17/3⁷¹⁵ kapsamında incelenmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Başvurucuların tutuklu olarak ceza infaz kurumunda bulunduklarının, bu durumda zaten kişi özgürlüklerinin kısıtlı olduğu ve şikayetlerinin özünü hücre tipi odada tutulmalarının oluşturduğu belirtilmiştir. Benzer şekilde Anayasa'nın 36, 40 ve 41. maddelerine ilişkin etkin soruşturma yapılmadığı iddiaları da m. 17/3 kapsamında değerlendirilmiştir. Anayasa Mahkemesi daha önceki kararlarında, m. 17/3'e ilişkin yetkililerin saiki ne kadar önemli olursa olsun yaşama

⁷¹⁵ **Anayasa m. 17/3** – “Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz.”

hakkı gibi en zor koşullarda bile işkence, eziyet gibi muameleler yapılamayacağını belirtmiştir⁷¹⁶. Ayrıca, hükümlü ve tutukluların 19. madde kapsamında, suçun önlenmesi ve disiplinin sağlanması sebebiyle makul gereklerin olması durumunda sahip oldukları hakların sınırlanabileceğini ortaya koymuştur⁷¹⁷. Tüm bunların yanında somut olayda güç kullanmanın şartları açısından başvuruçuların 16-17 yaş grubunda olduğu ve yetkilerle çatışmalarının ergenlik çağına ilişkin olağan davranışlar olduğu ortaya koyulmuştur. İnfaz koruma memurunun sayım için direktmesi, sayımı geciktirmenin İnfaz Tüzüğü m. 46 kapsamında bir disiplin suçu olarak düzenlendiği göz önüne alındığında kabul edilebilir niteliktedir. Sayımın amaçları arasında, çocuklar arasında düzen ve disiplinin sağlanması, onların herhangi bir şiddete maruz kalıp kalmadıklarının denetlenmesi de vardır. Yine 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun m. 50/1-c⁷¹⁸'ye göre, çocuklarla ilgili kelepçe ve bedensel hareketi kısıtlayıcı araçların kullanımı somut olayın özelliklerine göre orantısız olarak değerlendirilmemiştir. Aynı şekilde kamera görüntüleri incelendiğinde, çocuklara uygulanan fiziki gücün zor kullanma yetkisini aşacak seviyede olmadığı ve çocuklara uygulanan müdahalenin misilleme ya da bedensel ceza oluşturmadığı sonucuna varılmıştır. Başvuruçuların müşahade odasında kötü şartlarda tutulmaları, doktor raporunun gerçekleri yansıtmaması şeklindeki iddiaları da “makul şüphe uyandırıcı” olmadığı ve “uygun delillerle desteklenmediği” gerekçeleriyle kabul edilmemiştir.

Tüm bu sebeplerle, başvuruçuya yapılan müdahalelerin, AY m. 17/3'te düzenlenen kötü muamele yasağının maddi boyutunu ihlal etmediği belirtilmiştir. Ancak başvuruçuların darp edilmesine yönelik iddialarının ayrıntılı olarak incelenmemiş ve incelemenin sadece olaylara müdahaledeki zor kullanma yetkisinin

⁷¹⁶Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/293, Karar Tarihi: 17.07.2014, Resmi Gazete Tarihi: 22.10.2014, Resmi Gazete Sayı: 29153, parag.104, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/293?BasvuruNoYil=2013&BasvuruNoSayi=293&BasvuruAdi=CEZM%C4%B0+DEM%C4%B0R+VE+D%C4%B0%C4%9EERLER%C4%B0>, (15.06.2021).

⁷¹⁷ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/3550, Karar Tarihi: 19.11.2014, Resmi Gazete Tarihi: 07.03.2015, Resmi Gazete Sayı: 29288, parag. 35, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/3550?BasvuruNoYil=2013&BasvuruNoSayi=3550>, (15.06.2021).

⁷¹⁸**Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun m. 50/1-c** – “Kelepçe ve bedensel hareketleri kısıtlayıcı araçlar, diğer kontrol usullerinin yetersizliği halinde, hükümlünün kendisine veya başkalarına zarar vermesine veya eşyayı tahrip etmesine engel olmak için kurum en üst amirinin emriyle kullanılabilir.”

aşılıp aşılmadığı ile sınırlandırılması nedeniyle H.B. haricindeki başvuruçuların m. 17/3'ün usul boyutunun ihlal edildiğine karar verilmiştir.

Anayasa Mahkemesi'ne yapılan 16.09.2016 tarihli S.B. ve Diğerleri Başvurusu⁷¹⁹, çocuğun cinsel istismarı şikayetinin yetkili makamlarca etkin soruşturulmaması sonucunda kötü muamele yasağının ihlali iddiasına ilişkindir. Türk vatandaşı birinci başvuruçucu, eşi olan anne D.B. ve iki çocuğu (B.B. ve A.H.B.) ile ikamet ettikleri İngiltere'den Türkiye'ye tatil amaçlı gelmiştir. Birinci başvuruçucu S.B., çocuklarında gözlemlediği davranış bozukluğunu inceleyebilmek için ailesiyle beraber yaşadığı eve kamera yerleştirmiş ve bu yolla anne D.B.'nin ortak çocukları olan ikinci ve üçüncü başvuruçuya cinsel istismarda bulunduğunu tespit ettiği iddiasıyla baba S.B., Denizli Cumhuriyet Başsavcılığı'na şikayette bulunmuştur. Erkek çocuk başvuruçulardan A.H.B.'nin ifadesine göre, annesi D.B., evde iç çamaşırları ile dolaşarak kendi cinsel organını çocuklara göstermiş ve onlardan da cinsel organlarını göstermelerini isteyerek onlara dokunmuştur. Başvuruçucu baba S.B., çocuklarının anneleri tarafından cinsel istismar edilmelerine rağmen, oğlunun ifadesinin göz ardı edildiğini ve diğer delillerin yeterince incelenmediğini belirtmiştir. Bu şekilde anne D.B. hakkında verilen kovuşturmayaya yer olmadığına dair karar ile, çocukların Anayasa m. 17, 36, 40 ve 41'de düzenlenen haklarının ihlal edildiği ileri sürülmüştür.

Başvuruçuların AY m. 36'da düzenlenen adil yargılanma hakkının ihlaline yönelik şikayetleri m. 17 kapsamında kaldığı için sadece bu madde bakımından inceleme yapılmıştır. Somut olaydaki suçla ilgili iddiaların, m. 17/1 ve 17/3'te yer alan maddi ve manevi varlığın korunması ile kötü muamele yasağı kapsamında olmasına rağmen, bu maddeler bakımından incelenebilmesi için muamelenin asgari bir eşikte olması gerekmektedir. Bu eşik belirlenirken muamelenin süresi, fiziki ve psikolojik etkileri ile mağdurun cinsiyeti, yaşı ve sağlık durumu önem arz etmektedir. Çocukların kendilerini koruyamayacak durumda olmaları, cinsel istismar suçunun çocuklara karşı daha kolay işlenebilmesini sağlamaktadır. Ayrıca bu suç, çocukların psikolojik ve fizyolojik sağlıklarında yetişkinlere oranla daha büyük zararlara sebebiyet vermektedir. Bu yüzden hem Anayasa'da hem de taraf olduğumuz tüm uluslararası sözleşmelerde çocukların korunmasına yönelik önleyici ve caydırıcı tedbirlerin

⁷¹⁹Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2016/59765, Karar Tarihi: 17.06.2020, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/59765?BasvuruNoYil=2016&BasvuruNoSayi=59765>, (15.06.2021). Başvuru hakkında re'sen gizlilik kararı verilmiştir.

alınması devletlerin pozitif yükümlülüklerindendir. Bu yükümlülük çerçevesinde çocukların istismarına yönelik eylemlerin soruşturmasının ciddi ve detaylı şekilde yapılması halinde çocukların tam anlamıyla korunması sağlanabilecektir.

Açıklanan sebeplerle, başvuruda Anayasa m. 17/3'te düzenlenen kötü muamele yasağının usul boyutunun ihlal edildiğine karar verilmiştir. İhlal, soruşturma ve bu kapsamdaki savcılık kararından kaynaklanmakta ve ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılabilmesi için yeniden soruşturma yapılması gerekmektedir.

Yine “herkes” için düzenlenen AY m. 19, kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına yer vermektedir. Bu maddeye göre, bir kişinin hürriyetinden yoksun bırakılma halleri arasında “küçüğün gözetim altında ıslahı veya yetkili merci önüne çıkarılması için verilen bir kararın yerine getirilmesi” sayılmıştır. Çocuklara ilişkin kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının istisnası budur. Özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların hangi şartlarda gözetim altında bulundurulacakları ise özel kanun ve yönetmeliklerde ayrıntılı düzenlenmiştir. Çocuğun özgürlükten yoksun bırakılmaya karşı korunma hakkını düzenleyen BMÇHS m. 37 de benzer şekilde “hiçbir çocuğun yasadışı ya da keyfi biçimde özgürlüğünden yoksun bırakılamayacağını” düzenlemiştir. Benzer şekilde, uluslararası sözleşmelere uygun olarak çocuk yargılamalarına ilişkin özel hükümler kanunlarda düzenlenmektedir. (AY m. 141/2)

Anayasa'nın 20. maddesine göre, herkesin “özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkı” vardır. Bu hakkın kapsamına, kişilerin kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunması, veriler hakkında bilgilendirilme isteyebilmesi, bu verilere erişebilmesi, bunların düzeltilmesini ve silinmesini talep etme hakları da girmektedir. (AY m. 20/3)

Anayasa Mahkemesi'ne yapılan 06.12.2017 tarihli Şule Bayburt Başvurusu'nda⁷²⁰, 30.01.1991 tarihinde evlenen başvuru annenin, 15.08.2005 tarihinde oğlu doğmuştur. Başvurucunun eşi 06.04.2009 tarihinde vefat etmiş ve sonrasında Şule Bayburt kendi isteği ile babasının soyadı olan Bayburt soyadını almıştır. Başvurucu 09.11.2015 tarihinde çocuğun adının değiştirilmesi ve annesinin soyadını kullanmasına karar verilmesi istemiyle dava açmıştır. Dava dilekçesinde, eşinin mafya tarafından öldürüldüğünü ve kendisi ve ailesinin mafyanın tehditleri

⁷²⁰Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2017/38724, Karar Tarihi: 21.07.2020, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2017/38724?BasvuruNoYil=2017&BasvuruNoSayi=38724>, (15.06.2021).

sebebiyle ikametgahlarını değiştirdiklerini, çocuğunun da tehdit altında olması sebebiyle babasının soyadını taşımasının tehlikeli olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca başvuru, oğlunun soyadının kendisinininkinden farklı olmasının, okul hayatı, sosyal alan ve kamusal alanda çeşitli zorluklara sebebiyet verdiğini belirtmiştir. Yerel mahkeme, adın değiştirmesi talebinin kabulüne ancak velayet hakkı tanınmış olmasının anneye çocuğun soyadı değişikliği için dava açma hakkı vermediği gerekçesiyle soyadı değişikliği talebinin reddine hükmetmiştir. Başvuru, çocuğun velayetinin kendisinde olduğunu ve erkeğe velayet hakkı kapsamında tanınan soyadı hakkının kadına tanınmamasının ayrımcılık teşkil ettiğini belirtmiştir. Bu sebeple başvuru, söz konusu olayda, aile hayatına saygı hakkı ile birlikte ayrımcılık yasağının ihlal edildiğini öne sürerek AYM’ye bireysel şikayet başvurusunda bulunmuştur.

Anayasa m. 20/1’de, herkesin özel hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkı düzenlenmiştir. AYM’ye göre kişiliğin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilen ve kimliğin belirlenmesinde en önemli unsurlardan biri olan isim ve soyadı hakkı kişinin özel hayatının bir unsurudur. Bu sebeple, cinsiyet, doğum kaydı gibi bilgilerde değişiklik ve düzeltme yapılmasını isteme hakkı ile birlikte isim ve soyadı hakkı da AY m. 20 kapsamında korunmaktadır. Ayrıca somut olaydaki, velayeti anneye verilen çocuğun annenin soyadını taşıması talebi, AY m. 20’de güvence altına alınan aile hayatına saygı hakkı ile ilgilidir. AYM, AY m. 41/1’deki “Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır” hükmü ve AY m. 10’da düzenlenen kadınlar ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğu düzenlemesinin 20. madde ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bu şekilde AYM, erkeğe velayet hakkına dayanarak tanınan çocuğun soyadını belirleme hakkının, kadına tanınmamasını cinsiyete göre ayrımcılık olarak değerlendirmiştir. Somut olayda haklı nedenler söz konusu olmasına rağmen anneye, çocuğuna soyadı verme hakkı tanınmamaktadır. Çocuk ile annenin farklı soyadlarını taşımasının sağlık, eğitim, ulaşım gibi alanlarda çeşitli problemler yaratması yerel mahkeme tarafından değerlendirilmemiş ve olayda cinsiyete dayalı farklı bir muamelenin varlığını haklı kılacak önemli nedenlere ilişkin bir gerekçe ortaya konulmamıştır. AYM, çocuğun soyadı hakkındaki kuralın hiçbir istisnasının kabul edilmemesinin ve haklı sebeplerin hiçbir şekilde değerlendirmeye alınmayacak şekilde katı yorumlanmasının aile

hayatına saygı hakkı ve kamu düzeni arasında bir denge oluşturmaktan uzak olduğunu ifade etmiştir. Açıklanan tüm bu sebepler neticesinde AYM söz konusu olayda, AY m. 20’de düzenlenen aile hayatına saygı hakkı ile birlikte AY m. 10’da yer alan ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine hükmetmiştir.

AY m. 22’de ise herkes için haberleşme hürriyeti hüküm altına alınmıştır. Bu iki hak çocuklar için de aynı şekilde geçerlidir. BMÇHS m. 16’da ise çocuğun özel yaşantısının ve iletişiminin korunması hakkı tek bir hak olarak düzenlenmektedir.

AY m. 24’te “herkesin vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahip olduğu” belirtilmiştir. 24. maddenin 4. fıkrasında ise çocuklar ile ilgili özel bir düzenleme yer almaktadır. Madde hükmüne göre “ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alan din kültürü ve ahlak öğretiminin dışındaki din eğitim ve öğretimi küçüklerin kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır”. AY m. 24 hükmü, BMÇHS’nin çocuğun düşünce, din ve vicdan özgürlüğünü düzenleyen m. 14’teki “ana babanın,...çocuğa yol gösterme konusundaki hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi” ilkesi ile tam olarak uyumlu değildir. Din eğitiminin, zorunlu bir ders olarak okutulması ve ana baba ya da yasal vasinin isteğine bırakılmaması BMÇHS ile uyumsuzluk teşkil etmektedir⁷²¹.

Herkesin düşünce ve kanaat hürriyetine sahip olduğu AY m. 25’te, herkesin düşünce ve kanaatlerini açıklama ve yayma hürriyeti ise AY m. 26’da ortaya konulmuştur. 26. maddenin 2. fıkrasında hakkın kullanılmasına ilişkin istisnalar arasında “...özel ve aile hayatının korunması” amacıyla bu hakkın sınırlanabileceği belirtilmiştir. Çocukların görüşlerini tek başlarına veya toplu olarak söz, yazı ve resimlerle açıklayabilmesi, onların bulunabilecekleri tüm toplumsal ortamlarda özel önlemlerin alınmasıyla gerçekleştirilebilir. BMÇHS’nin temel ilkelerinden olan 12. maddesinde de yer aldığı gibi “çocukların kendilerini ilgilendiren konularda görüşlerini serbestçe ifade etme” yani katılım hakkı bulunmaktadır. Öte yandan çocukların da yetişkinler gibi yargılamalarda dinlenilme hakkı bulunmaktadır. AY m. 36/1’de yargı mercilerinde iddia ve savunma hakkına ilişkin bir yaş sınırlaması getirilmemiştir. Oluşturulacak çocuk ve gençlik meclisleri ile çocukların anayasal bilgilendirme ve katılım haklarını kullanmaları sağlanabilecektir⁷²². Anayasamızda

⁷²¹ Gören, Anayasal Garanti, s. 54.

⁷²² Kaboğlu, Çocuklar ve Anayasa, s. 85.

çocukların kişisel haklarına ilişkin özel düzenlemelerin yer alması sayesinde, çocukların kendilerini ilgilendiren meselelere katılımı gerçekleşebilecek ve çocuklar karşısında devletin yükümlülükleri de olması gerektiği gibi ortaya konulabilecektir⁷²³. Anayasa değişikliği ve yeni anayasa yapım süreçlerinde de çocuk ve gençlik meclisleri aracılığıyla çocukların bu konularda bilgilendirilmesi ve kanaat oluşturmalarının sağlanması gerekmektedir. Nihayetinde sürekli gelişim halinde olan çocuklar da anayasal hakların özneleridir⁷²⁴.

BMÇHS m. 15'te yer alan çocukların dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı Anayasamızda “herkesin önceden izin almaksızın dernek kurma hürriyeti” (m. 33) ve toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı (m. 34) olarak iki ayrı hakta incelenmiştir. Madde hükmü çocukları da kapsar niteliktedir.

Anayasa m. 41, sosyal devletin aile ve çocukların korunması görevini düzenlemiştir. 41. maddenin 2. fıkrasına göre, “devlet ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması...için gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar”. 3. fıkra “her çocuğun korunma ve bakımdan yararlanma hakkı ile yüksek yararına aykırı olmadıkça ana babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkı” belirtilmiştir. Bu şekilde çocukların kişisel haklarından olan ve BMÇHS m. 7’de düzenlenen ana babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkı, AY 41. maddede yer almaktadır. Aynı zamanda BMÇHS ile uyumlu olarak çocuğun yüksek yararının gözetilmesi ilkesine de bu fıkra “yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça” denilerek vurgu yapılmıştır. 4. fıkra ise, çocukların kişisel haklarından olan her türlü istismar ve şiddetten korunması hakkına yönelik devletin çocukları koruyucu tedbirleri alma yükümlülüğü ifade edilmiştir.

Anayasa’nın sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler başlıklı 61. maddesinin 4. fıkrasında, devletin korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için tüm tedbirleri alması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca devlet bu amaca yönelik her türlü teşkilat ve tesislerin oluşturulmasından da sorumludur.

AY m. 66’da Türk vatandaşlığı hakkı “Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkese” tanınmıştır. Çocukların vatandaşlık hakkının korunması kapsamında da 66. maddenin 2. fıkrasında “Türk babanın veya Türk ananın çocuğunun Türk” olduğu

⁷²³ Peschel-Gutzeit L.M, Kinderrechte ins Grundgesetz, Infostelle des Deutschen Kinder-hilfswerkes, Berlin November 2008’den aktaran Gören, Anayasa Hukuku, ss. 504-505.

⁷²⁴ Kaboğlu, Çocuklar ve Anayasa, s. 84.

ifade edilmiş ve vatandaşlığın kaybedilmesinin sadece kanunda belirtilen hallerde olabileceği hüküm altına alınmıştır.

II. 5237 SAYILI TÜRK CEZA KANUNU, 5271 SAYILI CEZA MUHALEMESİ KANUNU VE 5275 SAYILI CEZA VE GÜVENLİK TEDBİRLERİNİN İNFAZI HAKKINDA KANUN

Türk hukukunda çocukların suçun mağduru ve faili olduğu haller, 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) çeşitli hükümlerinde düzenlenmektedir. Ayrıca 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) ve 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkındaki Kanun'da da (CGTİK) çocukları ilgilendiren hükümler yer almaktadır.

TCK m. 6/1-b'de, çocuk denildiğinde “henüz on sekiz yaşını doldurmamış kişi”nin anlaşılması gerektiği belirtilmiştir. Bu hükmün gerekçesinde çocuk tanımının BMÇHS hükümleri dikkate alınarak yapıldığı ifade edilmiştir⁷²⁵. Çocukların cezai ehliyeti ise TCK m. 31'de düzenlenmiştir. 31. maddenin 1. fıkrasına göre, “fiili işlediği sırada on iki yaşını doldurmamış olan çocukların” ceza sorumluluğu bulunmamaktadır. Bu çocuklar hakkında çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanabilmektedir. 2. fıkrada ise, ikili bir düzenleme mevcuttur. Buna göre, fiili işlediği sırada on iki yaşını doldurmuş ancak on beş yaşını doldurmamış çocukların işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılayamaması veya davranışlarını yönlendirme yeteneğinin yeterince gelişmemesi durumunda cezai sorumlulukları bulunmamaktadır. Bu grup hakkında da çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanabilmektedir. Aynı şekilde 12-15 yaş grubunda olup ancak işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama veya davranışlarını yönlendirme yeteneği bulunan çocukların cezai sorumluluğu bulunmaktadır. (TCK m. 31/2) Fiili işlediği sırada on beş yaşını doldurmuş ancak on sekiz yaşını doldurmamış grupta yer alan çocukların ise cezai ehliyetleri tamdır ama yaş küçüklüğü sebebiyle cezada indirimine gidilmektedir. (TCK m. 31/3)

⁷²⁵ Burcu Dönmez, **Çocuk Yargılaması (Ceza Muhakemesi Hukukunda Çocuklara Özel Soruşturma ve Kovuşturma Kuralları)**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2020, s. 42.

TCK'daki genel hükümler haricinde özel hükümler kitabında da, çocuklarla ilgili ve suçun mağdurunun çocuk olduğu düzenlemelere yer verilmiştir⁷²⁶. TCK'daki bazı suçlar açısından da suçun çocuğa karşı işlenmesi cezayı ağırlaştırıcı sebep olarak belirtilmiştir⁷²⁷. Hükümün açıklanmasının geri bırakılması, uzlaştırma, seçenek yaptırımlar vb. birçok alanda düzenlemeler yapılmış ve çocukların sistemden en az zarar görmesi hedeflenerek topluma yeniden kazandırılmalarına uğraşilmektedir⁷²⁸.

TCK m. 82/1'ye göre, kasten öldürme suçunun altsoydan birine karşı işlenmesi durumunda verilen cezada artırımı gidilir. Bu suç, hem icrai davranışla hem de ihmali davranışla işlenebilmektedir. (m. 83) Benzer şekilde TCK'nın 86. maddesinde belirtilen kasten yaralama suçuna göre, bu suçun maddi unsuruna ilişkin hareketler icrai olabileceği gibi ihmali de olabilir. (TCK m. 88/1) Çocukların beslenmekten yoksun bırakılmasının, bu kapsamda ihmali bir davranış olduğu söylenebilmektedir⁷²⁹.

TCK'nın insan üzerinde deney suçunu düzenleyen 90. maddesinde, çocuklar üzerinde deney yapılması yasaklanmaktadır. Ancak maddenin 3. fıkrasındaki koşulların gerçekleşmesi halinde deney yapılması suç oluşturmamaktadır⁷³⁰.

TCK m. 97'de ortaya konulan terk suçu, yaşı veya hastalığı dolayısıyla kendini idare edemeyecek durumda olan kişiyi kendi haline terk etmekle meydana gelmektedir. Suçun faili bu kişiler üzerinde koruma ve gözetim yükümlülüğü bulunan kişiler olabilmektedir. Bu suç, bir bebeğin cami avlusu gibi belirli bir yere bırakılması şeklinde icrai olarak işlenebileceği gibi, çocuğun ebeveynlerinin yaşlı bir kişiyi hasta

⁷²⁶ Dönmez, s. 49. M. 103

⁷²⁷ Örneğin, TCK m. 37/2'de suçun işlenmesinde kusur yeteneği olmayan kişilerin araç olarak kullanılması halinde bu durum, kullanan kişinin cezasını artıran bir neden olarak düzenlenmiştir. TCK m. 38/2'de, çocukların suça azmettirilmesi, azmettiren kişinin cezasını artıran bir neden olarak belirtilmiştir. TCK m. 77/1-f'de çocuklara karşı cinsel istismar suçunun siyasal, felsefi, ırki veya dini saiklerle toplumun bir kesimine karşı bir plan doğrultusunda sistemli olarak işlenmesi halinde, ağırlaştırılmış cezalar hüküm altına alınmıştır. TCK m. 86/2'ye göre kasten yaralama suçunun ...altsoya, kendisini savunamayacak durumda olan kişiye karşı işlenmesi halinde ceza artırılır. TCK m. 228/2'de çocukların kumar oynanması için yer ve imkan sağlanması, suçun nitelikli hali olarak belirtilmiştir. TCK m. 278/3'te suçu bildirmeme suçunun nitelikli hali olarak, mağdurun on beş yaşını bitirmemiş bir çocuk olması hali düzenlenmiştir. Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 513; Dönmez s. 48.

⁷²⁸ Örnek vermek gerekirse, TCK m. 50/3'e göre, fiili işlediği tarihte on sekiz yaşını doldurmamış olan kişilere verilen 1 yıl ya da daha az süreli hapis cezalarının seçenek yaptırımlardan birine çevrilmesi zorunludur. TCK m. 58/5'te fiili işlediği sırada on sekiz yaşını doldurmamış kişilerin işlediği suçlarda tekerrür hükümlerinin uygulanmadığı düzenlenmiştir. Dönmez, s. 68.

⁷²⁹ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 514.

⁷³⁰ Ulaşılmak istenen hedef açısından yapılan deneylerin çocuklar üzerinde de yapılmasının gerekli olması, rızasını açıklama yeteneğine sahip çocuğun hem kendi rızasının hem de anne babasının veya vasisinin yazılı muvafakatının alınması ve deneye izin verecek kurullarda çocuk sağlığı ve hastalıkları uzmanının bulunması hallerinde çocuklar üzerinde bilimsel deney, ceza sorumluluğu doğurmamaktadır. Balo, s. 93.

çocuklarına bakması için evde tek başına bırakarak tatile çıkmaları şeklinde ihmali olarak da işlenebilmektedir. Yine çocukların bakım görme hakkına ilişkin olarak TCK m. 98, “yaşı dolayısıyla kendini idare edemeyecek durumda olan kimseye karşı yardım yükümlülüğünün yerine getirilmemesi suçunu” düzenlemiştir⁷³¹.

TCK’da cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar; cinsel saldırı, çocukların cinsel istismarı, reşit olmayanla cinsel ilişki ve cinsel taciz olarak ifade edilmiştir⁷³². TCK m. 103, çocukların cinsel istismarını suç olarak belirtmiştir⁷³³. Hükmün 1. fıkrasında “cinsel istismarın sarkıntılık düzeyinde kalması durumunda soruşturma ve kovuşturma yapılması mağdurun, velisinin ya da vasisinin şikayetine bağlıdır” denilmiştir. TCK m. 104’te de, reşit olmayanla cinsel ilişki belirli koşullara göre suç olarak kabul edilmiştir. Bu maddelerdeki hükümlerle, çocukların cinsel dokunulmazlığı korunarak onlara şikayet hakkı tanınmıştır. Böylelikle, çocuklar arasında gerçekleşen cinsel fiiller söz konusu olduğunda, hem fail hem mağdur açısından gelişimlerini etkileyecek ağır yaptırımlar söz konusu olmaktadır.

Kötü muamele suçunun düzenlendiği TCK’nın 232. maddesinin 1. fıkrasına göre aynı konutta birlikte yaşadığı kişilerden birisine karşı kötü muamelede bulunulması⁷³⁴ suç olarak kabul edilmiştir. Birlikte yaşanan kişilerin kapsamına çocuklar da girmektedir. Bu hüküm, BMÇHS m. 19’daki çocukların her türlü istismar ve şiddete karşı korunması hakkı ile uyum içerisinde olarak aile içerisindeki çocuklara karşı kötü muamele fiillerini cezalandırmaktadır. Hükmün 2. fıkrasında ise çocuğun, disiplin yetkisinin kötüye kullanılması suçuna karşı korunması söz konusudur. Madde

⁷³¹ Balo, ss. 365-366.

⁷³² BMÇHS’nin taraf devletlere yüklediği yükümlülükler kapsamında cinsel suç mağdurlarının ikinci kez travma yaşamalarının önüne geçmek adına, adli ve tıbbi işlemlerin uzman kişiler tarafından tek merkezde yerine getirilmesinin sağlanması ve mağdurun beyanlarının sağlıklı olarak alınması amacıyla Çocuk İzlem Merkezleri (ÇİM) kurulmuştur. Benzer şekilde, çocukların katılım haklarının da kullanılması açısından görüşlerinin oluşturulabilmesi ve haklarında yürütülen adli ve idari kovuşturmalara ilişkin anlayabilecekleri bir dille bilgilendirilmeleri amacıyla Adli Görüşme Odaları Yönetmeliği düzenlenmiştir. Bu şekilde çocuğun yüksek yararı ilkesi de korunarak çocukların ikincil örselenmeleri engellenecek, korunma ihtiyaçları daha kolay tespit edilebilecek ve ilgili hizmetlere yönlendirilmeleri sağlanmış olacaktır. (Adli Görüşme Odaları Yönetmeliği m. 1) Dönmez s. 65.

⁷³³ Çocuk pornografisi, TCK’nın müstehcenlik suçunun düzenlendiği 226. maddesinde yer almaktadır. 226. maddenin 3. fıkrasına göre, “müstehcen görüntü, yazı veya sözleri içeren ürünlerin üretiminde çocukları, temsili çocuk görüntülerini veya çocuk gibi görünen kişileri kullanan kişi ve bu ürünleri ülkeye sokan, çoğaltan, satışı arz eden, satan, nakleden, depolayan, ihraç eden, bulunduran ya da başkalarının kullanımına sunan kişi”; 5. fıkrada da, “ürünlerin içeriğini çocukların görmesini, dinlemesini veya okumasını sağlayan kişi” cezalandırılmaktadır. Çocuğun fuhuşa teşvik edilmesi ise, TCK m. 227/1’de ayrıca düzenlenmektedir.

⁷³⁴ Madde hükmündeki kötü muameleyle örnek olarak, yarı aç veya susuz bırakma, uyku uyutmama ve zor koşullarda çalışmaya mecbur bırakmak verilebilmektedir. Balo, s. 367.

hükmüne göre “idaresi altında bulunan veya büyütmek, okutmak, bakmak, muhafaza etmek veya bir meslek veya sanat öğretmekle yükümlü olduğu kişi üzerinde, sahibi bulunduğu terbiye hakkından doğan disiplin yetkisini” kötüye kullanma, suç olarak belirtilmiştir.

TCK m. 233’te aile hukukundan kaynaklanan yükümlülüğün ihlali suçu yer almaktadır. Maddenin ilk fıkrasında, aile hukukundan doğan bakım, eğitim ve destek olma yükümlülüğünün yerine getirilmemesi cezalandırılmıştır. 3. fıkra ise, velayet hakları kaldırılmış olsa bile anne ve baba tarafından “itiyadi sarhoşluk, uyuşturucu veya uyarıcı maddelerin kullanılması ya da onur kırıcı tavır ve hareketlerin sonucu maddi ve manevi özen noksanlığı nedeniyle çocukların ahlak, güvenlik ve sağlığının tehlikeye sokulması” suç olarak kabul edilmiştir.

TCK m. 234’te çocuğun kaçırılması ve alıkonulması suçu düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, “on altı yaşını bitirmemiş bir çocuğun veli, vasi ya da bakım ve gözetimi altında bulunan kimsenin yanından cebir veya tehdit kullanmaksızın velayet yetkisi elinden alınmış anne, baba ya da üçüncü derece kan hısmı tarafından kaçırılması veya alıkonulması” cezalandırılmaktadır. Madde hükmünün 2. fıkrasında, fiilin cebir veya tehdit kullanılarak işlenmesi veya çocuğun on iki yaşını doldurmamış olması hallerinde ceza artırılmaktadır. 3. fıkra da çocuğun rızası olsa bile kanuni temsilcisinin bilgisi veya rızası dışında evi terk eden çocuğu, ailesine ve yetkili makamlara haber vermeden yanında tutmak cezalandırılmıştır.

TCK ve ÇKK’daki çocuk tanımlarında çocuğun yaşının dikkate alındığı bir tanım yapılırken, CMK’da çocuğa ilişkin ayrı bir tanım bulunmamaktadır. CMK, şüpheli, sanık, mağdur ve tanık kavramları ile çocukları ilgilendiren düzenlemelere yer vermektedir⁷³⁵. Çocukların korunması kapsamında CMK m. 45/2, “yaş küçüklüğü sebebiyle tanıklıktan çekinmenin önemini anlayabilecek durumda olmayanların ancak kanuni temsilcilerinin rızasıyla dinlenebileceğini” düzenlemiştir. CMK m. 50/1-a’ya göre de, “dinlenme sırasında on beş yaşını doldurmamış kişiler yeminsiz dinlenmektedir”. CMK m. 52/3-a’da “mağdur çocukların tanık olarak dinlenmesinde görüntülü ve sesli kayıt alınmasının zorunlu” olduğu belirtilmiştir. Çocuğun tanıklığın hukuki anlam ve sonuçlarını anlayabilecek durumda olması halinde tanıklıktan çekinme konusunda görüşüne başvurulmaktadır. Aksi durumda çocukların tanıklıktan

⁷³⁵ Dönmez, s. 24.

çekinmesine kanuni temsilci karar vermektedir. Kanuni temsilcinin şüpheli ya da sanık olması durumunda da bu konuda hakim karar almaktadır. (CMK m. 76/4)

CMK m. 90/3'e göre, takibi şikayete bağlı suçlar bakımından yakalama işleminde çocuklara karşı işlenen suçüstü hallerinde kişinin yakalanması şikayete bağlı değildir. Çocukların özgürlükten yoksun bırakılmaya karşı korunma hakkı dikkate alınarak CMK'nın tutuklulukta geçecek süreyi düzenleyen 102. maddesinin 5. fıkrasında, fiili işlediği sırada on beş yaşını doldurmamış çocuklar bakımından tutukluluk sürelerinin azaltıldığı bir düzenleme getirilmiştir. CMK m. 100/1'e göre, kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut delillerin ve bir tutuklama nedeninin bulunması halinde tutuklama kararı verilmektedir. M. 100/3-a-7'de tutuklama nedeninin var olarak sayıldığı suçlar arasında, TCK m. 103'de düzenlenen çocukların cinsel istismarı suçu da yer almaktadır. Bu şekilde çocukların her türlü şiddet ve istismardan korunma haklarına ilişkin özel bir düzenlemeye yer verilmiştir.

Çocuğun şüpheli veya sanık olması halinde istemi aranmaksızın bir müdafii görevlendirilmektedir. (CMK m. 150/2)⁷³⁶ Sanığın on sekiz yaşını doldurmamış olması durumunda duruşma kapalı yapılmakta, hüküm de kapalı duruşmada açıklanmaktadır. (CMK m. 185) Çocuk yargılamalarında kapalı olan yapılan duruşmanın içeriğinin, herhangi bir iletişim aracılığıyla yayımlanması yasaktır. (CMK m. 187) Böylelikle çocukların yüksek yararı yargılama aşamasında da gözetilmekte ve mahremiyet haklarının korunması sağlanmaktadır. Yine çocuğun yüksek yararına uygun olarak, çocuğun mahkeme salonundan dışarı çıkarılmasının gerekmesi halinde direnç göstermesi ya da karışıklığa sebep olması durumunda ona disiplin hapsi uygulanamamaktadır. (CMK m. 203/3)

CMK m. 236'da, mağdur ile şikayetçinin dinlenmesi düzenlenirken çocuklara ilişkin özel düzenlemeler öngörülmüştür. Maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasında zorunluluk arz eden haller hariç olmak üzere, çocuğun işlenen suçun etkisiyle psikolojisinin bozulmuş olması halinde bu travmayı ona tekrar yaşatmamak adına, bu suça ilişkin soruşturma veya kovuşturmada tanık olarak çocuk, bir defa dinlenebilmektedir. (m. 236/2) Mağdur çocuklar, uzman bir kişinin eşliğinde

⁷³⁶ Yine CMK m. 234/2'ye göre, mağdurun on sekiz yaşını doldurmamış olması durumunda istemi aranmaksızın bir vekil görevlendirilmektedir. CMK m. 239/2'ye göre de, mağdur veya suçtan zarar görenin çocuk olması halinde avukat görevlendirilmesi için istem aranmamaktadır.

dinlenmektedir. (m. 236/3) Çocukların şüpheli ya da sanık ile yüz yüze gelmesinde sakınca bulunması durumunda, çocukların ifade ve beyanları özel ortamlarda uzmanlar aracılığıyla alınmaktadır. (m. 236/4) Bu hükümler yoluyla, çocukların psikolojik sağlıklarının korunması olabildiğince sağlanmaya çalışarak onların gelişim haklarına da katkı yapılmaktadır.

CGTİK 2. maddesinde, ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazına ilişkin kuralların, hükümlülere hiçbir konuda ayrımcılık yapılmaksızın uygulanacağını düzenlemiştir. Aynı şekilde hükmün 2. fıkrasında, infazda zalimane, insanlık dışı, aşağılayıcı ve onur kırıcı davranışlarda bulunulamayacağı hüküm altına alınmıştır. Bu hükümler çocuklara ilişkin ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazında da geçerli olduğundan, onların kişisel haklarından olan ayrımcılığa maruz kalmama hakkı ve her türlü işkence, aşağılayıcı davranış, şiddet ve istismardan korunma hakkı da koruma altına alınmaktadır.

Bu Kanun'da çocuk tutuklu ve hükümlülere ilişkin ayrıntılı düzenlenmiş özel kurumlar öngörülerek, çocuk kapalı ceza infaz kurumları (m. 11), gençlik kapalı ceza infaz kurumları (m. 12), gençlik açık ceza infaz kurumları (m. 14), çocuk eğitim evleri (m. 15) düzenleme altına alınmıştır. Çocukların zorla çalıştırılmayacağı da Kanun'un 29. maddesinin 3. fıkrasında hüküm altına alınmıştır. Madde hükmüne göre, çocuk hükümlülerin çalıştırılması sadece meslek eğitime yönelik olabilecektir. Ayrıca öğretim kurumlarına ya da örgün eğitime devam eden çocuk ile genç hükümlüler öğretim yılı içinde atölye ve işyerlerinde çalıştırılmayacaktır. Yine m. 31/1'e göre, çocuk hükümlülerin kendi yaşam alanları veya eğitsel amaçlar dışında çalıştırılmaları yasaktır.

CGTİK m. 66/2'deki hükümle, çocuk eğitim evlerindeki hükümlülerin ücretli telefonlarla serbestçe görüşme yapabilmesi sağlanmıştır. Yine çocukların korunması amacıyla yönelik olarak CGTİK m. 106/4'e göre, çocuklar hakkında hükmedilen adli para cezasının ödenmemesi durumunda bu cezanın hapis cezasına çevrilmesi mümkün değildir.

III. 5395 SAYILI ÇOCUK KORUMA KANUNU

03.07.2005 tarih ve 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK), 1. maddesinde belirttiği üzere, “korunma ihtiyacı olan ve suça sürüklenen çocukların korunması, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınması” amacıyla hazırlanmıştır. Bu Kanun, korunma ihtiyacı bulunan çocuklar hakkındaki koruyucu ve destekleyici tedbirler ile suça sürüklenen çocuklara uygulanacak güvenlik tedbirlerinin ve çocuk mahkemelerinin kapsamını düzenlemektedir. (m. 2) ÇKK m. 3/1-a, BMÇHS ile birebir uyumlu olarak çocuğu, “daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişi” olarak tanımlamaktadır. Korunma ihtiyacı olan çocuk ise “bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuk” olarak ifade edilmiştir⁷³⁷. (m. 3/a-1) BMÇHS’de korunma ihtiyacı olan çocuğa ilişkin bir tanım yer almamasına rağmen Sözleşme’nin çocuğun her türlü şiddete karşı korunma hakkını düzenleyen 19. maddesinin 1. fıkrasında “anne-babanın, yasal vasilerin ya da çocuğun bakımını üstlenen herhangi bir kişinin yanındaiken maruz kaldığı her türlü şiddete karşı korunması için taraf devletlerin bütün önlemleri alması gerektiği”, 18. maddesinde ise çocuğun yetiştirilmesi ve korunması görevinin ilk olarak anne-babaya, yasal vasilerine ve devlete ait olduğu belirtilmiştir. BMÇHS m. 18/2’de de, devletlerin çocukların korunmasına ilişkin gereken yardımı yapması ve çocukların bakımına ilişkin kuruluşların ve hizmetlerin geliştirilmesine çalışmaları gerekliliği düzenlenmiştir. Görüldüğü üzere, korunmaya muhtaç çocuk kavramı son derece geniştir. Dolayısıyla çocuğun, bedensel ve fiziksel olarak gelişimini tamamlamamış olması sebebiyle anne-babaya sahip ya da suça sürüklenmiş⁷³⁸ olup olmadığına bakılmaksızın tüm çocukların

⁷³⁷ 2828 Sayılı SHK m. 3’te “korunmaya muhtaç çocuklar” ifadesi yer alırken ÇKK “korunma ihtiyacı olan çocuklar”ı tercih etmiştir. ÇKK bu anlamda SHK’ya göre daha geniş bir tanım kabul etmektedir. Yusuf Solmaz Balo, *Uluslararası İlkeler Işığında Çocuk Koruma Kanunu ve Uygulaması*, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Ağustos 2005, s. 151.

⁷³⁸ ÇKK’da çocuk hukukunun temel ilkeleri gözetilerek, “suçlu çocuk”, “suç işlemiş çocuk” ifadeleri bilinçli olarak kullanılmamıştır. Bu kavram yerine, kanunlarda suç olarak kabul edilen eylemi gerçekleştiren çocuklar için “suça sürüklenen çocuk” ifadesi tercih edilmiştir. Bu anlayışın sebebi, çocuğun suç olarak tanımlanan eylemi gerçekleştirmesinde iradesinin yanında dış etkenlerin varlığının da kabul edilmesidir. Benzer bir yaklaşımla “kanunla ihtilafa düşen çocuk” ifadesinin kullanılması da uygundur. Balo, s. 165.

korunmaya muhtaç olduğu ve devletin anne-babaya bu konuda her türlü yardımı yapmakla mükellef olduğu kabul edilmektedir⁷³⁹.

ÇKK m. 4'te, çocukların korunmasında gözetilecek temel ilkeler ortaya konulmuştur. Bu ilkelerin bir kısmı BMÇHS'nin temel ilkeleriyle paraleldir. Çocuğun yaşama, gelişme, korunma ve katılım hakkı, çocuğun yarar ve esenliğı ve çocuğa ve ailesine ilişkin ayrımcılık yasağı BMÇHS'de de birebir yer almaktadır. Ayrıca ÇKK ortaya koyduğu diğer temel ilkelerde çocukların kişisel haklarını bir kez daha ortaya koymaktadır. Çocuğun yüksek yararı gereğı öncelikle kendi aile ortamında korunması gerekmektedir. Çocukların korunmaya muhtaç hale gelmesine neden olan şartların ailenin birçok açıdan yetersizliğı ile ilgili olması sebebiyle çocuk koruma politikalarının, ailenin güçlendirilmesi temelinde oluşturulması gerekmektedir. Çocuğun ailesinin korunması amacına yönelik belirlenen destekleyici tedbirler sayesinde çocuğa ve ailesine, gereksinim duydukları hizmetlerin verilmesi ve bu şekilde, çocuğun ailesinin yanında kalması sağlanmaktadır. Çocuklar hakkında uygulanabilecek destekleyici tedbirlerin temel amacı, uluslararası sözleşmelerde çocuğun yüksek yararına olarak kabul edilen çocuğun ailesinin yanından ayrılmamasının sağlanmasıdır. Bu şekilde çocuğun temel hakları gözetilecek ve içinde bulunduğu ortam iyileştirilebilecektir⁷⁴⁰. Koruyucu tedbirler ise, çocuğun ailesi tarafından korunmasının mümkün olmadığı ya da ailesinin yanında kalmasının onun yüksek yararına aykırı olması durumunda uygulanmaktadır. Bu şekilde devlet diğer bakım hizmetlerini uygulamaktadır⁷⁴¹. BMÇHS m. 27/2'de çocuğun gelişiminde gereken yaşam koşullarının sağlanmasının sahip oldukları imkanlar dahilinde önce çocuğun ailesine ait olduğu tekrarlanmaktadır. 27/3. maddede ise, taraf devletlerin özellikle beslenme, giyim ve barınma konularında anne-babaya ve çocuğun bakımını üstlenen kişilere destek sağlaması yükümlülüğü düzenlenmektedir. Sosyal devlet ilkesinin gereğı olarak, çocukların ve ailelerinin temel haklarını kullanabilmeleri için tüm bu destekleyici ve koruyucu tedbirler, ÇKK m. 5'te de ayrıntılı düzenlenerek, danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınmaya ilişkin olarak belirlenmiştir⁷⁴².

⁷³⁹ Akyüz, Çocuk Hukuku, ss. 442, 464.

⁷⁴⁰ Balo, s. 173.

⁷⁴¹ Akyüz, Çocuk Hukuku, ss. 428, 431.

⁷⁴² Balo, s. 174.

Danışmanlık tedbirinde; çocuğun aile yanında korunması ve tedbir kararlarının uygulanmasında çocuğun desteklenmesi ve bilgilendirilmesi hedeflenerek, çocukların bakımından sorumlu kişilere ve çocuklara mevcut sorunlarının çözümünde, alanında mesleki eğitim almış görevliler tarafından rehberlik etme amacı güdülmektedir. (ÇKK m. 5/1-a, Çocuk Koruma Kanunu'na Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik (KDTY) m. 12) Bu tedbir, hem aile yanında kalan hem de koruyucu aile ya da kamu sosyal hizmet kuruluşlarında kalan çocuklara uygulanmaktadır. Bu tedbir sayesinde, çocukların bedensel, zihinsel ve duygusal gelişimlerinin desteklenerek çevrelerine uyumları geliştirilecek, ileride kendilerine uygun bir meslek seçmeleri ve hayata katılmaları sağlanacaktır⁷⁴³. Çocukların bu tedbire kolayca ulaşabilmesini sağlayacak ortam onlara sağlanmalı ve çeşitli destek hizmetleriyle de pekiştirilmelidir. Böylelikle, BMÇHS'nin temel ilkelerinden olan çocukların gelişme hakkının korunmasına da katkı sağlanmış olacaktır.

Bir başka tedbir olan bakım tedbiri de, çocukların kişisel haklarıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu tedbiri düzenleyen ÇKK m. 5/1-c ve KDTY m. 14/1'e göre bakım tedbiri, çocuğun bakımından sorumlu olan kişinin görevini yerine getirememesi durumunda, çocuğun resmi ya da özel bir bakım yurduna veya koruyucu aile yanına yerleştirilmesi suretiyle uygulanmaktadır. Ancak son dönemlerde, çocuk koruma sisteminin çocuğun ailesi içinde korunmasına öncelik vermesi temelinde, kurumlardaki çocukların ailelerinin yanına döndürülmesine çalışılmaktadır. Bu uygulamanın gerekçesi, çocukların bakımından sorumlu kişilerin görevlerini ekonomik yoksunluk sebebiyle yerine getiremediği varsayımdır. Halbuki çocuğun korunma ve bakım ihtiyacının nedeni sadece ekonomik sebeplere değil, sosyal ve psikolojik sebeplere de dayanabilmektedir. Aynı şekilde, bu karar verilirken çocuğun korunma altına alınma nedenlerinin devam edip etmediğinin de araştırılması gerekmektedir. Çocuğun tekrar ailesinin yanına dönmesi durumunda aileye hem ekonomik hem de psiko-sosyal destek verilmelidir⁷⁴⁴. Çocukların öz aileleri tarafından gerçekleştirilen ihmal ve istismar vakalarının çokluğu göz önünde bulundurulduğunda, çocuğun yüksek yararı gözetilerek aileye düzenli denetim ziyaretleri

⁷⁴³ Akyüz, Çocuk Hukuku, ss. 457-458.

⁷⁴⁴ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 467.

gerçekleştirilmelidir⁷⁴⁵. BMÇHS m. 25'e göre de, taraf devletlerin, yetkili makamlar tarafından koruma altına alınan ya da tedavi amaçlı yerleştirilen çocuk hakkındaki mevcut şartların, belirli aralıklarla gözden geçirilmesi yükümlülüğü bulunmaktadır. KDTY m. 14/2'ye göre ise, hakkında bakım veya barınma tedbiri kararı verilen ve ihmal ya da istismara uğrayan veya çeşitli uyum problemleri yaşayan çocukların, rehabilitasyon süreçlerinde korunma ihtiyacı bulunan diğer çocuklarla aynı ortamda bulunmamaları sağlanmaktadır.

ÇKK m. 5'te düzenlenen diğer tedbirlerden eğitim tedbirinde, özellikle zorunlu eğitim yaşında olan çocukların bu eğitimlerinin sağlanması amaçlanmaktadır. Bunun için çocuğun özel ihtiyaçlarına göre, evde eğitim ya da özel eğitim kurumlarına devamı sağlanmaktadır. Zorunlu eğitim yaşını geçmiş çocuklar açısından da bir meslek kazandırılması, tedbirin diğer ayağını oluşturmaktadır⁷⁴⁶. Bir diğer tedbir olan sağlık tedbiri, çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunmasına yönelik tedavilerinin yaptırılması ve gerekmesi halinde rehabilitasyonuna ya da bağımlılık tedavilerinin yapılmasını kapsamaktadır. Son tedbir olan barınma tedbirinde ise, barınma ihtiyacını karşılayabileceği yeri bulunmayan çocuklu kişilere ve hayati tehlikesi bulunan hamile kadınlara uygun barınma yeri tesis edilmektedir. Görüldüğü üzere çocuklar hakkındaki koruyucu ve destekleyici tedbirler, onların içinde bulundukları özel durumlar değerlendirilerek, her çocuğun kişisel özelliklerine göre düzenlenmiştir. Maddedeki tedbirlerde öncelikli olarak, tehlike altındaki çocuğun ailesinin yanında kalması benimsenmiştir. Ailenin desteklenmesi ve alınan her türlü tedbire rağmen çocuğun içinde bulunduğu ortamda iyileşme görülmezse, en son çare olarak kurum hizmetlerinden yararlandırılması gerekmektedir⁷⁴⁷. ÇKK m. 6'da, hakkında tedbir kararı alınması gereken çocuklar için öncelikle bildirim yapılması gereken kurum, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu olarak düzenlenmiştir. Çocukların korunmasına ilişkin hizmetlerin olabilecek en hızlı şekilde gerçekleştirilebilmesi ve bu konuda uzmanlaşılabilmesi için tek kuruluşun sorumlu tutulması, çocuk hukukunun temel ilkelerine de uygundur⁷⁴⁸.

⁷⁴⁵ Kasım Karataş, "Türkiye'de Çocuk Koruma Sistemi ve Koruyucu Aile Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme", **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 2, Ekim 2007, s. 14.

⁷⁴⁶ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 458.

⁷⁴⁷ Balo, s. 173.

⁷⁴⁸ Balo, s. 180.

BMÇHS m. 20’de, çocuğun devletten özel koruma ve bakım görme hakkı düzenlenmektedir. Buna göre taraf devletler, aile çevresinden yoksun ya da yüksek yararı sebebiyle ailesinin yanında olmaması gereken çocuk için, kendi ulusal mevzuatlarına göre uygun olan bakımı sağlamakla yükümlüdür. Bu bakım türleri, bakıcı aile, evlat edinme, uygun bir kuruluşa yerleştirme ya da İslam hukukundaki kafalah olabilmektedir. Ayrıca ÇKK m. 9’da belirtildiği üzere, acil koruma altına alınması gereken bir durumda çocuk, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından bakım ve gözetim altına alındıktan sonra, kurum tarafından çocuk hakimine başvurulmaktadır. Çocuk hakkında acil koruma kararının alınmasından sonra kurum tarafından sosyal inceleme yapılmaktadır. Bu inceleme neticesinde hakim tarafından, çocuğun ailesine teslim edilmesi ya da başka bir tedbire hükmedilmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar (Pekin Kuralları) m. 26/1’de de, kurumsal ıslahın amaçları belirtilmiştir. Madde hükmüne göre bu uygulamanın amacı, kuruma yerleştirilen çocuğun toplumda yapıcı ve üretici bir rol kazanmasının sağlanmasıdır. Çocuğa bunu gerçekleştirebilmesi için bakım, koruma, kültürel ve mesleki yetenekler kazanmasına yönelik yardım edilmelidir.

BMÇHS m. 12’de ortaya konulan çocuğun katılım hakkı, çocukların kendilerini ilgilendiren alternatif bakım türlerine karar verilmesi ya da bakım aşamasındaki uygulamalarda bilgilendirilmeleri ve söz sahibi olmalarında da söz konusudur⁷⁴⁹. Ancak çocukların kendilerini ilgilendiren kararlara katılma hakları olmasına rağmen, uygulamada genellikle onların görüşleri alınmamakta ve kendilerine uygulanacak bakım tedbirinin türüne karar vermelerine imkan tanınmamaktadır⁷⁵⁰.

ÇKK m. 16’ya göre, gözaltına alınan çocukların bu süre boyunca kolluğun özel çocuk biriminde tutulmaları, böyle bir birimin yokluğu halinde yetişkinlerle iletişim kuramaları ve bu süreçten olumsuz etkilenmemeleri için yetişkinlerden ayrı yerlerde tutulması esası hüküm altına alınmıştır. Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği m. 11/1-a, çocuklara ilişkin aynı düzenlemeyi içermektedir. Benzer şekilde Pekin Kuralları m. 26/3’e göre de, çocukların yetişkinlerden ayrı kurumlara yerleştirilmesi veya yetişkinlerden ayrı bölümlerde tutulmaları gerekmektedir.

⁷⁴⁹ Karataş, s. 15.

⁷⁵⁰ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 467.

ÇKK m. 35'te “çocuklar hakkında mahkemeler, çocuk hakimleri ve Cumhuriyet savcılarınca gerektiğinde çocuğun bireysel özelliklerini ve sosyal çevresini gösteren inceleme yaptırılır” hükmü yer almaktadır. Bu sosyal inceleme raporundaki bilgilere göre, “çocuğun işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve davranışlarını yönlendirme yeteneği” mahkemece takdir edilmektedir. TCK m. 31'e göre, fiili işlediği anda on iki yaşını doldurmuş ancak on beş yaşını doldurmamış çocuğun, fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama yeteneğinin takdiri mahkemeye verilmiştir. Mahkeme bu incelemesini yaparken, uzmanlar tarafından hazırlanan sosyal inceleme raporundaki tespitleri de göz önüne almaktadır⁷⁵¹. Çocuğun yüksek yararı çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu hükümdeki düzenleme yerindedir. Ancak görüldüğü üzere ÇKK'da, çocuk hakkında sosyal inceleme yaptırılmasının zorunlu olduğuna dair bir netlik bulunmamaktadır. 35. maddede açıkça, “gerektiğinde” sosyal inceleme yaptırılabilceği ifade edilmiştir. Benzer şekilde ÇKK'nın koruyucu ve destekleyici tedbir kararı alınmasına ilişkin 7. maddesinin 2. fıkrasında “tedbir kararı verilmeden önce çocuk hakkında sosyal inceleme yaptırılabilir” denilerek, sosyal incelemenin zorunlu olmadığı belirtilmektedir. Ayrıca ÇKK m. 35/2'de yer alan “derhal tedbir alınmasını gerektiren durumlarda sosyal incelemenin daha sonra da yaptırılabilceği” ifadesi ve ÇKK m. 35/3'teki “çocuk hakkında sosyal inceleme yaptırılmaması halinde gerekçesinin kararda gösterileceği” ifadesi bizi sosyal incelemenin zorunlu bir şart olmadığı sonucuna ulaştırmaktadır. Kanaatimizce, sosyal inceleme raporunun hazırlanmasının mahkemelerin, hakimlerin ve cumhuriyet savcılarının takdirine bırakılması yerinde değildir. Çocukların gereksinimlerinin ivediliği sebebiyle, onların korunma ve bakımına ilişkin hakları, insan haklarını ilgilendiren bütün düzenlemelerde ilk aşamada ele alınmalıdır⁷⁵². Sosyal incelemenin yapılmaması çocuklar adına yanlış kararlar alınmasına sebep olabileceği gibi, çocuk koruma sisteminin gerektiği şekilde işlemesine de engel olabilecektir⁷⁵³. En nihayetinde sosyal inceleme raporu; çocuğun korunması, tedavisinin ve rehabilitasyonunun yapılabilmesi amaçlarıyla çocuğu,

⁷⁵¹ Balo, s. 397.

⁷⁵² Ballar, s. 6.

⁷⁵³ Ali Hakan Evik, “Çocuk Koruma Kanunu Hakkında Düşünceler”, **Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, Haziran 2007, ss. 193-195.

çevresini ve çocuğun suça sürüklenme sebeplerini incelemektedir. Bu şekilde rapor, çocuk adalet sisteminde önemli bir fonksiyonu yerine getirmektedir⁷⁵⁴.

IV. 5799 SAYILI SOSYAL HİZMETLER KANUNU

Eski dönemlerden beri varlığını koruyan sosyal yardımlaşma ve sosyal adalet olguları, İslamiyet'te dini emirlerde, Osmanlı döneminde ise vakıflarda somutlaşmıştır. Osmanlı döneminde kurulan vakıflar ile yoksullara, kimsesizlere, dul ve yetimlere, engellilere yardım edilmiş ve bu durum gelenek haline gelerek günümüze ulaşmıştır⁷⁵⁵. 24.05.1983 tarih ve 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu (SHK) da “korunmaya, bakıma veya yardıma ihtiyacı olan aile, çocuk, engelli, yaşlı ve diğer kişilere götürülen sosyal hizmetleri” düzenleyerek “bu hizmetlerin yürütülmesi için kurulan teşkilatın görev, yetki ve sorumluluklarını” belirtmektedir⁷⁵⁶. (SHK m. 1) Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği (SHMY) de 1. maddesinde, “...çocuk, genç, kadın, erkek, engelli, yaşlı bireylere ve ailelerine koruyucu, önleyici, destekleyici, geliştirici, rehberlik ve danışmanlık odaklı sosyal hizmetlerin” sunulmasını amaç olarak ortaya koymuştur. Ayrıca bu hizmetlerin yerine getirilmesi için gereken hallerde, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapılarak bir bütünlük sağlanması gerektiğini belirtmiştir. (SHK m. 4/1-a)

SHK m. 3/b'de, korunma ihtiyacı olan çocuk tanımlanmıştır. Buna göre, korunması gereken çocuğun “beden, ruh ve ahlak gelişimleri veya şahsi güvenlikleri tehlikede”dir. Ayrıca, anne ya da babasından en az birisi bulunmayan ya da belli olmayan, anne babası tarafından terk edilen veya anne babası tarafından ihmal edilerek fuhuş, dilencilik, alkollü içki veya uyuşturucu maddeleri kullanma gibi kötü alışkanlıklardan korunmayan” çocuk, bu kapsamda kabul edilmektedir. Sosyal hizmet faaliyetlerinden yararlanacak olan kişiler arasında, korunmaya ihtiyacı olan çocuklara, engellilere ve yaşlılara öncelik verilmektedir. (SHK m. 4/1-c) Bu kanun kapsamında korunmaya, bakıma, yardıma muhtaç olan çocuklar da tespit edilmekte ve gereken incelemeler başlatılmaktadır. SHK m. 4/1-d'ye göre, sosyal hizmetlerin

⁷⁵⁴ Balo, s. 396.

⁷⁵⁵ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 431.

⁷⁵⁶ Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, s. 164.

yürütülmesinde herhangi bir sınıf, ırk, dil, din mezhep ya da bölge farklılığı gözetilmesi yasaktır. Hizmetlere ulaşmada öncelik, ihtiyaç durumu ve başvuru sırası birlikte değerlendirilerek tespit edilmektedir. SHMY'nin 6. maddesinin 1. fıkrası da aynı doğrultuda bir düzenlemeyle “birey, aile ve toplumun ihtiyaçları”nın önceliğine yer vermiştir. Ayrıca bu şekilde, “sorunların yerinde tespiti ve çözümü”nü esas alarak korunmaya ihtiyacı olan kişilerin sosyal hizmetlerden yararlanması sağlanmaktadır.

Sosyal Hizmet Merkezleri'nin çocuklara yönelik görevleri SHMY m. 7'de sıralanmaktadır. Buna göre, çocuğun öncelikle aile içinde yetiştirilmesinin ve desteklenmesinin sağlanması ve bu amaca yönelik ailenin eğitim, danışmanlık, sosyal ve ekonomik olarak güçlendirilmesi gerekmektedir. (SHMY m. 7/1-e) Ayrıca “çocukların ve gençlerin sağlıklı gelişimini sağlamak için, onlara yönelik sosyal hizmet faaliyetlerinin yürütülmesi” de Merkezler'in görevlerindendir. (SHMY m. 7/1-c) Bu görevleri yerine getirmek için oluşturulan hizmet birimlerinden olan eğitim ve danışmanlık birimi, çocukların suça sürüklenmelerinin, zararlı alışkanlıklar edinmelerinin ve sokakta çalıştırılmalarının önüne geçmek için hem ailenin hem de çocuğun sorumluluk bilincini geliştirecek rehberlik ve danışmanlık faaliyetleri yürütmektedir. (SHMY m. 14/1-d) Bir diğer birim olan uygulama birimi de, çocukların evlat edindirilmesine, koruyucu aile ya da gönüllü ailelerine ilişkin işlemleri gerçekleştirerek ailelere eğitim ve rehberlik hizmeti sunmaktadır. (SHMY m. 13/1-c) Bu hizmetler, psikolojik danışmanlar ve rehber öğretmenler aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve bu şekilde çocuk ve gençlerin gelişimleri değerlendirilerek sorunlarının çözümüne yönelik destek hizmetleri organize edilmektedir. (SHMY m. 21/1-a, m. 24) Benzer şekilde çocuk gelişimcisi de; çocukların gelişim düzeylerinin belirlenmesi, gelişimlerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi, çocuklara yönelik bireysel destekleyici eğitim programlarının hazırlanması, davranış bozukluğu belirlenen çocukların ise tanı ve tedavileri için uygun kurum ve kuruluşlara sevk edilmesi görevlerini yürütmektedir. (SHMY m. 20)

SHK'nın korunma kararını düzenleyen 22. maddesinin 1. fıkrasına göre, korunmaya ihtiyacı olan çocukların reşit olana kadar sosyal hizmet kuruluşlarında bakılıp yetiştirilmeleri ve meslek sahibi olmalarına ilişkin tedbir kararı, ÇKK'ya göre yetkili ve görevli mahkeme tarafından alınmaktadır. Korunma tedbirinin ivedilikle alınmasının gerekli olduğu hallerde, mahkeme kararı alınana dek çocuklar, SHK'ya

göre kurulmuş kuruluşlarda ya da mahalli mülki amirin onayı ile ailelerinin yanında bakım altına alınmaktadır. (SHK m. 22/2) Sosyal hizmet kuruluşlarının yapacağı incelemelerde çocuğun derhal korunma altına alınmasının gerekli olmadığı ya da ailesine teslim edilmesinde bir sakınca görülmediği sonucuna ulaşırsa, mülki idare amirinin onayı ile çocuğun ailesine teslim edilmesi mümkündür. (SHK m. 22/3) Korunmaya ihtiyacı olan ve hakkında mahkeme tarafından korunma kararı alınan çocuğun bakımı ve yetiştirilmesi, bir koruyucu aile tarafından da gerçekleştirilebilmektedir. Elbette ki bu koruyucu aile, ilgili kurumların denetim ve gözetiminde bulunmaktadır. (SHK m. 23)

Korunma kararı, çocuk reşit olana kadar devam etmektedir. Ancak korunma kararının alınmasına neden olan koşulların ortadan kalkması durumunda, kurum yetkililerinin de önerisiyle bu karar mahkeme tarafından, çocuk reşit olmadan kaldırılabilir gibi çocuğun reşit olmasından sonra da kararın devamına hükmedilebilmektedir. 18 yaşını tamamlamış çocuklardan ortaöğretime devam edenlerin 20, yükseköğretime devam edenlerin 25 yaşına kadar korunma kararları uzatılabilmektedir. 18 yaşını doldurmuş ancak öğrenimine devam etmeyen çocukların ise, bir iş ya da meslek edinmesinin sağlanması için korunma kararlarının 20 yaşına kadar uzatılması mümkündür. Korunma kararı kalkmasına rağmen kendi başına yaşamını sürdüremeyecek durumda bulunan kız çocukları, kurum tarafından himaye altına alınmaktadır. Aynı şekilde bedensel, zihinsel ve ruhsal engelleri sebebiyle sürekli bakım görmesi gereken ve çalışacak durumda olmayan çocukların da korunma kararı uzatılmaktadır. (SHK m. 24)

Görüldüğü üzere hem ÇKK hem de SHK, çocuğun ailesinin yanında korunmasına öncelik tanımakta, gereken hallerde bakım, danışmanlık, sosyal ve ekonomik destek yardımları aracılığıyla aileyi güçlendirmektedir⁷⁵⁷.

⁷⁵⁷ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 445.

V. DİĞER BİLDİRİLERDE VE KANUNLARDA ÇOCUKLARIN KİŞİSEL HAKLARI

A. Türk Çocuk Hakları Bildirisi

1959 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi ve 1961 Anayasası ışığında hazırlanmış olan Türk Çocuk Hakları Bildirisi, 28.06.1963 tarihinde düzenlenen UNESCO Türkiye Milli Komisyonu 7. Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir. Eğitim ve sosyal alanda çocuğa verilen önemi ortaya koyan Bildiri, altı maddeden oluşmaktadır⁷⁵⁸. Bildiri'de yer alan çocuk haklarının ortaya konulmasında, 1961 Anayasası'nın temel hakların niteliği ve korunmasını düzenleyen 10. maddesi, kişi dokunulmazlığını düzenleyen 14. maddesi, ailenin korunmasına ilişkin 35. maddesi, çalışma şartlarına ilişkin koruma içeren 43. maddesi, sosyal güvenlik hakkını belirten 48. maddesi, sağlık hakkının yer aldığı 49. maddesi ve öğrenimin sağlanması başlıklı 50. maddesi yol gösterici olmuştur⁷⁵⁹.

Bildiri, ebeveynler ile resmi makamların uyması gereken temel ilkeleri tespit etmiştir. Bildiri'nin gerekçesinde, çocuklar ve haklarına yönelik yasal düzenlemelerin yapılması ve çocukları ilgilendiren ilke ve kuralların belirlenmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Kendinden önceki çocuk hakları bildirgelerinden farklı olarak Bildiri, sadece Türk çocuklarına yönelik ve ayrıntılı bir düzenlemedir⁷⁶⁰.

Bildiri genel olarak çocukların sosyal ve ekonomik haklarına odaklanmıştır. Bildiri metninin genelindeki yaklaşım, Bildiri'den daha sonraki tarihli 1989 BMÇHS'nin genel ilkeleriyle uyum içerisindedir. Bildiri'nin tüm maddelerinde, çocuk haklarının temel ilkelerden olan çocukların yaşama ve gelişme hakkı ile çocukların yüksek yararının gözetilmesi hakkı kendini göstermektedir. Düzenlemenin bütününde anne-baba ve devletin sorumlulukları yer almaktadır. Çocukların korunmasına özel önem verilmesi vurgulanarak, devletin her türlü tedbiri alması gerektiği ifade edilmektedir⁷⁶¹.

⁷⁵⁸ Türk Çocuk Hakları Bildirisi tam metni için bkz. <http://www.beydag.gov.tr/turk-cocuk-haklari-bildirisi>, (08.05.2021); Ballar, ss. 53-54.

⁷⁵⁹ Ballar, s. 55.

⁷⁶⁰ Ballar, s. 56.

⁷⁶¹ S. Kurt, s. 106.

Bildiri'nin 1. maddesi'nin bir bölümü, bu genel ilkelerle uyumlu şekilde düzenlenmiştir. “İyi bakım, iyi yetiştirilme, her yerde ilgi, sevgi ve yardım görme hakkı” çocukların yaşama ve gelişme hakkıyla doğrudan bağlantılıdır. Aynı maddede düzenlenen “sıkıntı içinde bulunan çocuğun kurtarılmasına öncelik verilir” hükmü de çocuğun yüksek yararının bir yansımasıdır. Çocuğun kişisel haklarından olan anne-babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkı (BMÇHS m. 7/1), Bildiri'nin 3. maddesinde ifade edilmiştir. Buna göre, her anne baba “çocuğuna bakmak, onu bilgili, becerili ve en iyi şekilde yetiştirmek” ile yükümlüdür. Madde hükmünde, bu görevin ilk olarak ebeveynlere, sonrasında ise devlete verildiği belirtilmektedir. Bildiri'nin 5. maddesinde, çocuğun yaşama ve gelişme hakkıyla bağlantılı olarak anne-baba tarafından bakılma hakkına yer verilmiştir. Ebeveynlere, devlete ve örgütlere, “sakat ve uyumsuz çocukların iyileştirilmeleri, yaşama zorluğu çeken çocukların kurtarılmaları ve uygun bir meslek seçerek kendi hayatlarını kazanmaları için başarılı ve güçlü yetiştirilmeleri” ödevi yüklenmiştir. Bildiri'nin son maddesi olan 6. maddede ise, çocukların korunması ile ilgili yasaların çıkarılması ve uygulanmasına öncelik tanınması gerektiği belirtilmektedir. Bu şekilde bir kez daha çocuğun yüksek yararına vurgu yapılmaktadır.

B. 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu

4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu (TMK) 28. maddesinde, çocuğun tam ve sağ olarak doğduğu anda kişiliğin başladığını kabul etmektedir. Bu şekilde, çocukluğun başlangıcı kişiliğin kazanılması olarak belirlenmektedir. Kişiliğin kazanılması sayesinde de çocuğun hukuk düzeni tarafından korunması sağlanmaktadır. 28. maddenin 2. fıkrasına göre çocuk, hak ehliyetini, sağ doğmak koşuluyla geçmişe dönük olarak ana rahmine düştüğü andan itibaren kazanmaktadır. Belirtilindiği üzere 28. maddede yer alan bu hükümler ile ceninin korunması amaçlanmaktadır⁷⁶².

⁷⁶² Örneğin, TMK'nın velayetin kaldırılmasının düzenlendiği 348. maddesinin 2. fıkrasında yer alan “kararda aksi belirtilmedikçe velayetin kaldırılması mevcut ve doğacak bütün çocukları kapsar” hükmü ile henüz ana rahmine düşmemiş çocuklar da korunmaktadır. M. 303/1'de “babalık davasının çocuğun doğumundan önce de açılabilmesi” hüküm altına alınmıştır. 582. maddede, “ceninin sağ doğmak koşuluyla mirasçı olabileceği” belirtilmiştir. 643. maddenin 1. fıkrasında ise, “mirasın açıldığı tarihte mirasçı olabilecek bir ceninin varlığı halinde, paylaşımın doğuma kadar ertelendiği” düzenlenmiştir.

TMK m. 9 ve devamındaki hükümlerde fiil ehliyeti ve koşulları ifade edilmektedir. Tam ve sağ doğumla hak ehliyetine sahip olan çocuklar, fiil ehliyetine doğuştan sahip değildir. 10. maddeye göre “ayırt etme gücüne sahip ve kısıtlı olmayan her ergin kişi” fiil ehliyetine sahiptir⁷⁶³. TMK m. 11/1’e göre ise erginlik kural olarak on sekiz yaşın doldurulmasıyla başlamaktadır. Ancak TMK, evlenme ile ergin kılınma⁷⁶⁴ ve yargısal erginliği⁷⁶⁵ düzenleyerek on sekiz yaşın tamamlanmasından önce erginliğin kazanılabileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla, çocuklar fiil ehliyetine bazı şartların varlığı halinde sahip olabilmektedir. Düşünsel olgunluğa ulaşmamış olmaları ile çevresel ve kalıtsal faktörler beraber değerlendirildiğinde, çocukların yetişkinlere oranla daha fazla etki altında kaldığı görülmektedir. Bu sebeple, böyle bir düzenleme getirilerek fiil ehliyetine ilişkin şartlar oluşturulmuş ve yeterli seviyede akıl yürütme yeteneğine sahip olmayan çocuğun kandırılması ve istismar edilmesinin engellenmesi amaçlanmıştır⁷⁶⁶.

Çocuğun yasal yerleşim yeri TMK m. 21’de belirtilmiştir. Bu maddeye göre, “velayet altında bulunan çocuğun yerleşim yeri ana ve babasının yeridir. Ana ve babanın ortak yerleşim yerinin olmaması halinde ise çocuk fiilen hangi ebeveyninin yanında yaşıyorsa orası çocuğun yerleşim yeri olarak kabul edilmektedir. Bu şekilde çocuğun kişisel haklarından olan ana babası tarafından bakılma hakkı koruma altına alınmıştır.

Kişiliğin korunmasının düzenlendiği TMK m. 23’te kişilik hukuki işlemlere karşı korunmaktadır. M. 24’te ise hukuka aykırı saldırılara karşı kişiliğin korunması söz konusudur⁷⁶⁷. Çocukların kişiliğinin korunması da bu maddeler kapsamındadır. BMÇHS’de isim, vatandaşlık, kimlik, nüfus kütüğüne kayıt, anne babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkı olarak 7. maddede düzenlenen hak, TMK’da ayrı ayrı

⁷⁶³ Yine TMK m. 14’te “ayırt etme gücü bulunmayanlar, küçükler ve kısıtlıların fiil ehliyeti yoktur” düzenlemesi yer almaktadır.

⁷⁶⁴ TMK m. 11/2’ye göre evlenme kişiyi ergin kılmaktadır. Olağan hallerde TMK m. 124/1’e göre erkek veya kadın on yedi yaşını doldurmakla evlenebilmektedir. “Olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebebin varlığı halinde ise hakim on altı yaşını dolduran erkek veya kadının evlenmesine izin verebilmektedir. Bu durumda olanak bulundukça karardan önce ana ve baba veya vasi dinlenmektedir.” (TMK m. 124/2)

⁷⁶⁵ TMK m. 12’ye göre, “on beş yaşını dolduran küçük kendi isteği ve velisinin rızasıyla mahkeme tarafından ergin kılınabilmektedir.” Açıkça hükümde yer almamasına rağmen çocuğun ergin olmasının, çocuğun menfaatine uygun olması gerekmektedir. Madde hükmünde geçen “ergin kılınabilir” ifadesi, hakimnin ergin kılma kararı konusunda takdir yetkisine sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

⁷⁶⁶ Fiil ehliyetsizliği ayrıntılı olarak TMK m. 14-16 arası hükümlerde düzenlenmektedir. Akyüz, Çocuk Hukuku, ss. 109, 111.

⁷⁶⁷ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 130.

maddelerde yer almaktadır. Çocuğun isim hakkının kapsamında TMK m. 27’de düzenlendiği üzere, “haklı sebeplerin varlığı halinde adın değiştirilmesi hakimden istenebilmektedir”. Nüfus kütüğüne kaydolma hakkı ise kişisel durum sicilinin düzenlendiği hükümlerde yer almaktadır. TMK m. 36’da “kişisel durumun bu amaçla tutulan resmi sicilde belirlendiği” ifade edilmiştir. 41. maddede de “Doğumlara ilişkin bildirimler ve kimliği bilinmeyen bulunmuş çocuklar hakkındaki işlemlerin ilgili kanun hükümlerine göre yapılacağı” düzenlenerek çocuğun nüfusa kayıt hakkı ortaya konulmuştur⁷⁶⁸. Ayrıca m. 321’de çocuğun isim ve kimlik hakkının bir parçası olan soyadı düzenlenmiştir. Madde hükmüne göre, “çocuk ana ve baba evli ise ailenin soyadını taşımaktadır”.

Çocuğun kişisel haklarından olan dernek kurma hakkına ilişkin TMK m. 57/1’de herkesin önceden izin almaksızın derneklere üye olma hakkının bulunduğu; m. 57/2’de de dernek kurucularının fiil ehliyetine sahip olması gerektiği belirtilmektedir. TMK m. 64’te ise, derneklere üye olma hakkının fiil ehliyetine sahip bulunan gerçek ve tüzel kişilere tanındığı belirtilmektedir. Görüldüğü üzere, çocukların çocuk dernekleri kurmasına ilişkin özel düzenlemeler TMK’da yer almamaktadır. Çalışmamızın daha sonraki bölümlerinde incelediğimiz 5253 Sayılı Dernekler Kanunu, çocukların çocuk dernekleri kurabilmeleri ve bu derneklere üye olabilmelerine yönelik hükümler içermektedir.

TMK’nın nişanlanmayı düzenleyen 118. maddesinde, çocukları koruyucu bir hüküm yer almaktadır. Bu maddenin 2. fıkrasına göre, “yasal temsilcilerin rızası olmadığı sürece nişanlanma küçüğü ve kısıtlıyı bağlamamaktadır”. Benzer şekilde bir koruyucu hükümle, mahkemece butlanına karar verilen evlilikten doğan çocuklar TMK m. 157 ile koruma altına alınmıştır. Bu durumdaki çocuklar ana ve baba iyiniyetli olmasalar dahi evlilik içinde doğmuş sayılmaktadır. Çocuğun ebeveynlerinin boşanması halinde ise mümkün olduğu ölçüde hakim, ana babayı ve çocuğun vesayet altında olması durumunda vasiyi ve vesayet makamını dinleyerek, ana babanın çocuk ile kişisel ilişkilerini düzenlemektedir. (m. 182/1) Velayeti kendisine verilmeyen eşin çocuk ile kişisel ilişkisinin düzenlenmesinde çocuğun yararı esas alınmaktadır. Yine çocuğun ana baba tarafından bakılma hakkına uygun olarak, bu eş, çocuğun bakım ve

⁷⁶⁸ Ulusal mevzuat hükümlerimizde çocuğun kimliğinin korunmasına ilişkin ayrıntılı düzenlemeler yer almaktadır. Anayasa, Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Nüfus Hizmetleri Kanunu ve Türk Vatandaşlığı Kanunu’nda yer alan bu hükümler BMÇHS’ye de uygundur.

eğitim giderlerine gücü oranında katılmakla yükümlüdür. (m. 182/2) “Ana veya babanın başkasıyla evlenmesi, başka bir yere gitmesi veya ölmesi gibi yeni durumlar halinde” ise hakim gerekli önlemleri almaktadır. (m. 183) TMK m. 185/2’ye göre de, eşler çocukların bakımına, eğitim ve gözetimine birlikte özen göstermekle yükümlüdür.

Çocukların bir diğer kişisel hakkı olan anne babasını bilme hakkına ilişkin TMK’nın soybağını düzenleyen hükümleri önem arz etmektedir. TMK m. 282’ye göre “çocuk ile ana arasında soybağı doğumla kurulmaktadır”. Çocuk ile baba arasındaki soybağının ise “ana ile evlilik, tanıma veya hakimın hükmü” ile kurulması mümkündür. (m. 282/2) 3. fıkrada ise soybağının evlat edinme yoluyla da kurulabileceği hükme bağlanmıştır. TMK m. 285’te yer alan babalık karinesine göre ise, “evlilik devam ederken veya evliliğin sona ermesinden başlayarak üç yüz gün içinde doğan çocuğun babasının koca olduğu” ifade edilmiştir. Bu karine sayesinde çocuk ile baba arasında bir soybağı kurulmakta ve çocuğun yüksek yararı ilkesinin korunması sağlanmaktadır⁷⁶⁹. Ayrıca TMK 295-300 arası maddelerde tanımaya ilişkin hükümler düzenlenmiştir. Böylelikle baba tarafından, evlilik dışı çocuğun kendisinden olduğu, kanunun aradığı şekil ve koşullara uygun biçimde açıklanmaktadır. Evlilik dışında doğan çocuk bu sayede babaya soybağı ile bağlanmaktadır⁷⁷⁰.

TMK m. 305 ve devamında evlat edinme kurumu düzenlenmiştir. 305. maddede küçüklerin evlat edinilmesinin genel koşulları; çocuğun yüksek yararına uygun olma, çocuğun evlat edinen tarafından bir yıl süreyle bakılmış ve eğitilmiş olması ve evlat edinenin diğer çocuklarının yararlarının zedelenmemesi olarak belirtilmiştir. Evlat edinme kurumu sayesinde çocuğun, fiziksel, zihinsel ve duygusal yararlarının korunmasına hizmet edilmektedir⁷⁷¹.

TMK’nın 322. maddesinde göre, ana baba ve çocuğun karşılıklı yükümlülükleri belirtilmiştir. Madde hükmüne göre bu yükümlülükler, “birbirlerine yardım etmek, saygı ve anlayış göstermek, aile onurunu gözetmek”tir. 323 ve 324. madde, çocuk ile kişisel ilişki kurulması ve buna ilişkin ana ve babanın yükümlülüklerini düzenlemektedir. 327. maddede ana ve babanın çocukların bakım ve eğitim giderlerini karşılama yükümlülüğü ifade edilmiştir. Ana ve babanın bu bakım

⁷⁶⁹ Serozan, s. 171.

⁷⁷⁰ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 155.

⁷⁷¹ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 163.

borcu, çocuğun ergin olmasına kadar devam etmektedir. Ancak ergin olan çocuğun eğitiminin devamı durumunda ana ve baba, kendilerinden beklenebilecek ölçüde, eğitimin bitimine kadar çocuğa bakmakla yükümlüdür. (m. 328)

Çocuğun ana babası tarafından bakılma hakkına uygun olarak TMK m. 335, ergin olmayan çocuğun, ana ve babasının velayeti altında olduğunu belirtmiştir. Ancak yasal bir sebebin varlığı halinde velayet, ana ve babadan alınabilmektedir. Velayetin kapsamının belirtildiği 339. maddenin 1. fıkrasında, ana ve babanın, çocuğun bakım ve eğitime ilişkin onun menfaatini de göz önüne alarak gerekli kararları alma ve uygulama görevi ifade edilmiştir. Çocuk da ana ve babasının sözünü dinleme yükümlülüğü altındadır. (m. 339/2) BMÇHS'nin temel ilkelerinden olan çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ilkesiyle uyumlu şekilde TMK m. 339/3'e göre, ana ve baba, çocuğun olgunluğuna göre çocuğa hayatını düzenleme olanağı tanımakta ve önemli konularda mümkün olduğu ölçüde çocuğun düşüncesini dikkate almaktadır. Yine 340. maddede ana ve babanın, çocuğu olanakları ölçüsünde eğitime ve onun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve toplumsal gelişimini sağlama yükümlülüğü mevcuttur. Ayrıca bu maddede ana ve babanın, engelli çocuklarına uygun eğitimi sağlayacağı belirtilmiştir.

Çocukların dini eğitimi konusunda TMK m. 341 hükmüne göre, “çocuğun din eğitimini belirleme hakkı ana ve babaya aittir ve ana babanın bu konudaki haklarını sınırlandıracak her türlü sözleşme geçersizdir”. Bu hüküm, BMÇHS'nin çocuğun düşünce, din ve vicdan özgürlüğünü düzenleyen m. 14'teki “ana babanın,.....çocuğa yol gösterme konusundaki hak ve ödevlerine saygı gösterilmesi” ilkesi ile tam olarak uyumlu değildir. BMÇHS düzenlemesine göre anne ve baba, din seçimi konusunda çocuklarının gelişen yeteneklerine uygun olarak, 18 yaşına kadar olan süreçte ona sadece yol göstermekle yükümlüdür. Çocuğun kendi din özgürlüğünü vurgulayan BMÇHS, bu yolda anne ve babanın sadece yol gösterici konumda olduğunu ifade etmektedir.

TMK m. 346'ya göre, “hakim, çocuğun menfaati ve gelişmesinin tehlikeye düşmesi ve ana babanın bu duruma bir çare bulamaması ya da güçlerinin yetmemesi durumunda, çocuğun korunmasına yönelik gereken önlemleri” almaktadır. Benzer şekilde 347. maddede, “çocuğun bedensel ve zihinsel gelişiminin tehlikede olması veya manen terk edilmiş durumda olması halinde hakim, çocuğu ana ve baba yanından

olarak başka bir aile yanına ya da kuruma yerleştirebilmektedir”. 348. maddede de “çocuğun korunmasına yönelik alınan önlemlerden sonuç alınamaması ya da bu önlemlerin yetersiz kalması durumunda velayetin kaldırılmasına karar verileceği” hüküm altına alınmıştır. Ancak velayetin kaldırılması halinde dahi, ana ve babanın çocuklarının bakım ve eğitim giderlerini karşılama yükümlülüğü sürmektedir. (m. 350)

TMK m. 404’e göre “velayet altında bulunmayan her küçük vesayet altına alınmaktadır”. Vasi, “vesayet altındaki küçüğün bakımı ve eğitimi için gereken önlemleri almakla yükümlüdür”. (m. 445) Küçüklerin koruma amacıyla bir kuruma yerleştirilmesinin gerekmesi halinde karar, vasiinin başvurusu üzerine vesayet makamına ya da gecikmesinde sakınca bulunan hallerde bizzat vasiye aittir. (m. 446/1)⁷⁷².

C. 5187 Sayılı Basın Kanunu

5187 Sayılı Basın Kanunu m. 1/2’ye göre, bu Kanun yalnızca basılmış eserlerin basımı ve yayını düzenlemektedir. Bu sebeple, radyo, televizyon, internet vb. mecralardaki yayınlar bu Kanun’un düzenleme alanına girmemektedir. Bu Kanun’da düzenlenen kimliğin açıklanmaması başlıklı m. 21/1-c’de çocukların kişisel haklarının korunmasına ilişkin bir hüküm yer almaktadır. Madde hükmüne göre “on sekiz yaşından küçük olan suç faili ve mağdurlarının kimliklerini açıklayacak ya da tanınmalarına yol açacak şekilde yayın yapanlar” para cezasıyla cezalandırılmaktadır. Soruşturma ve kovuşturmanın bütün aşamalarında çocuk fail ve mağdurların hali hazırda yaşadıkları travmaların daha da ağırlaştırılmaması amacıyla getirilen bu

⁷⁷² Ayrıca, dünya çapında bir örgüt olan Lahey Devletler Özel Hukuku Konferansı’nın özel hukuk düzenlemelerindeki farklılıkları gidermeyi hedefleyerek hazırladığı çocuklara ilişkin Lahey Sözleşmeleri’nde nafaka, velayet ve evlat edinme ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu sözleşmeler şunlardır: Küçüklerin Vesayetine Dair Sözleşme, Çocuklara Karşı Nafaka Mükellefiyetine Uygulanacak Kanuna Dair Sözleşme, Çocuklara Karşı Nafaka Yükümlülüğü Konusundaki Kararların Tanınması ve Tenfizine İlişkin Sözleşme, Küçüklerin Korunmasında Makamların Yetkisine Uygulanacak Kanuna Dair Sözleşme, Evlat Edinmeye İlişkin Kararların Tanınması, Uygulanacak Hukuk ve Yetkiye Dair Sözleşme, Nafaka Yükümlülüğüne Uygulanacak Kanuna Dair Sözleşme, Nafaka Yükümlülüğü Konusundaki Kararların Tanınması ve Tenfizine İlişkin Sözleşme, Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Vehçelerine Dair Sözleşme, Çocukların Korunması ve Ülkelerarası Evlat Edinme Konusunda İşbirliğine Dair Sözleşme, Velayet Sorumluluğu ve Çocukların Korunması Tedbirleri Hakkında Yetkiye, Uygulanacak Kanuna, Tanıma, Tenfize ve İşbirliğine Dair Sözleşme, Çocuk İçin Nafaka ile Aile İlişkilerinden Doğan Her Türlü Nafakanın Uluslararası Tahsiline Dair Sözleşme, Nafaka Mükellefiyetine Uygulanacak Hukuka Dair Protokol. Tanrıbilir, ss. 99-100.

hüküm, her durumda çocuğun yüksek yararının gözetilmesi gerekliliği ilkesi ile uyumludur.

D. 5253 Sayılı Dernekler Kanunu

Çocukların bir dernek kurmak istemesi halinde ise, AY m. 33 ve bu konuda özel kanun olan 5253 Sayılı Dernekler Kanunu m. 3'ün birlikte incelenmesi gerekmektedir. Dernekler Kanunu'nun 3. maddesinin 1. fıkrasına göre, “fiil ehliyetine sahip gerçek veya tüzel kişiler, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir”. Aynı hükmün 4. fıkrasında⁷⁷³, “On beş yaşını bitiren ayırt etme gücüne sahip küçüklerin belirli amaçlara yönelik olarak ve yasal temsilcilerinin yazılı izniyle çocuk dernekleri kurabilecekleri ve bu derneklere üye olabilecekleri”ne yer verilmiştir. 5. fıkra da, on iki yaşını bitiren küçüklerin yasal temsilcilerinin izni ile, derneklerin yönetim ve denetim kurullarında görev almadan sadece çocuk derneklerine üye olabilecekleri belirtilmiştir. Anayasamız ve Dernekler Kanunu'ndaki ilgili hükümler çocukların derneklere girmesi ve toplantılara katılımının sağlanmasını açısından BMÇHS ile uyumludur⁷⁷⁴. Dernek kurma özgürlüğü sayesinde düşünceyi açıklama özgürlüğünden daha ileri bir noktaya ulaşılmaktadır. Aynı düşünceleri paylaşan kişilerin bir araya gelmeleri sayesinde topluma aktarılan düşünceler, daha kolay şekilde hayata geçirilebilecektir⁷⁷⁵. Çocukların da bu haklarının korunmasıyla, katılım haklarına önemli bir katkı sağlanacaktır.

E. 5490 Sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu ve 5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu

5490 Sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu'nun amaçları arasında, “kişinin doğumdan ölüme kadar kişisel ve medeni durumunun, uyruğunun belirlenmesi,

⁷⁷³ **Dernekler Kanunu m. 3/4** – “On beş yaşını bitiren ayırt etme gücüne sahip küçükler; toplumsal, ruhsal, ahlaki, bedensel ve zihinsel yetenekleri ile spor, eğitim ve öğretim haklarını, sosyal ve kültürel varlıklarını, aile yapısını ve özel yaşantılarını korumak ve geliştirmek amacıyla yasal temsilcilerinin yazılı izni ile çocuk dernekleri kurabilir veya kurulmuş çocuk derneklerine üye olabilirler.”

⁷⁷⁴ Gören, Anayasal Garanti s, 57.

⁷⁷⁵ Ammy Gutmann, “Freedom of Association, An Introductory Essey” in: Freedom of Association, Ammy Gutmann (edited by), Princenton University Press, 1998, s. 3'den aktaran Tijen Dündar Sezer, “Dernek Kurma Özgürlüğünün İçeriği ve Gelişim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 10, Sayı:1, 2008, ss. 6-7.

bunlarda meydana gelebilecek değişikliklerin saptanarak ilgili kütüklere kaydedilmesi” yer almaktadır. (m. 1) Çocukların isim, kimlik ve nüfusa kayıt hakkı ile ilgili olarak bu Kanun’un 15. maddesi, çocuğun doğumunun bildirim yükümlülüğünü ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Çocukların kişisel haklarından olan nüfusa kayıt, isim ve kimliğinin korunması haklarının kapsamına, soyadı alma ve soy bağının korunması da girmektedir. BMÇHS m. 8/1’e göre, çocuğun kimliğinin korunması gereken hallerde taraf devletlerin gereken yardım ve korumada bulunma yükümlülüğü bulunmaktadır. Yine BMÇHS m. 8/2’de, kimliğin üç yönü belirtilirken bunların kapsamına isim ve aile bağları da girmektedir.

5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu’nda çocuğun vatandaşlık kazanma hakkı düzenlenmektedir. Bu sayede çocukların kimliğinin korunması hakkı da güvence altına alınmaktadır. Aynı şekilde çocuklar vatansız kalmaktan korunmakta ve vatandaşlık statüsünden kaynaklanan olanaklardan yararlanabilmektedir⁷⁷⁶. Bu Kanun’un 7. maddesinin 1. fıkrasında, “Türkiye içinde veya dışında Türk vatandaşı ana veya babadan evlilik birliği içinde doğan çocuğun Türk vatandaşı olduğu” düzenlenmiştir⁷⁷⁷. Ayrıca, çocukların Türk vatandaşlığını evlat edinme yoluyla⁷⁷⁸ (m. 17) ve seçme hakkı ile (m. 21) kazanması da mümkündür.

Çocuğun vatansız kalmasının önlenmesine ilişkin çocuğun doğum yerinin düzenlendiği 8. maddede, Türkiye’de doğan ve yabancı ana ve babası nedeniyle doğum yoluyla herhangi bir ülkenin vatandaşlığını kazanamayan çocuk, doğumdan itibaren Türk vatandaşı kabul edilmektedir. Benzer şekilde m. 27/3’te Türk vatandaşlığından çıkmanın sonuçlarına yönelik olarak “vatandaşlığın kaybının çocukları vatansız bırakması halinde bu madde hükümlerinin uygulanmayacağı belirtilmiştir.

⁷⁷⁶ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 124.

⁷⁷⁷ **Türk Vatandaşlığı Kanunu m. 7/2** – “Türk vatandaşı ana ve yabancı babadan evlilik birliği dışında doğan çocuk Türk vatandaşıdır.”

m. 7/3 – “Türk vatandaşı baba ve yabancı anadan evlilik birliği dışında doğan çocuk ise soy bağı kurulmasını sağlayan usul ve esasların yerine getirilmesi halinde Türk vatandaşlığını kazanır.”

⁷⁷⁸ **Türk Vatandaşlığı Kanunu m. 17** – “Bir Türk vatandaşı tarafından evlat edinilen ergin olmayan kişi, millî güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir hali bulunmamak şartıyla, karar tarihinden itibaren Türk vatandaşlığını kazanabilir.”

m. 21 – “27. madde uyarınca ana veya babalarına bağlı olarak Türk vatandaşlığını kaybeden çocuklar ergin olmalarından itibaren üç yıl içinde seçme hakkını kullanmak suretiyle Türk vatandaşlığını kazanabilirler.”

F. 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun

6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'un yayın hizmeti ilkelerini belirleyen m. 8/1-ğ'de, yayın hizmetlerinin "çocuklara karşı istismar içerebileceği ve şiddeti teşvik edemeyeceği" belirtilmiştir. 8. maddenin 2. fıkrası da, "radyo ve televizyon yayınlarındaki çocukların ve gençlerin fiziksel, zihinsel veya ahlaki gelişimine zarar verebilecek içerikteki programların onların izleyebileceği zaman dilimlerinde yayınlanmasını" yasaklamaktadır. Bu şekildeki programlar koruyucu sembol kullanılsa dahi yayınlanamaz. Ayrıca m. 9/1-ç'de, "çocukların gelişimlerine zarar vermemek, deneyimsizliklerini istismar ederek onları bir ürün ya da hizmeti satın almaya ya da kiralamaya yönlendirmemek,...sebepsiz olarak çocukları tehlikeli durumlarda göstermemek" gerektiği ifade edilmiştir. Çocukların kişisel haklarından olan zararlı yayınlara karşı korunma hakkına yönelik 13. maddenin 4. fıkrasında ise, çocuk programlarında ürün yerleştirmek yasaklanmıştır. Yine RTÜK'ün görevleri arasında, yayın hizmetlerinde ailenin ve çocukların korunması ilkesinin gözetilmesi yer almaktadır. (m. 37/1-y)

G. 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun

Çocuklar reklam sektörü açısından önemli bir müşteri ve gelecekteki potansiyel tüketiciler olarak değerlendirilmektedir. Çocukların televizyondaki görüntüleri ve özellikle reklamları yetişkinlere oranla daha dikkatli ve ayrıntılı izlemeleri sebebiyle, reklam tasarımları da onlara yönelik olarak geliştirilmektedir. Bu amaçla reklamlara eklenen eğlenceli ses ve görüntüler, çocukların ilgisini çekecek ve onların televizyon bağımlılıklarını artıracaktır⁷⁷⁹. BMÇHS m. 17'de düzenlenen çocuğun bilgi edinme ve zararlı yayınlara karşı korunma hakkına ilişkin 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un ticari reklam başlıklı 61. maddesinin 3. fıkrasında, "...çocukları istismar edici ticari reklam yapılamaz" denilerek kitle iletişim

⁷⁷⁹Seda Sakarya, "Çocukluğun Tarihsel Gelişimi ve Dijital Dünyada Çocukluk", içinde: Erdem Hareket (Ed.), **Disiplinlerarası Yaklaşımla Çocuk Hakları (Çocuk Hakları Eğitime Yönelik Uygulama Örnekleriyle)**, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2020, s. 10.

araçları yoluyla çocukların her türlü şiddet ve istismardan korunma hakları güvence altına alınmıştır.

VI. ULUSAL KURUM MODELİ: ÇOCUK OMBUDSMANLIĞI

Ulusal insan hakları kurumlarına (UİHK) ilişkin temel standartlar, BM Genel Kurulu'nca 20.12.1993'te yayımlanan Paris Prensipleri tarafından ortaya konulmuştur. Ulusal düzeyde kurulan UİHK'lerin etkin bir şekilde faaliyet gösterebilmesi için, Paris Prensipleri ile uyumlu çalışması gerekmektedir. Bu şekilde, bir kurumun Paris Prensipleri'ne uygun olarak çalışması ve yasal veya anayasal düzeyde UİHK olarak belirlenmesi ona meşruiyet kazandırmaktadır. Devletlerin ihtiyaçları ve idari yapılanmalarına bağlı olarak birden çok UİHK olabilir. Tüm dünyada yaygın olarak görülen UİHK'ler, insan hakları komisyonları, insan hakları danışma komiteleri, ombudsmanlıklar ve melez kurumlar olarak çeşitli yapılardan oluşmaktadır⁷⁸⁰. Paris Prensipleri'ne göre, hükümetten bağımsız olan bu kurumlar insan haklarının korunmasında geniş yetkilere sahiptir. İnsan hakları alanında rapor hazırlama, görüş bildirme, tavsiyelerde bulunma ve çeşitli eğitim faaliyetleri düzenleme gibi görevleri bulunmaktadır. İnsan hakları ihlali iddialarına yönelik başvuruları alma ve bu konuda gerekli incelemeleri yapma yetkisine sahiptir. Aynı zamanda kendi görev alanlarına giren konularda faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri ve dernekler arasında bağlantı sağlamaktadır. Bu görevlerini yerine getirebilmeleri için yeterli mali kaynağa ve personele sahip olmaları gerekmektedir⁷⁸¹.

Kamu denetçiliği (ombudsmanlık) kurumu, idarenin işleyişine yönelik şikayet üzerine idarenin her türlü eylem ve işlemlerini hukuka ve hakkaniyete uygunluk açısından incelemek ve idareye bu konuda önerilerde bulunma görevini yerine getiren ulusal insan hakları kurumlarından biridir. Bu kurum araştırmalarını yaparken, insan haklarına dayalı adalet anlayışına uygun olarak hareket etmektedir. İlk ombudsmanlık 1713'te İsveç'te kurulmuş, ardından 1809'da anayasal bir kuruma dönüşmüştür. Daha sonra 1919'da Finlandiya'da, 1954'te Danimarka'da ve 1962'de Norveç'te hayata geçen bu sistem, günümüzde 100'den fazla ülkede uygulanmaktadır. II. Dünya Savaşı

⁷⁸⁰ Eren, s. 34.

⁷⁸¹ Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, s. 244; Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, **Paris Prensipleri**, <https://www.tihek.gov.tr/bm-ve-ulusal-insan-haklari-kurumlari/>, (16.05.2021).

sonrasında insan haklarına yönelik tehditlerden korunma çalışmalarının artmasıyla birlikte, özel olarak çocuk haklarının ve diğer insan haklarının korunması için kamu kurumlarının oluşturulmasına çalışılmıştır. Türkiye’de de, 14.06.2012 tarih ve 6283 sayılı kanunla TBMM başkanlığına bağlı olarak ombudsmanlık kurumu kurulmuştur. Bu kurum, kamu tüzel kişiliğini haiz ve özel bütçelidir. Bunun yanında, UİHK olarak belirlenen tek kurum olarak Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu vardır. İnsan haklarını korumak ve geliştirmek amacıyla devletler tarafından resmi olarak kurulan ombudsmanlıklar zaman içerisinde, çocuk hakları ve tüm insan hakları konusunda uzmanlık kazanmıştır⁷⁸².

Ombudsman olarak atanan kişi ya da heyet, hakları ihlal edilen birey ve hükümet arasında arabuluculuk yapmaktadır. Kendi görev alanına giren konularda vatandaşların şikayetlerini kabul eden kurum, yaptığı incelemenin sonuçlarını içeren raporu taraflara tebliğ etmektedir. Tavsiyesine uyulmaması halinde ombudsman, durumu içeren bir raporu yasama organına göndermektedir. Ombudsman, yasama organına sunduğu özel ve genel raporlar aracılığıyla kanunlarda ve idari uygulamalarda yapılması gereken değişikliklere ilişkin somut önerilerde bulunmaktadır. Ombudsmana başvuru yolları, devletlerde farklılık gösterebilmektedir. Bazı devletler hakları ihlal edilen herkese direkt başvuru hakkı tanırken, bazıları da önceden iç hukuk yollarının tüketilmesi şartını aramaktadır. Yine bazı ülkelerde ombudsmana başvuru için belirli bir süre öngörülmektedir⁷⁸³. Ombudsmanların idari veya cezai yaptırıma hükmetmesi mümkün değildir. Kararları istisari niteliktedir ve bağlayıcı değildir. Kurum uyguladığı esnek prosedürlerle yargıdan ayrılırken, yöntemleri sayesinde sorunu en etkin ve en kısa sürede çözmeyi amaçlamaktadır⁷⁸⁴.

6328 Sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu’nda kurumun çalışma usulleri belirtilmektedir. Bu kanunun 17. maddesine göre, ombudsmana gerçek ve tüzel kişiler başvurabilmektedir. Başvuru sahibinin talep etmesi halinde başvurular gizli tutulmaktadır. Kanun’un 20. maddesine göre kurum, şikayet konusuna ilişkin incelemelerini en geç altı ay içerisinde sonuçlandırmakla görevlidir. Ayrıca kurum inceleme sonucunu, önerilerini ve başvuru yollarını, makamını ve süresini başvuruna

⁷⁸² Akyüz, Çocuk Hukuku, ss. 30-31; Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, ss. 243, 250.

⁷⁸³ Human Rights, National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights, Fact Sheet No. 19, Geneva 1993, s.8’den aktaran Ünal, s. 106.

⁷⁸⁴ Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, s. 251.

bildirmektedir. Kamu denetçisine başvurma usulü Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'te düzenlenmiştir. Yönetmelik'in 9. maddesine göre şikayet başvurusu, yönetmeliğin eki ve kurumun resmi internet sitesindeki şikayet başvuru formu doldurularak yapılmaktadır. Bir başka başvuru yolu da, Yönetmelik'in 10. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, kurumun resmi internet sitesi kullanılarak elektronik ortamda da şikayet başvurusu yapılabilmektedir. Yönetmelik'in 12. maddesinde ayrıntılı düzenlenen hükme göre, kuruma şikayet başvurusunda bulunabilmek için ilgili iç hukuk yollarının tüketilmesi gerekmektedir. 13/1. madde'ye göre, idare tarafından verilecek cevabın tebliğinden ya da idarenin cevap verme süresinin bittiği tarihten itibaren altı ay içinde kuruma şikayet başvurusunda bulunulabilmektedir. Yönetmelik'in baş denetçinin ve denetçilerin görevlerini düzenleyen 40. maddesinin 1. fıkrasının d bendinde, denetçilerden birisinin kadın ve çocuk hakları alanında görevlendirileceği belirtilmiştir. Nitekim görev yapan beş kamu denetçisinden biri olan Celile Özlem Tunçak kadın ve çocuk haklarından sorumlu kamu denetçisi olarak görev yapmaktadır.

Çocuk haklarının korunmasına ilişkin hukuki düzenlemeleri ve uygulamaları etkilemek, bireysel hak ihlallerini engellemek, çocuk haklarıyla ilgili toplumda farkındalık oluşturmak için Batı hukuk sistemlerinde ombudsmanlara ihtiyaç duyulmuştur. ÇHK da aynı şekilde taraf devletlere, BMÇHS'nin düzenlediği hakların uygulanması amacıyla çocuklar için insan hakları organlarının kurulmasını tavsiye etmektedir⁷⁸⁵. Komite, çocuk haklarını korumak ve desteklemek için kurulmuş ombudsmanlık ya da komiserlik gibi bağımsız organlar hakkında taraf devletlerden bilgi talep etmektedir⁷⁸⁶. Çocuk ombudsmanlığı, ilk olarak İsveç parlamentosu tarafından 01.07.1993 tarihinde kurulmuştur. Amacı çocukların korunmasına yönelik imzalanan uluslararası sözleşmelerin ve özellikle BMÇHS'nin uygulanmasını sağlamak olan kurum, çocuklarla yakın iletişim halindedir⁷⁸⁷. Dünyadaki gelişmelerle birlikte, 1990'lı yıllarda Türkiye de çocuk hakları alanında kurumsallaşma çalışmalarına hız vermiştir. TBMM'de kurulan İnsan Hakları İnceleme Komisyonu ve

⁷⁸⁵ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 29.

⁷⁸⁶ Gerison Lansdown, **Çocuk Haklarını Koruyan Bağımsız Kurumlar**, Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu Innocenti Araştırma Merkezi Yayını, No. 8, İtalya, 2001, s. 7, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/digest8e.pdf>, (16.05.2021).

⁷⁸⁷ Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, s. 256.

2000’li yıllarda yurt genelinde faaliyet gösteren İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları oluşturulmuştur. Türkiye’deki çocuk ombudsmanına başvuru, Kamu Denetçiliği Kurumu’nun internet sitesindeki başvuru formu doldurularak yapılabilmektedir. Çocuklara uygun oluşturulmuş ara yüz ve kolay başvuru imkanı sayesinde bütün çocuklar kolayca şikayet başvurusu oluşturabilmekte ve haklarına ilişkin bilgi alabilmektedir. Bu şekilde başvuran kişinin, başvuru konusundan etkilenmiş olması yani menfaat ihlali şartı aranmamaktadır. Çocuk haklarına ilişkin başvurularda yerinde inceleme yapan ombudsmanlık, başvuran kişinin şikayetinden vazgeçmesi ya da idarenin sorunu çözmüş olması durumlarında dahi incelemelerine devam edebilmektedir⁷⁸⁸. Ancak Türkiye’deki bu kurumsallaşmaya rağmen Paris Prensipleri’ne uygun yapılanma eksikliği, uluslararası düzeydeki kurumların etkin olamaması büyük oranda eleştirilmektedir⁷⁸⁹.

Çocuk ombudsmanı, çocuk haklarıyla ilgili şikayetleri BMÇHS, uluslararası ve ulusal çocuk mevzuatları kapsamında değerlendirmek ve karara bağlamaktadır. Ombudsman için söz konusu eylem ya da işlemin hukuka aykırı olmasına gerek yoktur. Evrensel insan haklarına, BMÇHS’ye ya da hakkaniyete aykırı bir suistimalin varlığında re’sen harekete geçerek, soruşturma görevini ifa etmektedir. Çocuk ombudsmanının bir diğer görevi, çocuklarla ilgili kamu birimlerini denetlemek amacıyla bu kurumlara ziyaretlerde bulunmaktadır. Bu denetimlerde, tespit ettiği sorunların giderilmesi ve mevcut durumun iyileştirilmesi için bazı tedbirler almaktadır. Bir başka görevi ise, yaptığı denetimlerde edindiği gözlemlere dayalı olarak araştırmalar yapmaktır. Bu araştırmalar mevzuat ve uygulamaya ilişkin olabileceği gibi, ombudsmanın bir şikayete dayalı olarak araştırma başlatması da mümkündür. Ombudsman, kötü yönetim koşullarının ortadan kaldırılması için parlamentoya mevzuat değişikliği önerilerinde bulunabilir, bu yolla mevzuattaki çocuklara yönelik hükümlerin geliştirilmesine hizmet edebilir. Bir diğer önemli görev de ombudsmanın bir danışma organı olmasıdır. Ombudsman, çocukların idareyle ilişkilerinde görüşler sunmakta ve hukuki konularda çocuklara yardım etmektedir. Bu danışma görevinin yerine getirilmesi bazı hallerde idarenin talebiyle olmaktadır. Son olarak çocuk ombudsmanları, yıllık ya da yılın belirli dönemlerinde, şikayet

⁷⁸⁸ T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık) Çocuk İnternet Sayfası, <https://kdkcocuk.gov.tr/anasayfa/index1>, (31.05.2021).

⁷⁸⁹ Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, s. 246.

başvurularına ilişkin istatistikleri rapor halinde parlamentoya iletmektedir. Parlamento açısından yol gösterici olan bu raporlardaki verilerin kamuoyuyla da paylaşılıyor oluşu, idare açısından caydırıcı özellik arz edebilmektedir. Adeta “çocukların sesi” olarak nitelenen çocuk ombudsmanları çocuk ve insan haklarını günümüzdeki risklere karşı korumakta ve gereken önlemlerin ivedilikle alınmasını sağlamaktadır⁷⁹⁰.

⁷⁹⁰ Fendoğlu, Çocuk Hakları Hukuku, ss. 243, 250, 253, 254.

SONUÇ

Çocuk ve çocukluk kavramları eski çağlardan günümüze uzanan süreçte çok farklı şekillerde tanımlanmıştır. Toplumların değişiklik gösteren sosyal, ekonomik ve dini yapıları çocuğa olan bakışı etkilemiş ve çocuklar, tarih boyunca yetişkinlerin kontrolünde ve yaşlarının küçüklüğüne bağlı olarak kabul görmüştür. Çocuk haklarını düzenleyen uluslararası insan hakları belgelerinin çoğu on sekiz yaşından küçük olmayı çocuk olarak kabul ederken, birçok hukuki düzenleme çocuk, genç ve küçük kavramlarını birbiri yerine kullanarak çocukların güçsüz ve savunmasız yapılarına gönderme yapmaktadır. Halbuki çocuklar, yetişkinlerden küçük ve güçsüz olmalarına rağmen kendi hakları olan ve değer verilmesi gereken varlıklardır. Çocukluk dönemi de hızlıca geçip bitmesi gereken bir süreç değil, çocuğun gelişimine dair önem verilmesi gereken bir dönemdir. Geçmişten günümüze uzanan zaman diliminde bu düşünceler ışığında, çocukların kendilerine özgü haklarının bulunduğu kabul edilmiş ve hem ulusal hem de uluslararası hukuki belgelerde çocuk haklarına yer verilmiştir.

Çocukluğun tarihi gelişimi incelendiğinde, Eski Yunan'da çocukluk olgusunun var olmadığı; Roma döneminde ise çocukların tamamen babanın hakimiyetine bırakıldığı görülmektedir. Orta Çağ'da da görülmeyen çocukluk düşüncesi, ayrı ve bağımsız değerlendirilmesi gereken bir dönem olarak belirtilmiş ve çocuklar yetişkinlerin dünyasına hapsedilmiştir. Önceleri ebeveynlerin tercihlerine göre yaşamak zorunda olan çocukların, kendi haklarının varlığı ve korunması gerekliliğinin anlaşılması ancak modern ve postmodern dönemde mümkün olabilmektedir. Buna rağmen çocukların haklarının korunması, çocuk katılımından uzak ve yetişkinlerin merkezinde ilerlemiştir. Günümüzdeki uluslararası çocuk hakları hareketleri bile, çocukların haklarının öznesi olmasına yönelik çalışmalarını halen sürdürmekte ve özgürlük-disiplin dengesini kurmaya çalışarak çocuklara verilen değeri artırmaya çabalamaktadır.

Çocukların hak sahibi olduklarının kabulü, insan haklarına ilişkin düzenlemelerin çocuklar için de geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Çocukların özel olarak korunması ihtiyacı, zaman içerisinde çocuk haklarının ayrıca güvence altına alınmasını gerekli kılarak çocuk hukukunun oluşmasını sağlamıştır. Çocukluğun özel bir dönem olduğunun fark edilmesi, beraberinde çocuğa verilen değerin artmasını

getirmiştir. Bu iki düşünsel temel neticesinde hiçbir ayrımcılık yapmadan tüm çocuklara ilişkin sorumluluğun kabul edilmesi, insanlığı, çocuk haklarının korunması düşüncesine ulaştırmıştır. Modern toplumun geleceği olarak kabul edilen çocukların korunmasına yönelik kabul edilen en kapsamlı düzenleme, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir. Bu Sözleşme'nin kabulü, çocuk haklarının önemini tüm dünyaya duyurmuş ve çocuk hukukuna ilişkin evrensel ilkeleri getirmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde ayrıntılı incelenen bu ilkeler; çocuğun yüksek yararının önceliği, çocuğun görüşlerinin dikkate alınması, yaşama ve gelişme hakkına saygı ve ayrımcılık yasağıdır. Tüm bunların yanında çocuk hukukunun bütününde, güçsüzlerin korunması, düzenleme serbestisinin bulunmaması ve kamusalılık ilkeleri de temel ilkeler olarak kabul edilmektedir.

Çocuk haklarına ilişkin iki temel yaklaşım olan çocuk korumacılığı ve çocuk özgürlükçülüğü yaklaşımı çocukların korunmasına yönelik farklı görüşler içermektedir. Kanaatimizce, çocukların zayıf olmaları sebebiyle haklarının korunması gerektiği düşüncesi, haklarını kullanabilen ve kendi hayatında söz sahibi olan bir çocuk profili çizmelidir. Çocuk korumacılığı düşüncesinin, baskıdan ve özgürlüğün yok edilmesinden uzak bir anlayışla uygulanması sağlanmalıdır. BMÇHS de benzer şekilde, korumacı ve özgürlükçü yaklaşımın birlikte değerlendirilmesi gerektiğini benimseyerek bu şekilde çocuk hakları ihlallerinin önlenmesini hedeflemektedir.

Çocukların özel olarak korunmasına ilişkin genel insan hakları bildirileri ve sözleşmelerinde bulunan koruma mekanizmalarının yetersizliği, BMÇHS'nin hazırlanma sürecini oluşturmuştur. Çalışmamızın ikinci bölümünde incelediğimiz BMÇHS'nin öncesinde, temel çocuk hukuku ilkelerinin benimsendiği, karşılıklı iş birliği neticesinde sorunların çözümüne odaklanılan, evrensel bir nitelik taşıyan ve denetim mekanizmasına sahip bir sözleşme mevcut değildir. Bu sözleşme, çocukların kişisel, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının tamamını, birbirlerini tamamlayacak şekilde tek bir belgede ortaya koymuştur. Hakların kapsamı belirlenirken, çocukların özel durumları ve kendilerine özgü ihtiyaçları ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Sözleşme'de çocuk haklarına ilişkin temel standartları belirtilirken, ulusal düzenlemelerin yorumuna imkan sağlayacak şekilde genel ifadeler kullanılmıştır. Sözleşme'nin daha çok devlet tarafından onaylanmasının sağlanması ve

toplumların farklılıklarına cevap verecek nitelikte bir metin ortaya koyulması açısından, bu şekilde bir düzenleme yerindedir.

BMÇHS'nin temel ilkelerinin en önemlisi olan çocuğun yüksek yararının temel düşünce olması, çocuğun menfaatinin önem sıralamasında ilk sıraya koyulmasını gerektirmektedir. Mevzuattaki hükümlerin yorumlanması durumunda da, çocuğun yüksek yararı ile en çok bağdaşacak yorum tercih edilmelidir. Bu bağlamda devlet organları, çocukları ilgilendiren eylem planlarını yüksek yarar ilkesine uygun şekilde hazırlamakla yükümlüdür. Yüksek yarar kavramının, çocukların içinde bulundukları somut olayın koşullarına göre incelenmesi gerekir. Bu ilkenin korunması ve insan hakları belgelerinde yer alması sayesinde, çocuk haklarının korunmasında önemli bir aşamanın kaydedildiği söylenebilmektedir. Çalışmamızda da, çocukların kişisel haklarının kapsamı ve korunmasına ilişkin ulusal ve uluslararası mevzuat hükümleri, çocuğun yüksek yararı ilkesi merkezinde ele alınmıştır.

BMÇHS'de düzenlenen çocukların kişisel haklarından olan çocuğun isim, vatandaşlık, kimlik, nüfusa kayıt, ana-babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkı, çocukların hukuki statüsünün devletler nezdinde tanınması ve devletlerin çocuklara ilişkin hizmetlerinin planlanması açısından büyük önem arz etmektedir. Bu hak kapsamında olağan koşulların varlığı halinde çocukların ana-babalarının yanında kalması ve onlar tarafından bakılma hakları güvence altına alınmış olacaktır. Bir diğer kişisel hak olan çocuğun kimliğinin korunması hakkı, sadece kimliği değil; vatandaşlık, isim ve aile bağlarını kapsayacak bir korumaya sahiptir. Çocukların düşüncelerini ifade etme hakkı da, kendilerini ilgilendiren her meselede görüşlerini ifade edebilmelerini garantilemektedir. Bu hak, BMÇHS'nin temel ilkelerinden olan çocuğun görüşlerini serbestçe oluşturma hakkı (katılım hakkı) ile de uyum içerisinde olarak, çocuğun tercihlerini ifade edebilmesini sağlamaktadır.

Çocuğun düşünce, din ve vicdan özgürlüğünde BMÇHS, çocuğun kendi din özgürlüğünün olduğunu açıkça vurgulamaktadır. Bu düzenlemede, din özgürlüğüne sahip olan çocuktur. Anne-babanın sadece, çocuğun gelişen yeteneklerini takip ederek ona yol gösterme hak ve ödevi bulunmaktadır. Bir diğer kişisel hak olan çocuğun dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkının ise, katılım hakkı ile bağlantısı bulunmaktadır. Bu iki hakkın birlikte yorumlanması sayesinde çocuklar; kendi yaş

grupları ile ortak çalışmalara katılabilecek, görüşlerini özgürce ortaya koyabilecek, gelişimlerine katkı sağlayabilecek ve toplumdaki aktif bir üye haline gelebileceklerdir.

Çocuğun özel yaşantısının ve iletişiminin korunması hakkının amacı, mahremiyet ihtiyaçlarının tam anlamıyla farkında olamayan çocukları yasa dışı müdahalelerden korumaktır. Özel yaşantının kapsamına örnek olarak, çocuğun ailesi, evi ya da yuva, yatılı yurtlar, tutuk evleri vb. kurumlar verilebilmektedir. Bu hüküm, aynı zamanda çocuğun iletişim özgürlüğünün ve gizliliğinin korunmasını da düzenleyerek gelişme hakkını korumaktadır. Çocuğun bilgi edinme ve zararlı yayınlara karşı korunma hakkında ise, çocukların tüm kitle iletişim araçları yoluyla maruz kalabilecekleri zararlı yayınlardan korunmaları görevi, taraf devletlerin üzerinde titizlikle durmaları gereken bir yükümlülük olarak belirtilmiştir. Bilindiği üzere, teknolojinin gelişmesiyle kitle iletişim araçlarının kapsamına özellikle internetin katılması, çocukları çok büyük tehlikelerle karşı karşıya bırakabilmektedir.

Bir diğer kişisel hak olan çocuğun her türlü şiddet ve istismara karşı korunma hakkı; şiddetin fiziksel, duygusal, cinsel olmak üzere tüm yönlerine karşı olduğu kadar istismar, ihmal ve suistimale karşı da bir koruma getirmektedir. Aynı şekilde, dolaylı şekilde şiddet mağduru olan çocuklar da büyük etki altında kalmaktadır. Şiddet türlerinin tamamının önlenmesi ancak BMÇHS’de yer alan diğer hakların da korunmasıyla gerçekleşebilecektir. Bu şekilde, çocuğun gelişme hakkı, insan olma değeri ve onuru da güvence altına alınmış olacaktır. Çocuğun işkence, aşağılayıcı davranış ve özgürlükten yoksun bırakılmaya karşı korunma hakkı ile cezalandırma veya disipline yönelik olsa bile çocuklar şiddetten korunmaktadır. Aynı zamanda bu hükümle, özgürlükten yoksun bırakmanın en son başvurulacak yol olması sağlanarak, çocukların özgürlüklerinin keyfi olarak kısıtlanmasının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

BMÇHS’ye taraf devletlerin yükümlülüklerinin denetimi, BM Çocuk Hakları Komitesi tarafından yapılmaktadır. Komite’nin denetim mekanizması; rapor usulü, bireysel başvuru usulü, devletlerarası başvuru usulü ve soruşturma usulünden oluşmaktadır. ÇHK’nın başlıca görevi, taraf devletlerin düzenlediği raporların incelenmesi ve bu husustaki gözlemlerin açıklanmasıdır. Ayrıca 01.09.2019 tarihinden itibaren uygulanmaya başlayan Basitleştirilmiş Raporlama Prosedürü sayesinde, periyodik raporlarının hazırlanma sürecinin kolaylaştırılması ve bu raporların

Komite'ye gönderiminin hızlandırılması hedeflenmektedir. Komite aynı zamanda bireysel başvuruları da incelemektedir. BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Bireysel Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol'ün kabulüyle, taraf devletlerde bulunan çocuklar artık Komite'ye doğrudan başvuru imkanına sahiptir. Bir diğer başvuru usulü olan devletlerarası başvuruda, taraf devletlerden biri, bir diğer taraf devletin BMÇHS ve Ek Protokoller'e ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmediği iddiasıyla ÇHK'ya başvurabilmektedir. Bu prosedürde mağdurun şahsi olarak belirlenmesine ya da sistematik ve yaygın bir hak ihlalinin mevcut olmasına gerek yoktur. Bu sebeple, şikayet edilen taraf devletteki çocuk haklarının durumu, genel anlamda izlenebilecektir. Bir diğer prosedür olan soruşturma usulü ise Komite'nin taraf devlette gerçekleşen ağır ve sistematik nitelikteki hak ihlallerini ortaya koyabilmesini hedeflemektedir. Kimliğini gizli tutmak isteyenlere karşı bir kolaylık sağlayan bu usulde, mağdur çocukların belirlenmesine de gerek yoktur. Sadece ihlalin tespiti, soruşturma açısından yeterlidir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde, çocuk haklarının korunması mücadelesinin aşamalarını oluşturan insan hakları belgelerine yer verilmiştir. Mevcut çocuk hakları çalışmalarının sürekli aynı bildiri ve sözleşmelerin incelenmesinden oluşması, bu konuda bütüncül ve daha kapsamlı bir çalışma yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu sebeple çocukların kişisel hakları, hem bildirilerde hem de Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler bünyesinde kabul edilen sözleşmelerde incelenmiştir. Ayrıca, Amerika ve Afrika'daki insan hakları sözleşmeleri de mercek altına alınarak evrensel çocuk koruma sisteminin kapsamının yasal çerçevesi oluşturulmaya çabalanmıştır.

Çocuk haklarının düzenlendiği ilk evrensel belge olan Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, çocukların korunmaya değer niteliğini önemle belirterek, bu hususta görevin toplumlara ait olduğunu ifade etmiştir. Genelinde çocukların sosyal ve ekonomik haklarının düzenlendiği bu belge, bağlayıcı değildir. Yalnızca tavsiye niteliği taşımaktadır.

Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nden yedi ay önce ilan edilmiş olması sebebiyle dünyada kabul edilen ilk temel uluslararası insan hakları metni özelliğini haizdir. Bağlayıcı olmamasına rağmen kapsamlı bir hak düzenlemesine sahip olan Bildiri, çocukların korunmasına

ilişkin özel düzenlemelerinin yanı sıra, bütünündeki “her kişi” ifadesiyle herkes için hak ve ödevler öngörmüştür.

Bir genel kurul kararı niteliğinde olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ise, insan haklarının korunmasına ilişkin temel metin niteliği taşımaktadır. “Herkes” ifadesiyle düzenlenen geniş hak ve özgürlük yelpazesi sayesinde bu Beyanname, BMÇHS de dahil olmak üzere kendinden sonra hazırlanan belgelere kılavuzluk etmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, bölgesel niteliğine rağmen insan haklarının etkin anlamda korunmasını sağlayarak ortak bir insan hakları hukuku oluşturmuştur. Yalnızca kişisel ve siyasal hakları düzenleyen AİHS, bağlayıcılığa sahip ve denetim mekanizması bulunan bir sözleşmedir. Bu sözleşmede çocuk haklarına ilişkin özel bir düzenleme yer almamasına rağmen, “herkes” olarak düzenlenen hükümlerin kapsamına çocuklar da girmekte ve AİHM kararlarında BMÇHS’nin temel ilkeleri ışığında bir inceleme yapmaktadır. AİHM’e başvuru usulü olarak ise, devletlerarası başvuru ve bireysel başvuru kabul edilmiştir. Dünya çapındaki insan hakları alanında en önemli yargı makamı olarak kabul edilen AİHM, diğer mekanizmalara oranla çok daha etkin ve ileri bir denetim sistemi öngörmektedir.

Zaman içerisinde çocukların kendilerine özgü ihtiyaçlarının kabulü, Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nden başka bir belgeye ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur. Bu şekilde Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi oluşturulmuş ve Bildiri, çocuk haklarına ilişkin temel ilkelerin meydana gelmesinde yol gösterici olmuştur. Çocukların kişisel haklarından sadece ikisi (isim ve vatandaşlık hakkı ile her türlü ihmal, zulüm, sömürü ve çocuk ticaretine korunma hakkı) bu Bildiri’de yer almaktadır. Ancak, belgenin tümünde düzenlenen çocukları hakların öznesi olarak belirten haklar sayesinde Bildiri, 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi’nin bir adım ötesine geçmiştir.

Avrupa Sosyal Şartı ve onun revize edilmiş versiyonu olan Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı da, bütününde kişisel değil sosyal haklara yer vermiş olmasına rağmen çalışan annelere ve çocuklara yönelik özel hükümler içermesi sebebiyle, çocuğun aileden bağımsız şekilde korunması fikrine katkı sağlamıştır. Bu düzenlemede taraf devletler, Avrupa Sosyal Haklar Komitesi’ne iki yılda bir periyodik rapor sunmakla yükümlüdür. Komite ise, daha sonrasında taraf devletlere tavsiyelerde

bulunmakta ve sunulan raporlara ilişkin belirlediği sonuçları ilan etmektedir. Komite'nin bir başka görevi de, Avrupa Sosyal Şartı'na Ek Toplu Şikayet Sistemi Öngören Protokol ile kabul edilen toplu şikayet usulü kapsamında incelemeler yapmaktır. Türkiye bu Protokol'e taraf değildir. Komite'nin aldığı kararlar tavsiye niteliğinde olmasına rağmen, özellikle toplu şikayet prosedürü, hak ihlali iddialarına ilişkin tarafların karşılıklı dinlenmesini sağlayarak önemli bir aşama getirmiştir.

Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, İHEB'de düzenlenen kişisel ve siyasal hakları daha ayrıntılı olarak ele almış ve bir denetim mekanizması öngörmüştür. KSHS'de çocuklara özel düzenlemeler 24. maddede yer almaktadır. Bu maddede; çocuklara yönelik ayrımcılık yasağı, nüfusa kaydedilme, isim ve vatandaşlık hakkı düzenlenmiştir. Ancak Sözleşme'nin 24. maddesi haricindeki maddelerinde “herkes” için düzenlenen hükümler, çocuklar için de geçerlidir. Sözleşme'nin denetim mekanizmasını oluşturan İnsan Hakları Komitesi'nin görevleri ise, taraf devlet raporlarını incelemek ve bu konuda tavsiyelerde bulunmak, KSHS'ye Ek Birinci Seçmeli Protokol'ü onaylamış taraf devletlerin bireysel şikayet başvurularını incelemek ve devletlerarası başvuru usulünü uygulamaktır.

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ya da diğer adıyla San José Paktı, birçok uluslararası insan hakları belgesinden daha kapsamlı hak düzenlemesiyle, genel olarak kişisel ve siyasal haklara yer vermektedir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Ek Protokolü (San Salvador Protokolü)'nün kabulü, çocukların sosyal haklarına ilişkin düzenlemelerin de hüküm altına alınmasını sağlamıştır. AMEİHS'te, “her kişi” için düzenlenen haklarla birlikte, özel olarak çocukların haklarına da yer verilmiştir. Amerikan Sistemi'nde, diğer sistemlere göre farklı bir denetim mekanizması olarak, Sözleşme'yi imzalamamış Amerikan Devletleri Örgütü üyesi devletlere Amerikan İnsan Hakları Komisyonu'na sağlanan bir koruma mevcuttur. Sözleşme'yi onaylamış ancak Mahkeme'nin yetkisini tanımamış devletler ise sadece Komisyon tarafından alınan tavsiyeler ve kararlara ilişkin bir korumaya sahiptir. Sözleşme'yi imzalamış ve Mahkeme'nin yargı yetkisini tanımış devletler ise, Mahkeme'nin denetim mekanizması ile korunmaktadır. Bu eşitsiz durum, bazı devletlerin Sözleşme'deki haklardan, bazılarının ise Amerikan Bildirisi'nde yer alan haklardan faydalanabilmesine neden olmaktadır.

BMÇHS'den sonra en çok taraf devlet sayısına sahip insan hakları sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW)'dir. CEDAW bütününde kadınların haklarını düzenliyor olsa da, kız çocuklarının haklarına da bazı maddelerinde yer vermektedir. Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik ayrımcılık ve toplumsal cinsiyet temelli şiddetin üzerinde önemle duran Sözleşme, kız çocuklarının da erkek çocuklarıyla aynı haklara sahip olduğunu ifade etmektedir. CEDAW'ın denetim mekanizması, rapora dayalı denetim ve Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne İlişkin İhtiyari Protokol ile getirilen kişisel başvuru usulüdür. Ayrıca bu Protokol ile Komite'ye araştırma ve inceleme yapma yetkisi de tanınmıştır.

Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Sözleşmesi, BMÇHS'yi yeniden düzenlemiş bir sözleşme gibi görünmesine rağmen, bölgesel bir düzenleme olarak Afrika'nın sosyo-kültürel özelliklerine uygun bir belgedir. Bu Sözleşme'de düzenlenen çocuğun kişisel hakları, hem BMÇHS'deki kişisel hakları kapsamakta hem de BMÇHS'de de yer alan dinlenme ve eğlenme hakkı ile kültürel hayata ve sanata katılma hakkı gibi bazı haklar getirmektedir. Sözleşme'nin denetimi, Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesi tarafından yapılmaktadır. Komite'nin denetim usulleri, rapor prosedürü ve bireysel başvuru prosedüründen oluşmaktadır.

Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, çocukların yargısal süreçlerde görüşlerini ifade etme hakkına ilişkin ayrıntılı düzenlemelere yer vermektedir. Çocukların karar verme süreçlerine katılımının sağlanmasını amaçlayan Sözleşme'nin uygulanmasının denetimi için, Daimi Komite oluşturulmuştur. Bu Komite'nin kararları tavsiye niteliğindedir.

Diğer sözleşmelere göre daha yeni tarihli olarak 25.10.2007'de imzaya açılan Çocukların Cinsel Suistimal ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Lanzarote Sözleşmesi), çocukların cinsel şiddetten korunmasına yönelik ilk bölgesel düzenlemedir. Çocukların kişisel haklarından olan cinsel suistimal ve cinsel istismardan korunma hakkı, bu Sözleşme'de tüm ayrıntılarıyla düzenlenmiştir.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde, çocukların kişisel hakları, Türk hukukunda incelenmiştir. Anayasamızda çocukların korunmasına yönelik düzenlemelerin çoğu sosyal haklara ilişkin olsa da özel olarak çocukların kişisel

haklarının düzenlendiği hükümler de mevcuttur. Öte yandan anayasada “herkes” için düzenlenen haklardan çocuklar da yararlanmaktadır. Kanaatimizce, anayasalarda, çocukların spesifik olarak düzenlendiği hükümlerin sayısının artırılması gerekmektedir. Bu şekilde, çocukların insan haklarından daha etkili şekilde yararlanması sağlanacak, çocuk haklarına ilişkin toplumsal bilince katkı yapılacaktır ve çocukların toplumdaki eşit haklara sahip bireyler olduğu tasdiklenmiş olacaktır.

Çocukların suçun mağduru ve faili olduğu haller ile çocuk tutuklu ve hükümlülere ilişkin düzenlemeler; 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ve 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkındaki Kanun’da yer almaktadır. TCK’de, bazı suçların çocuğa karşı işlenmesi, cezayı ağırlaştıran haller olarak düzenlenmiştir. Bu kanunların tamamında, çocukların yargılama sisteminden en az şekilde zarar görmesi ve topluma yeniden kazandırılması amaçlanmıştır.

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu, korunma ihtiyacı bulunan çocuklar hakkında koruyucu ve destekleyici tedbirlerin hayata geçirilmesi, suça sürüklenen çocuklara uygulanacak güvenlik tedbirlerinin düzenlenmesi ve bu iki gruptaki çocukların haklarının güvence altına alınması amacıyla düzenlenmiştir. Çocuğun öncelikle ailesinin yanında kalması esastır. Destekleyici tedbirler sayesinde, çocuğa ve ailesine, ihtiyaç duydukları hizmetler sağlanacak ve bu şekilde çocuğun aile yanındaki konumu sağlamlaştırılmış olacaktır. Koruyucu tedbirler ise, çocuğun ailesinin yanında kalmasının onun menfaatine aykırılık oluşturması halinde devreye girmektedir. 5799 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu da Çocuk Koruma Kanunu gibi, önceliği çocuğun ailesinin yanında korunmasına tanımakta ve gerekmesi durumunda bakım, danışmanlık, sosyal ve ekonomik destek yardımlarıyla ailenin güçlendirilmesini sağlamayı hedeflemektedir.

Türk hukukundaki diğer bildiri ve kanunlarda da çocukların kişisel haklarının korunmasına ilişkin hükümler yer almaktadır. 1963 tarihli Türk Çocuk Hakları Bildirisi, 1959 BM Çocuk Hakları Bildirisi ve 1961 Anayasası’ndan esinlenilerek hazırlanmış ve sadece Türk çocuklarına yönelik bir düzenlemedir. Bildiri’de, çocukların kişisel haklarından ziyade sosyal ve ekonomik hakları düzenlenmiştir. Çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ve yüksek yararını temele alan Bildiri, devletin, çocukları korumak için her türlü tedbiri alması gerektiğini ifade etmektedir. Diğer

ulusal mevzuat hükümlerinden olan 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu'ndaki hükümlerde, hak ehliyeti, fiil ehliyeti ve koşullarının yanı sıra çocukların kişisel haklarına da yer verilmiştir. Çocuğun yasal yerleşim yeri, soybağı, evlat edinme, velayet ve vesayete ilişkin düzenlemeler bu kanunda belirtilmiştir. Aynı zamanda ana baba ve çocuğun karşılıklı yükümlülükleri de hüküm altına alınmıştır. 5187 Sayılı Basın Kanunu'nda yer alan kimliğin açıklanmamasına ilişkin düzenlemede ise, suç faili ya da mağduru olan çocukların kimliklerini açıklayacak veya tanınmalarını sağlayacak şekilde yayın yapanlar cezalandırılarak, çocukların yaşadıkları travmalara bir yenisinin eklenmemesi amaçlanmaktadır. 5253 Sayılı Dernekler Kanunu'nda, çocukların kişisel haklarından olan dernek kurma ve barışçı toplanma hakkı iki ayrı hüküm ile düzenlenmiştir. Bu maddelerde, on iki ve on beş yaşını bitirmiş çocukların, derneklerin yönetim kurullarına katılma ve derneklere üye olma şartları belirtilmiştir. 5490 Sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu, çocukların isim, kimlik, vatandaşlık ve nüfusa kayıt haklarını düzenleyen hükümler içermektedir. 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'da, yayın hizmetlerinin çocuklara karşı istismar içerikli olamayacağı ve şiddeti teşvik edemeyeceği ifade edilmiştir. Ayrıca, çocukların izleyebileceği saatlerdeki radyo ve televizyon yayınlarındaki programların içeriklerinin, çocuklara uygun olarak düzenlenmesi gerektiği hüküm altına alınmıştır. Bu kanunda, çocukların gelişimlerine zarar vermemek, çocukları tehlikede göstermemek ve deneyimsiz hallerinin istismarı neticesinde ürün veya hizmet teminine yönlendirmemek gerektiği belirtilmiştir. Bu şekilde, çocukların kişisel haklarından olan zararlı yayınlara karşı korunma hakkı güvence altına alınmaktadır. 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun'a göre ise, çocukları istismar edecek şekilde ticari reklam yapılması yasaklanmaktadır. Çocukların geleceğin tüketicileri olarak görülmesi, böyle bir düzenleme yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu hükümle, çocukların kişisel haklarından olan her türlü şiddet ve istismardan korunma hakkı güvence altına alınmıştır.

Dünya çapında, insan haklarının korunması amacıyla ulusal kurum modelleri öngörülmüştür. Ulusal insan hakları kurumlarından biri olan ombudsmanlık kurumu, şikayet halinde, idarenin her türlü eylem ve işlemlerini hukuka ve hakkaniyete uygunluk bakımından incelemek ve idareye önerilerde bulunmakla görevlidir. Türkiye'de 2012 tarihinde kamu tüzel kişiliğini haiz olarak kurulan ombudsmanlık

kurumuna başvuru usulleri, Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'te düzenlenmiştir. Bu Yönetmelik'te, kamu denetçilerinden bir tanesinin kadın ve çocuk hakları alanında görevlendirileceği belirtilmiştir. Bu şekilde, çocuk haklarına ilişkin hak ihlallerinin önlenmesi ve gereken tedbirlerin hızlı bir şekilde alınması sağlanarak toplumda çocuk hakları alanında farkındalık oluşturulabilecektir.

Görüldüğü üzere çocukların kişisel hakları; Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi sözleşmeleri, diğer bölgesel insan hakları sözleşmeleri, insan hakları bildirileri, ulusal mevzuatlar ve Türk Hukuku'nda çeşitli şekillerde hüküm altına alınmıştır. Bu hukuki belgelerde çocuklar, eşit haklara sahip ve hakların öznesi bireyler olarak ifade edilmelerine rağmen, çocukları korumakla görevli devletler politikalarını bu yönde şekillendirmemektedir. Çocuk koruma sisteminin etkinliğinin artırılması amacıyla; çocuğa verilen değerin artması, BMÇHS'deki standartların ulusal hukuk düzenlerine yansıtılması ve uygulanmasının sağlanması, kurumlar arasındaki koordinasyonun en üst seviyeye çıkarılarak kurumların tüm olanaklarının kullanılması, sivil toplum kuruluşları ve gönüllülerden destek alınması sağlanmalıdır. BMÇHS'nin koruma mekanizmasının etkinliğinin artırılmasına yönelik AİHM benzeri bir Çocuk Hakları Mahkemesi kurulması, çocuk ombudsmanlıklarının tüm dünyada yaygınlaştırılması ve bu hususta gereken uzmanlaşmanın ivedilikle sağlanması gerektiği kanaatindeyiz. Çocuklarla ilgili yargılama süreçlerinin hızlı bir şekilde tamamlanması ve bu sayede çocukların ikincil örselenmelerinin önüne geçilmesi için mücadele edilmesi gerekmektedir. Çocukların haklarını korumak için neler yapılması gerektiği kadar neler yapılmaması gerektiğinin de üzerinde durulmalıdır. Hem basının hem de toplumdaki bireylerin, kitle iletişim araçlarının doğru kullanımı, çocuk odaklı habercilik ve medya okuryazarlığının ilkeleri hakkında bilgilendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmelidir. Haber metinlerinde, çocuğun yüksek yararı merkezinde çocukların haklarına yönelik bilgilendirmeler yapılmalı, sosyal medyadaki bilgi kirliliğinden uzak durulmalı ve çocukların özel yaşantısının ve iletişiminin korunması hakkı ile unutulma haklarının korunması konusunda büyük bir özen gösterilmelidir. Unutulmamalıdır ki, BMÇHS'de yer alan haklar ve ilkeler konusunda ne kadar çok farkındalık yaratılabilirse, çocukların başta kişisel hakları olmak üzere tüm haklarının korunması da o ölçüde gerçekleştirilebilecektir.

KAYNAKÇA

Acar, Hakan ve Gülsüm Çamur Duyan. “Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin Temel İlkeleri Işığında Türkiye’nin Çocuk Fotoğrafını Yorumlamak”, içinde: Dolunay Şenol, Sıtkı Yıldız, Talat Kıymaz ve Hasan Kala (Ed.), **Uluslararası Katılımlı Çocuk İhtiyaçları Sempozyumu**, Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları, Ankara, 18-19 Mayıs 2012, ss. 400-409.

Acer, Yücel ve İbrahim Kaya. **Uluslararası Hukuk**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, Ankara, Ekim 2010.

Akbaş, Emrah ve Reyhan Atasü Topçuoğlu. “Modern Çocukluk Paradigmasının Oluşumu – Eleştirel Bir Değerlendirme”, **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 1, Nisan 2009, ss. 95-103.

Akıllıoğlu, Tekin. **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları No: 13, Ankara.

Akıllıoğlu, Tekin. **İnsan Hakları – I (Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri)**, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları No:17, Ankara, 1995.

Akyüz, Emine. “Çocuğun Bilgi Edinme ve Zararlı Yayınlarla Karşı Korunma Hakkı”, içinde: Haluk Yavuzer ve Mustafa Ruhi Şirin (Ed.), **1. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı**, Cilt: 1, Çocuk Vakfı Yayınları, 2013, ss. 115-132.

Akyüz, Emine. “Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı”, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı: 151, 2001, http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_dergisi/151/akyuz.htm, (31.03.2020).

Akyüz, Emine. “Önemli Kanunlarımızda Çocuğun Korunmasına İlişkin Bükümler ve Boşluklar”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1, 2019, ss. 137-152.

Akyüz, Emine. **Çocuk Hukuku (Çocukların Hakları ve Korunması)**, Güncelleştirilmiş 6. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2018.

Akyüz, Yahya. “Çocuk Çocuktur, Çiçek Değildir”, içinde: Yasemin Karaman Kepenekci ve Pelin Taşkın (Ed.), **Emine Akyüz’e Armağan - Akademisyenlikte 50 Yıl (Çocuk Hakları, Eğitim Hukuku, Vatandaşlık Eğitimi)**, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, Nisan 2018, ss. 24-28, https://www.academia.edu/36829243/emine_aky%C3%BCz_arma%C4%9Fan.pdf?e_mail_work_card=title, (20.03.2020).

Algan, Bülent. **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007.

Algan, Müberra. **Anayasa Hukukunda Çocuk Hakları**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020.

Anayurt, Ömer. **Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2004.

Ariès, Philippe. **Centuries of Childhood (A Social History of Family Life)**, çev. Robert Baldick, New York: Alfred A. Knopf, 1962, https://monoskop.org/images/d/d0/Ari%C3%A8s_Philippe_Centuries_of_Childhood_A_Social_History_of_Family_Life_1962.pdf, (19.03.2020).

Arslan, Gülay. “Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme (Öngörülen Haklar ve Öngörülen Usuller)”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 62, Sayı: 1-2, 2004, ss. 3-43.

Aslan, Volkan. “Amerikalılar Arası İnsan Hakları Sistemi”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2012, ss. 261-296.

Atak, Songül. “Birleşmiş Milletler Kadınlara Yönelik Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi’nin Çocuklara Yönelik Hak İhlallerine İlişkin Örnek Kararları”, **Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 189, Mayıs-Haziran 2020, ss. 693-721.

Ataman, Hakan. **Avrupa Sosyal Şartı ve Uygulaması**, 1. Baskı, İnsan Hakları Gündemi Derneği, Ankara, 2010.

Atılğan, Aydın ve Eylem Ümit Atılğan. **Çocuk Hakları Paradigması ve Çocuk Ceza Yargılamasına Hakim Olan İlkeler Açısından Türkiye’deki Düzenleme ve Uygulamaların Değerlendirilmesi (Rapor)**, İnsan Hakları Ortak Platformu, 2009.

Avcı, Artun. “Çocuk Haklarının Medya Boyutu – Sözleşmeler ve Yasal Düzenlemeler”, içinde: Mustafa Ruhi Şirin (Ed.), **Çocuk Hakları ve Medya El Kitabı**, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 89-105, https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/47616/mod_resource/content/1/kaynak%202.pdf, (20.04.2021).

Avcı, Artun. “Çocuğun İfade Özgürlüğü, Katılım Hakkı ve Medya”, içinde: Haluk Yavuzer ve Mustafa Ruhi Şirin, **1. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı – 1**, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 141-172.

Aybay, Rona. **İnsan Hakları: Seçilmiş Makaleler**, 1. Baskı, Pencere Yayınları, İstanbul, 2010.

Ayhan Kaya, Gülperi Vural ve Aslı Aydın (Ed.). **Değerler Eğitimi (Eğitimde Farklılık ve Katılım Hakkı)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.

Bademci, Özden Havva. “Çocuk Çalışmaları: Araştırmaların Nesnesi Değil Öznesi Olarak Çocuklar”, içinde: Aydın Gülan, Mustafa Ruhi Şirin ve Memduh Cemil Şirin (Ed.), **I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkin Bildirileri Kitabı-2**, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 257-263.

Ballar, Suat. **Çocuk Hakları**, 1. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 1998.

Balo, Yusuf Solmaz. **Uluslararası İlkeler Işığında Çocuk Koruma Kanunu ve Uygulaması**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.

Bantekas, Ilias ve Lutz Qette. “**Children's Rights**”, **International Human Rights Law and Practice**, Cambridge: Cambridge University Press, 2016, ss. 526-549, <https://www.cambridge.org/core/books/international-human-rights-law-and-practice/childrens-rights/B3BBF3564F1A917332CD50841D719F01/online-view>, (18.03.2020).

Can, Hacı, Ekin Tuna ve Nehir Tuna. **Çocuk Hukuku**, 1. Baskı, Nobel Yayıncılık, 2019.

Caniklioğlu, Meltem Dikmen. “Anlamı, Kapsamı ve Sınırlarıyla Temel Haklar ve Anayasalarımız”, **DEÜ Hukuk Fakültesi Mahmut Tevfik Bırsel Armağanı**, İzmir, 2001, ss. 461-493.

Çamurcuoğlu, Gülden. “Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Öngörülen Koruma Mekanizmaları”, **Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2019, ss. 713-770.

Çelebican, Özcan Karadeniz. **Roma Hukuku**, Yeni Medeni Kanuna Uyarlanmış On Beşinci Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012.

Cılga, İbrahim. “Demokrasi İnsan Hakları Kültürü ve Çocuk Hakları”, **Milli Eğitim Dergisi**, Eylül 2001,

http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_dergisi/151/cilga.htm
(27.02.2020).

Çiftçioğlu, Cengiz Topel. “Çocuk Haklarının Korunması Bağlamında BMÇHS ve AİHS’te Öngörülen İki Farklı Bireysel Başvuru Sistemi”, **Fasikül Hukuk Dergisi**, Cilt:7, Sayı:68, Temmuz 2015, ss. 7-20.

Çüçen, Kadir. **İnsan Hakları**, MKM Yayıncılık, 1. Baskı, Bursa, 2011.

Dirican, Rabia. “Tarihi Süreçte Çocukluk ve Çocuk Hakları”, **Çocuk ve Gelişim Dergisi (ÇG-D)**, Cilt: 2, 2018, Sayı: 2, ss. 51-62.

Doğan, İlyas. “Avrupa Konseyi Çerçevesinde İnsan Hakları Koruma Sistemi”, içinde: İlyas Doğan (Ed.), **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015, ss. 377-408.

Doğan, İlyas. “BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi”, içinde: İlyas Doğan (Ed.), **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015, ss. 219-232.

Doğan, İlyas. “Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi ve BM Şartı”, içinde: İlyas Doğan (Ed.), **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015, ss. 169-180.

Doğan, İlyas ve Gülden Çamurcuoğlu. “Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi”, içinde: İlyas Doğan (Ed.), **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015, ss. 197-218.

Doğan, İlyas ve Omca Özdemir, “Amerika Kıtasında İnsan Haklarının Korunması Bölgesel Rejimi”, içinde: İlyas Doğan (Ed.), **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015, ss. 307-338.

Doğan, İlyas ve Zeynep Hazar. “BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi”, içinde: İlyas Doğan (Ed.), **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015, ss. 181-196.

Doğan, İsmail. " Çocuk Hakları Açısından Türkiye'de Çocuk Olgusu", **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı: 151, 2001, http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_dergisi/151/dogan.htm, (28.02.2020).

Döner, Ayhan. **İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003.

Dönmez, Burcu. **Çocuk Yargılaması (Ceza Muhakemesi Hukukunda Çocuklara Özel Soruşturma ve Kovuşturma Kuralları)**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2020.

Dündar Sezer, Tijen. “Çocuğun Sağlıklı Yaşama ve Gelişme Hakkı”, Çocuk Adalet Sisteminin Güncel Sorunları Sempozyumu Konuşmaları, **İzmir Barosu Çocuk Hakları Bülteni 20.11.2017 Özel Sayısı**, ss. 24-28.

Dündar Sezer, Tijen. “Dernek Kurma Özgürlüğünün İçeriği ve Gelişim Süreci Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 10, Sayı:1, 2008, ss. 1-59.

Eğribel, Ertan. “Batı Modernliğinin Sınırı ve Çocuk Hakları Sözleşmesi: Kaotik Dünyada Küresel Çocuk Hakları Simülasyonu”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, 2019/2, ss. 41-66.

Eğribel, Ertan. “Türkiye Çocuk Hakları Anlayışı İçin Önsöz Yerine: Mevcut Düzen İçinde Uygarlık Dışı, Uluslar Ötesi Yeni Bir Kategori Olarak Çocukluk Mu? Yoksa Uygarlık Krizini Aşacak Yeni Bir Dünya Mı?” içinde: Aydın Gülan, Mustafa Ruhi

Şirin ve Memduh Cemil Şirin (Ed.), **I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yetişkin Bildirileri Kitabı-2**, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 315-325.

Elçin, Evgen Gülçin ve Arzu Genç Arıdemir. **Çocuk Hakları Çalışmaları – I**, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Elmacı, Davut. “Çocuk Korumada Sistem Yaklaşımı”, içinde: Yasemin Karaman Kepenekci ve Pelin Taşkın (Ed.), **Emine Akyüz’e Armağan - Akademisyenlikte 50 Yıl (Çocuk Hakları, Eğitim Hukuku, Vatandaşlık Eğitimi)**, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2018, ss. 171-182, https://www.academia.edu/36829243/emine_aky%C3%BCz_arma%C4%9Fan.pdf?email_work_card=title, (20.03.2020).

Erbay, Ercüment. **Çocuk Hakları**, 1. Baskı, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2013.

Ercan, Recep. “Modern Çocukluk Paradigması”, **Zeitschrift für die Welt der Türken**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2011, ss. 85-98.

Erdemir, Hatice P. ve Halil Erdemir. “Antik Çağ’da Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek!”, içinde: Dolunay Şenol, Sıtkı Yıldız, Talat Kıymaz ve Hasan Kala (Ed.), **Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu Kitabı**, Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları, Cilt: 2, Ankara, 27-28 Nisan 2012, ss. 643-659.

Erdoğan, Mustafa. **Anayasa Hukuku**, Orion Yayınevi, Ankara, 2007.

Erdoğan, Mustafa. **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**, Genişletilmiş 2. Baskı, Orion Yayıncılık, Ankara, 2011.

Eren, Abdurrahman. **Ulusal İnsan Hakları Kurumları**, 1. Baskı, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2012.

Evik, Ali Hakan. “Çocuk Koruma Kanunu Hakkında Düşünceler”, **Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, Haziran 2007, ss. 181-214.

Fendoğlu, Hasan Tahsin. **Çocuk Hakları Hukuku**, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2014.

Fendoğlu, Hasan Tahsin. **İnsan Hakları Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2017.

Franklin, Bob. **Çocuk Hakları**, çev. Alev Türker, 1. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993.

Gemalmaz, H. Burak. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukukunda Çocuğun Bedensel Cezaya Karşı Korunması**, 1. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Gemalmaz, Mehmet Semih. **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 1**, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 8. Bası, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Gemalmaz, Mehmet Semih. **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş Cilt 2**, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 8. Bası, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Gemalmaz, Mehmet Semih. **Latin Amerika’da İnsan Hakları**, Kavram Ajans Yayıncılık, 1991.

Genç, Özlem. “Çocukların Orta Çağ Avrupası’ndaki Yeri”, **Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, No:1, Yıl: 1, Mart 2016, ss. 241-261.

Gören, Zafer. **Anayasa Hukuku**, 3. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2018.

Gören, Zafer. **Anayasa ve Sorumluluk**, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Bası, Adalet Matbaacılık, Ankara, 1995.

Gören, Zafer. “Çocukların Temel Haklarının Anayasal Garantisi”, “10. Yıla Armağan”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 22, Yıl: 11, Güz 2012/2, ss. 45-105.

Gören, Zafer. “Janusz Korczak’ın İzinde Günümüzde Çocukların Temel Hakları”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 32, Yıl: 16, 2017/2, ss. 43-67.

Gözler, Kemal. **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Ekin Yayıncılık, Bursa, 2018.

Gözlügöl, Said Vakkas. **Avrupa İnsan Hakları Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2014.

Gözübüyük, A. ve A. Feyyaz Gölcüklü. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, 5. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004.

Güçlü, Sevinç. “Çocukluk ve Çocukluğun Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Hakları”, **Sosyoloji Dergisi**, Armağan Sayısı, 2016, ss. 1-22.

Harris, D.J., M. O’Boyle, E.P. Bates ve C. M. Buckley. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku**, çev. Mehveş Bingöllü Kılıcı ve Ulaş Karan, 1. Baskı, Şen Matbaa, 2013.

Işıkçı, Yasemin Mamur ve Selma Karatepe. “Türkiye’de Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları ve Tarihsel Analizi”, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2016, ss. 69-100.

Işıkçı, Yasemin Mamur. **Çocuk Gözüyle Türkiye’de Çocuk Hakları Sorunu**, 1. Baskı, Hegem Yayınları, Ankara, 2015.

İnan, Ali Naim. “Çocuğun Korunması ve Polis”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 37, Sayı: 1, 1980, ss. 243-250.

İnan, Ali Naim. **Çocuk Hukuku**, İstanbul Cezaevi Matbaası, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1968.

İpek, Ali İhsan. “Türk Hukukunda Çocuk Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmelerin Çocuk Hukukuna Etkileri”, **Terazi Hukuk Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 100, Aralık 2014, ss. 523-534.

İpek, Aydın. “Çocuk Haklarının Gelişimi ve Karşılaştırmalı Olarak Anayasal Açıdan Değerlendirilmesi”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 1, 2012, ss. 151-173.

Kaboğlu, İbrahim Ö. **Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)**, 7. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Kaboğlu, İbrahim Ö. **Çocuklar ve Anayasa**, 1. Baskı, Tekin Yayıncılık, İstanbul, 2018.

Kalabalık, Halil. **İnsan Hakları Hukuku**, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012.

Kalabalık, Halil. **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**, (Ed. Nazmiye Özenbaş Boydağ), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2018.

Kapani, Münci. **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları**, Yenilenmiş 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.

Kapani, Münci. **Kamu Hürriyetleri**, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993.

Kale Özçelik, Fatmagül. “Çocuğun Özel Yaşamına Saygı Hakkının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Değerlendirilmesi”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 2, 2020, ss. 425-450.

Kale Özçelik, Fatmagül. “Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi’nin Usule ve Esasa İlişkin Düzenlemeleri ve Türk Anayasa Hukuku’na Yansımaları”, **Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, Sayı: 8, 2016, ss. 317-340.

Karakaş, Banu ve Ömer Can Çevik. “Çocuk Refahı: Çocuk Hakları Perspektifinden Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 3, 2016, ss. 887-906.

Karakuş Öztürk, Hatice. “Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler”, **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 13, Ekim 2017, ss. 253-276.

Karataş, Kasım. “Türkiye’de Çocuk Koruma Sistemi ve Koruyucu Aile Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 2, Ekim 2007, ss. 7-19.

Konuk, Gülşah. **Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’de Çocuk Hakları ve Çocuk Suçluluğu**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Kökcü, Halil. **Paternalizm Kavramı ve Örnek Uygulamalar**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2016.

Kösesoy, Elif. **Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunma Hakkı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.

Kurt, Sevil Lale. “Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Yıl: 16, Sayı: 36, Ocak-Haziran 2016, ss. 99-127.

Lundy, Laura. “İfade Hakkı Yeterli Değil: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi 12. Maddenin Kavramsallaştırılması”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, 2019/2, ss. 87-106.

Merey, Zihni. “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Açısından Çocukların Katılım Hakkı: Medya Ortamına Katılımı”, içinde: Haluk Yavuzer ve Mustafa Ruhi Şirin (Ed.), **1. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Medya Bildirileri Kitabı - 1**, Cilt 1, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 133-140.

Merey, Zihni. “Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi”, içinde: Zihni Merey (Ed.), **Çocuk Hakları**, 3. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2019, ss. 75-88.

Metin, Banu. “Gelecek Nesillerin Yaşam Fırsatları İçin Ciddi Bir Tehdit: Çocuk Yoksulluğu”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, Ekim 2015, ss. 166-188.

Moroğlu, Nazan. “Uluslararası ve Ulusal Hukukta Kadının İnsan Hakları”, **Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 1, 2016, ss. 285-317.

Mumcu, Ahmet ve Elif Küzeci, **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**, 8. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2019.

Odman, Mustafa Tevfik. “Dünya’da ve Türkiye’de Çocuk Hakları”, içinde: Dolunay Şenol, Sıtkı Yıldız, Talat Kıymaz ve Hasan Kala (Ed.), **Uluslararası Katılımlı Çocuk İhtiyaçları Sempozyumu Kitabı**, Ankara, 18-19 Mayıs 2012, ss. 305-346.

Onur, Bekir. “Sunuş”, içinde: Bekir Onur (Ed.), **Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu Bildiri Kitabı**, 23-24 Nisan 1993, Numune Matbaacılık, İstanbul, 1994.

Ozansoy, Cüneyt. “Öznesini Arayan Çocuklar: Çocuk ve Çocuk Hakları”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı: 1, Ocak 1999, ss. 39-62.

Özcan, Özge. “Orta Çağ’dan Erken Modern Döneme Çocukluğun Tarihsel Gelişimi”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, Cilt: 2, 2017, ss. 91-125.

Özdamar, Demet. **CEDAW Sözleşmesi (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme ve Ek İhtiyari Protokol’ün, İç Hukukumuzda, Özellikle Yeni Aile Hukukumuzda Etkisi)**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, Ekim 2009.

Özdek, Yasemin. **Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye**, 1. Baskı, TODAİE Yayınları, Ankara, Mart 2004.

Özdemir, Hayrunnisa ve Ahmet Cemal Ruhi. **Çocuk Hukuku (Ders Kitabı)**, 2. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2018.

Özdemir Uluç, Fatma. “Çocuk Haklarının Hayata Geçirilmesine Yönelik Bir Adım: Çocuk Hakları Eğitimi”, içinde: (Ed. Yasemin Karaman Kepenekci, Pelin Taşkın), **Emine Akyüz’e Armağan – Akademisyenlikte 50. Yıl (Çocuk Hakları, Eğitim Hukuku, Vatandaşlık Eğitimi)**, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, Nisan 2018, ss. 183-192.

Öztürk, Ahu. “Çocuk Hakları ve Eğitimine Psikolojik Bir Bakış”, **Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 33, 2017, ss. 429-458.

Öztürk, Durdane. “Hukukta Çocuk Kavramı”, içinde: Zihni Merey (Ed.), **Çocuk Hukuku**, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Aralık 2016, ss. 18-42.

Öztürk, Gülce. **Birleşmiş Milletler Sözleşmelerinde İnsan Hakları Sözleşmelerinin Bireysel Başvuru Usulü Yoluyla Korunması**, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, Mayıs 2017.

Polat, Oğuz. **Çocuk ve Hakları**, Analiz Yayınları, İstanbul, 1997.

Postman, Neil. **Çocukluğun Yok Oluşu**, çev. Kemal İnal, İmge Yayıncılık, Ankara, 1995.

Rosenbury, Laura A. "Toward a New of Early Childhood", **Florida Law Review Forum**, Cilt: 71, 2019, ss. 37-44, http://www.floridalawreview.com/wp-content/uploads/Rosenbury_Publish.pdf, (24.03.2020).

Sağlam, Mehmet ve Neriman Aral. "Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları", **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, Sayı: 2, 2016, ss. 43-58.

Sakarya, Seda. "Çocukluğun Tarihsel Gelişimi ve Dijital Dünyada Çocukluk", içinde: Erdem Hareket (Ed.), **Disiplinlerarası Yaklaşımla Çocuk Hakları (Çocuk Hakları Eğitime Yönelik Uygulama Örnekleriyle)**, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2020, ss. 1-16.

Sancar, Mithat. **"Devlet Aklı" Kısacasında Hukuk Devleti**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Serdar, İlknur. "Kişisel İlişki Kurma Hakkı", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı: 9, Özel Baskı, 2007, ss. 739-781.

Serozan, Rona. **Çocuk Hukuku**, Beta Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2000.

Şahin Sak, İkbāl Tuba. "Çocukluğun Tarihi", içinde: Zihni Merey (Ed.), **Çocuk Hukuku**, Pegem Akademi Yayıncılık, 2017, ss. 43-53.

Şahin, Sultan ve Oğuz Polat. “Türkiye’de ve Dünyadaki Gelişmiş Ülkelerde Çocuk Katılım Hakkı Algısının ve Uygulamalarının Karşılaştırılması”, **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, Ocak 2012, ss. 275-282.

Şimşek, Burcu Şüheda. **Türkiye’de 2005 Yılı Sonrası Çocuk Haklarının Gelişimi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016.

Şirin, Memduh Cemil. “Çocuk Hukuku Ne Değildir?”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, Sayı: 1, 2016, ss. 49-59.

Şirin, Memduh Cemil. “Jean Zermatten ile Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 30 Yılı Üzerine Söyleşi”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, 2019/2, ss. 33-40.

Tan, Mine. “Çağlar Boyunca Çocukluk”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt: 22, Sayı:1, 2019, ss. 71-88.

Tan, Mine. “Çocukluk: Dün ve Bugün”, içinde: Bekir Onur (Ed.), **Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu Bildiri Kitabı**, 23-24 Nisan 1993, Numune Matbaacılık, İstanbul, 1994, ss. 11-28.

Tanör, Bülent. **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**, Yön Matbaası, İstanbul, 1994.

Tanrıbilir, Feriha Bilge. **Çocuk Haklarının Uluslararası Korunması ve Koruma Mekanizmaları**, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2011.

Tatar, Dilara Buket. “Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, içinde: İlyas Doğan (Ed.), **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2015, ss. 233-245.

Terzi, Mahir ve Serkan Yenal. “İnsan Haklarının Afrika’da Hukuki Korunma Sistemi Üzerine Bir İnceleme (Bölgesel Karşılaştırmalar ve Orta Doğu Üzerine Bazı Öneriler)”, **Avrasya Etüdleri Dergisi**, Cilt: 55, Sayı: 1, 2019, ss. 47-82.

Tezcan, Durmuş, Mustafa Ruhan Erdem, Oğuz Sancakdar ve Rıfat Murat Önok, **İnsan Hakları El Kitabı**, Genişletilmiş 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014.

Tiryakioğlu, Bilgin. **Çocukların Korunmasına İlişkin Milletlerarası Sözleşmeler ve Türk Hukuku**, Gaye Matbaası, Ankara, 1991.

Uğurlu, Zeynep ve İpek Aksoy Gülsen. “Çocuk Hakları ve Hukuki Bağlamda Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunması”, **Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi**, Cilt: 1, Sayı:1, 2014 Haziran, ss. 1-24.

Uluseller, Ayça ve Orçun Ulusoy. **Avrupa İnsan Hakları Mekanizmaları**, İnsan Hakları Gündemi Derneği, Ankara, 2008.

Umur, Ziya. **Roma Hukuku**, 3. Basım, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2010.

Ural, Ayhan. “Çocukluğa Uzanan Görünen El”, içinde: Yasemin Karaman Kepenekci ve Pelin Taşkın (Ed.), **Emine Akyüz’e Armağan - Akademisyenlikte 50 Yıl (Çocuk Hakları, Eğitim Hukuku, Vatandaşlık Eğitimi)**, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, Nisan 2018, ss. 136-146, https://www.academia.edu/36829243/emine_aky%C3%BCz_arma%C4%9Fan.pdf?email_work_card=title, (20.03.2020).

Ural Uslan, Yurdanur ve Tuğba Güner. “İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması: Amerikan Sistemi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 2, 2014, ss. 309-322.

Uran, Peri. “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Yorumları Işığında 1982 Anayasası ile Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin Karşılaştırmalı İncelemesi”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:13, Sayı:26, Güz 2014/2, ss. 95-126.

Uyan Semerci, Pınar, Serra Müderrisoğlu, Abdullah Karatay, Başak Ekim Akkan, Zeynep Kılıç, Burcu Oy ve Şaylan Uran. **Eşitsiz Bir Toplumda Çocukluk: Çocuğun İyi Olma Halini Anlamak**, 1. Baskı, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Temmuz 2012.

Uygun, Oktay. **Kamu Hukuku İncelemeleri (İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti, Egemenlik)**, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Ünal, Şeref. **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997.

Yelboğa, Nurullah. “Çocuk Hakları Bağlamında Cinsel İstismarın İncelenmesi”, **Sosyal Çalışma Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2019, ss. 202-221.

Yenisey, Feridun, Sinan Altunç, Aslı Makaracı Başak, Gülen Sinem Tek, Burak Huysal, F. Burcu Savaş Kutsal, Şebnem Kılıç ve Gözde Kaçmaz. **Mağdur Çocuk Haklarına İlişkin Öneriler**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017.

Yılmaz, Ejder. “Çocuk Hakları Açısından Davadaki Temsilin Önemi ve Çocuk İradesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı: 11, Özel Baskı, 2009, ss. 819-841.

Yörükoğlu, Atalay. **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, 4. Bası, İstanbul, 1992.

Yücel, Özge. “Çocuğun Yüksek (Üstün) Yararı Bağlamında Çocuğun İradesi”, **Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, Aralık 2013, ss. 117-137.

Yüzer Eltimur, Dilara. **AİHS Kapsamında Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri**, 1. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2019.

Zorlu, Süleyman Emre. “Günümüz ve İslam Hukukunda Çocuk Hakları Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 2, 2013, ss. 125-160.

İNTERNET KAYNAKLARI

Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Sözleşmesi (African Charter on the Rights and Welfare of the Child), <https://au.int/sites/default/files/treaties/36804-treaty-african-charter-on-rights-welfare-of-the-child.pdf>, (14.04.2021).

Ak, İdil Seda. **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol Bilgi Notu**, (Ed. Ebru Ergin), Uluslararası Çocuk Merkezi Yayını, Ankara, 2020, <http://cocuklarlagucluyuz.net/yayinlar/cocuk-haklarina-dair-sozlesmenin-basvuru-usulune-iliskin-ihyari-protokol-bilgi-notu>, (15.04.2021).

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (San José Paktı), <https://burakgemalmaz.com/wp-content/uploads/2015/05/02.pdf>, (24.05.2021).

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Ek Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Protokolü (San Salvador Protokolü), <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-52.html>, (24.05.2021).

Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi, <http://www.ihop.org.tr/dosya/sozlesme/amerikaninsanhaklariodevleribildirgesi.doc>, (22.05.2021).

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/293, Karar Tarihi: 17.07.2014, Resmi Gazete Tarihi: 22.10.2014, Resmi Gazete Sayı: 29153,

<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/293?BasvuruNoYil=2013&BasvuruNoSayi=293&BasvuruAdi=CEZM%C4%B0+DEM%C4%B0R+VE+D%C4%B0%C4%9EERLER%C4%B0>, (15.06.2021).

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/3550, Karar Tarihi: 19.11.2014, Resmi Gazete Tarihi: 07.03.2015, Resmi Gazete Sayı: 2928, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/3550?BasvuruNoYil=2013&BasvuruNoSayi=3550>, (15.06.2021).

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2014/15586, Karar Tarihi: 23.01.2019, Resmi Gazete Tarihi: 01.03.2019, Resmi Gazete Sayı: 30701, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/15586?BasvuruNoYil=2014&BasvuruNoSayi=15586>, (15.06.2021).

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2016/59765, Karar Tarihi: 17.06.2020, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/59765?BasvuruNoYil=2016&BasvuruNoSayi=59765>, (15.06.2021).

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2016/78494, Karar Tarihi: 12.11.2019, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2016/78494?BasvuruNoYil=2016&BasvuruNoSayi=78494>, (15.06.2021).

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2017/38724, Karar Tarihi: 21.07.2020, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2017/38724?BasvuruNoYil=2017&BasvuruNoSayi=38724>, (15.06.2021).

Avrupa Birliği Temel Haklar Kurumu ve Avrupa Konseyi, **Çocuk Haklarıyla İlgili Avrupa Hukuku El Kitabı**, Avrupa Birliği Basım Ofisi, Lüksemburg, 2015, <http://www.cocukgozlemevi.org/storage/app/uploads/public/5ca1aa/042/5ca1aa0428189711249469.pdf>, (10.05.2021).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, **Agit Demir/Türkiye Kararı**, Başvuru No: 36475/10, Karar Tarihi: 27.02.2018, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187692>, (25.05.2021).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, **C.A.S. ve C.S./Romanya Kararı**, Başvuru No: 26692/05, Karar Tarihi: 20.03.2012, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109741>, (25.05.2021).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, **Godelli/İtalya Kararı**, Başvuru No: 33783/09, Karar Tarihi: 18.03.2013, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-113460>, (25.05.2021).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, **Grzelak/Polonya Kararı**, Başvuru No: 7710/02, Karar Tarihi: 15.06.2010, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99384>, (25.05.2021).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, **Siliadin/Fransa Kararı**, Başvuru No: 73316/01, Karar Tarihi: 26.07.2005, <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-69891>, (25.06.2021).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, **Tarak ve Depe/Türkiye Kararı**, Başvuru No: 70472/12, Karar Tarihi: 09.04.2019, <http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-200355>, (25.05.2021).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, **Tyrer/Birleşik Krallık Kararı**, Başvuru No: 5856/72, Karar Tarihi: 25.04.1978, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57587>, (25.05.2021).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf, (22.05.2021).

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, **Çocuk Dostu Adalet İlişkin Rehber (Çocuklar İçin ve Çocuklarla Birlikte Bir Avrupa İnşası)**, Avrupa Konseyi Yayını, 2010, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/6756/%C3%A7ocuk-dostu-adalet.pdf>, (27.03.2021).

Avrupa Konseyi Beşte Bir Kampanyası, <http://5te1.cocukhaklariizleme.org/5te1-projesi-nedir>, (13.05.2021).

Avrupa Konseyi, **Booklet on the Lanzarote Convention**, <https://rm.coe.int/lanzarote-convention-a-global-tool-to-protect-children-from-sexual-vio/16809fed1d>, (13.05.2021).

Avrupa Sosyal Şartı, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/07/29/AvrupaSosyalSarti.pdf>, (05.05.2021).

Avrupa Sosyal Şartı'na Ek Toplu Şikayet Sistemi Öngören Protokol, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/96-avrupa-sosyal-sartna-ek-toplu-sikayet-sistemi-ongoren-protokol/>, (08.05.2021).

Beşpınar, Fatma Umut ve Ayşe İdil Aybars. **Erken Yaşlarda Çocuk Refahı ve Kadın İstihdamı Politika Belgesi**, UNICEF, Şubat 2013, <https://www.unicef.org/turkey/media/4381/file/Erken%20Ya%C5%9Flarda%20%C3%87ocuk%20Refah%C4%B1%20ve%20Kad%C4%B1n%20%C4%B0stihdam%C4%B1%20Politika%20Belgesi.pdf>, (25.03.2020).

Bireysel Şikayetler Hakkında Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek Seçmeli Protokol, https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2018/02/07/cocuk_haklari_sozlesmesi_ihtiyari_protokol.pdf, (24.03.2021).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi, <http://hrlibrary.umn.edu/instree/k1drc.htm>, (04.05.2021).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Erken Çocukluk Döneminde Çocuk Haklarının Uygulanması Hakkında Genel Yorum No. 7**, 2005, (ÇHS/K/GY/7/Rev.1), <https://www.unicef.org/turkey/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0ihtiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile>

%20C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf, (10.04.2021).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **I.A.M./Danimarka Kararı**, Karar Tarihi: 25.01.2018, Başvuru No (Communication No): 3/2016, (CRC/C/77/D/3/2016), <https://juris.ohchr.org/Search/Details/2345>, (30.05.2021).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **M.A.A./İspanya Kararı**, Karar Tarihi: 30.09.2016, Başvuru No (Communication No): 2/2015, (CRC/C/73/D/2/2015), <https://juris.ohchr.org/Search/Details/2171>, (30.05.2021).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **R.N./Finlandiya Kararı**, Karar Tarihi: 28.09.2020, Başvuru No (Communication No): 98/2019, (CRC/C/85/D/98/2019), <https://juris.ohchr.org/Search/Details/2765>, (30.05.2021).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **S.M.A./İspanya Kararı**, Başvuru No (Communication No): 40/2018, (CRC/C/85/D/40/2018), Karar Tarihi: 28.09.2020, <https://juris.ohchr.org/Search/Details/2759>, (30.05.2021).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **W.M.C./Danimarka Kararı**, Karar Tarihi: 28.09.2020, (CRC/C/85/D/31/2017), Başvuru No (Communication No): 31/2017, <https://juris.ohchr.org/Search/Details/2748>, (30.05.2021).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>, (25.03.2021).

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Bireysel Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol, https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2018/02/07/cocuk_haklari_sozlesmesi_ ihtiyari_protokol.pdf, (25.04.2021).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, **Çocuk Hakları Hakkında Genel Yorum No. 20**,

https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2016/05/05/BMde_Insan_Haklari_Yorumlari_1981_2006.pdf, (20.05.2021).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, **Genel Yorum No. 17**, 1989, (İHB/GEN/1/Rev.5), https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2016/05/05/BMde_Insan_Haklari_Yorumlari_1981_2006.pdf, (30.03.2021).

Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/Kadinl araKarsiAyrimciliginOnlenmesiSozlesmesi.pdf>, (10.05.2021).

Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/MedeniVeSiyasiH aklaralliskinSozlesme.pdf>, (11.05.2021).

Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>, (04.04.2021).

Çocuk Hakları Komitesi Usul Kuralları (Rules of Procedure of the Committe on the Rights of the Child), CRC/C/4/Rev.5, https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC/C/4/Rev.5&Lang=en, (04.04.2021).

Çocuk Hakları Komitesi, **Çocuğun Görüşlerinin Dinlenmesi Hakkı Hakkındaki Genel Yorum No. 12**, 2009, (ÇHS/GY/12), <https://www.unicef.org/turkey/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0ht iyari%20Protokoller,%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile%20%C3%87ocuk%20 Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf>, (10.04.2021).

Çocuk Hakları Komitesi, **Çocuğun Şiddetin Hiçbir Türüne Maruz Kalmama Hakkı Hakkındaki Genel Yorum No. 13**, 2011, (ÇHS/C/GY/13), <https://www.unicef.org/turkey/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0htiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile%20%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf>, (10.04.2021).

Çocuk Hakları Komitesi, **Çocuğun Yüksek Yararı Hakkının Öncelikli Olarak Dikkate Alınması Hakkında Genel Yorum No. 14**, 2013, (ÇHS/GY/14), <https://www.unicef.org/turkey/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0htiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile%20%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf>, (10.04.2021).

Çocuk Hakları Komitesi'nin Basitleştirilmiş Raporlama Prosedürü (Simplified Reporting Procedure of the Committee on the Rights of the Child), <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/ReportingProcedure.aspx>, (04.04.2021).

Çocuk Hakları Komitesi'nin Çalışma Metodları (Working Methods of the Committee on the Rights of the Child), <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/WorkingMethods.aspx>, (10.04.2021).

Çocuk Hakları Programlama Koordinasyon Grubu, **Çocuk Hakları Programı Oluşturma El Kitabı**, 2. Baskı, 2005, https://issuu.com/gundemcocuk/docs/_ocuk_haklar_programlamas_hak, (27.02.2020).

Çocuk Hakların Dair Sözleşme'ye Ek Bireysel Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol Kapsamındaki Usul Kuralları, <https://www.unicef.org/turkey/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0htiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile%20%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf>, (10.03.2021).

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol, https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/CocukSatisiFahiseLigiPornografisi_Protokol.pdf, (24.03.2021).

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/CocuklarınSilahlıÇatışmalaraDahilOlmaları_Protokol.pdf, (10.04.2021).

Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4620.html>, (14.05.2021).

Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Yönlendirici İlkeleri (Riyad İlkeleri), http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uakararlar/cocuksuclulugunu_onlenmesi.pdf, (08.04.2021).

Çocukların Cinsel Suistimal ve Cinsel İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Lanzarote Sözleşmesi), <https://rm.coe.int/168046e1de>, (13.05.2021).

Çopur, Onat ve Serdar Ünver. **AİHM ve Çocuk Hakları Kararları (Türkiye)**, (Ed. Mustafa Uygur), Uluslararası Çocuk Merkezi, 2019, Ankara, https://www.academia.edu/38788962/A%C4%B0HM_Ve_%C3%87ocuk_Haklar%C4%B1_Kararlar%C4%B1_T%C3%BCrkiye_, (25.03.2020).

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/07/29/GozdenGecirilmisAvrupaSosyalSarti.pdf>, (05.05.2021).

Greijer, Susanna ve Jaap Doek. **Çocukların Cinsel Sömürü ve Cinsel İstismardan Korunması İçin Terimler & Kavramlar Kılavuzu (Lüksemburg Raporu)**, çev. Uluslararası Çocuk Merkezi, 2016, <https://koruncuk.org/uploads/blog/Luksemburg-Terimler-ve-Kavramlar-Kilavuzu.pdf>, (20.05.2021).

Gül, İdil Işıl ve Ulaş Karan. **Ayrımcılık Yasağı (Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme)**, (Ed. Burcu Yeşiladalı ve Gökçeçiçek Ayata), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/24/Ayrimcilik_Yasagi_Kavram_Hukuk_Izleme_ve_Belgeleme.pdf, (31.03.2020).

Hapis Dışı Tedbirlere İlişkin Birleşmiş Milletler Minimum Standart Kuralları (Tokyo Kuralları), <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/198201915564914.pdf>, (01.05.2021).

Hodgkin, Rachel ve Peter Newell. **UNICEF Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı**, 2. Baskı, 2003, https://www.unicef.org/turkey/media/2321/file/TURmedia_Uygulama%20Elkitabı%20TR.pdf.pdf, (20.03.2021).

İnsan Hakları Evrensel Beyannameşi <https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=trk>, (10.04.2021).

İnsan Hakları Komitesi, **Genel Yorum No. 6**, 1982, (İHB/GEN/1/Rev.5), <https://www.unicef.org/turkey/sites/unicef.org.turkey/files/2018-08/Uygulama%20Elkitabı%20TR.pdf>, (27.03.2021).

İnsan Hakları Ortak Platformu ve Uluslararası Çocuk Merkezi, **Çocuk Adalet Sisteminde Çocuğun Yüksek Yararı Politika Belgesi**, Ankara, 2012, <http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-content/uploads/cocuk-adalet-sisteminde-cocugun-yuksek-yarari.pdf>, (31.03.2020).

İnsan Hakları Ortak Platformu ve Uluslararası Çocuk Merkezi, **Yaş Ayrımcılığı: Kanun Önünde Eşitlik ve Politika Belgesi**, Ankara, 2012, http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2012/06/Politika_Yas-Ayrimciligi.pdf, (31.03.2020).

Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi ve Çocuk Hakları Komitesi, **Zararlı Uygulamalara İlişkin 18 ve 31 Sayılı Ortak Genel Tavsiyeleri/Genel Yorum**, 2014, (ÇHS/GY/18), <https://www.unicef.org/turkey/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0htiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile%20%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf>, (10.04.2021).

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne İlişkin İhtiyari Protokol, https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/KadinlaraKarsiAyrimciliginOnlenmesiSozl_BireyselBasvuru_Protokol.pdf, (16.05.2021).

Kontacı, Ersoy ve Neslihan Aktosun (Ed.). **Çocuk Haklarına Yönelik Güncel Yargı Kararları (Cilt – 1 AYM & AİHM)**, 1. Basım, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2021, <http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/cocukhaklariykcilt1.pdf>, (20.06.2021).

Lansdown, Gerison. **Çocuk Haklarını Koruyan Bağımsız Kurumlar**, Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu Innocenti Araştırma Merkezi Yayını, No. 8, İtalya, Haziran 2001, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/digest8e.pdf>, (16.05.2021).

Martorano, Bruno, Luisa Natali, Chris de Neubourg ve Jonathan Bradshaw. **Child Well-being in Advanced Economies in the Late 2000s**, Office of Research Working Paper, 2013, <https://www.unicef-irc.org/publications/686-childrens-subjective-well-being-in-rich-countries.html>, (29.03.2020).

Miller, Jennifer. **Uluslararası Çocuk Merkezi, Değişimin Özneleri Olarak Çocuklar: Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin Periyodik Raporlanmasında Çocuk Katılımına İlişkin Kılavuz**, Uluslararası Çocuk Merkezi Yayını, <http://www.cocukhaklariizleme.org/yayin/cocuk-haklarina-dair-sozlesmenin-periyodik-raporlanmasinda-cocuk-katilimina-iliskin-kilavuz>, (30.03.2021).

Müftü, Gülgün. **Çocukların Hakları ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakların Dair Sözleşme: Bir Tarihçe**, 19 Haziran 2013, <https://sosyalhaklardernegi.org/cocuklarin-haklari-ve-bm-cocuk-haklarina-dair-sozlesme-bir-tarihce/>, (25.05.2021).

Ölüm Cezasının Kaldırılmasını Amaçlayan Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye Ek İkinci İhtiyari Protokol, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/MedeniVeSiyasiHaklarSozlOlumCezasininKaldirilmesiProtokol.pdf>, (16.05.2021).

Şahin, Özge. **Türkiye'de Çocukların Örgütlenme ve Dernek Kurma Haklarına İlişkin Bilgi Notu**, (Ed. Ebru Girgin), Uluslararası Çocuk Merkezi Yayını, 2020, <http://cocuklarlagucluyuz.net/yayinlar/turkiyede-cocuklarin-orgutlenme-ve-dernek-kurma-haklarina-iliskin-bilgi-notu>, (15.04.2021).

T.C. Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık) Çocuk İnternet Sayfası, <https://kdkcocuk.gov.tr/anasayfa/index1>, (31.05.2021).

Tarhanlı, Turgut, İdil Işıl Gül, Asuman Aytekin İncoğlu, Lami Bertan Tokuzlu, Nilgün Başalp, Ulaş Karan ve Seda Akço. **Birleşmiş Milletlerin Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi ile Türk Hukuku Mevzuatı Karşılaştırmalı Analizi**, TBB Yayınları, Ankara, 2010, http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/egitimbasvuru_basvuru/bmchs.pdf, (24.03.2021).

Türk Çocuk Hakları Bildirisi, <http://www.beydag.gov.tr/turk-cocuk-haklari-bildirisi>, (08.05.2021).

Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>, (10.04.2020).

Ulusal İnsan Hakları Kurumlarına İlişkin Paris Prensipleri, <https://www.tihek.gov.tr/bm-ve-ulusal-insan-haklari-kurumlari/>, (16.05.2021).

Uluslararası Çocuk Merkezi, **Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve İhtiyari Protokoller, Usul Kuralları ile Çocuk Hakları Komitesi Genel Yorumları**, <https://www.unicef.org/turkey/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0htiyari%20Protokoller,%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile%20%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf>, (04.04.2021).